

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**ABDURRAHMÂN SÂMÎ PAŞA’NIN BAZI ÂSÂR-I
MÜNTEHABELERİNİ ŞÂMİL MECMUA
(METİN-İNCELEME)**

Yusuf GÜRDAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN-2023**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**ABDURRAHMÂN SÂMÎ PAŞA’NIN BAZI ÂSÂR-I
MÜNTEHABELERİNİ ŞÂMİL MECMUA
(METİN-İNCELEME)**

**DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YENİKALE
JÜRİ: Prof. Dr. Yakup POYRAZ
JÜRİ: Prof. Dr. İbrahim KAYA**

Yusuf GÜRDAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN-2023**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ABDURRAHMÂN SÂMÎ PAŞA’NIN BAZI ÂSÂR-I
MÜNTEHABELERİNİ ŞÂMİL MECMÛA
(METİN-İNCELEME)**

Yusuf GÜRDAL

Danışman : Dr.Öğr. Üyesi Ahmet YENİKALE
Yıl : 2023, Sayfa: VII+159
Jüri : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YENİKALE (Başkan)
: Prof. Dr. Yakup POYRAZ (Üye)
: Prof Dr. İbrahim KAYA (Üye)

Bu tez çalışmasında Osmanlı Devletinin dağılma döneminin önemli devlet adamlarından birisi olan Abdurrahmân Sâmî Paşa’nın, oğlu Necîb Bey tarafından “Bazı Âsâr-ı Muntehabelerini Şamil Mecmûa” başlığı altında derlenmiş olan yazı ve şiirleri üzerinde çalışılmıştır. Abdurrahmân Sâmî Paşa, devrinin önemli isimlerinden olmasına karşın hakkında kaynaklarda çok fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Mevcut bilgilerin önemli bir kısmı da Paşa’nın kendi eserlerinden temin edilmiştir. İncelemeye çalışılan eserin müellifi, dönemin siyasi çalkantılarının tam ortasında kalmış önemli bir devlet adamı olup Balkanlar’dan Mısır’a kadar geniş bir coğrafyada vazifeler üstlenmiştir. Bu durum tabii olarak edebî alanda ortaya koyduğu eserlere de yansımıştır. Tez konusu olarak Abdurrahmân Sâmî Paşa’nın tercih edilme sebeplerinden biri de budur. Abdurrahmân Sâmî Paşa önemli bir devlet adamı olmakla birlikte edebî yönüyle de dikkat çeken bir kişiliktir. Bu çalışmanın temel amaçları arasında Paşa’nın hem kendisi hakkında hem de eserleri hakkında daha fazla bilgiye ulaşılabilecek kaynak temin ederek edebiyat dünyasına ve tarih bilimine katkı sağlamak da bulunmaktadır. Bu amaca yönelik olarak Paşa’nın mektup ve şiirlerinden oluşan bu mecmûanın transkripsiyonu ve dil içi çevirisi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahmân Sâmî Paşa, münşeat, mecmûa, şiir

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

ABSTRACT

MA THESIS

**THE MAGAZINE CONTAINING SOME OUTSTANDING
WORKS OF ABDURRAHMAN SAMİ PASHA
(TEXT-REVIEW)**

Yusuf GÜRDAL

Supervisor : Dr.Öğr. Üyesi Ahmet YENİKALE
Year : 2023, Pages: VIII+159
Jury : Dr.Öğr. Üyesi Ahmet YENİKALE (Chairperson)
: Prof. Dr. Yakup POYRAZ (Member)
: Prof. Dr. İbrahim KAYA (Member)

In this thesis, the writings and poems of Abdurrahmân Sâmî Pasha, one of the important statesmen of the disintegration period of the Ottoman Empire, compiled by his son Necîb Bey under the title of "Some Âsâr-ı Müntehabeleri Şamil Mecmûa" were studied. Although Abdurrahmân Sâmî Pasha was one of the important names of his time, there is not much information about him in the sources. An important part of the available information was obtained from Pasha's own works. The author of the work, which is tried to be analyzed, is an important statesman who was in the middle of the political turmoil of the period, and he undertook duties in a wide geography from the Balkans to Egypt. This situation was naturally reflected in the works he produced in the literary field. This is one of the reasons why Abdurrahmân Sami Pasha was preferred as the thesis topic. Abdurrahmân Sami Pasha is an important statesman, as well as a remarkable personality with his literary aspect. Among the main purposes of this study is to contribute to the world of literature and the science of history by providing more information about Pasha himself and his works. For this purpose, the transcription and intralingual translation of this magazine, which consists of Pasha's letters and poems, has been made.

Keywords: Abdurrahmân Sâmî Pasha, münşeat, magazine, poetry

ÖN SÖZ

Osmanlı'nın son dönemlerinde yüksek makamlarda bulunup önemli görevler üstlenmiş olan Abdurrahmân Sâmî Paşa, hem kendisi hem de eserleri üzerine ciddi araştırmalar yapılması gereken bir şahsiyettir. Mora'da başlayıp Mısır'da devam eden ve İstanbul'da nihayete eren bereketli ömrüne hem ilmî hem edebî hem de siyasi açıdan çok fazla şey sığdırmıştır. Edebiyatımızda yenileşme döneminin meşhur isimlerinden Samipaşazade Sezai'nin babası olan Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın bazı mektup ve şiirlerinin derlendiği bir mecmûa bulunmaktadır. “Abdûrrahman Sâmî Paşa hazretlerinin bazı âsâr-ı münthabelerini şâmil mecmû'a” adıyla Osmanlı alfabesiyle basılan bu mecmûanın bütününe şamil bir çalışmanın şimdiye kadar yapılmamış olması bir eksiklik olarak görülmüş ve tez konusu olarak seçilmiştir.

Bu konunun seçilmesinin sebeplerinden birisi de Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatının önemli simalarından ve edebiyat tenkitçilerinden olan Recaizade Mahmut Ekrem Beyin “Kudemadan Birkaç Şair” adlı edebiyat tarihimiz açısından çok önemli biyografik eserinde Abdurrahmân Sami Paşa'ya yer vermesi ve onun dil ve üslubundan övgü ile söz etmesidir. Eskilerden çok az sayıda önemli şaire ve yazara yer verilen bu eserde Abdurrahmân Sami Paşa'nın yer bulması, böyle bir konunun seçilmesi ve üzerinde çalışılması için önemli ve yeterli bir gerekçedir. Biz de bundan hareketle yapacağımız çalışmanın dönemin Türk dili ve edebiyatı tarihi için önemli katkılar sağlayacağını değerlendirmekteyiz.

Bu tez çalışması “Giriş, Mecmûada Yer Alan Metinlerin Tasnifi, Mecmûanın Çeviri yazılı Metni, Mecmûanın Dil İçi Çevirisi, Sonuç ve Değerlendirme” olmak üzere beş ana bölüm halinde hazırlanmıştır. “Giriş” bölümünde Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın hayatı, eserleri ve münşeât mecmûalarına dair bilgiler verilmiştir. “Mecmûanın Çeviri yazılı Metni” bölümünde mecmûayı derleyen Necîb Bey'in mecmûaya dair açıklaması birlikte elli beş adet mektup ve toplamda otuz sekiz adet manzum eserin çeviri yazı yapılmıştır. “Mecmûanın Dil İçi Çevirisi” bölümünde çeviri yazısı yapılan mecmûa metninin dil içi çevirisi yapılarak günümüz Türkçesine aktarımı yapılmış ve metinde geçen bazı ibare ve ifadelerin dipnotlar aracılığıyla açıklaması yapılmıştır. “Sonuç ve Değerlendirme” bölümünde ise eserdeki mektup ve şiirlerin tasnifi ve değerlendirilmesi yapılarak metnin detaylarına dair açıklamalarda bulunulmuştur.

Bu çalışma yapılırken kullanılan kısaltma ve işaretlemeler “Kısaltmalar” başlığı altında verilmiştir. Çeviri yazı yapılırken orijinal metnin sayfaları [] ile gösterilmiştir olup dil içi çeviri yapılırken orijinal metnin çevirisine uygun olacak şekilde sayfa numaraları yine aynı işaret ile gösterilmiştir. Çeviri yazısını yapılan bu eser matbu bir eser olduğundan [] işareti orijinal metinde eksik veya hatalı olduğu düşünülen harf veya heceleri gösterirken de kullanılmıştır. Eserdeki mektuplarda parantez içerisinde yer alan manzum parçalar ile Arapça ve Farsça ibare ve ifadeler eserin hem çeviri yazılı bölümünde hem de dil içi çevirisinin yapıldığı bölümde italik olarak gösterilmiştir.

Metnin dil içi çevirisi yapılırken metnin orijinalinde yer alan Arapça ve Farsça kısımlar ile özel isimler, mekânlar, ayet ve hadis iktibasları vb. dipnotlar aracılığıyla açıklanmıştır.

Araştırma konumuz olan eser edebiyatta iki türün de örneklerini içermektedir. Mecmûanın yaklaşık yarısı Abdurrahmân Paşanın değişik vesilelerle yazmış olduğu mektuplardan, diğer yarısı ise şiirlerden oluşmaktadır. Tanzimat dönemi metni olduğu için metinlerin günümüz Türkçesi ile dil içi çevirileri yapılmıştır. Dil ve üslup olarak dönemin söz varlığı itibarıyla yazarın dili kullanma ve ifade gücü tespit edilmiştir. Şiirleri, mektuplarından farklı olarak dış ölçüleri itibarıyla nazım şekilleri, vezin ve kafiyelerine göre tasnif edilmiştir. Daha sonra şiirlerin günümüz Türkçesiyle dil içi çevirileri yapılarak açıklamaya gerek duyulan yerler dipnotlarında gösterilmiştir. Gerekli yerlerde açıklamalar yapılarak ve günümüz okuyucularının istifadesini kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiştir.

Yusuf GÜRDAL
KAHRAMANMARAŞ/HAZİRAN-2023

TEŞEKKÜR

Yoğun bir mesai harcamak suretiyle hazırlamış olduğum bu çalışma boyunca benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen başta kıymetli eşim Safiye GÜRDAL'a, birçok konuda görüş ve düşüncelerine başvurduğum kıymetli dostum Özcan KALAYLI'ya, Arapça ibare ve ifadelerin doğru şekilde tercüme edilmesine katkı sağlayan değerli dostum Eğitimci-Yazar Mahmut YAVUZ'a, yüksek lisans eğitimim boyunca tecrübeleriyle yolumu aydınlatan değerli hocam Prof Dr. Yakup POYRAZ'a, hem lisansta hem yüksek lisansta kendisinden aldığım derslerle ufkumu açan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Lütfi ALICI'ya, lisansta olduğu gibi yüksek lisansta da danışmanım olmasından büyük mutluluk duyduğum ve her ne zaman yardım ve önerilerine ihtiyaç hissetsem daima yanımda olan saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YENİKALE'ye ve bilhassa beni emek emek yetiştiren annem Fatma GÜRDAL'a ve rahmetli babam Yakup GÜRDAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yusuf GÜRDAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ÖN SÖZ	III
TEŞEKKÜR.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	VIII
1. GİRİŞ	1
1.2. Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın Edebî Kişiliği	7
1.3. Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın Eserleri	7
1.3.2. Sergüzeşt-i Sâmî	8
1.3.3. Letâyif-nâme.....	8
1.3.4. Rumûzü'l-Hikem	9
1.3.5. İnşâ-yı Sâmî.....	9
2. MECMÛADA YER ALAN METİNLERİN TASNİFİ.....	11
2.1 İnşâ-yı Sâmî	11
2.2.1. Nazmlar	26
2.2.2. Kasideler.....	27
2.2.3. Tarihler	27
2.2.4. Gazeller.....	30
2.2.5. Matla'lar	32
2.2.6. Müfredler	33
3. MECMÛANIN ÇEVİRİYAZILI METNİ	34
3.1. İnşâ-yı Sâmî	34
3.2. İbtidâ-yi Eş'âr.....	74
3.2.1. Nazmlar	74
3.2.2. Kasideler.....	75
3.2.3. Tarihler	80
3.2.4. Gazeller.....	89
3.2.5. Matla'lar.....	95
3.2.6. Müfredler.....	96
4. METİNİN DİL İÇİ ÇEVİRİSİ VE NOTLAR	97
4.1. İnşâ-yı Sâmî	97
4.2. İbtidâ-yi Eş'âr.....	135
4.2.1. Nazmlar	135
4.2.2. Kasideler.....	135
4.2.3. Tarihler	141

4.2.4. Gazeller.....	148
4.2.5. Matla'lar.....	154
4.2.6. Müfredler.....	154
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	155
5.1. Mektuplara Dair Değerlendirme	155
5.2. Şiirlere Dair Değerlendirme	156
KAYNAKLAR	157
ÖZ GEÇMİŞ	160
EKLER.....	161

KISALTMALAR LİSTESİ

Ai	: Arapça isim
(as)	: Aleyhi's-selam
bk.	: Bakınız
ed.	: Edebiyat
G.	: Gazel
gr.	: Gramer
H	: Hicri
Hız.	: Hazret-i
haz.	: Hazırlayan
krş.	: Karşılaştırmamız
M	: Miladi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
mec.	: Mecaz
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
(sav)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Tas.	: Tasavvuf
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ty.	: Türkçe Yazma
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

1. GİRİŞ

Bütün toplumlar bulundukları zaman ve coğrafya itibariyle çok önemli süreç ve dönemlerden geçmişlerdir. Bu dönemler, bazen etki alanında bulunan kimi toplumlar için kritik dönüm noktaları olarak yansıma kaydetmiştir. Osmanlı toplumu için XVIII. yüzyılın başlarından XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden ve devletin dağılma döneminin de içinde yer aldığı bu dönem de bahsi geçen tarzda ciddi etki ve sonuçları haiz bir dönemdir. XVIII. yüzyıldaki savaşlar, ittifaklar, yenilgiler hatta barışlar bile diğer devletlerden daha ziyade Osmanlı devletini ve halkını etkilemiştir. Çünkü bu tarihlerde Osmanlı hala dünyanın en büyük gücü ve hemen her kıtada hükmü geçen devletidir. Birçok farklı coğrafyada birçok farklı millete hükmetmektedir. Dönemin getirdiği yenilik, değişim, özgürlük, hak, hürriyet gibi içeriği ve çerçevesi yeniden belirlenmiş pek çok kavram toplumun gündemde ciddi yer edinmiş ve üzerinde çokça konuşulup tartışılmıştır. Toplumun en üst kesiminden en alt tabakasını kadar herkesin üzerinde düşünür olduğu bu konular; bireyler, toplumlar ve devletler için büyük sıkıntıların yaşanacağı yeni süreçler başlatmıştır.

Bu sürecin hemen öncesinde III. Ahmed devrinde orduyla beraber Mora'ya giden ve daha sonra orada tekke kuran Halvetî şeyhi Eşşeyh Elhac Ahmed Necib Efendi'nin oğlu olan Abdurrahmân Sâmî Paşa, dönemin dinamik yapısından bizzat etkilenmiş bir isimdir. Mora'daki Rum isyanı esnasında esir düşen Paşa, kefalet ve rehin karşılığında Mısır'a göçer. Burada yirmi beş yıl kadar Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa'nın himayesinde önemli görevlerde bulunur. İbrahim Paşa'nın vefatından sonra 1849'da İstanbul'a gelen Paşa, Çamlıca'da bir konak satın alır. Bu süreçte Mısır'dan İstanbul'a göç eden sadece Abdurrahmân Sâmî Paşa değildir. Onunla birlikte birçok Mısırlı zengin aile de göç kervanına katılmak zorunda kalmıştır. Tabii olarak bu durum İstanbul'un sosyal yaşantısına etki etmiştir. “Edebî ve fikrî yeniliğin yaygınlaşmasında asıl pay, İstanbul'dan Mısır'a gidip yıllarca kalan ve Mehmet Ali Paşa'dan sonra, İbrahim Paşa'nın da ölümüyle hamilerini kaybedip Abbas Paşa'nın hıdivliği zamanında, hemen hepsi de 1850'de Mısır'dan çıkarılan, geriye Kahire'nin fikri ve siyasi kültürüyle dönerek kendi konaklarındaki encümenleri o usul üzere tertipleyenlere aittir. Böylece, aşağı yukarı aynı tarihlerde, güçlü bir dalga ile İstanbul'a gelen bu aydınların, gelenekli konak hayatının değişmesinde belirgin bir rol oynamaya başladıkları görülür” (Özgül, 2006: 84). Ancak Paşa'nın konağı, diğerlerinden farklı olarak adeta zengin bir kültür merkezi olma görevi üstlenmiştir. “Sami Paşa'mn bu muhteşem konağında, Cevdet Paşa'nın tenkit ettiği aşırı eğlence ve sefahât asla görülmez. Sami Paşazade Sezai'nin hâtıra türündeki yazılarında görüleceği üzere, burası âdeta bir fikir ve kültür merkezidir, ciddi ve ağırbaşlı bir hayat yaşanır. Sami Paşa birkaç dil bilen kültürlü bir insandır. Konakta edebî toplantıların yanı sıra, sosyal ve siyasî meseleler de tartışılır. Konağa devam edenler arasında Ahmed Vefik Paşa, Ziya

Paşa, Ali Suavi'yi zikretmek dahi havayı vermeğe yeterlidir sanırım" (Kerman, 1986: 11). "Şark ve Garb uleması, üdebası ve şuarası o encümende toplanır, ilmî ve edebî musâhabeler ve mübâhaseler cereyan ederdi" (Özgül, 2006: 85).

Edebiyatımızın ünlü isimlerinden olan Sâmi Paşazâde Sezâi de babasının bu meşhur fikir ve kültür merkezi olan konağında yetişmiş ve Muallim Feyzî Efendi, Nevres Efendi, Yenişehirli Avni Bey gibi önemli hocalardan dersler almıştır. Sezâi'nin düşünce dünyasında bu konağın önemli bir yeri vardır. Burada Fransızcayla beraber Fransız ihtilalini ve özgürlük kavramını da öğrenmiştir. "Abdurrahmân Sami ve Subhi Paşalar, konaklarında öyle bir gelişme ve yenileşme ortamı sağlamışlardır ki Jön Türk karakterinin nüvesinin de bu konaklarda oluştuğu söylenebilir" (Özgül, 2006: 85).

Abdurrahmân Sâmi Paşa'nın konağına uğrayanlar arasında Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatının önemli isimlerinden Recâizâde Mahmut Ekrem de bulunmaktadır. Sezâi ile yakın dostluğu bulunan Ekrem, Abdurrahmân Sâmi Paşa'yla tanışma ve onun eserlerinden istifade etme imkânı elde etmiştir. "Müşarünileyh zamanımızın şeyhül-üdebâsı idi. Rûmu'z-ül-Hikem'i ki ilm-i kelama dairdir. Mevzûu şerif, üslûbu latif bir eser-i müteberdir. Matbu olan münşeât ve eş'ârdan başka henüz meydana çıkmamış birçok âsâr-ı kalemiyesi vardır" (Ekrem, 1890: 59).

Recâizâde Mahmut Ekrem'in de ifade ettiği üzere Paşa'nın henüz günyüzüne çıkmamış ve istifadeye sunulmamış eserleri bulunmaktadır. Abdurrahmân Sâmi Paşa'nın bu münşeât mecmûasının tez konusu olarak çalışılması bu açıdan önemlidir.

Mecmûalar, derlendikleri dönemin edebî beğenisini, beğenilen şairlerini ve şiirlerini ortaya koyarlar. Ayrıca mecmûalar, divanı bulunmayan ya da başka kaynaklarda adı geçmeyen şairlerin şiirlerini ihtiva ettiklerinden edebiyat tarihimiz için önemlidirler. Mecmûalarda sadece şiirler bulunmaz. Mecmûaların boş sayfalarına, derkenarlara çeşitli dualar, tılsımlar, ilaç terkip ve tarifleri, padişahların cülus veya ölüm tarihleri, türlü mektup suretleri, şecere kayıtları gibi bazı bilgi notları ve kayıtlar da yer alır. Bu türden notların da önemli bir yekûn tuttuğu mecmûaların edebiyat dünyası ve tarih bilimi açısından ne kadar mühim olduğu aşîkârdır.

Edebiyat sahasında yapılan araştırma ve çalışmaların dönemden döneme yazın türleri üzerinde farklılık arz etmesinde toplumların yaşantısında meydana gelen köklü değişikliklerin etkisi ve önemi büyüktür. Buna en yakın örnek Cumhuriyet döneminin başlangıcıdır. Cumhuriyet dönemiyle beraber yüzyıllar boyu kullanılan Arap harfli yazı dili kaldırılarak yerine Latin alfabesinin kullanıldığı yazı dili getirilmiştir. Bu tarihe kadar Türk ve İslam kültürü çerçevesinde Arap harfleriyle ortaya konulmuş olan yüz binlerce eserin yeni yazı dilinin harflerine aktarılması yani çeviri yazısının yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bununla birlikte, zaman geçtikçe dil ve ifadede görülen değişimler yani kelimelerin ve söz varlığının da farklılaşması doğal olarak dil içi çeviriyi de bir ihtiyaç haline getirmiştir. Eserlerin hem çeviri yazısının hem dil içi

çevirisinin yapılmasının; edebiyatımızın, tarihimizin ve kültürümüzün kesintiye uğramadan devam etmesine ve günümüze aktarılmasına önemli katkılar sağladığı bir hakikattir.

Bu kapsamda üzerinde çalışmalar yürütülen kaynaklar arasında münşeâtlar da yer almaktadır. “Eski Türk Edebiyatında, hem, sanatlı ve süslü nesir yazılarına, hem de, maksadı en fasih ve edebî şekilde ifade ederek kaleme alma işine inşâ denir” (Haksever, 1995: 1). “İnşâ ilminin kurallarına uygun olarak hazırlanmış metinlere münşeât adı verilmiş, resmî yazışmalar ve mektuplardan örnek alınmaya değer görülenler çeşitli mecmûalarda derlenerek nakledilmiştir ki bu derlemelere de Münşeât Mecmûası denilmiştir” (Durmuş, 2000: 335). “Münşeât Mecmûaları, sanatlı nesrin en güzel örneklerinin görüldüğü ve bunu yazabilmenin yollarının öğretildiği eserlerdir. Bu eserlerde çok defa resmî ve şahsî yazışma örnekleri olduğu gibi, tarihi, dinî, edebî metinler ve nazımlar ve başka pek çok faydalı bilgilere rastlanılmaktadır” (Haksever, 1995: 16).

Eski Türk Edebiyatı alanındaki tenkitli metin çalışmalarının başladığı günden bu yana hemen her eser türü üzerine çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, münşe’ât mecmûalarıyla ilgili olarak yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Yakın tarihlerde münşe’ât mecmûalarına dair yapılan çalışmalarda artış olduğu görülmekle birlikte bu durumun yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Edebiyat ve Tarih biliminin penceresinden bakıldığında münşe’ât mecmûalarında bulunan mektupların sadece sıradan bir iletişim ve yazışma aracı değil önemli ve göz ardı edilemeyecek belgeler olduğu görülecektir. “Münşeât mecmûaları filoloji ve edebiyat tarihi için eşsiz değere sahip belgelerdir. Yazıldığı dönemin edebiyat zevkini ve yazışma kaidelerini gösterirler. Bunun yanında münşeât mecmûaları tarihi açıdan da çok değerli belgeler içerir. Münşeât mecmûalarında yer alan metinlerden dönemin devlet erkânının yazışmaları, kimlerle hangi konularda ne gibi sorunları paylaştıklarına dair ayrıntılı bilgiler öğrenmekteyiz.” (Daş, 2004: 209) Bu mecmûalarda sanatlı ve secili nesrin en güzel örnekleri görüleceği gibi döneminin yazışma kaideleri hakkında da bilgiler bulunur. “Edebiyatımızda güzel yazı yazma fikri, bu konuda bir ilmin doğmasına sebep olduğu gibi bu sahada yetişmek isteyenlere faydalı olabilmek için sanatlı “inşâ” yazılarından meydana gelen eserler tertip etme geleneğini de başlatmıştır. Bu gelenek başta, inşâ kâidelerini anlatan, mektup yazma usul ve adabını gösteren, öğretici nitelikte temsîlî mektup örneklerini ihtivâ eden eserler şeklinde kendini göstermiş; daha sonra resmî zevatın ve bizzat şairlerin yazışma örneklerinin bolca yer aldığı mecmûalar halinde görülmüştür” (Haksever, 2014: 66). Bu bakımdan münşîlerin kaleme aldığı mektuplar ve şiirler edebiyat, dil bilimi ve tarih üzerine araştırmalar yapanlar için kıymetli kaynaklardır. Bu mektuplar, müellifinin edebî yönünü, sosyal statüsünü ve ilişkilerini, duygu ve düşünce dünyasını yansıtmanın yanı sıra, yazıldığı dönemin edebî, siyasî, kültürel ve târihî durumuyla ilgili de çok yönlü bilgiler edinmeyi

sağlar. Bu mecmûalar, aynı zamanda derlendikleri dönemin edebî beğenisini, beğenilen şairlerini ve şiirlerini de ortaya koyarlar. Ayrıca mecmûalar, divanı bulunmayan ya da başka kaynaklarda adı geçmeyen şairlerin şiirlerini ve yazılarını ihtiva ettiklerinden edebiyat tarihimiz için önemlidirler. Mecmûalarda elbette sadece şiirler bulunmaz. Mecmûaların boş sayfalarında ve derkenarlarında çeşitli dualar, tılsımlar, ilaç terkip ve tarifleri, padişahların cülus veya ölüm tarihleri, türlü mektup suretleri, şecere kayıtları gibi bazı bilgi notları ve kayıtlar da yer alır. Bu türden notların da önemli bir yekûn tuttuğu mecmûaların edebiyat dünyası ve tarih bilimi açısından ne kadar mühim olduğu aşikârdır.

Münşeât mecmûalarında önemli bir yere sahip olan mektuplar münşisine ve konusuna göre farklı isimler alabilmektedir. Elbette bu mektupların çoğunun münşeât mecmûalarında genel olarak özel bir adı veya tarifi bulunmamaktadır. Bununla birlikte mektupların başlarında yer alan bilgilerden hareketle konusuna göre isimlendirildiğini söylemek mümkündür. Şu âna kadar münşeât mecmûalarında yer alan mektup türlerinin tamamını tam olarak tasnif ve tarif eden kaynak niteliğinde bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle mecmûalarda pek çok resmî ve edebî mektup türüne rastlamak mümkün olmakla birlikte mektup türlerini genel başlıklar halinde şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Tebriknâme-Tehniyetnâme: düğün, bayram, doğum, sünnet, görev ve makam hayırlama vb. için yazılan mektuplar
2. Muhabbetnâme: dostluk, muhabbet, sevgi ve kardeşlik gibi duyguları dile getirip hal ve hatır sormak için yazılan mektuplar
3. Teşekkürnâme: bir iyiliğin karşılığında veya bir isteğin yerine getirilmesi üzerine şükran ve minnet bildirmek için yazılan mektuplar
4. Davetnâme: düğün ve merasim gibi toplantılara muhatabını davet etmek için yazılan mektuplar
5. Taziyetnâme: bir ölüm haberi üzerine vefat eden için rahmet, taziye sahibine ise başsağlığı ve sabır dileyip teselli vermek için yazılan mektuplar
6. Tesliyetnâme: makam sahibi birinin görevden alınmasına veya yaşadığı olumsuz bir duruma teselli için yazılan mektuplardır
7. Cevapnâme: esasen ayrı bir mektup türü olmayan cevapnâmeler, yazılmış olan bir mektuba veya cevap istenilen bir soruya karşılık vermek için yazılan mektuplardır
8. Recânâme: kişinin kendisi veya bir yakını için himaye, yardım veya vazife talebinde bulunmak için yazdığı mektuplar
9. Şefâatnâme: suç iftira vb. bir konuda makam sahibi kişilerden af, bağışlanma veya himaye talebinde bulunmak için yazılan mektuplar

10. Tavsiyenâme: bilinen bir kişinin belli bir makama veya göreve getirilmesine tavsiye için yazılan mektuplar
11. Ubudiyetnâme: alt makamdakilerin üst makam sahiplerine bağlılıklarını ve sadâkatlerini bildirmek için yazdıkları mektuplar
12. İyâdetnâme: birisinin hastalığından duyulan üzüntüyü ve şifa dileklerini veya hastalıktan kurtulmasından duyulan sevinci bildirmek için yazılan mektuplar
13. Bişâretnâme: hemen her konuda müjde niteliğindeki heberleri bildirmek için yazılan mektuplar
14. Duânâme: muhatabın iyiliğini istemek ve hayatı boyunca Allah'ın rızası dairesinde bulunup ecir kazanmasına dua etmek için yazılan mektuplar
15. Telhisnâme: alt makam sahiplerince padişahın iznini, görüşünü veya buyruğunu almak için yazılan mektuplar
16. Takrîznâme: muhatabın yazdığı bir eseri övüp takdim etmek için yazılan mektuplar

Münşeât mecmûalarında bulunan mektup türlerini tasnif açısından yukarıda belirtilen başlıklarla sınırlandırmak doğru değildir. Ancak bu mektuplara dair genel bir tasnif çerçevesi çizmek ve tezin konusu olan Abdurrahmân Sâmî Paşa'ya ait mecmûa hakkında yapılacak olan inceleme için bu kadarının yeterli olacağı düşünülmektedir.

1.1. Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın Hayatı

Asıl adı Abdurrahmân olmasına rağmen şiirlerinde mahlas olarak Sâmî'yi kullandığından Abdurrahmân Sâmî olarak tanınmıştır. Abdurrahmân Sâmî, Mora'nın Trapoliçe kasabasında doğmuştur (1792). "Bazı kaynaklarda doğumunun 1209/1795 gösterilmesine karşın oğlu Basra valisi Abdurrahmân Hasan Bey, İbnü'l-Emin'e gönderdiği biyografisinde bunu 1206/1792 olarak tashih eder" (TEİS, 12.01.2022, <http://teis.yesevi.edu.tr>). Dedelerinden Abdullah Efendi, Halvetî tarikatının Mora'daki dergâhını tesis eden Bursalı Abdullah Efendi'dir (İnalcık, 1999: I, 500). Abdurrahmân Sâmî Paşa, Moralı Halvetî şeyhi Ahmed Necîb Efendi'nin oğludur. Arapça, Farsça, Fransızca, Yunanca, İbranice ve Latinceyi bildiği bilinen Abdurrahmân Sâmî Paşa öğrenimini babası Şeyh Necîb Efendi ve bölgenin diğer âlimlerinden aldığı eğitimle tamamlamıştır. 1814 yılındaki Yunan isyanı sırasında Trapoliçe kasabasında 6 ay kadar mahsur kalan Abdurrahmân Sâmî Paşa 1821 yılında aile fertleriyle birlikte esir düşmüştür. Bu esaret sürecinde babası Şeyh Necîb Efendi şehit olmuş ve ailenin bütün mal varlığına da el konulmuştur. Ailenin ekmek parasını bir müddet evlerindeki Rum hizmetçi çalışarak temin eder. Bu Rum hizmetçinin gayretleri, İngiliz konsolosunun kefil olması ve rehin bırakmak şartıyla ailenin Mısır'a göç etmesine müsaade edilir (Kerman, 1986: 7).

1823 yılında esaretten kurtulan Abdurrahmân Sâmî Paşa, serbest bırakıldıktan sonra aynı yıl içerisinde Mısır'a gitmiştir. Burada, İskenderiye valisi olan Mehmed Ali Paşa tarafından ilgiyle karşılanmış ve Bulak Matbaasına müdür olarak görevlendirilmiştir. Daha sonraki süreçte Mora'da çıkan isyan üzerine Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhîm Paşa'nın ordusunda kâtiplik göreviyle Mora'ya gitmiştir. Bu arada Rumlar tarafından esir tutulan kardeşleri Bâkî Efendi'yi ve Hayrullah Efendi'yi alıp kendi yanında Mısır'a götürmüştür. Mısır'a döndükten sonraki dönemde İbrahim Paşa'ya mektupçuluk ve takvim müdürlüğü yapmış bununla birlikte İdare Meclisi azalığı görevini yürütmüştür. Daha sonra Mehmed Ali Paşa'nın divan muavinliği görevine atanmıştır. 1831'de Mısır yönetiminde Reis-i vükelâ yapılmış ve İstanbul'da "mirliya" rütbesine getirilmiştir. Bu görevleri esnasında birkaç defa İstanbul'a gelip gitmiştir. 1843'e gelindiğinde ise makamı "feriklik" rütbesine yükseltilmiştir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ölümünden sonra "hidiv" olan Abbâs Paşa ile siyasî görüş ayrılıklarının ortaya çıkması üzerine Abdurrahmân Sâmî Paşa Mısır'dan uzaklaştırılıp İstanbul'da Bâbîâlî'de görevlendirilmiş ve oradan da Tırhala mutasarrıflığına atanmıştır. Burada iki yıl görev yaptıktan sonra "vezirlik" rütbesiyle Rumeli'ye müfettiş olmuştur. Bosna valisi olarak görevlendirilene kadar bu görevi yürütmüştür. 1851'de atandığı Bosna valiliğinden aynı yıl ayrılıp Trabzon valiliğine görevlendirilmiştir. Burada bir süre görev yaptıktan sonra 1856 yılında Osmanlı Maarif Nezareti'nin kurulması üzerine Osmanlı Devleti'nin ilk maarif nazırı olmuştur. Bu görevde bir yıl kadar çalıştıktan sonra 1857 yılında Girit'e vali olarak atanmıştır. Yine aynı yıl Edirne valiliği görevini de yapmıştır. Bunların dışında farklı meclislerde azalık görevlerinde bulunmuştur. 1857 yılında tekrar maarif nazırlığı görevine getirilen Abdurrahmân Sâmî Paşa yaklaşık beş yıl kadar bu görevde kalmıştır. 1862 yılında tekrar Mısır'a avdet eden Abdurrahmân Sâmî Paşa, Sultan Abdülazîz Han'ın Mısır'a ziyareti sonrasında Meclis-i Vâlâ azalığı göreviyle tekrar İstanbul'a dönmüştür. 1868 yılına gelindiğinde Meclis-i Âlî'de görevlendirilmiştir. Sultan Abdülhâmid Han'ın tahta çıktığı sene açılan Ayan Meclisi'nde azalık vazifesinde bulunmuştur. Devlet işlerinde kendisine verilen görevlerdeki yüksek gayret ve hizmetleri nedeniyle kendisine ödül olarak "İmtiyaz Nişanı" verilmiştir. Ölüm tarihi için de doğum tarihinde olduğu gibi farklı görüşler beyan edilmiştir. Mübtela olduğu zatürreden kurtulamayarak 24 Cemaziyelevvel 1298/24 Nisan 1881'de ölmüştür (Baştuğ 2002: 2112). Şeyhü'l-üdebâ Sâmî (Paşa) seksen dokuz yaşında olduğu halde âzim-i dâr-ı bekâ olmuştur (İnal, 2002: 2113). Seksen sekiz yaşında nuranî-i sır, bir pir-i muhterem olduğu halde 1298'de irtihal eyledi (Ekrem, 1888: 59). Sultan II. Mahmûd'un türbesinin bulunduğu mezarlığa defnedilen Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın cenaze masraflarını Sultan II. Abdülhâmid karşılamıştır. Mezar taşı Recaîzâde Mahmud Ekrem tarafından yazılmıştır. Mahadim-i kiramının müsaadesiyle seng-i mezarına yazılan makalenin kalem-i hakiranemden çıkmış olması müşarünileyhe mahsus olan hulus ve hürmetimin bir nişan-ı beka ender

fenasıdır (Ekrem, 1888: 60). Âlim, fazıl, tedbirli, fasih, cömert ve zengin bir kimseydi (Akbayar 1996: 147). Sâmi Paşa'nın ölümü üzerine Abdülhak Hamîd ile İsmail Paşazade Üsküdarlı Hakkî Bey, tarih manzumeleri kaleme almışlardır (Baştuğ 2002: 2113-2115).

Çeşitli kademelerde birçok devlet görevinde başarılı hizmetlerde bulunan Abdurrahmân Sâmi Paşa, yardımseverliğiyle çevresinde büyük bir hayranlık uyandırmış saygı duyulan ve sevilen biri olarak bilinmektedir. Abdurrahmân Sâmi Paşa'nın çocukları Subhî Paşa, Ahmed Necîb Paşa, Hasan, Bâkî, Halîm ve Sezâyî Bey de devlet kadrolarında önemli vazifelerde bulunmuş şahıslardır (Kesik, 2022: 2). Oğlu Ahmed Necîb Paşa, Sultan 2. Abdülhâmid'in eniştesi olup Medihâ Sultan ile evliydi. Oğullarından Abdullatîf Subhî Paşa önce Maarif sonra Evkaf Nazırlığı, Abdulhalîm Bey Adliye Nazırlığı, Ahmed Necîb Paşa ise vezirlik ve Şûra-yı Devlet azalığı görevini yürüttüler. Edebiyat sahasında ünlenen diğer bir oğlu da Sâmi Paşa-zâde Sezâî'dir (Gümüş, 2013).

1.2. Abdurrahmân Sâmi Paşa'nın Edebî Kişiliği

Sâmi Paşa, Tanzimat döneminin yeni şiir anlayışını temsil eden şairlerindendir. Fuat Paşa'nın vefatı dolayısıyla yazdığı tarih manzumesi dil itibarıyla zorlamadan uzak, yalın bir söyleyişle dikkat çeker. Gazellerinde geleneksel tarzı muhafaza etmekle birlikte bilhassa “ister mi ister ya” redifli gazeli klasik söyleyişten uzaklaşan Tanzimat ekolünün güzel tecrübelerindendir (Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlı Ansiklopedisi 1999: 500). Sâmi Paşa aynı zamanda münşi olarak da tanınmaktadır. İbnü'l-Emin, Son Asır Türk Şairleri'nde, “Selâset-i beyâna mâlik ve tasavvufa mâil, mümtaz bir münşî idi. Üslûb-ı beyânıyla yeni bir çığır açmış ve salâh-ı lisân-ı Osmânîye hizmet etmiştir” (Baştuğ 2002: 2105) ifadesiyle Sâmi Paşa'nın münşiliğini över. Sâmi Paşa'nın mensur yazıları, Arapça-Farsça kelime ve tamlamalara çokça yer verilmiş, her cümlesi secili, sanat yapma kaygısı taşıyan süslü nesir örnekleridir. Onun nesri klasik nesrin üslup tabakalarının oluşmasında sosyal tabaka ve mesleğin belirleyici rolüne de bir örnektir. Paşa'nın dili kullanma ve konuyu ifade ediş tarzı, Batı Retoriğinin “aydın üslubu” adlandırmasına karşılık gelmektedir. Sâmi Paşa kullandığı süslü dille metne, dilin bir anlatım aracı olması dışındaki diğer görevlerinden estetik fonksiyonunu da yüklemiştir (Gümüş 2012: 27).

1.3. Abdurrahmân Sâmi Paşa'nın Eserleri

Abdurrahmân Sâmi Paşa, hem manzum hem mensur eserler kaleme almıştır. Eldeki mevcut bilgilere göre bilinen eserleri şunlardır: Kişver-i Derûn, Sergüzeşt-i

Sâmî, Letâyif-nâme, İnşâ-yı Sâmî, Rumûzü'l-Hikem. Bunlar aşağıda ayrı ayrı tanıtılmıştır:

1.3.1. Kışver-i Derûn

Abdurrahmân Sâmî Paşa, risale şeklinde yazmış olduğu bu eserinde İslam ahlakını konu edinmiştir. Alegorik tarzda yazılmış olan bu eserde akıl, hükümdara basiret ise hükümdarın ülkeyi adaletle yönetmesini sağlamak üzere yanında bulunan yardımcılara benzetilir. Bu eserde nefsin ve cehaletin hükümdarı tahtından edip ülkeyi karışıklığa sürükleyeceği üzerinde durulur. Bu tür durumlarda aklın ve basiretin devreye girerek insanın ve dolayısıyla toplumun huzurla yaşamasını sağlayacak unsurlar olduğu belirtilir. Cehalet ve nefse uyarak hareket etmek hem insanı hem toplumu hem de devleti yok oluşun eşiğine getirir.

Kışver-i Derûn, 1287/1870-71 yılında İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın bu eseri, Trablusşamlı Abdüllatif Efendi tarafından tercüme edilip Arapça olarak yayımlanmıştır. (Kesik, 2022)

1.3.2. Sergüzeşt-i Sâmî

Son Asır Türk Şairleri'ne göre Sâmî Paşa vefatından iki sene evvel, Sergüzeşt-i Sâmî adıyla kendi hâl tercümesini/biyografisini yazmaya başlamış fakat çalışmasını tamamlayamamıştır. Bu eksik hâl tercümesi Resimli Gazete'de yayımlanmıştır (Baştuğ 2002: 2104; Kesik 2021a).

1.3.3. Letâyif-nâme

Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın küçük, mensur, mizahi eseridir. Abdurrahmân Sâmî Paşa, Letâyif-nâme'sini hastalığı esnasında ziyaretine gelmeyen bir yakın arkadaşına hitaben kaleme almıştır. Dostuna sitem, iğneleme ve nazlanma duygusuyla hassasiyetini iletir. Sâmî Paşa, önce yalnızlık ve hastalığın verdiği duyarlılıkla içinde bulunduğu ruh hâlini tasvir eder. Ardından arkadaşının gelmemesini, zarif ve etkili üslubuyla küçük kıyametin kopmuş olmasına yani arkadaşının ölmüş olması ihtimaline bağlar. Eser, Osmanlı dönemi Türk mizahının estetik örneklerindendir. Yazar, eserinde telmih ve iktibaslar ile mübalağa, istifham ve kinaye sanatlarını kullanarak muhatabına söyleyecek söz bırakmamıştır. Letâyif-nâme, mizah-hiciv tarzında bir eser olmasının yanı sıra yazarın biyografisine ait bilgi barındırması, kişilik ve mizaç özelliklerini yansıtması bakımından da değerlidir (Gümüüş, 2012: 30-31). Sâmî Paşa'nın Letâyif-nâme'sinde, Arapça ve Farsça kelime ile tamlamalar çokça yer alır. Eser, her cümlesindeki secili ve sanatlı ifadesiyle bir süslü nesir örneğidir. Letâyif-nâme, 343

sayfadan oluşan Münşeât-ı Azîziyye fî Âsâr-ı Osmâniyye adlı mecmûânın 113-114. sayfalarındadır. Eser, Nevin Gümüş tarafından bir incelemeyle birlikte yayımlanmıştır (Gümüş, 2012).

1.3.4. Rumûzü'l-Hikem

Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın itikad, ahlak ve tasavvuf içerikli eseridir. Eserde maddi ve manevi âlemin özellikleri, insanın maddi ve manevi özellikleri, nefis/ruh, akıl, Allah'ın birliği, hükemanın itikadları, nübüvvet, rüya, şeriat ve hilafet gibi konular ele alınır. Konular itikadi bakımdan akli ve nakli delillerle ve yer yer tasavvufi ve ahlaki bakış açısıyla değerlendirilir. Farklı fikirler arasında muhakemeler yapılır. İslam itikadına muhalif olan görüşlere karşı deliller sunularak bunların geçersizliği dile getirilir. Konular layiha ve lahika başlıklı bölümlerle detaylandırılır. Çoğunluğu Farsça manzum parçalardan faydalanılmak suretiyle hem konunun açılım sahası renklendirilerek genişletilir hem de metnin sanat yönü pekiştirilir.

Eserde ağdalı bir dil kullanılmıştır. Seci, aliterasyon ve söz sanatlarına sıklıkla başvurulduğu görülür. Eserin Sultan Abdulaziz'e takdim edilmek üzere gönderildiği yazarın İnşâ-yı Sâmî adlı eserindeki iki yazıdan anlaşılmaktadır (1290: 5-7). Eser, iki defa basılmıştır. İlk baskısı 1287/1870-71 tarihinde İstanbul'da yapılmış olup 128 sayfadır. İkinci baskısı ise Abdullatif Efendi tarafından yapılan Arapça tercümesi ile birlikte 1312/1894-95 tarihinde Trablusşam'da 169 sayfa olarak yapılmıştır. Bu baskıda eserin metninin bulunduğu her bir sayfa iki sütun hâlinde düzenlenmiş olup ilk sütunda metnin aslı, diğerinde tercümesi yer alır. Ayrıca ilk baskıya ek olarak mütercimnin Arapça mukaddime ve son kısımda Paşa'yı tanıtan yazısı ve ardından bu baskıya takriz mahiyetinde biri mensur, diğerleri manzum olmak üzere beş adet metin bulunur. (Eren, 2021)

1.3.5. İnşâ-yı Sâmî

Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın, resmî ve gayriresmî birtakım mektup, dilekçe ve yazılarıyla birlikte şiirlerinden bir kısmının yer aldığı eseridir. Eser, oğlu Necîb Bey'in derleyip bir araya getirerek oluşturduğu bir mecmûâdır. Eser, Necîb Bey tarafından iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda dönemin valilik, şeyhülislamlık, sadrazamlık gibi farklı rütbe ve makamlarda görev yapan devlet adamlarına ve bazı dostlarına yazmış olduğu maruzat, rica, tebrik, teşekkür, takdim, takriz, taziye, teselli ve hasbihâl gibi konuları içeren elli beş adet münşeât metninden oluşmaktadır. Bu metinler arasında Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın, Sultan Abdülaziz'e takdim ettiği Rumûzü'l-Hikem adlı eseriyle ilgili takdim yazıları da yer almaktadır. Metinlerdeki dil sanat yapma gayesi de barındırdığından süslü nesir tarzıyla kaleme alınmıştır. Muhataba iletilmek istenen

mesaj, duygu ve düşünceler söz sanatları ve süslemeleriyle ifade edilmeye çalışılmıştır. Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın, Arapça ve Farsça dillerine hâkim oluşu, kelime ve ibarelerine açık bir şekilde yansımıştır. Cümleler olabildiğince uzun kurulmuştur. İfadeler arasında Farsça, Arapça ve Türkçe manzum parçaların yanı sıra hadis-i şerif, ayet ve vecizelerden iktibaslar da bulunmaktadır. Metinler nesir ve hitabet sanatının güzel örneklerinden olmanın yanı sıra yazarın hayatı, çevresi, dostları, dönemindeki devlet işleri, sosyal ve tarihi olaylar vb. hakkında pek çok bilgiyi de barındırmaktadır (Eren, 2021). Eserin ikinci kısmında Abdurrahmân Sâmî Paşa'ya ait şiirlerden bir nazm, iki na't, iki kaside, altı müstakil beyit, on iki gazel ve on beş tarih bulunmaktadır. Eser 1290/1873-74 tarihinde oğlu Necib Bey tarafından hazırlanarak iki cüz halinde basımı planlanan çalışmanın 'birinci cüz' olarak basılan toplam 90 sayfalık kısmıdır. Necib Bey, eserin takdim bölümünde babasının memuriyet görevleri esnasındaki dilekçe ve görüşmelerine dair yazılarını ikinci cüzde derleyip bastıracağını ifade etmiştir. Fakat bu ifadeye rağmen ikinci cüzün varlığına ve basımına dair şimdilik herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

2. MECMÛADA YER ALAN METİNLERİN TASNİFİ

Bu bölümde Abdurrahmân Sâmi Paşa tarafından kaleme alınan ve oğlu Necîb Bey'in derlediği bir mecmûa olan İnşâ-yı Sâmi hakkında bilgiler verilmektedir. İki bölüm halinde derlenen mecmûanın İnşâ-yı Sâmi bölümünde Paşa tarafından çeşitli vesilelerle yazılmış olan elli beş adet münşeat metni yer almaktadır. İkinci bölüm olan İbtidâ-yi Eş'âr bölümünde ise Paşa'nın nazm, kaside, tarih, gazel, matla' ve müfred gibi derlenmiş olan otuz sekiz adet şiiri yer almaktadır.

2.1 İnşâ-yı Sâmi**[1. Mektup]**

Teşekkürnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Müsâdefe-i Rikâb-ı Hümâyûn Vukû'undan Sonraca Takdîmine Cesâret Olunan Teşekkürdür” şeklindedir. Padişahın kendisini huzuruna kabul etmesine mukabil teşekkür maksadıyla yazılan mektubun muhatabının hangi padişah olduğu belirtilmemiştir. Paşa ömrü boyunca III. Selim ile II. Abdülhamid arasında toplamda yedi padişah görmüştür. Abdurrahman Sâmi Paşa'nın hayatını, görevlerini ve mektupta ihtiyarlığıyla ilgili söylemiş olduğu “Şu yaşımda bir anlığına genç olsam.” mealindeki Farsça “be-yek lahzâ cüvânem kün ki pîrem” ifadesini de göz önünde bulundurduğumuzda bu padişahın Sultan Abdulaziz veya Sultan II. Abdülhamid olduğunu düşünmekteyiz. Dil ve üslup olarak tamlamaların ağırlıkta olduğu ve cümleler arasında Arapça ve Farsça beyitlerle birlikte ayetlerden iktibasların yapıldığını görüyoruz. Mektup yine Arapça bir dua ile bitirilmiştir. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[2. Mektup]

Teşekkürnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbeti Celîlesine” şeklindedir. Günümüz bürokrasisinde cumhurbaşkanlığının genel sekreterliğine tekabül eden bu makama yazılan mektubun muhatabı aslında padişaktır. Padişaha teşekkür ve dua etmek için yazılmış bir mektuptur. Abdurrahman Sâmi Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın vefatına kadar (1849) Mısır idaresinde görev yapmıştır. Bu tarihten sonra İstanbul'a gelmiştir. Mektubun son paragrafında geçen “...yüce ve yüksek saltanatlarının davetleriyle aydınlanıp tecrübe kazandığından..” ifadesinden hareketle mektubun yazıldığı padişahın Sultan Abdülmecid olduğunu değerlendirmekteyiz. Muhtemelen bir talebin padişah tarafından uygun görülmesine dair kendisine ulaşmış olan bişâretnâmeye mukabil yazılmıştır. Dil ve üslup olarak Arapça ve Farsça tamlamaların ağırlıkta olduğu bu kısa teşekkür mektubunda bir tane de Farsça beyit bulunmaktadır. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[3. Mektup]

Recânâme niteliğindeki mektubun başlığı “Cânib-i Müşârünileyhe” şeklindedir. Bu mektup yine “2. Mektup”ta belirtilen makama yazıldığından bu başlık ile anılmıştır. Mektubun muhatabı bu makamın sahibidir. Ancak bu defa “Leffen takdîmine cür’et olunan tezkire selef-i devletleri tarafından resîde-i dest-i mefharet olan mübeşşeredir ki ...” ifadesinden hareketle bir önceki mektubun bu mektuba iliştilmiş olduğu ve mezkûr mektuptan sonra bu makamda bulunan kişinin değiştiği anlaşılmaktadır. Bu mektubun kaleme alınma gerekçesi de 2. Mektup’ta bahse konu padişah müjdesinin üzerinden uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen müjdeye dair herhangi bir haber gelmeyiştir. 2. Mektup’ta bildirilen müjdenin makam sahibi tarafından imaen padişaha hatırlatılması rica edilmektedir. Padişahın yüceliğine ve cömertliğine dair bolca övgünün bulunduğu mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[4. Mektup]

Telhisnâme niteliğindeki bu kısa mektubun başlığı “Huzur-ı Feyz-i Nüşûr-ı Cenâb-ı Şehenşâhiye Takdîm Olunan Rumûz’ül-Hikem Zeyline Yazılmıştır” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülazîz’dir. Bu mektup ile Abdûrrahman Sâmî Paşa’nın itikat, ahlak ve tasavvufa dair yazmış olduğu Rumûzü’l-Hikem adlı eserin padişaha ithaf edildiği bildirilip eserde bulunması muhtemel hataların görmezden gelinerek kusurların peşinen affedilmesi talep edilmektedir. Padişaha övgüler dizen mektup yine padaşaha dua ile bitirilmişdir. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemekle beraber Rumûz’ül-Hikem’in 1871 yılında İstanbul’da basıldığı bilgisinden ve 5. Mektup’ta geçen “...bir yıl mukaddem hâzırlanmış ve hitâm-ı sahîfe-i kitâbda meşrûh olduğu üzere nâm-ı nâmî-i mukaddes-i mülûkâneye tahsîs ile tezyîn ü tenvîr olunmuş ve nasıl ise ol vakit ‘arz u takdîmine muvaffak olunamamıştır.” ifadesinden hareketle mektubun yazıldığı tarihin 1870 olduğu anlaşılmaktadır.

[5. Mektup]

Recânâme niteliğindeki mektubun başlığı “Rumûzü’l-Hikem Takdîmi İçin Makâm-ı Âlî-i Vekâlet-penâhiye Gönderilen Arîza Suretidir” şeklindedir. Mektupta, Abdûrrahman Sâmî Paşa’nın halife yazımını tamamlayıp padişaha ithaf etmiş olduğu Rumûzü’l-Hikem adlı eserinin bir nüshasının sadrazamlık makamı aracılığıyla padişah Sultan Abdülazîz’e sunulması rica etmektedir. Rumûzü’l-Hikem’in basıldığı tarih göz önünde bulundurulduğunda o tarihte sadrazamlık makamında kişi Mehmed Emin Ali Paşa’dır. Din ve devlete hizmet etmenin farklı yollarının olduğunun ve faydalı bir eser ortaya koymanın da manevi bir hizmet olduğunun belirtildiği mektupta padişaha

yönelik övgü ve dualara yer verilmiştir. Seci sanatının ustaca kullanıldığı bu mektupta da ayetlerden iktibaslar ve Farsça bir ibare yer alır. Mektubun, yazıldığı tarih belirtilmemekle birlikte Rumûzü'l-Hikem'in basıldığı tarihi düşündüğümüzde 1871 yılında yazıldığını söylemek mümkündür.

[6. Mektup]

Recânâme niteliğindeki mektubun başlığı “Serkurenâ-yı Cenâb-ı Şehenşâhî Cânib-i ‘Âlisine” şeklindedir. Mektup serkurena hitabıyla başmabeyncilik makamına gönderilmiştir. Başmabeyncilik, günümüz bürokrasisinde üst düzey makamların ‘özel kalem’ rütbesine denktir. Yani padişahın özel kalem müdürlüğü makamı olduğunu söyleyebiliriz. Mektupta çekingен bir yapıya sahip olan İsmâil Paşa-zâde Hakkı Bey’in vasıfları sayılıp övüldükten sonra seçkin ve çok başarılı bir edip olduğu dile getirilir. İsmâil Paşa-zâde Hakkı Bey, yazmış olduğu bir kasideyi padişaha sunmak istediğini ve buna kendisinin aracı olmasını rica ettiğini belirtir. İsmâil Paşa-zâde Hakkı Bey’in bu ricasını reddetmiş etmiş ise de onun üzüntülü halini ve başarılı bir şair olduğunu düşündükten sonra acele ile vermiş olduğu cevabın hakkaniyete uygun olup olmadığının dair son kararın başmabeyncilik makamınca verilmesini talep etmektedir. İsmâil Paşa-zâde Hakkı Bey tarafından yazılan kaside mektuba ek olarak iliştilmiştir. Kısa bir mektup olmasına rağmen Arapça ve Farsça tamlamaların yoğun olduğu mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[7. Mektup]

Teşekkürnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Müşârünileyhe” şeklindedir. Mektuptaki “Şâ’ir-i bülega-pesend Hakkı Bey bende-i müstemendlerine on bin kuruş câ’ize ve ma’âş-ı kadîmine altı yüz kuruş zamm u ‘ilave buyrulduğu ...” ifadesinden anlaşıldığı üzere 6. Mektup’ta dile getirilen talep olumlu karşılanmış ve bir bişâretnâme ile karşılık bulmuştur. Bu mektup da 6. Mektup’a cevaben gelen bişâretnâmeye karşılık olarak yazılmıştır. Mektup aynı zamanda bir tebriknâme özelliği de taşır. Abdürrahman Sâmî Paşa, başmabeynciye hem teşekkür hem tebrik mesajı iletir. Teşekkürün nedeni İsmâil Paşa-zâde Hakkı Bey’in ödüllendirilmesine, tebrikin nedeni ise padişaha hayır dualarda bulunulmasına vesile olunmasıdır. Uzun Farsça tamlamalarla yoğurulmuş olan mektupta padişaha övgüler dizilirken hadis-i şeriflerden iktibaslar yapılmıştır. Yine Farsça bir beytin yer aldığı mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[8. Mektup]

Recânâme niteliğindeki bu mektubun başlığı “Cennet-Mekân Sultân Abdülmecîd Hân Ahd-i Hümayûnlarında, Mâbeyn-i Hümayûnı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesine” şeklindedir. Mektup hükûmet sarayının yazı işleri dairesine hitaben yazılmıştır. Bu mektupta Abdürrahman Sâmî Paşa, padişahın kendisini Trabzon’a görevlendirirken sağlığına veya görevine dair olumsuz bir durumla karşılaşması halinde istifa etmesine müsaade edeceğini bildirdiğini hatırlatarak sağlığının buradaki görevine devam etmesine engel teşkil etmeye başladığını ve vazifesini hakkıyla yerine getirememekten endişelendiğini bildirip buradaki görevinden istifa arzusunda olduğunu dile getirmiştir. Padişah Sultan Abdülmecîd Han’ın, durumdan haberdar edilmesini ve bununla birlikte Rumeli’deki vilayetlerden birine görevlendirilmesinin uygun görülmesi halinde hizmet etmek istediğini bildirmiştir. Farsça tamlamaların yoğun olduğu mektup 24 Nisan 1852 tarihinde kaleme alınmıştır.

[9. Mektup]

Teşekkürnâme ve recânâme niteliğindeki mektubun başlığı “Adı Anılan Saygıdeğer Zata” şeklindedir. Mektubun muhatabı hükûmet sarayının yazı işleri dairesidir. Bu mektupta bir önceki mektuptaki (8. Mektup) istifa talebinin karşılanmış olmasına mukabil teşekkür edilmektedir. Bununla birlikte sürekli bir şeyler talep etmenin biraz haddi aşmak olduğunun bilincinde olarak tekrar bir ricada bulunulmuştur. Yine bir önceki mektupta ifade edilmiş olan görev talebi hatırlatılarak padişahın huzuruna çıkma konusunda yardımcı olunması rica edilmiştir. Bağlaçlarla birbirinine bağlanmış Farsça tamlamaların yoğunlukta olduğu uzun cümlelerden oluşan mektup 30 Mayıs 1852 tarihinde kaleme alınmıştır.

[10. Mektup]

Teşekkürnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Cânib-i Müşârünileyhe Berây-ı Teşekkür Yazılmıştır” şeklindedir. Bir önceki mektuba (9. Mektup) karşılık verile bişâretnâme niteliğindeki mektuba mukabil teşekkür maksadıyla yazılmış olan mektubun muhatabı yine hükûmet sarayının yazı işleri dairesidir. Padişaha övgü ve dualarda bulunulan mektubun yazıldığı tarih 13 Temmuz 1852 olarak belirtilmiştir.

[11. Mektup]

Muhabbetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Sadr-ı Esbâk ‘Âlî Paşa Merhûma Müstezâd Olarak Yazılan Tezkere Sûretidir” şeklindedir. Mektubun muhatabı

Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde farklı zaman dilimlerinde olmak üzere 5 defa sadrazamlık görevinde bulunmuş olan Mehmed Emin Ali Paşa'dır. Muhabbet ve dostluk duygularını dile getirdikten sonra İstanbul dışında olması nedeniyle kendisini uzun zamandır ziyaret edemeyişi nedeniyle de özür beyan etmektedir. Mektubun giriş kısmındaki Farsça beytin yanı sıra Arapça ve Farsça deyimler ve ibareler kullanılmıştır. Mektubun ne zaman yazıldığı belirtilmemiştir.

[12. Mektup]

Muhabbetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Nâ-Mizâclık Halinde Sadr-ı Esbâk Mustafa Nâ'îli Paşa Merhûma Müstezâd Olarak Yazılan Tezkere Sûretidir” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülmecid döneminde iki defa sadrazamlık görevine getirilmiş olan Mustafa Nailî Paşa'dır. Mustafa Nailî Paşa'nın bir hizmetkârı vasıtasıyla hal hatır etmek üzere selamını göndermesine mukabil yazılmıştır. Abdûrrahman Sâmi Paşa hastalığının verdiği baygınlık hali nedeniyle gelen kişi ile görüşememiş olduğu için bu mektubu kaleme almıştır. Kalem tutamayacak kadar hasta olmasına rağmen muhabbet ve dostluğa verdiği önemden ötürü kendisini zorlayarak bu mektubu yazdığını belirtirken mümkünse kendisini ziyarete gelmesini rica etmektedir. Mektup şu ana kadar incelemiş olduğumuz mektuplara kıyasla Arapça-Farsça ibare ve tamlamalar açısından en sade olanıdır. Mektupta divan şairlerinden Sezâi'nin (1670-1738) bir şiirinden birkaç mısraya yer vermiştir. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[13. Mektup]

Muhabbetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “İskenderiye'den Vâlî-yi Sâbık Sa'îd Paşa Merhûmla Medine-i Münevvere'ye ‘Azîmetlerinde Kâmil Paşa Hazretlerine Yazılan Tahrîrât-ı Nûket-âmîz Sûretidir” şeklindedir. Mektup Sultan II. Abdülhamid ve V. Mehmed dönemlerinde olmak üzere toplamda dört defa sadrazamlık görevine getirilmiş olan Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa'ya hitaben yazılmıştır. Mektubun başlığından da anlaşılacağı üzere ince ve derin anlamlar yüklü zengin bir hayal dünyasındaki düşüncelerin anlatıldığı mektubun dili Arapça ve Farsça tamlamalarla alabildiğine ağdalı hale getirilmiştir. Arapça ve Farsça beyitlerin ve ibarelerin çokça kullanılmış olduğu mektupta bir tane de Türkçe beyit yer almaktadır. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[14. Mektup]

Teşekkürnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Meclis-i Vâlâ Riyâsetinde Müşârünileyh Hazretlerine Yazılmıştır” şeklindedir. Aynı zamanda telhisnâme özelliği de gösteren mektubun muhataba dönemin meclis başkanıdır. Yaşlılığın ve beden zayıflığından ötürü çektiği sıkıntılardan bahsederek bulunduğu talebin uygun görülmesine teşekkür amacıyla yazılmıştır. Mektupta Arapça bir ibare, bir ayetten iktibas ve Farsça bir beyit bulunmaktadır. Mektup uzun uzadıya kullanılan Farsça tamalamalarla yüklü cümlelerin bağlaçlarla birbirine bağlanması ağdalı bir hal almıştır. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[15. Mektup]

Tavsiyenâme ve recanâme niteliğindeki mektubun başlığı “Sadr-ı Esbak Merhûm ‘Âlî Paşaya Yazılan Tezkere Sûretidir” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde farklı zaman dilimlerinde olmak üzere 5 defa sadrazamlık görevinde bulunmuş olan Mehmed Emin Ali Paşa’dır. Abdürrahman Sâmî Paşa, oğulları Abdülhalîm Bey ve Hasan Bey için vazife ve himaye talebinde bulunmaktadır. Oğullarının ne kadar yetenekli ve çalışkan olduklarını anlattıktan sonra onların kabiliyetlerinin değerlendirilmesini ve himaye edilerek önlerine çıkabilecek olası engellere müsaade edilmemesinin istenildiği mektubun dili yine Arapça ve Farsça tamlama ve ibarelerle ağdalı bir hale getirilmiştir. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[16. Mektup]

Recanâme niteliğindeki mektubun başlığı “Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine” şeklindedir. Mektubun muhatabı günümüz İçişleri Bakanlığına tekabül eden makamdır. O dönem Kürdistan olarak adlandırılan bölgede yaşayan aşiretlerden birine mensup olan Yusuf Bey¹’in çektiği sıkıntılardan bahsedilerek kavmi içerisinde onur ve haysiyetini koruyacak bir vazife ile memleketine gönderilmesi rica edilmektedir. Bir hadisten iktibasın da yapıldığı mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[17. Mektup]

Tebriknâme niteliğindeki mektubun başlığı “Sadr-ı Esbâk Merhûm Reşîd Paşa’ya Sadâret Teveccühünde Yazılan Tebrîktir” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülmecid döneminde altı defa sadrazamlık görevine getirilen Koca Mustafa

¹ Bu kişinin, Yusuf Ziya El-Hâlidî (1842-1906) olduğu düşünülmektedir.

Reşid Paşa'dır. Tebrikle beraber dostluk ve muhabbetten bahsedilen mektubun yazıldığı tarihten hareketle Koca Mustafa Reşid Paşa'nın bu göreve dördüncü defa getirildiğini anlıyoruz. Mektupta Abdûrrahman Sâmî Paşa'nın, Koca Mustafa Reşid Paşa'nın bu göreve tekrar getirilmesi üzerine kaleme aldığı tarih manzumesi de yer almaktadır. Arapça bir duanın da yer aldığı mektupta Sırrî²'nin gazelinden de bir beyte yer verilmiştir. Mektup 17 Aralık 1854 tarihinde kaleme yazılmıştır.

[18. Mektup]

Tesellinâme niteliğindeki mektubun başlığı “Müşârünileyh Merhûmun Sadaretinden İnfisâl ile Riyâset-i Meclis-i Vâlâya İntikâli Hengâmında Yazılan Tesliyetir” şeklindedir. Mektubun muhatabı yine Koca Mustafa Reşid Paşa'dır. Koca Mustafa Reşid Paşa'nın dördüncü defa getirildiği sadrazamlık görevinden alınışı üzerine teselli aynı zamanda yeni görevini de tebrik etmek amacıyla yazılmıştır. Bu görev değişikliğinin makam düşüklüğü olmadığını ifade etmek üzere ayet iktibası da yapılmıştır. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemekle beraber tarih kaynaklarında Koca Mustafa Reşid Paşa'nın bu görevinden 2 Mayıs 1855 tarihinde alındığı bilgisinden hareketle mektubun bu tarihe yakın bir tarihte yazıldığı söylemek mümkündür.

[19. Mektup]

Tebriknâme niteliğindeki mektubun başlığı “Müşârünileyh Merhûmun Sadârete Ric'ati Hengâmında Yazılan Tebrîktir” şeklindedir. Mektubun muhatabı 17. ve 18. Mektuplarda olduğu gibi yine Koca Mustafa Reşid Paşa'dır. Koca Mustafa Reşid Paşa'nın bu göreve beşinci defa getirilişini tebrik etmek amacıyla yazılmıştır. Mektubun içeriğinden bu defaki göreve gelişin siyasi alanda ciddi gündem oluşturduğu ve çok konuşulduğu anlaşılmaktadır. Farsça bir beyte ve Arapça bir duaya da yer verilen bu mektup 21 Ocak 1856 tarihinde kaleme alınmıştır.

[20. Mektup]

Tehniyetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Merhûm-ı Müşârünileyhe Sûr Tehniyetine Dâ'ir Yazılan Tebrîkdir” şeklindedir. Mektubun muhatabı yine Koca Mustafa Reşid Paşa'dır. Paşa'nın ebleneceği haberi üzerine yazılan kutlama mektubudur. Mektubun yazıldığı tarihten hareketle Koca Mustafa Reşid Paşa'nın ikinci evliliğine yazıldığı anlaşılmaktadır. Mektup 13 Nisan 1855 tarihinde kaleme alınmıştır.

² Divan şairi İbrâhim Sırrî Efendi (d. ?? - ö. 1111/1699)

[21. Mektup]

Tebriknâme niteliğindeki mektubun başlığı “Saîd Paşa Merhûmun Mısır’a Vâlî Olduklarında Yazılan Tebrîktir” şeklindedir. Mektubun muhatabı Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın dördüncü oğlu olan Mehmed Said Paşa’dır. Mehmed Said Paşa ile olan özel muhabbet ve samimiyetlerinin ve göreve getirildiği yerde hizmet eden görevlilerin çektiği sıkıntıların da bahse konu edildiği mektup 3 Şubat 1854 tarihinde kaleme alınmıştır.

[22. Mektup]

Tebriknâme niteliğindeki mektubun başlığı “Sadr-ı Esbak Âli Paşa Merhûm Def’a-i Sâniyede Hâriciye Nâzırı Olduğunda Yazılan Tebrîktir” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde farklı zaman dilimlerinde olmak üzere 5 defa sadrazamlık görevinde bulunmuş olan Mehmed Emin Ali Paşa’dır. Mektubun başlığından da anlaşılacağı üzere Mehmed Emin Ali Paşa’nın ikinci defa günümüz Dışişleri Bakanlığına tekabül eden makama görevlendirilmesine tebrik mahiyetinde yazılmıştır. Anlatımın mecazlarla süslendiği mektupta Farsça beyitlerin yanı sıra ayet iktibas da yapılmıştır. Mektup 16 Ocak 1855 tarihinde kaleme alınmıştır.

[23. Mektup]

Tebriknâme niteliğindeki mektubun başlığı “Ömer Paşa Merhûma Serdâr-ı Ekremlik Teveccühünde Yazılan Tebrîk Sûretidir” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülmecid’e veliahtlığı döneminde hocalık da yapmış olan Ömer Lütfi Paşa’dır. Mektup, başlığından da anlaşıldığı üzere Ömer Lütfi Paşa’nın başkumandan olarak görevlendirilmesini tebrik etmek maksadıyla yazılmıştır. Ayet iktibasına da yer verilen bu mektup 2 Mart 1854 tarihinde kaleme alınmıştır.

[24. Mektup]

Taziyenâme niteliğindeki mektubun başlığı “Hidiv-i Mısır Merhûm Sa’id Paşa’ya Yazılan Ta’ziyettir” şeklindedir. Mektubun muhatabı Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın oğlu Saîd Paşa’dır. Mektup Saîd Paşa’nın çocuklarından birinin vefatı üzerine teselli vermek maksadıyla yazılmıştır. Arapça bir duanın ve Farsça bir beytin de yer aldığı mektubun yazıldığı tarih belli değildir.

[25. Mektup]

Tesliyetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Rıf’at Paşa Merhûmun Riyâset-i Meclisden İnfisâlında Yazılan Tesliyettir” şeklindedir. Mektup Sultan II. Abdülhamid döneminde sadrazamlık görevi de yapmış olan Halil Rıfat Paşa’ya meclis başkanlığı görevinden azledilmesi üzerine teselli vermek maksadıyla yazılmıştır. Devlete daha yüksek makamlarda ve daha iyi şekilde hizmet edebilmek için bazen dinlenmek gerektiğinden bahsedilen mektupta makamın sorumluluk getirdiğini ifade etmek üzere ayet iktibas da yapılmıştır. Mektup 5 Mayıs 1852 tarihinde kaleme alınmıştır.

[26. Mektup]

Tesliyetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Vidin Valiliğinde ‘Ulemâ-yı Mutasavvifeden Belgrad’da Menfî Bulunan Ömer Efendi’ye Yazılan Tesliyettir” şeklindedir. Mektup Abdûrrahman Sâmî Paşa’nın Vidin’de bulunduğu sırada kendisi de Belgrat’ta sürgünde bulunan dostu Ömer Efendi’ye teselli vermek maksadıyla yazılmıştır. Abdûrrahman Sâmî Paşa, Ömer Efendi’nin kendisiyle görüşme talebini bildiren mektubunu aldığını ve görüşebilmek için gerekli çabayı gösterdiğini hatta imkân bulabilirse ikametini Vidin’e aldirmaya çalıştığını belirterek teselli vermeye çalışır. Ayetlerden iktibasların yapıldığı mektupta Mevlânâ’dan da alıntılar yapıldığı Farsça beyitler, Arapça beyit ve ibarelerle birlikte Şemseddin-i Sivâsî’den alınan Türkçe bir beyte yer verilmiştir. Mektup 30 Ekim 1852 tarihinde kaleme alınmıştır.

[27. Mektup]

Tesliyetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Efendi-yi Mûmâileyhe” şeklindedir. Bu mektup Abdûrrahman Sâmî Paşa Belgrat’ta sürgünü devam eden dostu Ömer Efendi’ye hem bilgi ve hem teselli vermek maksadıyla yazılmıştır. Mektupta çekilen sıkıntıların daha büyük mükâfatlara vesile olacağı belirtilip bir de hediye olarak para gönderildiğinden bahsedilmiştir. Mektup 1 Aralık 1852 tarihinde kaleme alınmıştır.

[28. Mektup]

Ubudiyetnâme ve bişaretnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Vidin Vâliliğinden Mısır Vâlisi ‘Abbas Paşa Merhûma” şeklindedir. Mektup Abdûrrahman Sâmî Paşa’nın uzun bir süre kaldığı Mısır’ın, dönem valisi olan Abbas Paşa’ya yazılmıştır. Abbas Paşa’ya olan saygı ve hürmetler bildirildikten sonra Vidin ve civarında yaşanan hadiselerle dair güzel haberden bahsedilir. Hadis iktibasının da yapıldığı mektup 23 Haziran 1855 tarihinde kaleme alınmıştır.

[29. Mektup]

Ubudiyetnâme ve muhabbetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Sârim Paşa Merhûma” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülmecid döneminde üç buçuk ay kadar sadrazamlık yapmış olan İbrahim Sârim Paşa’dır. İbrahim Sârim Paşa’ya bağlılık bildirilip aralarındaki dostluktan dem vurulan mektupta İbrahim Sârim Paşa tarafından kendisine verilen işlerin zorluğuna rağmen güzelce üstesinden gelindiğinden bahsedilir. Aralarındaki muhabbete dair bir beytin yer aldığı mektup 5 Eylül 1849 yılında kaleme alınmıştır.

[30. Mektup]

Tebriknâme niteliğindeki mektubun başlığı “Rızâ Paşa Hazretleri Selanik’e Vâlî Olduklarında Tırhala’dan Yazılan Teşekkürdür” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde nazırlık ve seraskerlik dâhil birçok önemli görevde bulunmuş olan Hasan Rıza Paşa’dır. Mektubun başlığının sehven “teşekkür” olarak nitelendirildiğini düşünüyoruz. Zira mektup Hasan Rıza Paşa’nın Selanik’e vali olarak atanmasını tebrik maksadıyla yazılmıştır. Divan şairi Vecdî’nin bir gazelinden mısra iktibasının yapıldığı mektupta Arapça bir deyim yan sıra bir de beyit yer almaktadır. Mektubun muhabbetnâme ve recânâme hüviyeti de vardır. Hasan Rıza Paşa’ya sevgi ve muhabbetler bildirildikten sonra İstanbul’a gönderilecek olan görevlinin oğlu Suphi Bey’i de ziyaret etmesi rica edilmektedir. Mektup 14 Mayıs 1849 tarihinde kaleme alınmıştır.

[31. Mektup]

Recanâme ve şefaathnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Kapûdân-ı Deryâ Süleymân Paşa Merhûma Yazılmıştır” şeklindedir. Mektubun muhatabı günümüz deniz kuvvetleri komutanlığı makamına denk olan kaptanıderyalık makamındaki Süleyman Paşa’dır. Abdürrahman Sâmî Paşa ailesiyle ayrı tutulmaktan çekmiş olduğu sıkıntıyı dile getirip bu konuda kendisine yardım edilmesini rica etmektedir. Mektupta, Nedîm’in İbrahim Pşa’ya yazdığı bir kasidesinde geçen “Unutma zerreni ey âfitâb-ı feyz-âsâr” şeklindeki mısra “Unutma bendeni ey âfitâb-ı feyz-âsâr” şeklinde kullanılmıştır. Farsça ve Türkçe bir beyte de yer verilen mektup 1 Ocak 1850 tarihinde kaleme alınmıştır.

[32. Mektup]

Recanâme niteliğindeki mektubun başlığı “Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa Merhûma” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülmecid’e veliahtlığı döneminde

hocalık da yapmış olan Ömer Lütfi Paşa'dır. Mektupta Ömer Lütfi Paşa'ya başlıklık ve hürmetler bildirildikten sonra Vidin'deki malî durumla ilgili kendisine bilgilendirme yapmak üzere yanına gönderdiği maliye memuruna yardımcı olunması ve işi bittiğinde hemen geri gönderilmesi rica edilmektedir. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[33. Mektup]

Muhabbetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Sadr-ı Esbak Mustafa Nâ'îlî Merhûm Girit Vâlisi İken Rûmeli Teftîş Me'mûriyetinden Yazılmıştır” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülmecid iki defa sadrazamlık görevine getirilmiş olan Mustafa Nailî Paşa'dır. Mustafa Nailî Paşa'nın Girit valisi olduğu dönemde kendisi de Rumeli teftişinde görevli olan Abdürrahman Sâmî Paşa, aralarındaki muhabbete dair özlem ve hasret bildiren bir mektup olarak kaleme almıştır. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[34. Mektup]

Muhabbetnâme ve cevapnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Şeyhü'l-haram-ı Esbâk Merhûm Şerîf Paşa'ya Yazılmıştır” şeklindedir. Mektubun muhatabı babasının sıkı dostlarından birinin oğlu olan Şerif Paşa'dır. Mektup Şerif Paşa'nın daha önce Mısır'a bu defa İstanbul'a geldiği süreçte görüşmeleri ve Şerif Paşa'nın kendisine mektup göndermesi üzerine yazılmıştır. Ayet ve hadis iktibası yapılmış olan mektupta bir de beyte yer verilmiştir. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[35. Mektup]

Muhabbetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Ehibbâdan Bir Zâta” şeklindedir. Mektubun muhatabının Abdürrahman Sâmî Paşa'nın bir dostu olduğu anlaşılmakla birlikte isim veya makam anılmadığından kim olduğunu tespit etmek de güçtür. Mektubun muhatabının İstanbul'a geleceğine dair haber gelince bu mektubu kaleme alarak ne zaman nerede olacağının bilgisini bizzat kendisinin bildirmesini ve mümkünse ziyarete gelmesini istemiştir. Mektubun muhatabına yolda refakat etmek üzere jandarma görevlendirildiğini bildirilmiştir. Mektupta iki tane beyte yer verilmiştir. Mektup 27 Mayıs 1850 tarihinde kaleme alınmıştır.

[36. Mektup]

Teşekkürnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Sadr-ı Esbak Reşîd Paşa Merhûma” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülmecid döneminde altı defa

sadrazamlık görevine getirilen Koca Mustafa Reşid Paşa'dır. 18 Haziran 1849 tarihinde kendisine gönderilmiş olan bişaretnâmeye mukabil yazılmıştır. Tırhala sancağında göstermiş olduğu gayret ve başarısı nedeniyle beğenilip takdir edildiğinin ve ödüllendirildiğinin müjdesi verilmiştir. Padişaha ve sadrazama hayır duaların edildiği mektup 12 Eylül 1849 tarihinde kaleme alınmıştır.

[37. Mektup]

Recanâme niteliğindeki mektubun başlığı “Merhûm Müşârünileyhe” şeklindedir. Mektubun muhatabı yine Koca Mustafa Reşid Paşa'dır. Mektupta içinde bulunduğu sıkıntıların Koca Mustafa Reşid Paşa tarafından bizzat bilindiğini belirtip rahatsızlığı nedeniyle görev yerinin değiştirilmesini ve mümkünse İstanbul'da görev verilmesini talep etmektedir. Padişaha ve sadrazama hayır duaların edildiği mektup 7 Ağustos 1849 tarihinde kaleme alınmıştır.

[38. Mektup]

Recanâme niteliğindeki mektubun başlığı “Eski Şeyhülislam Rahmetli Arif Hikmet Beyefendi'ye Özel Olarak Sunulmak Üzere Devlet Adamlarından Bir Zata Yazılmıştır” şeklindedir. Mektubun muhatabı sultan Abdülmecid döneminde yaklaşık sekiz yıl (1846-1854) şeyhülislamlık görevinde bulunmuş olan Arif Hikmet Bey'dir. Mektubun muhatabı Arif Hikmet Bey olmasına rağmen kendisine doğrudan değil bir aracı üzerinden gönderilmiştir. Mektupta Trabzon'daki sorunların genel anlamda çözüldüğünü burayı herhangi bir valinin yönetebileceği, kendisinin daha ehemmiyet arz eden Rumeli'de görev almak üzere buradaki görevinden istifa etmek istediğini bildirip destek olunması ricasında bulunur. Hem Trabzon hem Rumeli hakkında detaylıca bilgilerin verildiği nispeten uzun olan bu mektup 2 Aralık 1851 tarihinde kaleme alınmıştır.

[39. Mektup]

Recanâme niteliğindeki mektubun başlığı “Alî Gâlib Paşa Merhûma Yazılmıştır” şeklindedir. Mektubun muhatabı Koca Mustafa Reşid Paşa'nın oğlu olup Sultan Abdülmecid döneminde genç yaşına rağmen hazine, hariciye, ticaret ve evkaf nazırlığı görevlerinde bulunmuş olan Ali Galip Paşa'dır. Abdürrahman Sâmî Paşa, mektupta görev yeri olan Trabzon'da çektiği sıkıntılardan bahsedip Ali Galip Paşa'nın kendisini bu sıkıntılardan kurtarmasını rica etmektedir. Mektup 5 Mayıs 1852 tarihinde kaleme alınmıştır.

[40. Mektup]

Recanâme ve şefaatnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Sadr-ı Esbak Reşid Paşa Merhûma” şeklindedir. Mektubun muhatabı Koca Mustafa Reşid Paşa’dır. Abdûrrahman Sâmî Paşa, paşaya övgüler dizdikten Ali Galip Paşa’ya yazdığı recanâmeden bahsedip ondan da aynı konuda ricada bulunmaktadır. Bâkî’den bir beyte de yer verilen mektup 15 Ocak 1852 tarihinde kaleme alınmıştır.

[41. Mektup]

Recanâme niteliğindeki mektubun başlığı “Mâliye Nezâret-i Celîlesine” şeklindedir. Mektubun muhatabının, mektubun yazıldığı tarihten hareketle Mehmed Hasib Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Aynı makama daha önce yazılmış olan bir recanâmede bildirilen talebin karşılanmadığı hatta cevap dahi verilmediğinden bahsilen mektupta Farsça bir beyte yer verilmiştir. Mektup 24 Aralık 1858 tarihinde kaleme alınmıştır.

[42. Mektup]

Teşekkürnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Vüzerâ-yı ‘Azâmdan Bir Zâta” şeklindedir. Mektubun muhatabının kim olduğu belirtilmemiştir. Abdûrrahman Sâmî Paşa bu mektupta, yazmış olduğu Rumûzü’l-hikem adlı eserini okuyup inceleme lûtfunda bulunduğu için muhatabına teşekkürlerini sunmaktadır. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[43. Mektup]

Teşekkürnâme ve recanâme niteliğindeki mektubun başlığı “Teşrîfâtî Bey Efendiye” şeklindedir. Mektubun muhatabı o dönem protokolden sorumlu kişidir. Mektupta kendisine verilen görev nedeniyle padişah ve vezire teşekkür ve daular edildikten sonra görev yerine gidebilmek için daha uygun çabuk olacağını düşündüğü deniz yolculuğuna müsaade edilmesini rica etmektedir. Muhatabının bu konu hakkında sadrazamı bilgilendirmesi istenilmektedir. Mektup 15 Eylül 1851 tarihinde kaleme alınmıştır.

[44. Mektup]

Muhabbetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Bâhir Efendi Merhûma” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sadrazam Mustafa Reşid Paşa’nın da yakın dostu olan

Risale-i Sagire adlı eseri yazarı Abdürrezzak Bâhir Efendi'dir. Bâhir Efendi'ye olan hasret ve muhabbetin bildirildiği mektup 4 Ağustos 1852 tarihinde kaleme alınmıştır.

[45. Mektup]

Muhabbetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Eflak Beyine” şeklindedir. Mektubun muhatabı Abdûrrahman Sâmî Paşa'nın Vidin'e görevlendirildiği tarihteki Eflak Beyi'dir. Eflak Beyi'ne dostluk ve muhabbet bildiren bu mektupla birlikte güzel bir Arap atının da koşum takımıyla birlikte süslenip gönderildiği bildirilmektedir. Mektup 2 Nisan 1872 tarihinde kaleme alınmıştır.

[46. Mektup]

Muhabbetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Safâ Efendi Hazretlerine” şeklindedir. Mektubun muhatabı Safâ Efendi'dir. Mektup Farsça yazılmış olup yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[47. Mektup]

Muhabbetnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Efendi-yi Mûmâileyhe” şeklindedir. Mektubun muhatabı bir önceki mektupta olduğu gibi yine Safâ Efendi'dir. Mektup Farsça yazılmış olup yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[48. Mektup]

Mektubun başlığı “Takrîz” şeklindedir. Arapça olarak yazılan mektubun muhatabın muhatabı bilinmemekle beraber muhatabına ve onun eserine bir övgü niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[49. Mektup]

Mektubun başlığı “Takrîz” şeklindedir. Bir önceki mektupta olduğu gibi Arapça olarak yazılan mektubun da muhatabın muhatabı bilinmemekle beraber muhatabına ve onun eserine bir övgü niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[50. Mektup]

Takriznâme niteliğindeki mektubun başlığı “Kâmil Paşa Hazretlerinin Telemak Tercümelerine Takrîzdir” şeklindedir. Mektubun Muhatabı Sultan Abdülaziz döneminde sadrazamlık da yapmış olan Yusuf Kamil Paşa’dır. Mektup, tercümesi Yusuf Kamil Paşa tarafından yapılan edebiyatımızdaki ilk çeviri roman olan Telemak’a dair övgü maksadıyla yazılmıştır. Mektupta, yapılan tercümenin neredeyse eserin orijinal dilindeki güzellikte olduğu belirtilmiştir. Arapça ve Farsça deyim ve ibarelere yer verilen mektup 1 Ağustos 1862 tarihinde kaleme alınmıştır.

[51. Mektup]

Takriznâme niteliğindeki mektubun başlığı “Vasfî Efendi’nin Lâmiyetü’l-‘Arab Tercümesine Takrîz” şeklindedir. Mektubun muhatabı dönemin ünlü hattatlarından Ali Vasfî Efendi’dır. Mektup, Şenferâ lakaplı Arap bir şair tarafından yazılmış olduğu düşünülen Lâmiyetü’l-‘Arab adlı eserin tercümesindeki başarı nedeniyle Ali Vasfî Efendi’ye övgü maksadıyla yazılmıştır. Mektupta ayet iktibas yapılmış, Arapça beyit ve ibarelere yer verilmiş olmakla birlikte Ali Vasfî Efendi’nin çevirisine düşürülmüş olan bir de tarih yer alır. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[52. Mektup]

Takriznâme niteliğindeki mektubun başlığı “Vak’a-nüvîs Lutfî Efendi’ye Takrîz” şeklindedir. Mektubun muhatabı Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde İstanbul kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri dâhil birçok görevde bulunmuş olan vakanüvis Ahmed Lutfî Efendi’dır. Abdürrahman Sâmî Paşa bu mektupta, vakanüvis Ahmed Lutfî Efendi’ye göndermiş olduğu bilgilerin onun doğru ve temiz yazıları aracılığıyla tarih sayfalarında yer almasını sağlamasını istemektedir. Ahmed Lutfî Efendi’nin tarih yazmadaki ustalığını övdüğü bir şiirin de bulunduğu mektupta Arapça bir de ibareye yer verilmiştir. Mektup 9 Şubat 1871 tarihinde kaleme alınmıştır.

[53. Mektup]

Takriznâme niteliğindeki mektubun başlığı “Mütercim-i Makâmât-ı Harîrî Ahmed Hamdî Efendi’ye Yazılan Takrîzdir” şeklindedir. Mektubun muhatabı Makâmât-ı Harîrî adlı eserin tercümesini yaptığı için “Mütercim-i Makâmât-ı Harîrî” lakabıyla ün kazanan Ahmed Hamdî Şirvânî’dır. Mektupta Harîrî’nin eserinin ne kadar değerli olduğundan bahsettikten sonra böyle kıymetli bir eseri tercüme edip ilim

dünyasına kazandırdığı için Ahmed Hamdî Şîrvânî'ye övgüler dizilir. Farsça bir şiire de yer verilen mektup dua ile tamamlanır. Mektubun yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

[54. Mektup]

Ricanâme niteliğindeki mektubun başlığı “Varaka” şeklindedir. Mektubun muhatabı, Rumûzü'l-Hikem adlı eserin basım tarihini ve Tasvîr-i Efkâr gazetesinin serüvenini göz önünde bulundurursak, muhtemelen gazetenin o dönemdeki sorumluları olan Kayazâde Reşad ve Recâizâde Mahmud Ekrem'dir. Rumûzü'l-Hikem'in yazımının tamamlandığını basımı için gerekli hazırlığın tamamlanmış olduğunu ancak yine de basım gerçekleşene kadar gazetenin bir köşesinde tefrika edilmesini rica etmektedir. Mektubun tarihi belirtilmemiş olmakla birlikte 1867-1868 yıllarında yazıldığı düşünülmektedir.

[55. Mektup]

Cevapnâme niteliğindeki mektubun başlığı “Kezâ” şeklindedir. Mektubun muhatabı yine Tasvîr-i Efkâr gazetesinin sorumluları olan Kayazâde Reşad ve Recâizâde Mahmud Ekrem'dir. Mektubun içeriğinden anlaşıldığına göre daha önce göndermiş olduğu rica mektubu (54. Mektup) kabul görmüştür. Eserin tefrikasıyla ilgili yaşanan aksama nedeniyle okurların üzüldüğünün kendisine bildirildiği bir mektuba cevaben yazılan mektupta ilgi ve beğenilere teşekkürle beraber aksaklığın en kısa sürede giderileceği ifade edilmiştir. Mektubun tarihi belirtilmemiş olmakla birlikte 1867-1868 yıllarında yazıldığı düşünülmektedir.

2.2. İbtidâ-yi Eş'âr**2.2.1. Nazmlar****[1. Nazm]**

2 beyitten oluşan bu nazma “Na't-ı Şerîf” şeklinde bir başlık verilmiştir. Aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün vezniyle yazılmış olan bu nazm başlığından da anlaşılacağı üzere peygambere övgü için yazılmış olan bir naattır.

[2. Nazm]

Yine 2 beyitten oluşan bu nazm ise “Kezâlik” şeklinde bir başlık verilmiştir. Aynı şekilde aruzun mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün vezniyle yazılmış olan bu nazmda birinci nazmda olduğu gibi peygambere övgü için yazılmış olan bir naattır.

2.2.2. Kasideler**[1. Kaside]**

Toplam 40 beyitten oluşan bu kaside, Mısır valisi Mehmed Alî Paşa’ya ithafen yazılmış bir methiyedir. Aruzun mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün vezniyle yazılmıştır. Kaside başında verilen “Bin İki Yüz Elli Tarihinde Mısır’da Merhûm Mehmed Alî Paşa Hakkında İnşâd Etdikleri Kasidedir” şeklindeki bilgiden hareketle 1835 veya 1836 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır.

[2. Kaside]

Toplam 43 beyitten oluşan bu kaside, Mora valisi Hurşîd Paşa’ya ithafen yazılmış bir methiyedir. Aruzun mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün vezniyle yazılmıştır. Kaside başında verilen “Bin İki Yüz Otuz Dörtde Sadr-ı Esbak Hûrşîd Paşa Mora Vâlîsi Olup Vusûlünde Takdîm Olunan Kasidedir” şeklindeki bilgiden hareketle 1818 veya 1819 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır.

2.2.3. Tarihler**[1. Tarih]**

Toplam 5 beyitten oluşan bu tarih, otuz ikinci Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz’in tahta çıkışına yazılmış bir kıtadır. Aruzun müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Târîh-i Cûlûs-ı Hümâyûn” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır. Sultan Abdülaziz, 25 Haziran 1861 günü tahta çıkmıştır.

[2. Tarih]

Toplam 9 beyitten oluşan bu tarih, Kavalalı İbrahim Paşa'nın oğlu Mısır valisi İsmail Paşa'nın³ doğum tarihine yazılmış bir kıtadır. Aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Hidîv-i Efham Hazretlerinin Velâyeti Târîhidir” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır.

[3. Tarih]

Tek beyitten oluşan bu tarih, Yusuf Kamil Paşa'nın sadrazamlık görevine getirilişine yazılmış bir müfred olup aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Kâmil Paşa Hazretlerinin Sadâretlerine Olan Târîhtir” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır.

[4. Tarih]

Tek beyitten oluşan bu tarih de yine Kavalalı İbrahim Paşa'nın oğlu Mısır valisi İsmail Paşa'nın⁴ doğum tarihine yazılmış bir müfred olup aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Târîh-i Berâ-yı Veladet-i İskender Bey” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır.

[5. Tarih]

Bir ferd olarak yazılmış olan bu tarihin Polonya asıllı Osmanlı generali Olan Mehmed İskender Paşa (Antoni Aleksander İlinski) olduğunu düşünmekteyiz. Aruzun mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Târîh-i Berâ-yı Veladet-i İskender Bey” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır.

[6. Tarih]

Toplam 14 beyitten oluşan bu tarih, İskenderiye'de inşa edilen saray için yazılmış bir kasidedir. Aruzun fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “İskenderiye'de Binâ Olunan Harem-serây-ı Hidîvî Târîhidir” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır.

³ Abdurrahmân Sâmî Paşa'nın yazmış olduğu bu 'tarih' için TEİS'te Prof. Dr. Beyhan KESİK'in yazmış olduğu “[Dîvânçe] (Sâmî)” maddesinde ‘Mısır valisi Efham Paşa'nın doğumu’ diye belirtilmiştir.

⁴ Prof. Dr. Beyhan KESİK'in yazmış olduğu “Abdurrahmân Sâmî Paşa Ve Şiirleri [Dîvânçesi]” isimli kitabında ‘Kim olduğu bilinmiyor.’ ifadesi yer almaktadır.

[7. Tarih]

Toplam 11 beyitten oluşan bu tarih, Mısır'da inşa edilen bir sebîl çeşmesi hakkında kaleme alınmış bir kıtadır. Aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Mısır'da Binâ Olunan Sebîl Târîhidir” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır.

[8. Tarih]

Toplam 7 beyitten oluşan bu tarih, Mısır'da inşa edilen bir sebîl çeşmesi hakkında kaleme alınmış bir kıtadır. Aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Târîh-i Cûlûs-ı Hümâyûn” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır.

[9. Tarih]

Tek beyitten oluşan bu tarih, Mısır'da inşa edilen bir sebîl çeşmesi hakkında kaleme alınmış bir müfred olup aruzun fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Mısır'da Yazılan Mücevher Kıymetindeki Tarih Beyti” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır.

[10. Tarih]

Toplam 9 beyitten oluşan bu tarih, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu olan Mısır valisi Mehmed Saîd Paşa'nın vefatına yazılmış bir kıtadır. Aruzun mef'ûlû fâ'ilâtü mef'ûlû fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Rahmet Fuat Paşa Vefatına Söylenen Tarihtir” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır. Mehmed Saîd Paşa 1863 tarihinde vefat etmiştir. Mehmed Saîd Paşa 1863 yılında vefat etmiştir.

[11. Tarih]

Toplam 6 beyitten oluşan bu tarih, Sultan Abdülaziz döneminde sadrazmlık yapmış olan Keçecizâde Mehmed Fuâd Paşa'nın vefatına yazılmış bir kıtadır. Aruzun müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Târîh-i Cûlûs-ı Hümâyûn” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır. Mehmed Fuâd Paşa 1868 yılında vefat etmiştir.

[12. Tarih]

Toplam 6 beyitten oluşan bu tarih, Sultan Abdülaziz döneminde şeyhülislamlık yapmış olan Mehmed Refik Efendi'nin vefatına yazılmış bir kıtadır. Aruzun mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün kalıbıyla yazılmıştır. Tarihin başında “Şeyhü'l-İslâm-ı Esbâk Refik Efendi Merhumun Vefâtına Söylenen Târîhdir” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır. Mehmed Refik Efendi 1871 yılında vefat etmiştir.

[13. Tarih]

Toplam 5 beyitten oluşan bu tarih, Sultan Abdülaziz döneminde kazaskerlik ve nazırlık gibi önemli görevlerde bulunmuş Seyyid Ahmed Tevhîd Efendi'nin vefatına yazılmış bir kıtadır. Aruzun mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün kalıbıyla yazılmıştır. Kaside başında “Merhûm Tevhîd Efendi İrtihâline Olan Târîh” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır. Seyyid Ahmed Tevhîd Efendi 1870 yılında vefat etmiştir.

[14. Tarih]

Toplam 11 beyitten oluşan bu tarih, Mora gazvesi esnasında şehit düşen Hüseyin Bey'in şehadetine dair yazılmış bir kasidedir. Aruzun müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Kaside başında “Mora Gazvesi Hengâmında Hüseyin Bey Merhûmun Şehâdetine Söylenen Târîhdir” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır.

[15. Tarih]

Toplam 11 beyitten oluşan bu tarih, Abdurrahmân Sâmi Paşa'nın, kardeşi Bâkî Efendi'nin vefatı üzerine yazdığı bir kıtadır. Aruzun fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Kaside başında “Birâderi Bâkî Bey Merhûma Söyledikleri Târîh-i Vefâtdır” şeklinde başlık bilgisi bulunmaktadır.

2.2.4. Gazeller**[1. Gazel]**

Toplam 6 beyitten oluşan bu gazel, mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[2. Gazel]

Toplam 5 beyitten oluşan bu gazel, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[3. Gazel]

Toplam 6 beyitten oluşan bu gazel, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[4. Gazel]

Toplam 5 beyitten oluşan bu gazel, mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[5. Gazel]

Toplam 6 beyitten oluşan bu gazel, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[6. Gazel]

Toplam 6 beyitten oluşan bu gazel, mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün kalıbıyla yazılmıştır.

[7. Gazel]

Toplam 5 beyitten oluşan bu gazel, mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[8. Gazel]

Toplam 5 beyitten oluşan bu gazel, fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[9. Gazel]

Toplam 7 beyitten oluşan bu gazel, fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[10. Gazel]

Toplam 7 beyitten oluşan bu gazel, fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün kalıbıyla yazılmıştır. “Hengâm-ı Şebâbda Ya’ni Bin İki Yüz Otuz Üç Târîhinde Vatanda İken Sadr-ı Esbak Reşîd Paşa Merhûmun Gazeline Söyledikleri Nazîredir.”

[11. Gazel]

Toplam 5 beyitten oluşan bu gazel, mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır. “Mora Ordugâhından Üç Beş Gün Moton Kal’asına Gidip ‘Avdet Etmek İçin Ser-‘asker İbrâhîm Paşa Merhûmun ‘Adem-i Mûsâ’adesine Binâ’en İşbu Gazeli Bırakıp Bilâ-ruhsat ‘Azimet Olundugu Hengâmda Söylenilmiştir.”

[12. Gazel]

Toplam 7 beyitten oluşan bu gazel, mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[13. Gazel]

Toplam 3 beyitten oluşan bu nâ-tamam gazel, mef‘ulü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün kalıbıyla yazılmıştır. “Avrupa Seyâhatında Sûreti Anıp Tahtında Yazdığı Rubâ’îdir.”

2.2.5. Matla’lar**[1. Matla’]**

Eserde “beyt” başlığı altında yer alan birinci matla’ aruzun mef‘ulü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[2. Matla’]

Eserde “beyt” başlığı altında yer alan ikinci matla’ mef‘ulü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün kalıbıyla yazılmıştır.

[3. Matla’]

Eserde “beyt” başlığı altında yer alan üçüncü matla’ fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[4. Matla’]

Eserde “beyt” başlığı altında yer alan dördüncü matla’ fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır.

[5. Matla’]

Eserde “beyt” başlığı altında yer alan beşinci matla’ mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır.

2.2.6. Müfredler**2.2.6.1. 1. Müfred**

Eserde bulunan tek müfred aruzun “mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün kalıbıyla yazılmıştır.

3. MECMÛANIN ÇEVİRİYAZILI METNİ

[Necîb Bey'in Mecmû'aya Dair Açıklaması]

Peder-i şefkat-perverim ve fûnûn-ı edebiyede mü'eddib hûner-âverim Abdûrrahman Sâmî Paşa hazretlerinin hengâm-ı şebâbetinden bu âna değin mîzâb-ı kaleminden çekîde ve dest-i âcizâneme resîde olan ba'zı reşehât-ı âsârını cem' ü terkîb ve bir mecmû'â-yı muhtasara tahrîr ü tertîb ile tab' u neşrine heves-nâk olduğum cihetle bulabildiğim muharrerâtı iki cüz'e taksîm edip tebrîk ve hulûs ve teşekkür gibi ma'rûzâtı ve bunlarla berâber bir iki kasîde ve beş on târîh ve gazeliyyâtı cüz'-i evvel ve me'mûriyetleri hengâmlarında li-maslahatin vukû'-yâfte olan ma'rûzât ve muhâtabâtı cüz'-i sâni itibâriyle tanzîm ve şimdilik cüz'-i evveli tab' ve temsîl olunup *bi-mennihi te'âlâ*⁵ müddet-i vecîzede cüz'-i sâninin dahi tab' u neşrine mübâderet olunacaktır. *Vallâhu 'l-muvaffiku 'l-müste'ân*.⁶

[1] Vükelâ-yı fihâm-ı saltanat-ı seniyyeden mecâlis-i 'âliyyeye me'mûr devletlü Abdûrrahman Sâmî Paşa hazretlerinin bazı âsâr-ı muntahabelerini şâmil mecmû'adır.

Cüz'-i Evvel

Hulûs ve tebrîk ve teşekkür gibi muharrerâtı câmi'dir.

Tab' u neşr hukûku müşârünileyh hazretlerinin mahdûmları Necîb Bey'e aittir.

[2]

3.1. İnşâ-yı Sâmî

BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHÎM

[1. Mektup]

Müsâdefe-i Rikâb-ı Humâyûn Vukû'undan Sonraca Takdîmine Cesâret Olunan Teşekkürdür

*Ber-â ey âfitâb-ı subh-ı ümîd / Ki der-dest-i şeb-i hicrân esîrem / Be-feryâdem res ey şâh-ı cihân-tâb / Be-yek lahza civânem kün ki pîrem*⁷ -Recâ vü münâcâtı nice mâh ü sâl- vird-i zebân-ı bende-i işkeste-bâl idi, *el-minnetu lillahi*⁸, şimdi resîde-i icâbet-gâh-ı İlâh olduğuna güvâhtır ki, geçen gün sevk-i 'inâyet-i Sübhânî ile Çamlıca şehrhândan güzergâh-ı kasr-ı hümayûn-ı şâhâne hıyâbânına imâle-i kümeýt-i müstemendâne edip

⁵ Allah'ın yüce lütfuyla

⁶ (Muhakkak ki) Başarıya ulaştıran ve kendisinden yardım istenen Allah'tır (cc).

⁷ Doğ (artık) ey ümit sabahının güneşi! Ayrılık gecesinde tutuklandım, esirim. Ey cihanı aydınlatan sultan! Feryadıma yetiş ki şu ihtiyarlığımda beni bir an genç kıl.

⁸ Hamdbediye Allah'adır.

âheste-rev temâşâ iken etrâf-ı hıyâbânda emârât-ı kerr ü ferr-i saltanat-ı nazar-rubâ-yı ‘ayn-ı basîret ve sâha-i dil ü cân-pezîrefte-i nûr-ı lezzet-i mehâbet olarak hayrân hayrân kadem-cünbân ve matla’-ı şems-i âmâl-ı ‘âlemiyân olan bâb-ı saâdet-penâh-ı kasr-ı hümâyûn pîş-gâhına resân oldum. Baktım ki muntazırân-ı inficâr-ı sabâh-ı ‘izzet, gürûh-ı rûhâniyân gibi saf-beste-i âdâb-ı ‘ubûdiyyet olup durmuşlar. O hâlde, bu ‘abd-i hayret-zede-i âsâr-ı cemâl yek hatve-i tekaddüm ve te’ehhura [3] bî-mecâl olup kaldım ve zikri sebkât eden münâcâtım ki -“*ber-â ey âfitâb-ı subh-ı ümid*” idi. Zuhûruna nigehtâr oldum. Der-ân dem “*âfitâb-ı subh-ı ümid*”den kinâye olan cemâl-ı şehenşâh-ı ‘âlem,-i eşî”a-feşân-ı envâr-ı halâvet ve bi’l-hâssa bu zerre-i hâksâre nigâh-endâz-ı nevâziş ve merhamet-reviş-i cân-perverişile tâli’ ve mukâbil oldukta havâss u meşâ’ir-i ‘âcizânem ihtizâz-ı hâl-i şebâbetle tarablandı. Âvâre gönül şûrişi-i nev-peydâ ile meşreblendi. Bildim ki “*be-yek lahzâ cüvânem kün ki pîrem*” du’âsı dahi ârâyış-i dîvân-ı kabûl, pîrâyış-i eyvân-ı husûl oldu. Hamden li-tilke’n-ni’em⁹, “*Fütâd ber-ser-i Sâmî hevây-ı çün tû şehî / Kemîne-hâk-i der-i dergeh-i tû bûdî kâc*”¹⁰ diyerek bir hâlet-i vecd-engîz ile hatavât-ı cenâb-ı zıllu’llahî gubâr-ı feyz-âsârına peyrev ü kemâl-i meserret ve ibtihâc ile ke’enne seyyârât-ı ‘âlem-i bâlâ gibi âsumân-rev olup giderdim. Nâgehân mânend-i nesîm-i sabâ bir berîd-i huçeste-likâ nezd-i hakîrâneme iltikâ ile feth-i dehân-ı müşkîn-feşân edip hem nefhâ-i Cibrîl, teblîğ-i selâm-ı Sultân-ı Celîl ettikte sahrâ-yı beden gülzâr-ı bahâr u riyâz-ı cân *cennâtin tecri min tahtihe’l-enhâr*¹¹ oldu. *În ki mî-bînem be-bîdarîst yâ rab yâ be-hâb / Hîştên-râ der-çünîn ni’met pes ez-çendin ‘azâb*¹² âh bu hâlet-i mestî ve hayrette kangı zebân-ı bedî’ü’l-beyân ile edâ-yı teşekkür ve kangı dehân-ı sübhân-pesend ile duâ-yı velî-ni’met tezekkür olunabilir. Ey kudsiyân-ı emân bana imdât vaktidir. Bir hayret aldı nâtıkamın tâb u tâkatın *lâ-tukellifnî fe-innî fi’l-fenâ / kellet efhâmî fe-lâ-uhsî senâ*¹³. *Men çi gûyem yek-regem hûşyâr nist / Şerh-i ân yârî ki û-râ yâr nist*¹⁴ ümid-vâr-ı lütf-i perverdigâрім ki her tavr u hâlde işkeste-dilân-ı muhabbet, hâssân-ı dergâh-ı vahdet [4] pîşvâ-yı dest-yârî vü nusret olup füyûzât-ı ‘asr-ı hümâyûn-ı hilâfet-penâhîleriyle ‘âlem-i ‘âlemiyân tâ be-hadd-i kıyâmet nâ’il-i hoş-hâlî vü ‘umrân olur. Ezhâr-ı kulûb-ı melhûfân zülâl-i nazar-ı merhametleriyle şâdân ü reyyân buyrulur. *Allahumme metti’il-enâme bi-tûli hayatihî bi-hurmeti’n-nebiyyi ve mu’cizâtihi âmîn*.¹⁵

⁹ Bu nimetler için hamd olsun.

¹⁰ Senin gibi bir sultanın sevgisi Sami’nin başına düştü. Keşke senin dergâhının eşiğinin değersiz toprağı olsa.

¹¹ Altından ırmaklar akan cennet bahçeleri... (Bakara (2) / 25.)

¹² Ey Allah’ım! Birçok sıkıntıdan sonra kendimi böyle bir nimet içerisinde gördüğüm rüya mı, gerçek mi?

¹³ Beni sorumlu tutma, kavrayışım azaldı, anlayışım zayıfladı bu yüzden seni gerektiği şekilde övemiyorum.

¹⁴ Tek bir damarı (azası) bile ayık olmayan ben kendisine yâr olmayan sevgiliyi şerh için ne söyleyebilir ki.

¹⁵ Allahım, insanları onun uzun ömrüyle faydalandır, Nebî ve onun mucizeleri hürmetine.

[2. Mektup]

Mâbeyn-i Humâyûn Başkitâbet-i Celîlesine

Teşekkür-nâme-i ‘âcizânem, zerrîn-tırâz-ı nazar-ı velî-ni’met ve eşi’’a-feşân-ı ‘ilm ü ma’rifet olan mücellâ-yı kalb-i cihân-ârâ-yı merhametlerinde sûret-pezîr-i mehâsin-i mahzûziyet olduğu ve fark-ı bend-gânemde her bâr lem’a-feşân-ı envâr-ı ‘înâyet olan mihr-i kâi’nât-pirâ-yı teveccüh-i hilâfet-penâhî *el-minnetu lillâhi* efzâyış bulduğu şeref-res-i mübâhât olan beşâret-nâme-i ‘âlîlerinden iktibâs olundukta kuvâ-yı cism ü cân rahîk-i meserret-i bî-pâyân ile mest ü hayrân olup çarçabuk lâyıık-ı du’â ve teşekkür söz bulamadımsa da dil-i işkeste-tüvân her dem ü ân merdümek-i dide-i cân, nûr-bahş-ı âktâr-ı cihân şehenşâh-ı devrân efendimiz hazretlerinin bekâ-yı ferr ü tâb-ı saltanat-ı seniyyeleri de’avâtiyle dırâhşân olup melekelenmiş bulunduğundan *Tâ kuned der-bezm-i gerdûn gerdiş in zerrîne cân / Devr-i ‘âlem bâd yâ rab şâh-ı ‘âlem-râ bekâm*¹⁶ beytiyle bu def’alık zarûrî iktifâyâ mecbûriyetimin hefve vü kusûru şâyân-ı ‘afv ü merhamet buyrulması niyâzına cesâret ederim. Ol bâbda...

[3. Mektup]

Cânib-i Müşârünileyhe

Leffen takdîmine cür’et olunan tezkire selef-i devletleri tarafından [5] resîde-i dest-i mefharet olan mübeşşeredir ki *ma’den-i el-kerîmu izâ va’ade vefâ*¹⁷ meziyyetinin cevher-i yektâ-yı kevneyn-i bahâsı ve deryâ-yı el-kerîm ibnü’l-kerîm ibnü’l-kerîm âsdâfının dürdâne-i bî-hemtâsı, ârâyış-ı iklîl-i hilâfet, zîbâyış-ı taht-ı saltanat, hıız-ı zamân, şehenşâh-ı cihân, merâm-bahş-ı ins ü cân -*dâmet şümûsu saltanatıhi baziğaten ilâ ahiri’d-deverân*¹⁸ efendimiz hazretlerinin envâr-ı va’d-i hümayûn-ı zıll’üllahîlerini işrâk ile rûşen ü müzeyyen ve kâşâne-i kalb-i virânemi tenvîr ü tervîhe açılmış bir revzendir. Anunçün bir hayli zamân hıız-ı cân edilip hıfz olunmuş ve ân-be-ân inficâr-ı sabâh-ı ‘âtîfete nigeş-bân olmuş isem de şu’ûnât-ı peyâpey-res-i ilâhîye ve takallübât-ı mütetâbi’a-i tabî’iye vukû’u arasında zemen-gîr-i nisyân olmak ihtimâline mebnî bu def’a bi’l-ıztırâr şakk-ı estâr-ı edeble mütecâsir-i ihtâr oldum. Cenâb-ı feyyâz-ı lem-yezel, mir’ât-i kalb-i emel-nümâ-yı hümayûnlarını her hâl ve müstakbelde âzâde-i jeng-i melek buyursun. Bir dem inbisât-ı ‘âlem-âbâd-ı şâhânelerinde tezkîre himmet buyurmalarını ricâ ederim. Çünkü velî-ni’metimiz velî-ni’met-i ‘âlem efendimiz ‘unsûr-ı merhamet ü keremle sirişte ve ahlâk-ı ilâhiyye ile muttasıf kerîm ü rahîm bir ferîşte olduklarına iştibâh etmem. Fart-ı ‘akl u ferâset ve kuvvet-i ‘irfân u kerâmet-hümayûnlarına nazaran hafifçe bir îmâ ile tahattur-ı mâ-sebak ve manzûr-ı lihâza-i şefkat-i şâhâneleri olan bu ‘abd-i pür-kusûru deryâ-yı merhâmet-i gîtî-sitânîlerine müstağrâk buyururlar. Ol bâbda.

¹⁶ Bu altın kadeh felek meclisinde dolaştıkça dünya dönsün, cihan padişahı mutlu olsun, ya Rab!

¹⁷ Kerim olan söz verince onu yerine getirir.

¹⁸ Sonsuza kadar saltanatının güneşi ışık saçarak devam etsin.

[4. Mektup]

Huzur-ı Feyz-Nüşûr-ı Cenâb-ı Şehenşâhiye Takdîm Olunan Rumûz'ül-Hikem Zeyline Yazılmıştır

İşbu kitâb-ı Rûmuz'ül-Hikem, mefhar-ı dûd-mân-ı selâtîn-kadem, mâye-i [6] mübâhât-ı mülûk-ı 'âlem, halîfe-i kudsî-nijâd u melâik-şiyem *dâmet eşi*''*atu saltanatıhi lâmi'aten 'alâ mefârîki'l-ümem*¹⁹ es-sultân ibnû's-sultânü's-sultân Abdülâzîz Hân efendimiz hazretlerinin ahd-i hümayûn-i gîtî-sitânîlerinde pezîrefte-i rakam ve encâm-resîde-i nakş-ı kalem oldu. Ancak her nukre-i hâlisü'l-'ayâr ki sikke-dâr-ı nâm-ı nâmî-i şehriyâr olmaya, kâsid-i bâzâr-ı î'tibâr olur ve her eser ki nigâh-ı tahsîn-i tâc-dâr ile ârâyış ü zînet bulmaya, sâkıt-ı enzâr-ı sığâr u kibâr olur. Pes merci' ü melâz-ı 'âlemiyân ve melce' ü penâh-ı ehl-i 'irfân olan bâr-gâh-ı gerdûn-penâh-ı şehenşâhîlerinden ümîd-vâr-ı merhametim ki güzârîş-i kûşe-i çeşm-i kabûl ve hatî'ât u sakatâtından gadd-ı taraf-ı kerâmet-i mekhûl buyrulur. *Allahumme e'izze'l-islâme bi-tûli hayâtıhi ve metti' il-enâme bi-fuyûzâti kerâmâtıhi âmîn. Bi-câhi'n-nebiyyi'l-emîn.*²⁰

[5. Mektup]

Rumûzü'l-Hikem Takdîmi İçin Makâm-ı Âlî-i Vekâlet-penâhîye Gönderilen Arîza Sûretidir

Edâ-yı hizmet-i dîn ü devlet, mûcib-i sa'âdet-i dünyâ vü âhirettir. Ale'l-husûs bir pâdişâh-ı ulû'l-'azmin evâmîr ü nevâhî-i mülhemânelerine ittibâ-ı tâm ile icrâ-yı ahkâm-ı şerîfeye ikdâm eden me'mûrîn bu âlemde *Ân-ân ki hâk-râ be-nazar-ı kîmyâ konend*²¹ hâsiyyetinde olan teveccüh-i hilâfet-penâhî ile beyne'l-havâs şerîf ü mümtâz ve *yevme lâ-yenfe'u mâlûn ve benûn*²², da ebrâr u mukarrebân arasında ser-firâz olur. *El-minnetu lillahi* ki gurre-i cebhe-i cihân, dürre-i dîhîm-i şâhân, vâris-i taht-ı Süleymân, şehenşâh-ı asr u zamân efendimiz hazretleri, nûr-ı 'akl ü 'irfân ile müzeyyen ve cevher-i [7] tâb-nâk-i îmân ile rûşen, ahlâk-ı neyyire-i ilâhiyye ile mu'anven buyrulmuş olduklarından bendegân-ı ins değil fereştegân-ı 'âlâ-yı 'illiyîn bile zât-ı hümayûnlarına yâver ü mu'indir. *Zâlike fazlû'llahi yu'tîhi men yeşâu*²³ ma'lûm-ı 'âlî-i vekâlet-penâhîleridir ki hengâm-ı ferâğ u uzletde olacak hizmet, du'â-yı bekâ-yı hilâfet ü saltanattır. Bir de kabul-i sûret edecek ve heyûlâ-yı ma'nâya meydân-ı bedâhet verecek âsâr-ı hâme-i kitâbettir. İşte bu 'abd-i kem-kadr u kem-kıymetin bu yolda yani vesâtet-i kilik ü kitâb ile ibrâzına muvaffak buyrulduğum nüsha-i Rumûzü'l-Hikem'in tanzîmi

¹⁹ Saltanatının ışıkları ümmetlerin başları üzerinde parlamaya devam etsin.

²⁰ Allahım İslam dinini onun hayatının uzunluğuyla izzete ve şerefe mazhar eyle ve yaratılmışları onun cömerliklerinin bereketinden faydalandır, Nebinin hürmetine.

²¹ Onlar öyle kimselerdir ki bakışlarıyla toprağı altına çevirirler, toprak gibi değersiz insanları nazarlarıyla altın gibi değerli bir hale çevirirler.

²² Malın ve çocukların fayda vermediği gün (Şuarâ (26) / 88)

²³ Bu Allah'ın fazlıdır, dilediğine verir. (Cuma (62) / 4)

zu'm-ı âcizânemce bir hizmet-i maneviyyedir. Ancak bu hizmete mazhariyyet ebr-i feyyâz-ı avâtıf, mihr-i tâbân-ı ma'ârif velî-nî'metimiz pâdişâhımız pâdişâh-ı âlem efendimizin tecellî-i 'ahd-i hümâyûnları berekâtı olduğundan teşekküren ve teberrüken bir nüshası sâha-i inzâr-ı hûrşîd-âsâr-ı hilâfetlerine 'arz u takdîm ile feyz-yâb-ı mefharet ve kâm-revâ-yı mübâhât u mes'adet olmak emel-i hayât-bahşına mebnî, bir yıl mukaddem hâzırlanmış ve hitâm-ı sahîfe-i kitâbda meşrûh olduğu üzere nâm-ı nâmî-i mukaddes-i mülûkâneye tahsîs ile tezyîn ü tenvîr olunmuş ve nasıl ise ol vakit 'arz u takdîmine muvaffak olunamamıştır. *El-minnetu lillâhi* şimdi vesâtet-i cenâb-ı vekâlet-penâhileriyle mevsim-i 'arz ve takdîmî geldiğinden nezd-i sâmi-i hidvîlerine irsâle cür'et olundu. *Bi-mennihi te'âlâ* lede'l-mütâla'a şâyân-ı takdîm olduğu hâlde himem-i 'aliyye-i âsafânelerinin erzân buyurulmasını bi'l-hassa ricâ ederim. Ol bâbda...

[6. Mektup]

Ser-kurenâ-yı Cenâb-ı Şehenşâhî Cânib-i 'Âlîsine

Mütevakkî İsmâil Paşa-zâde Hakkı Bey bendeleri şu'arâ-yı 'asrın [8] eblağ u efsahı ve güftâr-ı bedî'ül-insicâmı güft-hâ-yı zamânenin mümtâz ü ercâhı î'tibâr olunmağa şâyândır. Ez-cümle melfûf-ı arîza olan şu kasîde-i ber-güzîdesi isbât-ı müdde'âya bürhân-ı râsihetül-erkân ise de takdîmi emrinde hayrân olup ba'zı mertebe-i ma'ârif-i sâbıkasına mebnî nezd-i 'âcizâneme ilticâ ve vesâtet-i kemterânemle hüsn-i takdîmini ricâ ettiğinden lede'l-mütâla'a ferr u şükûh-ı saltanat ve debdebe-i şehenşâhî ve şevket-i sitâyîşinde olan tarrâka-i tumturak-ı Nef'î-edâ ve zelâkat-i tarab-engîz ü neşât-efzâsı hâciz-i redd-i istid'âsı olmağa bilâ-tevakkuf kabûl-i iltimâsıyla berâber hâl-i melâl-i iştîmâline dahi ihâle-i nazar olundukta bu sıfatla müzeyyen olan bir merd-i sühan, ser-nihâd-ı bâlîn-i mihen olmak böyle bir 'asr-ı hümâyûn-ı 'irfân-şümûle mülâyim görülmediğinden min-gayri haddin huzûr-ı 'âlî-i mün'imânelerine gönderilmiştir. Ve ötesi tab'-ı nakkâd ü şîme-i hakkâniyet-i î'tiyâd-ı kerîmânelerine bırakılmıştır. Ol bâbda...

[7. Mektup]

Müşârünileyhe

Şâ'ir-i bülega-pesend Hakkı Bey bende-i müstemendlerine on bin kuruş câ'ize ve ma'âş-ı kadîmine altı yüz kuruş zamm u 'ilâve buyrulduğu, eküff-ârâ-yı tebcîl olan kerem-nâme-i devletleri işâretiyle fehmîde ve meblağ-ı mezkûr resîde olup mîr-i mûmâ-ileyhe teslîm ve keyfiyet-i 'ilâve tebşîr ü tefhîm olundukta ser-bürehe-i şâd-mânî vü iftihâr ve eşk-rîz-i mübâhât ü mesâr olarak devâm-ı ferr ü şükûh-ı saltanat-ı seniyye de'avât-ı mü'essiresi tezkârına bir hâlet-i garâbet-bahşâ ile dest-güşâ-yı mes'elet oldu ki 'urûk-ı şerâyîn-i cism-i nâtûvânım mühtez ve insıbâb-ı ferâ'id-i eşk-i firâvânımla rişte-

hâ-yı rîş-i sefidim mutarraz [9] oldu. Âlâyiş-i riya vü süm'adan pâk ve safâ-yı dil-i 'îrfân gibi tâbnâktır ki şehenşâh-ı hıttâ-i merhamet, fermân-rân-ı aktâr-ı ma'delet, iksîr-i ma'âdin-i kulûb-ı 'ûrefa, mâye-i füyûzât-ı 'ukalâ vü asfiyâ efendimiz hazretleri pirâyîş-i hilye-i *tahallakû bi-ahlâki'llâhi*²⁴ ile müzeyyen ve zibâyîş-i *inne ahsene'l-husni le-huluku'l-hasenu*²⁵ ile mu'anven buyrulmuş oldukları ind-i ehlü'z-zeman edille-i vâziha ile müberhendir. Bu hâlde bendeniz gibi dermânde-i rûzgâr bir pîr-i perîşân-güftârın tasaddî-i şûkr ü sitâyîşe ictisârı bîrûn-ı hayta-i edeb olduğunu îmâ ile *Be-cân-ı hâce vü hakk-ı kadîm-i ahd-i dürüst / Ki mûnis-i dem-i subh-dem du'â-yı devlet-i tust*²⁶ mîsâkını der-'uhde eden şu mazmûn ile iktifâ eder ve *hayrû'l-kelâm mâ kalle ve delle*²⁷ mesleğine giderim ve bu yolda zât-ı Sâmilere teşekkür ü mahmidet îfâ ve cenâb-ı mukaddes-i elkâb-ı hilâfet-penâhiye bu yüzden dahi du'â-yı hayr aldirmek hizmet-i mebrûresine muvaffak buyrulduğunuzun tebrîkini kemâl-i memnûniyetle edâ eylerim. Ol bâbda...

[8. Mektup]

Cennet-Mekân Sultân Abdülmecîd Hân 'Ahd-i Humâyûnlarında, Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesine

Nâsiye-sây-i gubâr-ı 'atebe-i zıllu'llâhî ile sürme-keş-i 'uyûn-ı iftîhâr olduğumda nehâfet-i cism-i 'âcizâneme havâle-i çeşm-i hakikat ve Trabzon'un vehâmet-i havâsından bahisle uyamadığı halde çarçabuk isti'fâya ihsân-ı me'zûniyet buyrulduğu mücerred kerâmât-i kudsiyet-âyât-ı zıllu'llahîden ma'dûd bir 'inâyet-i celîle-i gayr-ı mahdûddur. Rabbimiz te'âlâ hazretleri âfitâb-ı sipîhr-i şevket ü iclâl olan zât-ı kudsî-sıfât-ı şehriyârânelerine ile'l-ebed [10] serîr-i saltanat-ı seniyyelerinde pertev-endâzî-i kemâl-i iktidâr u 'adâletle mü'eyyed buyursun âmîn. Fi'l-hakîka meşmûl-i nazar-ı merhamet-eser-i cihân-bânî buyrulduğu üzere vücûd-ı nâ-tuvânım tab'an vehn-i terkîb ile münfa'il ve mukaddemât-ı şeyb ü heremle rîş ü re's-i bendegânem dahi müşte'il olmaktan nâşî Trabzon'un vehâmet-i havâ ve redâ'et-i mevâki' ü enhâsına tahammül edemeyerek dermânde vü bî-tâb olmakta bulunduğum cihetle giderek za'f-ı kavî ile îfâ-yı me'mûriyet-i müstekmile ve edâ-yı hizmet-i vecîbede *ma'âza'llâhi te'âlâ*²⁸ kusûr-ı zarûrî zuhûrundan lerce-nâkim. Eğerçi sâye-i seniyye-i cenâb-ı mülûkânede kuttâ'-ı tarîk ü eşkiyânın ekserîsini ele getirmek ve bunlardan firâr etmiş olanları kavî kefâletlere rabt etmekle ma'delet-i 'ulyâ-yı cenâb-ı cihân-bânî hâsıl ve emniyyet-i kâmile-i memleket hadd-i matlûba vâsıl olup kibâr ü

²⁴ İlahî ahlak ile ahlaklanınız. (Hadis-i Şerif)

²⁵ Şüphesiz güzellerin en güzeli, ahlak güzelliğidir, güzel ahlaktır. (Hadis-i Şerif)

²⁶ Hacenin (vezirin) canı ve ezeli hakkı için ve ahde vefa gereği, benim arkadaşlık ve dostluğum vazifem sabah vakti senin devletinin duacıdır.

²⁷ Sözün hayırlısı az ve öz olandır.

²⁸ Yüce Allah korusun

sıgâr da'vât-ı hayriye-i cenâb-ı gâtî-sitânî ile müştagildir. Mesâlih-i sâ'ire-i câriye dahi *hamden li'llâhi'l-mennân*²⁹ mecrâ-yı lâykında deverân etmektedir. Fakat mevsim-i şitâ sebepleriyle havânın te'sîr-i vehâmeti hafif olduğundan şikeste-beste îfâ-yı vecîbe-i zimmete iktidâr-ı 'âcizânem mefkûd değil idi. Şimdi hulûl-ı evvel-i bahâr mülâbesesiyle havâda vehâmet hüveydâ ve vücûd-ı 'âcizânemde efzâyîş-i bî-tâbî rû-nümâ olmağla melâz ü penâh-ı 'âlemiyân ve melce-i hâcet-bahş-ı her ins ü cân olan âsitân-ı merâhim-nişân-ı hilâfet-penâhî ve südde-i şefkat-bünyân-ı zıllu'llahilerine kemâl-i tazarru' u ibtihâl ile ilticâ vü istirhâma mecbûr olduğum *inşâ'allahu teâlâ*³⁰ te'alluk-yafte-i ittîlâ'-ı zılliyyet-penâh buyruldukta Rûmeli'nin letâfet-i havâ ile ma'rûf olan eyâletinden biriyle becâyîşe emr ü fermân-ı mekârim-efşân-ı mülûkâneleri şâyân buyrulduğu halde bu abd-i ekall [11] yeniden ihyâ ve bir müddet daha hidemât-ı mebrûre-i dîn ü devlet-i 'aliyyede tahsîl-i zahr-ı dünyâ vü 'ukbâ emr-i şerîfine i'tinâ ile kâm-revâ buyrulmuş olacağım. Ma'lûm-ı devletleri buyruldukta müsteda'yât-ı kemterânemin rikâb-ı cihân-tâb-ı gâtî-sitânilerine bi'l-münâsebe 'arz u inhâya -himem-i cemîle-i 'aliyeleri bî-dirîğ buyrulması niyâzıyla- takdîm-i 'arîza-i 'ubûdiyyete ictirâ kılındı. Ol bâbda... Fî 4 Receb Sene 68.

[9. Mektup]

Cenâb-ı Müşârünileyhe

Diğer 'arîza-i müstemidânemden sûret-i inhâ-yı 'âcizânem rehîn-i 'ilm-i 'âlîleri buyrulacağı üzere bendeleri hadd u ihsâdan bîrûn ni'am-i celîle-i mülûkâneye makrûn ve min-gayri haddin nazar-ı kimyâ-hâsiyet-i zıllu'llâhîye muvaffakiyyetle memnûn olduğum kangı lisân ile tezekkür ve ne kuvvet-i hâsse ile teşekkür olunabileceğinden ser-fürû-ı burde-i tahayyür iken istid'â-yı ihsân-ı diğerle ta'cîze cesâret mücerred isâ'et-i edeb olduğu nezd-i bendegânemde mechûl değil ise de ne çâre -hasbe'l-kader- ibtidâ-yı neş'etimden beri giriftâr-ı pençe-i takallübât olan cism-i nizârım zedelenmiş bulunduğuna mebnî meşâkk-ı tahammül-güdâza tâb-âver olamayıp bu türlü i'tizâr u ictisâra mecbûriyyet gelmiştir. Ancak ahlâk-ı sübhâniyye-i cenâb-ı mülûkâneye iğtirâren âvîhte-i dâmen-i 'afv ü merhamet olup mes'ûl-i 'abîdânem nezd-i şefkat-pîrâ-yı cenâb-ı şehenşâhîde şâyân-ı kabûl buyrulduğu hâlde sâye-i hüma-vâye-i hilâfet-penâhîde hem muhâfaza-i 'âfiyet ve hem de îfâ-yı farîza-i zimmetle hizmet etmek için Rûmeli'nin Yûnân fesedesıyla münâsebeti olan eyâletinden biriyle nâm-zed-i me'mûriyet buyrulduğum takdîrde o semtlerin mizâc-ı maslahatıyla ez-kadîm ülfet-i tâtme-i 'âcizânem der-kâr olduğundan başka me'mûriyet-i teftîşîyye-i [12] bendegânem esnâsında dahi nice desâ'is-i cedîde-i Yunâniyyeye bi'l-ittîlâ' mahv u izâlesine dâ'ir iktizâ eden tedâbir-i serî'anın yümn-i teveccühât-ı kerâmet-intimâ-yı

²⁹ Sınırsız nimetleri için Allah'a hamd olsun.

³⁰ Yüce Allah'ın izniyle

cenâb-ı mülûkane ile icrâ olunduğu ve kâffe-i Rûmeli'nin emniyyet-i dâ'imesi ve ma'delet-i seniyye-i cenâb-ı şehenşâhi üzere 'umrân u sa'âdeti husûslarına teveccühle teşebbüs olunmuş idüğü ol hengâmda vakten ba'de vaktin takdîm olunan ma'rûzât-ı bendegânem delâletleriyle bilinmiş ve el-yevm ol havâlîde bulunan me'mûrîn-i fihâm hazerâtının dakâyık-ı mezkûreye ıttılâ'ları der-kâr bulunacak ve iktizâ eden tedâbir-i serî'aya himmet buyuracak iseler de böyle bir hizmet-i nâfi'aya çâkerleri muvaffak olmaklıkla mazhar ve mütena'im olduğum eltâf-ı mâlâ-nihâye-i cenâb-ı mülûkânemin ba'zı mertebe îfâ-yı hüsn-i teşekkürüyle iftihâr eylemek hevesinden ve siyyemâ Yûnânîlerin ibtidâ-yı 'îsyânından beri gâh mahsûr ve gâh esîrleri ve ba'zen dahi gavga-ger ü muhâribleri ve mu'ahharen Tırhala mutasarrıflığı ve tefîş me'mûriyeti münâsebetleriyle harekât u sekenât-ı celiyye ve hafîyyesini izâleye mümârese-i kâmile tahsîl etmiş bulunduğuma mebnî sebkât eden emeklerin fevâ'idî fi'le çıkarılmak gayretinden 'ibâret olarak *bi-lutfihi te'âlâ*³¹ teveccühât-ı kudsiye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî berekâtıyla eseriyyâlarının keyd ü mazarratını tîz beri kendilerine ircâ' ve bekâ-yı emniyyet ve istidâme-i âbâdânî ve ma'mûriyete yed-i hakîrânemden geldiği meretebe sa'y-i evfâ olup sermâye-i dünyâ ve âhîret tahsîli emeline muvaffak olacağım *inşâ'âllahu te'âlâ*. Muhât-ilm-i 'âlîleri buyruldukta Tırhala ilhâkıyla Yânya yâhûd Yûnânîlerle hemhâl bulunan Cezâyir-i Bahr-i Sefîd veyâhûd Girit eyâlâtından biri ve bilâhere kemâfi's-sâbık Rûmeli tefîşi 'uhde-i 'âcizâneme ihâle ve ihsân buyrulması niyâz [13] u istid'âsını münâsip gördüğünüz hâlde turâb-ı na'leyn-i şehriyârîye 'arz u ifâdeye himem-i 'aliyyeleri der-kâr buyrulmak bâbında... Fî 10 Şa'bân Sene 68.

[10. Mektup]

Cânib-i Müşârinileyhe Berây-ı Teşekkür Yazılmıştır

Tebdîl-i me'mûriyet-i 'âcizânem istirhâmını şâmil olan ma'rûzât-ı bendegânem ferş-i gubâr-ı 'atebe-i mülûkâne oldukta hakk-i kemterânemde bahr-i zehhâr-i merâhim-ihtivâ-yı şehenşâhîleri mevc-rîz-i re'fet ü şefkat buyrularak ileride hidemât-i devlet-i 'aliyyede istihdâm buyrulmak üzere şimdilik der-i 'aliyyeye 'azîmet-i 'abîdâneme rûy-ı müsâ'afe-i seniyye irâ'e buyrulduğu bu def'a dest-pîrâ-yı mefharet olup her satr-ı dil-nişîni serv-i ser-efrâz-ı riyâz-ı cinân ve her harf-i 'anber-âgîni şemîm-i bahş-ı hayât-ı câvidân olan bir kıt'a-i beşâret-nâme-i cihân-bahâ-yı 'âlîlerinden tereşşuh etmekle müstağrak-ı deryâ-yı meserret ü iftihâr olduğum halde zimmet-i 'ubûdiyyetimde farz-ı 'ayn ve 'uhde-i rikkıyyetimde 'ayn-ı dîn olan du'â-yı bekâ-yı ferr ü saltanat-ı gîtî-sitânı icrâsında her ser-i mûy-ı cism-i nizârım bir nâv-dân-i kevser ve her mesâme-i vücûd-ı nâtuvânım bir cûy-bâr-ı gevher olup dergâh-ı icâbet-gâh-ı kibriyâya revân oldu. Hemân cenâb-ı Hakk âfitâb-ı satvet ü iclâl-i şâhâneyi her ân u zamân âsumân-ı fevz ü nusrette tâbân u dirahşân buyursun, âmîn. Muhâfaza-i vücûd-ı 'âcizânemle berâber istihdâm-ı

³¹ Yüce Allah'ın lütfuyla.

kemterâneme şeref-efzâ-yı te'alluk buyrulan emr ü fermân-ı cihân-mutâ'-ı cenâb-ı hilâfet-penâhî bende-i kem-'ayarlarını bir mertebe sermest-i sülâf-i mübâhât vü müfâharet etti ki îfâ-yı teşekkür ü mahmedet tahrîrinden 'acz ü kusûrum nümûdâr oldu. Tazarru' vü ibtihâl-i peyâpey ile şükr [14] ü du'â ve hamd ü senâ hizmet-i şerîfesiyle mütena''im olduğum ve her hâl ü tavırda merâhim ve eltâf-ı cenâb-ı velî-ni'mete eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc bulunduğum rehîn-i 'ilm-i devletleri buyruldukta...

Fî 25 Ramazân Sene 68.

[11. Mektup]

Sadr-ı Esbâk 'Âlî Paşa Merhûma Müstezâd Olarak Yazılan Tezkere Sûretidir

*Cüvânî çü berk-ı Yemânî güzest / Çü bâd-ı sabâ zindegânî güzest*³² nagamâtiyle terennüm-sâz-ı nâz u niyâz olalım. Merdümek-i çeşmim efendimiz hayli zamandır rû-mâl-i hâk-pây-i hidîvîlerinden mehcûrum. Çünkü ma'zûrum, 'arz-ı ma'zeret emrinde dahi hayret-zede-i akl u şu'ûrum. Hele bî-huzûrum, vehn-i kuvâ-yı herem-eser ü serdî-i sermâ-yı cân-güzâr-ı hâciz, tayy-i mesâfe-i seferdir, gönül ammâ bî-haberdur. Tecdîd-i cevdet-i 'âfiyet ve ircâ'-ı nîrû-yı cüvânî vü şebâbet emeliyle peygûle-güzîn-i müdâvât olup ikdâr-ı havâss ü meşâ'ire mâ'ildir, ne 'aceb gâfildir. *Fe hel yuslihu'l-'attâru mâ efsede'd-dehru kada'l-emru*.³³ Bilmez ki matıyye-i süst-endâm-ı beden fersûde-i esfâr-ı kühen-zemendir, pâ-mâl-ı mihendir. Görmez ki tebâşîr-i sabâh-ı rîş ü ser-sihâm-ı eşî'a-i mihr-i mahşerdir, nâvek-hâ-yı cân-güzerdir. *În-çünîn bûd ve [ne]bûd tâ ki bûd-kâr-ı cihân ve hüve'l-müste'ân*³⁴. Garîbdur ki murâdım istid'â-yı 'aff-ı kusûr iken *el inâ'u yetereşşehu bi-mâ fîhi*³⁵ ile deryâ-yı sühan genişlendi ve emvâc-ı âteş-engîz ile kalb-i hasret-perver sûzişlendi ya'ni saded revişlendi. Fakat bu revişle 'akabât-ı bahr-i ma'nâ geçilmez ve sevâhil-i eş'âr-ı mâ-fî'z-zamîr haddine erilmez, hiç gidilmez. Şimdilik mersâ-yı du'â vü intizâra lenger-efgen-i fülk-i kalem olmak tedbîrdur, zannım ki taksîrdur. Değil bedâhet-i özr-i pîr-i müstehâm, sermâye-i bezl-i merâhim-kirâm [15] olduğu müsellemler-i enâm iken *Der-hazret-i Kerîm temannâ çi hâcetest*³⁶ pes dağdağa-i istirhâm-ı resmî vü lafzî nâfiledir, yalnız gâ'iledir. *El-'uzru 'inde kirâmi'n-nâsi makbûlun v'el-afvu beyne yedeyhim hâzirûn ve mebzûlun ve nahnu bihi meşmûlun*.³⁷ Bâkî emr ü fermân...

³² Gençlik, Süheyl-i Yemânî yıldızının ışığı gibi parladı geçti. Yaşam da seher yeli gibi esti geçti.

³³ Zamanın kokuşturduğunu attar nasıl ıslah etsin.

³⁴ Dünyanı işi hep böyledir ve böyle olmuştur. Yardımcı yalnız Allah'tır.

³⁵ Kap içindekini sızdırır.

³⁶ Cömertin kapısında dilenmeye ne gerek var.

³⁷ İnsanların şereflipleri katında özür makbuldür, yine onların yanında bağışlama her an hazır ve boldur, bu bağışlama bizi de kuşatır.

[12. Mektup]

Nâ-Mizâclık Halinde Sadr-ı Esbâk Mustafa Nâ'ilî Paşa Merhûma Müstezâd Olarak Yazılan Tezkere Sûretidir

*Es-selamu 'aleyküm ve's-selâmetu ileykum ve'l-âfiyetu ledeykum ve'l-izzetu ve'l-ikbâlu beyne yedeykum.*³⁸ Geçen gün hâtır-ı 'âcizânemi sû'âl buyurdunuz. Dâ'imâ hâtırınız gülşen-sarây-ı inbisât olsun, pür-neşât olsun. Mersûl bendeniz geldikte uyhuda bî-hûd idim, 'âlemden nâ-bûd idim. Durmadı gitti, çünkü işi bitti. Ba'dehu uyandım, yastığa dayandım. Haber verdiler. Râyiha-i selâm-ı sâmilileriyle gönlüm münşerih oldu, pek müferrih oldu. Cevâb-ı teşekkür verecek oldum, gelen adam gitti dediler. Kalem sağ olsun dedim. Gerçi hastayım, hâtır-şikesteyim. Lakin muhabbete dil-besteyim. Âheste âheste bir teşekkür-nâme yazmağa tahrîk-i enâmile ikdâm ederim, ziyâde ihtimâm ederim. Enâmil süst ise gönül dürüsttür. Gönül imlâya kâdir mi, kuvâ-yı â'zâya kâhir mi dediler? Çocuklar gâfilsiniz, sûrete mâ'ilsiniz. Bilmez misiniz ki, *Serây-ı lî ma'-allahi gönüldür / Tecellî-hâne v'allahî gönüldür / Ne istersen yürü var ondan iste / Hudâ'nın ulu dergâhı gönüldür / Ra'iyet gibidir â'za Sezâi / Vücûd ikliminin şâhı gönüldür.* Husûsan bir gönül ki sülâf-ı muhabbetle mest ü hayrân ola, yâr özleyip giryân ola. Böyle gönüle imlâ nedir, dünyâ vü mâfihâ nedir? Dedimse de unfuvân-ı şebâb [16] bu sözleri sarîr-i bâb, tanîn-i zübâb dinletir, üftâdeyi inletir. Her ne ise sözü uzatmayalım, intihâ aratmayalım. Ma'lûm-ı 'âlî-i âsafâneleridir ki âlûfte-i ülfet, aşûfte-i sohbet, esîr-i muhabbet bir bendeyim, pek efgendeyim. Selâm-ı 'âfiyet-bahşânızın şükr ü sipâsını edâdan sonra iltikâ-yı tesliyet-nümânızı da ricâ ederim. Çünkü bendeniz gidemem, tahrîk-i kadem edemem. Teşrîfe râğbet buyursanız ihyâ-kerdeniz olurum, sıhhat bulurum. Bâkî emr ü fermân...

[13. Mektup]

İskenderiyeden Vâlî-yi Sâbık Sa'id Paşa Merhûmla Medine-i Münevvereye 'Azîmetlerinde Kâmil Paşa Hazretlerine Yazılan Tahrîrât-ı Nüket-âmîz Sûretidir

*Men çi gûyem yek-regem hûşyâr-nist*³⁹ 'özü-i hakâyık-intimâsını îmâ ve bir taraftan tuhfe-i mervârîd-i mevâ'id ile dürc-i emânî ve âmâlî dehen-güşâ eden işârât-ı sârre ve ba'zı ifâdât-ı mârre vü kârreyi müş'ir ve hakk-ı 'âcizânemde pây-dâr olan letâîf-i hâtır-sâzî ve 'avâtîf-ı bende-nevâzîyi mübeşşir olan ihlâs-nâme-i mütenevvi'ü's-şu'ûn-ı âsafâneleri *hebetat ileyye mine'l mahalli'l-erfa'i / Verkâu zatin temennu'in ve terefe'uin*⁴⁰ nazar u i'tibariyle telakkî olunup neyl-i hayât-ı tâze ile du'â-yı selâmet ü 'âfiyet-i hidîvîleri tekrârına muvâzabet olundu. Ancak ba'zı etvâr u harekât-ı kâ'inâta

³⁸ Selam üzerinize ve size dönük olsun, sağlık ve âfiyet sizinle olsun, izzet ve ikbal ellerinizin arasında olsun.

³⁹ Başımın tek bir damarı (azası) bile ayık değil.

⁴⁰ En yüksek makamdan senin için indi, o izzetli ve çetin Verka (nefs).

gamze-i çeşm-i hakikat ihâle ve cevvalê-i basr-i basîret havâle olundukta nakş-gîr-i sahâif-i havâ *Ez-bes ki rîht reng-i cünûn ber-serem hevâ*⁴¹ şatr-ı şu'ûr-fersâsı rû-nümâ olmağla evhâm u hayâlât ile çok vâkı'a gördüm. Ol kadar ki hayrân u ser-âsime ve bilâ-delîl [17] vesme-i reh-bürde-i felevât-ı arz-ı semseme olduğum halde *Kesî zi-çûn u çırâ dem ne-mî-tuvâned zed / Ki nakşibend-i havâdis verâ-yı çûn u çırast*⁴² nidâsı sımâh-nüvâz-ı intibâh olup durdum ise de henüz reh-nümâ-yı 'akl, dâmen-çide-i kavl ü nakl olmayıp tayy-i mefâze-i tarîk, vâbeste-i bedreka-i tevîk, pâ-beste-i mülâzemet-i rakîk-i şefîk olduğu nezd-i reh-güzînân-ı mesâlik-i hidâyette vâsıl-ı ser-menzil-i tahkîk olduğundan ve bu şerâ'îtin nâ-yâb u mefkûd olmasından *Tersem ne-resî be-Ka'be ey A'râbî / İn reh ki tû mî-revî be-Türkistânest*⁴³ 'akabelerinin haylûletinden hirâsân ve encâm-kârı mutâla'a ile velhân ü şâdân iken şihne-i tevbîh-fermây-ı ezel *Hân me-şev nevmîd çûn vâkıf ne'i ez-sırr-ı gayb / Bâşed ender-perde-bâzî-hâ-yı devrân gam mehûr*⁴⁴ diyerek sille-zen-i simâ-yı hayâl-i fâsîd ve ta'ne-efgen-i tavr-ı fikr-i kâsîd oldukta feverân-ver hâdî-i 'allâm serâ'ir-i keşf-i sürâdikât u setâ'ir edip izâle-i zalâm-ı evhâm ve ıklâl-i gamâm-ı efhâm edecek inkişâf-ı tâm ile nefis-i kec-bîne 'itâb ve şu vechile tevcîh-i hitâb ettim ki *Gerçi menzil bes hatarnâk-est u maksad nâ-bedîd / Hîç râhî nîst k'ân-râ nîst pâyân gam mehor*⁴⁵ şimdi bu merkezde pây-dâr ve zalâmu'l-leylî *lehu serecun / Hattâ yağşâhu Ebû's-Serec*⁴⁶ tulu'una intizâr ile dâ'ire-i sabr u şekîbe medâr ve cây-ı fihâ ferec ümîdinde ber-karâr oldum. Artık bundan başka tezyîd-i 'ibârât ve tenvîr-i hayâlat vâbeste-i hengâm-ı mülâkât olsun. Maksad-ı aslî *be-selâmet revî ü bâz âyi*⁴⁷ du'âlarından 'ibâret olmağla *Yâ râb sebebi sâz ki yârem be-selâmet / Bâz âyed u bürhandem ez-çeng-i melâmet*⁴⁸ münâcâtı vird-i zebân-ı muhlisândır. *Ben unutmam seni gözüm nuru / Sen de ân gâhice bu mehcûru. El-bâkî huv'allahu*⁴⁹. Ol bâbda emr ü fermân... [18]

[14. Mektup]

Meclis-i Vâlâ Riyâsetinde Müşârünileyh Hazretlerine Yazılmıştır

Latme-i emvâc-ı bahr-i herem ne tarz-ı câblûsî ve pây-bûsî ile hedm-i esâs-ı vücûd-ı benî-âdem ve 'arızâ-i seylâb-ı vehn ü fûtûr, ne tavr-ı zemîn-gîr-i seri'ü's-

⁴¹ Aşk başıma o kadar delilik rengi döktü ki.

⁴² Kimse niçin böyle olmuş, nasıl şöyle olmuş sorusunu soramaz çünkü olayların yaratıcısı bu soruların çok ötesinde, kimse onun fiillerindeki sırları anlayamaz.

⁴³ Ey çöl Arabî! Korkarım Kâbe'ye ulaşamazsın çünkü bu yol seni Türkistan'a götürür.

⁴⁴ Ümitsiz olma! Çünkü sen Allah'ın hikmetinin sırrına vakıf değilsin. Gam çekme! Gaybın perdesinin ardında Allah'ın gizli lütuf ve ihsanı vardır.

⁴⁵ Gerçi menzil çok tehlikelidir ve hedef de görünmemektedir. Böyle olsa da hiçbir yol yoktur ki sonu olmasın, gam çekme.

⁴⁶ Ebu Serec gizleyip örtse de gece karanlığının örgüleri vardır.

⁴⁷ Selametle gidip yine gelesin.

⁴⁸ Yarab, bir sebep yarat ki selamette olayım. Bu melametın pençesinden kurtulayım.

⁴⁹ Baki olan Allah'tır.

seyelân ile bergeşde-bîh-i binâ-yı şu'ûr ettiğinden mâcerâsını ve bu ta'addiyât nâ-be-hencârın terâhî-i vazîfe-i me'mûriyyete der-kâr olan müdâhele-i cân-fersâsını hâme-i bî-mağz-ı cerî'ü'r-rakam-ı şerh ü beyândan dermânde ve ebkem iken geçen def'a bir nebzecik huzûr-ı mekârim-nüşûr-ı hidîvânelerine 'arz-ı ma'zerete cür'et etmiş ve i'tizâr-ı 'âcizânem rehîn-i kabûl-i âsafîleri buyrulup mazhar-ı 'avf ü kerem buyrulmuş olduğum haber verilmiş olmağla tahrîr-i teşekkür kaydına düşüp istinbât-ı karîha-i mezâmîn emeliyle çâh-ı siyeh-miyâh-ı mahbere-i efkârın ka'rîne dek gittim ve kûh-ken-i kilik-i hezâr-feni, târeten cûy-bâr-ı ma'nâ hafrine tîşe ve târeten mîzâb-ı yenâbî'-i hayâl ü endîşe ettim ve demâdem enhâr-ı nüket-i gâmıza icrâsına, kü'ûs-ı 'ibârât-ı fâ'îze imlâsına 'arak-rîz-i renc ü 'anâ olunca i'tinâdan gınâ gelmeyerek verzişler eyledimse de reşş-i zemîn-i şükr ü mahmedet etmeye lâıyk, bir gadîr-i 'azb-i fûrât-ı râ'ik kenârına lâhik olamayıp fûlk-i emel medd ü cezr-i kulzüm-i tasavvur sademâtında gâh dûçâr-ı iltisâk ü hall ve gâh tezâhüm-i emvâc-ı peyâpey vürûduyla pâ-zede-i hüsrân u halel olarak üftâde-i girdâb-ı ye's ve giriftâr-ı ıztırâb-ı şiddet-i be's oldum. Ne çâre hıyâz-ı münkedire-i ezhânda cüst ü cûy-ı kevser ve zulemât-ı hayâlde ârzû-yı mâ'û'l-hayât-ı cân-perver-i peyrevî-i hırs-ı İskender'dir. *Lâ-bud ve kullu inâ'i bi mâ fihâ yendehu*⁵⁰ kaziyye-i müsellemesine nazaran çâh-ı mahbere-i mevsûfun inficârı ve karîhasının mâ-hasal-ı imtitârı *ke-zulümâtin ba'zuhum fevka ba'zin*⁵¹ olup tesvîd-i sahîfe-i teşekküre [19] muvâfık midâd-ı fâ'îk değildir. Pes sevdâ-yı tahrîr ü tahrîften geçip ferâ'id-nisâr-ı beyân ü belâgat bir okyanus-ı feyyâz-ı ma'rîfet-i meclis-i vâlâsına huzûr ile igtirâf-ı zülâl-i 'avf ü 'âtîfet etmekten başka selâmet olamaz. İşte *lillahi'l-hamd*⁵² Çamlıca'nın âb u havâsından feyz-yâb-ı sıhhat ü 'âfiyet olup İstanbul'a geldim. *Tâ ne gûyem ki çi keşfem şud ezîn seyr ü sülûk / Be-der-i savma'a bâ berbât u peymâne revem*⁵³ İnşâa'llah bir iki gün mürûrundan sonra hâk-pây-i âsafânelerine rû-mâl olup zemzeme-i cerâ mâ-cerâ münâvelesiyle isti'fâ-yı kusûra ictirâ eylerim.

[15. Mektup]

Sadr-ı Esbak Merhûm 'Âlî Paşaya Yazılan Tezkere Sûretidir

Tayy-i mesâfe-i ömr-i müste'âr eden pîrân-ı köhne zamânın demîde-i mer'â-yı âmâlî olan vildân-ı tâze nihâli meblağ-ı rüşd ü sedâde resîde ve âbyârî-i feyz-i Bârî ile ser-sebz ü kâmet-keşîde oldukça mağrûs-ı gülşen-sarây-ı dîn ü devlet olup dev-hâ-yı bâr-âver hayr-hizmet olması tarîk-i mes'adet-barîkini ictibâ ve ihtiyâr şâhid-i gül-ruhsâr-ı ecr-i dünyâ vü 'ukbâyı der-kenâr etmektir. Bu ma'nâ-yı meyâmin-ârâya ittibâ'en nîgeh-bânî-i bağ-bân-ı ezel ve terbiyet-sâzî-i tevfikât-ı 'azze ve celle berekâtıyla sâha-i çemenzâr-ı şeyhûhetimde feyz-yâb neşv ü nemâ olan üftân-ı şecere-i

⁵⁰ Her kap ancak içindekini sızdırır.

⁵¹ Birbiri üzerindeki karanlıklar gibi... (Nur (24) / 40)

⁵² Hamd, Allah'adır.

⁵³ Savmaa kapısına çalgı ve kadehle giden ben seyrü süluk ve manevi keşiflerle ilgili ne söyleyebilirim ki.

fevâ'idimden Abdülhalîm Bey ve Hasan Bey bendeleri bahâristân-ı reye'ân-ı ömürlerinde varak-küşâ-yı resâ'il-küşîş ve sahâyif-gerdân-ı hadâ'ik-i verziş olarak simâr-ı ağsân-ı 'ulûm-ı 'arabîyye ve zebân-ı 'uzûbet-bahş-ı Deriyye ve Fransevî'yenin halâvet-i mezâyâsını zâ'ik ve çîre-destî-i telkîhât-ı kalemiyye ile hıyâbân-ı gülşen-sarây-ı müşârün ileyhâya neyl ü nisbete lâyıkk oldukları zann-ı hatâ nâ-rehâ-yı pederâne ile tasavvur olunup geçen sene ri-yâset-i sâbika-i şûrâ-yı devlet nezd-i vâlâsına takdîm ve bi'l-kabûl [20] mektûbî kalemi ketebesine ilhâk ile tevsîm buyrulup şeref-i devâm ile iftihâr etmektedirler. Fakat gayret-i beşerî ki etfâl-i hısâlin mehteri ve nevâziş ü taltîfi tavk u tâkat-ı pederîden beridir. Lâbûd-i 'âlî-himmet, sâmi-i mekrûmet bir zât-ı ecell-i kimyâ-nazarın mevkûf-ı iltifât-ı hikmet eseridir. Çünkü temâyüz-i emsâl ü etrâb-ı âteş-zen kılıp şeyh u şâb olduğu bî-irtiyâbdır. Ve bu âteşin dırâm-ı bî-ârâmı hengâm-ı 'unfûvân-ı şebâbda kavî ve ihtirâk-ı heves-i mesâ'î vukû'uyla tayy-i tarîk-i murâda rehzen-i ma'nevî idüğü müsellemin ü'lû'l-elbâbdır. Bu hâlde *Sâkî kücast tâ zened âbı ber âteşem*⁵⁴ feryâdiyledir deryâ-nevâl-i hidîvîlerine ilticâya cür'et ederek nâsiye-sâ'-yi hâk-pây-i bende-nüvâzîleriyle behre-yâb-ı iftihâr olmaları ve *şehâdet-i peder ber hakk-ı püser ez haddi hakikat bed rast*⁵⁵ bir kere de huzûr-ı fâ'izü'n-nûr-ı hakikat-intimâlarında dahi imtihânlarına rağbet buyrulup nezd-i mi'yâr-i sahîh-i âsafânelerinde te'ayyün edecek 'ayâra i'tibâren hakk-ı hakîrânelerinde sezâ-vâr buyrulacak rütbe ve hizmet *Fikr-i her kes be-kadr-i himmet-i û'st*⁵⁶ himem-i celîle-i rahîmânelerine muvâfık olacağından bu mes'elede savb-ı 'âcizîden iltimâs ve ricâ nâ-sezâdır. Ol bâbda...

[16. Mektup]

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Gubâr-ı hâk-pây-i âsafânelerine reş-i âb-rû-yı iftikâre ictisâr eden Yusuf Bey bendeleri Kürdistân'ın birkaç yüzyıldan beri eben 'an cedden kibâr-ı kavmindan olup 'âdet-gerdiş-i rûzgâr üzere dâmen-i hâl ü ikbâlî ne revîşle pîçîde-i çarh-ı idbâr olduğunun meâlî, nakş-bend-i sahâyif-i 'arzuhâli olmağla muhât-ı 'ilm 'âlî buyrulur. Kulunuz bu mes'elede diyebilirim ki böyle bir üftâdenin sâha-i ümîdini iki [21] yıllık mesâfeye temdîd ve her gün husûl-i ümniyesi iki üç güne ta'lîk ü tahdîd olunarak te'ab-ı âmed ü refî ile vücûdu kadîd ve elde avuçta mâye-i inti'âş mebzûl ü nâ-bedîd olduktan sonra cevâb-ı ye's ü hırmân vermek *mûtû kable en temûtû*⁵⁷ nevâzişîyle hayât-ı zindegânîden tecrîd etmektir. Bu hâlde bir nefes-i Mesihâ-eser-i iltifât-ı 'âlîsi olmadıkça bütün bütün biter. Bârî memleketine gidebilecek kadar bir hayât-ı nîm-bismil ile kayırılsa yani kapıcıbaşılık rütbesi ihsânı ve vâlî-i vilâyet hazretlerine bir tavsiye i'tâsı

⁵⁴ Sâki nerede ki bu ateşime su serpsin, bana şarap versin.

⁵⁵ Babanın oğluna şahitliği hakikatın hududu dışındadır, geçerli değildir, babalık fitratı gereği taraftarane davranıp onu methedeceği için şahitliği itibara alınmaz.

⁵⁶ Herkesin fikrinin değeri kendi emeği mikdarıncadır.

⁵⁷ Ölmeden önce ölünüz. (Hadis-i Şerîf)

erzân buyrulsa fi'l-cümle kavmi beyninde haysiyet ve meziyeti vikâye buyrulmuş olur. Yine ol bâbda...

[17. Mektup]

Sadr-ı Esbâk Merhûm Reşîd Paşa'ya Sadâret Teveccühünde Yazılan Tebrîktir

*Elhamdülillahi 'l-lezî bi-ni'metihi tetimmu's-salihati*⁵⁸ teşekkürüyle tehniye-i câh u celâl âsafâneleri mütehattim-i zimmet-i her-bende-i sâdikü'l-cenân olduğu misüllü çâker-i dîrin-i musâdat-karîn-i hidîvîlerinin dahi teşekkür ve tebrîk ile berâber vecîbe-i 'uhde-i rıkkıyyetim olan edâ-yı du'â-yı muvaffakiyet-i vekâlet-penâhileri için 'uyûn-ı ihlâs ile reşha-yâb-ı türâb-ı secde-gâh-ı Rahmân ve ref-i dü-dest-i mezellet ü meskenetle idâre-i sübhâ-i isticâbet-i nişân ederek husûsiyet ve 'ubûdiyyetimi beyân ma'rızında *Kâinâtı nâgehân nûr-ı meserret kapladı / Hayret aldı bilmedim yâ râb nedir bu incilâ / Çıktı bir bâng-i beşâret verdi tarihle haber / Zîb-i sadroldu yine ahdin Reşîd-i Mustafâ* tarihini 'âcizâne ve ihtiyârâne keşîde-i sahîfe-i imlâ ettimse de sakatâtını mahv ü isbâta kıl-ı 'abîr-efşân [22] sübhanileri reşha-rîz-i 'inâyet olacak ümîdini etmesem nezd-i Aristo-pesend-i hidîvâlerine takdîme cesâret edemezdîm. Murâd-ı 'abîdânem kıdem-i husûsiyyet-i 'âcizânemi ihtâr ile teveccühât-ı kîmyâ-âsâr-ı fahîmânelerini istibkâ ve istikrârdan 'ibârettir. Her halde tedâbîr-i cihân-ârâ-yı hidîvîleri karîn-i tevfik-i rabb-i celîl ve ilâ âhirü'd-deverân nesh-i medâyah ü mehâmid-i âsafâneleri beyne'l-'âlem elsine-pîrâ-yı tezkâr ü tertil olmaktan hâlî olmaya, âmîn. *O nihâl-i bâğ-ı devlet sana da eder temâyül / A gönül ne âh edersin buna rûzgâr derler* beyti Paris'te iken beynimizde söylenirdi. Ferâmûş buyrulmamasını ricâ ederim. Bâkî emr ü fermân... Fî 26 Rebî'ü'l-evvel Sene 71.

[18. Mektup]

Müşârünileyh Merhûmun Sadaretinden İnfisâl ile Riyâset-i Meclis-i Vâlâya İntikâlî Hengâmında Yazılan Tesliyettir

Vukû'-ı tebeddül-i menzil ve'l-kamere kaddernâhu menâzile⁵⁹ vefkınca mekâdîr-i mukarrere-i cihân-âferîn-i iktizâ-yı hikmet karîninden olup noksân-ı mâhiyyet ve tedennî-i menzilet ve kevkebeti müstelzim olmadığı ve inkizâ-yı vakt-i mukadderle merkez-i aslîsine temâyül ve rücû'u bi't-tabî' lazım geldiği beyne'l-'ayân bedîhî ve rûşen ve nezd-i Felâtûn-menkabet-i hidîvânelerinde bi't-tecrûbe dahi müdellel ve müberhen olmasıyla şimdilik uzaktan böyle bir tebrîk-i hâl ü istikbâlin tahtında olan zamâîr-i müstetiresini izâhtan keff-i kalem-i beyân edip *bi-mennihi te'âlâ* yâverî-i himem-i seniyye-i dâverâneleriyle eyyâm-ı kalîlede ifâdât-ı şifâhiye-i 'âcizânemle ber-

⁵⁸ İyilikleri, nimetleriyle tamamlayan Allah'a hamd olsun.

⁵⁹ Ayın dolaşımı için de konak yerleri (evreler) belirledik. (Yâsîn (36) / 39)

tafsîl ifâ-yı levâzım-ı tehniyete mübâderet eylerim. Bu hâlde sözü kısa etmek ve işrâk-ı neyyir-i sa'âdeti gözetmek ercah-ı [23] menâhic-i edeb olduğu *inşâ'âllahu te'âlâ* muhât-ı 'ilm-i cihân-pîrây-ı âsafâneleri buyruldukta herhâlde muhtâc olduğum envâr-ı teveccühât-ı merhamet-âyât-ı rahîmâneleri 'âle't-tevâlî hakk-ı bendegânemde lâmi' ve mütelâlî buyrulmak bâbında emr ü fermân...

[19. Mektup]

Müşârünileyh Merhûmun Sadârete Ric'atı Hengâmında Yazılan Tebrîktir

Hâk-pây-i 'âlî-i hidîvânelerine kadem-i temahhus ve 'ubûdiyet ile müftehir ve 'ale'd-devâm mazhar olduğum iltifât-ı mekârim-ihtivâ-yı âsafâneleriyle mübâhî ve müteşşekir bulunduğum şerefe mebnî vukû'-ı tebeddül-i evvelde kehânet-i şâ'iriyet muktezâsınca göstermiş olduğum işârâtın zuhûru intizârında olup dea'vât-ı hayriyye-i vekâlet-penâhileriyle meşgûl iken sipihr-i celâdet-i âsafâneleri merci'-i kadîmî olan beytû's-şeref-i vekâlet-i kübrâda lâmi' ve dırahşân buyrulduğu âhbâr-ı mütevâtiresi şa'saa-endâz-ı aktâr-ı cihân ve gulgule-perdâz-ı küngüre-i âsumân olup zerrât-ı kâ'inâtı uyandırmış ve ez-cümle bu zerre-i nâçiz ve kem-kadirlerin mütelâlî-i envâr-ı ibtihâc ü meserret etmiş olmasıyla *Zi-mansıb ez heme kes-râ fuzûn şeved mansıb / Tûyi ki mansabet ez mansıb tû mansıb yaft*⁶⁰ mantûk-ı hakikat-intimâsına mâsadak buyrulmuş olduklarına mebnî ifâ-yı vezâ'if-i 'ubûdiyyet ma'rızında hâme-keş-i tebrîk ü tehniyet olmak de'b-i dirîn-i rikkîyet ise de ol vâdide zemîn-i muvâfık ve sevk-i matiyeye-i fikr ü hayâl edecek feyfâ-yı mutâbık bulmak dâ'ire-i imkândan hâric ve belki mirkât-ı muhâlâta 'âric olmağla *'aleyke 'avn-u'llahi*⁶¹ münâcatıyla iktifâ ve bekâ-yı 'ömr ü iclâl-i [24] sadâret-penâhîleri dea'vât-ı müstecâbetü'l-edâsıyla dergâh-ı cenâb-ı kibriyâya ilticâ olunduğu *inşâ'âllahu teâlâ* ma'lûm-ı 'âlî-i hidîvileri buyruldukta ez-kadîm me'lûf olduğum mehâsin-i envâr-ı teveccühât-ı bende-perverâneleri hakk-ı 'âcizânemde 'ale'd-devâm pertev-efşân buyrulmak bâbında... Fî 13 Cemâziye'l-âhir Sene 72.

[20. Mektup]

Merhûm Müşârünileyhe Sûr Tehniyetine Dâ'ir Yazılan Tebrîkdir

Hâk-pây-i fehâmet-ârâ-yı âsafânelerine der-kâr ve mine'l-kadîm resânet-gîr-i istikrâr olan 'ubûdiyyet-i 'âcizânemle mübâhî ve müftehir olduğum şerefe mebnî enfâs-ı ma'dûde-i hayât-ı müste'ârımı tezâyüd-i eyyâm-ı 'ömr ü ikbâl ve iltimâ'-ı çerâğ-ı hândân-ı 'âlî-i hidîvânelerine hasr ile iştigâl üzere bulunduğum hâlde bu evân-ı sa'd-iktirânda sûr-ı hümayûn-ı meymenet-makrûnun vukû'-ı âhbâr-ı meserret-âsârı şâyî'-i aktâr-ı cihân olup bi'l-cümle bendegân-ı sadâkat-nişânın tesrîr ü tefrîh-i kulûbunu

⁶⁰ Herkes makamıyla şeref ve şöhrat kazanır, sen öyle yüce birisisin ki makamlar seninle şeref kazanır.

⁶¹ Allah'ın yardımı üzerine olsun.

müeddî olduğu sırada bende-i kadîmlerini dahi nâ'il-i envâ'-ı ibtihâc ü meserret etmiştir. Hemân meşşâta-i mihr-i cihân-ârâ sür'adık-güşâ-yı çehre-i dünyâ oldukça hândân-ı mes'adet-bünyân-ı hidîvileri her ân u zamân dârü's-sürûr ve işbu sûr-ı meyâmin-zuhûr-ı 'ulyâ, hakk-ı 'âlî-i âsafânelerinde ve kâffe-i 'âlemiyân haklarında pîrâye-i yümn ü hubûr olmak ed'îye-i hâlisesi takdîm-i icâbet-gâh-ı rabb-i şekûr kılınmıştır. Hâk-pây-i lutf-ı intimâ-yı dâverânelerine olan rıkkıyet-i müstedime-i bendegânem delâlet-zamîr-i ilhâm-semîr-i vekâlet-penâhileriyle rehîn-hîz-i bedâhet olup ol bâbda tasdî'den ictinâben mücerred tebrîk ü tes'id-i meserretle hakk-ı 'abîdânemde erzân buyrulan teveccühât-ı mekârim-pîrâ-yı fahîmânelerinin ba'd-ezîn [25] dahi istibkâ ve istimrârı niyâzı ma'rızında takdîm-i 'arîzaya ictisâr kılındı. Ol bâbda... Fî 25 Receb Sene 71.

[21. Mektup]

Saîd Paşa Merhûmun Mısır Vâlî Olduklarında Yazılan Tebrîktir

*Bi-lutfîhi ve keremihi te'âlâ*⁶² sâye-i seniyye-i cenâb-ı zıllu'llahîde bu defa mesned-i celîl-i Mısır'a zîver-sâz-ı yümn ü su'ûd buyrulmuş olduğu ahabâr-ı meserret-intimâsı gulgule-endâz-ı aktâr-ı cihân olmasıyla müstağrak-ı envâr-ı ibtihâc olduğum ve her ân u zamân müvâzıbı bulunduğum dea'vât-ı bekâ-yı 'ömr ü ikbâl ve şükûh-ı ferr ü iclâl-i dâverânelerine terdîfen her bir kâr-ı mekârim-kirdâr-ı âsafânelerinde tevfiât-ı samedâniyye karîn buyrulmaları dea'vât-ı icâbet-âyâtıyla tertîb-i lisân-ı rıkkıyet eyledim. Zât-ı 'âlî-i hidîvâneleri şîme-i ber-güzîde-i bende-perverî ü 'âtîfet ve seciye-i raziye-i asdikâ-nevâzî ve merhametle muttasıf bulundukları haysiyetle *inşâ'allahû te'âlâ* kâffe-i umûr-ı me'mûre-i efhamilerinde ma'delet-i celîle-i mülûkâneye rehber ittihâzıyla muvaffak bi'l-hayr buyrulacakları misillü bir müddetten beri pâ-zede-i hasâr-ı zucred olan bunca bendegân ve hayr-hâhân-ı hândân-ı sâmi-i âsafâneleri dahi mazhar-ı iltifât-ı seniyye ve ta'attufât-ı celîle-i bende-nüvâzânelerine nâ'il ve bu cihetle mâcerâ-yı ahvâllerini ferâmûş ile eltâf-ı 'aliye-i dâverâneleri sâye-i 'alîyesine vâsıl olarak karîr-ü'l-'ayn-ı behcet ü mesâr olacakları der-kâr u hâk-pây-i emel-vefâ-yı hidîvânelerine tereddüd ve husûsiyyet-i 'âcizânemin derece-i keyfiyet-i nezd-i me'âlî-i vefd-i bende-perverilerinde müsbet ü bedîdâr olduğuna binâen hakk-ı na-lâyık-ı 'abâidânemde dahi mehâsin-i enzâr-ı 'aleyh ve ta'attufât-ı celîle-i hidîvânleri bî-dirîğ sezâ-vâr buyrulacağı emr-i âşikâr [26] olmağın mücerred tebrîk ü tes'id-i mesned-i celîl-i âsafâneleri ma'rızında takdîm-i 'arîzaya ictisâr olunduğu rehîn-i 'ilm-i 'âlî-i dâverâneleri buyruldukta. Ol bâbda... Fî 5 Cemâziye'l-evvel Sene 70.

[22. Mektup]

⁶² Yüce Allah'ın lütfü ve keremiyle.

Sadr-ı Esbak Âli Paşa Merhûm Def'a-i Sâniyede Hâriciye Nâzırı Olduğunda Yazılan Tebrîktir

*Sepîde-dem ki zedem âstîn be-şem'-i şu'ur / Şenidem ayet-i isteftehû zi-'âlem-i nûr*⁶³ bu intibâh ile inkılâbât-ı bûd u nâbûd arasında bârikâ-i bedrekâ-i hüdâ sürâdık-şikâf-ı işkâl âyâ ve 'acabâ olup *Hümâ-yı evc-i sa'âdet be-âşiyân-ı âmed*⁶⁴ nidâsıyla cihât-hestî-i bendegânemi muhât-ı envâr-ı meserret beşâret ederek âşiyân-ı asîl-i hidîvîlerine vukû' bulan şeref-i ric'at-ı meyamin-ihativâ-yı âsafânelerini işrâk ve ilmâ etmekle *Dûş vakt-i seher ez gussa necâtem dâdend / Ve enderân zulmet-i şeb âb-ı hayâtem dâdend*⁶⁵ negamâtıyla şükrâne-güzâr-ı bî-hadd ü kıyâs olup ez-ezel sahâyiftirâz-ı fevâ'id-i 'âcizânem olan bekâ-yı ferr ü şükûh-ı dâverâneleri âyât-ı de'avâtını nâtuka-sâz-ı isticâbet ederek demdeme-zen-i tehniyet ü tebrîk olduğum muhât-ı 'ilm-i 'âlî-i hidîvîleri buyruldukta hakk-ı 'âcizânemde pertev-efşân olan âfitâb-ı teveccühât-ı 'aliye-i rahîmâneleri 'ale'd-devâm bî-dirîğ ve âzâde-i haylûlet-i ebr u miğ buyrulup *Ânân ki hâk-râ be-nazar kîmyâ künend / Âyâ bûved ki kûşe-i çeşmî be-mâ künend*⁶⁶ temenniyâtını dahi lutf-ı 'ibâre ve belki ba'zı mecâz ve isti'âre edâsıyla dergâh-ı cenâb-ı sadâret-penâhiye 'arz u beyâna lutf-ı sâmi-yi âsafâneleri şâyân buyrulmak bâbında... Fî 26 Rebî'u'l-âhir Sene 71.

[23. Mektup]

Ömer Paşa Merhûma Serdâr-ı Ekremlik Teveccühünde Yazılan Tebrîk Sûretidir

Hakk-ı 'âlî-yi haydarânelerinde mütetâbî'iz-zuhûr olan neyyir-i teveccühât-ı [27] kerâmet-ihativâ-yı cenâb-ı cihân-bâni ez-ser-i nev bârika-endâz-ı Bürûz olarak bu defa dahi 'avârif-ı nev-'avâtıf-ı cenâb-ı gîti-sitâniden serdâr-ı ekremlik 'unvân-ı celîli ihsânıyla kadr ü şân-ı sâmi-yi âsafâneleri i'lâ ü ta'zîm ve 'unvân-ı mezkûr ile revnâktirâz-ı ser-nâme-i tekrîm buyrulmuş olduğu münteşir ve ez-cümle bende-i nâcîzleri dahi istimâ'ıyla mesrûr u müftehir olarak de'avât-ı bekâ-yı sâmi-yi dâverânelerine terdîfen muntazar-ı 'âlemiyân olduğu üzere intisâr-ı livâ-yı fârûkîleri du'â-yı icâbet-peymâsına muvâzabet olunmuştur. Hâk-pây-i mekârim-intimâ-yı serdâr-ı ekremîlerine iddi'âsıyla mübâhî olduğum kıdem-i husûsiyyet-i 'âcizânem lâzimesince harf-zen-i teşekkür ve mahmedet olmak de'b-i dirîn-i 'ubûdiyet ise de şimdilik bezl-i cevâhir-i du'â ve tilâvet-i *ve yensuraka'llâhu nasran 'azîzen*⁶⁷ münâcâtıyla iktifâ olunduğu *inşâ'allahu teâlâ*

⁶³ Şafak vakti şuurun ışığına elimi vurunca (uyanıp kendime gelince) nurlar âleminden Allahın rahmetinden ümidinizi kesmeyin ayetini işittim.

⁶⁴ Saadet burcunun hüması kuşu yuvasına geldi.

⁶⁵ Dün gece seher vaktinde beni gamdan azat ettiler ve bana ayrılığın karanlık gecesinde kavuşmanın abıhayatını verdiler.

⁶⁶ Onlar ki bakışlarının kuvvetiyle toprağı altına çevirirler, acaba bize de bir gözlerinin ucuyyla bakarlar mı?

⁶⁷ Ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin. (Fetih (48) / 3)

ma'lûm-ı 'âlîleri buyruldukta me'lûf olduğum mehâsin-i enzâr-ı 'aliyye-i âsafâneleri her ân fark-ı bendegânemde lâmi' ü dırahşân buyrulmak bâbında... Fî 2 Cemâziye'l-âhir Sene 70.

[24. Mektup]

Hidiv-i Mısır Merhûm Sa'îd Paşaya Yazılan Ta'ziyettir

Cenâb-ı cân-âferîn-i ins ü cân ve hayât-bahşâ-yı cihân ü cihâniyân *tenezzehet kibriyâ'u zâtihî 'anî'z-zevâli ve'n-noksânî*⁶⁸ vücûd-ı 'âlem-sûd-ı hidivilerini nice ahyân u ezmân erîke-ârâ-yı mecd ü iclâl ve revnak-efzâ-yı satvet ü ikbâl buyursun. Nezd-i 'ûrefâ-pesend-i velî'yyün-ni'amilerinde hafî değıldir ki esâs-ı hilkat-i kevn ü mekân-ı nakş-ber-âb ve meşhûd-ı bâsıra-i iz'ânımız olan icsâm u imkân-ı 'âyn-i serâb olduğü bî-irtiyâb iken tehdüsât-ı kevnîyenin nîk ü bediyle münfa'il olan yâ sırr-ı icâddan gâfil [28] veyâhut istiknâh-ı 'avâkıbla müştagildir. Bu ise ta'ab-ı ervâh ve 'atab-ı eşbâhdan başka fâ'ideyi müntec değıldir. Binâ'en-'alâ haze'l-ma'nâ bu def'a hândân-ı bekâ-bünyân-ı hidividen bir cüz'ün zevâlî şîrâze-i eczâ-yı sâ'ire olan zât-ı 'âlî-yi velî'yyün-ni'amilerinin devâm ü kemâli yolunda fedâ olmuş bir hüda-yı mu'teber 'add olunup rûh-ı tayyibelerini rahmetle yâd ve her hâlde füyûzât-ı cenâb-ı ehadiyyetinden istifâza ve istimdâd olunarak *Hîre hîre çi nehî ber-dil-i hod bâr-ı cihân / İnçünün bûd u bûved tâ ki bûved kâr-ı cihân*⁶⁹ mü'eddâsıyla mütesellî ve nev-be-nev-envâr-ı âfitâb-ı lutf-ı hüdâya terakkuben sâha-yı dil ü cânı mütehalî ve münceli etmek rekîz-i fitrat-ı zekiye-i hidivîleri olan cevher-i kemâl-i akl u sedâd-ı muktezâsından olduğü nezd-i 'acizânemde müsellemler olmağla ol mebhaste teksîr-i fikrât ta'ziyet ve tevfir-i 'ibârât-ı tesliyetle tesvîd-i sahîfe-i husûsiyete cesâreti câ'iz görmeyip tekrîr-i edâ-yı du'âyı terşîh-i zebân-ı kilik-i 'ubûdiyet eylerim ki her ân u zamân levh-i zamîr-i velî'yyün-ni'amileri nakş-ı hüzn ü kederden mu'arrâ ve jeng-i gussa olmadan musaffâ ve müberrâ olarak bekâ-yı vücûd-ı bih-bûd-ı hidivâneleriyle kalem-rev-i ve ma'mûrelerinin âfâk u aktârı münevver ve zîr-destân-ı musâdakât-âsâr-ı âsafâneleri sâye-i merhamet-memdûd-ı fehîmâneleri tahtında âsûde ve behre-ver olup hakk-ı bendegânemde dahi teveccühât-ı kadîme-i bende- perverîlerinin pây-dâr u ber-karâr buyrulması de'avât ve temenniyâtıyla hâtemzen-i 'arîza-i bendegî olduğü *inşâ'allahu te'âlâ* muhât-ı 'ilm-i 'âlem- pirâ-yı hidivâneleri buyruldukta. Ol bâbda...

⁶⁸ O'nun yüce zatı zeval ve noksanlıktan münezzehtir.

⁶⁹ Dünyanın yükünü, sıkıntısını gönlüne niçin yüklüyorsun, dünya yaratılalı beri bu işler böyle gelmiş, böyle gider, canını sıkma.

[25. Mektup]

Rıf'at Paşa Merhûmun Riyâset-i Meclisden İnfisâlında Yazılan Tesliyettir

Mehâm-ı saltanat-ı seniyye meşgalesiyle ta'ab-keşîde bulunan 'ukalâ-yı memâlik- [29] ârânın gâhice ârâmiş-i havâs ü meşâ'iri elzem ve bu ârâmiş-i inti'âş müddet-i mustatîleyi mü'eddî olduğu 'inde'l-hükemâ müsellemdir. Ve bu nükteye vâkıf olanlar zuhûr-ı eltâf-ı ilahiye ile ba'zı inkılâbât-ı hayriyye vukû'unu temennî etmek iktizâ ederse de lezâ'iz-i şehîyye-i hubb riyâset-i perde-keş-i haylûlet olup ber-muktezâ nass-ı mübîn-i Mevlâ *innehu kâne zalûmen cehûlen*⁷⁰ ihtimâl-i meşâkk-ı tâkat-fersâsından bir kimse ictinâba rızâ vermez. İşte bu hâlde eltâf-ı hafîyye-i cenâb-ı erhamü'r-râhimîn mu'ammer buyurduğu âbd-i evheni bir müddet kenâre-gîr-i necât ü selâmet buyurup âtîde mükâfât-ı celîle-i sübhâniyesini bezl ü ihsân ve mertebe-i evvelîsinden i'lâ dereceye resân etmek için tahvîl-i havl-i ahvâl ile tasrîf-i umûr buyurmakta oldukları nice vukû'ât-ı mâziye ile mu'teber ve bu ma'nâ nezd-i 'âlî-i âsafânelerinde ecla vü azher olacak hâlihâzır dâverâneleri şâyân-ı tehniye ve tebrîk olduğunda şüphe olur mu? İnşâ'allahu te'âlâ vücûd-ı bih-bûd-ı hidîvîleri sağ ve esen olup hengâm-ı vecîzede ezher-cihet cevdet-bahş-ı cevâsîs-i kavî ve resîde-i kusvâ-yı müntehâ olarak bendegân-ı sâdikü'l-cenânların karîrü'l-'ayn-ı behcet buyuracakları karâ'in-i zâhire ve ma'neviye delâletıyla nezd-i 'âcizânemde resîde-i hîz-i bedâhet olmağın itrâ-yı sühan ve tevsî'-i vâdî-yi kühen mesleğinden licâm-ı semend-i hâme hayru'l-keleme mâkalle ve delle şehrahına ilcâ ve yalnız istibkâ-yı teveccühât-ı seniyyeleri tazarru' ve niyâz ile iktifâ olunmuştur. Ol bâbda... Fî 15 Receb Sene 268.

[26. Mektup]

Vidin Valiliğinde 'Ulemâ-yı Mutasavvıfeden Belgradda Menfî Bulunan Ömer Efendiye Yazılan Tesliyettir

Pervâne-hâ-yı cünûd-ı mücennede-i ervâh, encümen-ârâ-yı *Kemişkâtin fîhâ* [30] *misbâhun*⁷¹ iken iftitâh-ı sabâh-ı muhabbet beyne'l-mütehabîn eşi'a-feşân-ı envâr-ı meveddet olmasa bu şebistân-ı 'âlem-i eşbâhta haylûlet-i sehâb-ı ihtelefe ile mihr-i münîr-i i'telefe tetak-bend-i inkisâf olup karîb ü ba'id yekdiğerinden gâfil ve bî-gâne olmak lazım gelirdi. Ancak evc-peymâ-yı mütehabîn-i fi'llah bulunduğumuz kerâmete mebnî *Bâ-menî der-Yemeni pîş-i meni / Bî-menî pîş-i meni der-Yemeni*⁷² hükmünce cismen ve kalıben mütebâ'id bulunsak bile şu'â'-ı âfitâb-ı hubb-ı ezeli cihet-i câmi'a-ı vahdet olmasıyla her mavtın-ı mekânda ve her ân u zamânda sereyân-ı sırr *Allâhu*

⁷⁰ Şüphesiz o çok zalim ve çok cahildir. (Ahzâb (33) / 72)

⁷¹ İçinde kandil bulunan açık bir pencere gibidir. (Nur (24) / 35)

⁷² Benimle aynı düşüncede olan Yemen'de de olsa yanımdadır. Benimle aynı düşüncede olmayan yanımda da olsa Yemen'dedir, yani aramızdaki mesafe çok uzaktır.

*nûru's-semavâti ve'l-ardi*⁷³ incilâsıyla kalplerimiz müttehid-i vele ve keşfü'l-gitâ-i mütevahhid olduğu cây-i rey ü gümân değildir. Zât-ı şerîflerinin Belgrad'ta ve muhlislerinin Vidin'de bulunduğumuzun berzah-ı mecâzisini izâle ile iltimâs-ı iltikâ ve ictimâ'a vesîle-i cemîle olmak için cânib-ı vâlâlarından savb-ı 'âcizânemize bir hasbihâl-nâme irsâlî muvâfık-ı hâl görünüp sûret-i tahrîri mukaddemce Belgrad muhafızı sa'âdetli Besîm Paşa hazretlerine eş'âr olunmuştu. Haylice eyyâm-mürûr edip cevâbı gelmediğinden icrâ-yı tasavvur-ı hakîr-i girih-bend âfet-i te'hîr olmuş ise de bu defa zemîn-i diğeri ittihâzıyla Vidin'e tebdîl-i ikâmet-i behîyyeleri hâk-pây-i cenâb-ı sadâret-penâhiye bi't-tazarrû' 'arz olunmuştur. *Vallâhu ğâlibun 'alâ emrihi*⁷⁴. Mevlânâ *Le in nazare'z-zemânu ileyke şerzen / Fe lâ teku daykan min zâke sadren / ve kun billahi zâ'ikaten fe innî / Era'l-lahe fi'l-emri sırren*⁷⁵ esrârına 'ârif bulunduğumuz haysiyetle tesliyet-i hâtıra ihtiyâçtan âzâdesiz fe-emmâ ba'zı zâyî'ât vukû'undan dil-teng olmak hasbe'l-te'alluk müsteb'ad değildir. Fakat hitâm-ı dünyâ hakîkatte bidâ'a-i fenâ olup âyine-i dil bu havâdisten jengâr-pezîr olmak iktizâ etmez. *Fe'l-mâlu muktesebun ve'l-izzu murtece'un / [31] İze'n-nufûsu vekâhâ'llâhu min 'atabin*⁷⁶ bundan kat'-ı nazar nezd-i 'irfân-pîrâlarinde setîr değildir ki *Ve kem lillahi lutfun hafıyyun / Yedukku hafâhu 'an fehmi'z-zekiyyi*⁷⁷. *Bi-lutfihi ve keremihi te'âlâ* ümîd-vârım ki dem-i vuslat gibi eyyâm-ı çabûk-güzârdâ ictimâ'ımız müyesser olup *Bâ-leb-i dem-sâz-ı hod ger cüftemi / Hem çü ney men güftenî-hâ güfte-mi*⁷⁸ telâkkî-yi dil-nüvâzâneleriyle uyandığımda pek çok söyleyeceğimdem şimdilik bu muhtasarca ile iktifâ edelim. Hâsılı *Kaygu gecesi geçdi kamu kalmadı korku / Vuslat gününün gündüzünün ağı göründü*. Eyvallah. Fî 16 Muharrem Sene 69.

[27. Mektup]

Efendi-yi Mûmâileyhe

Zât-ı vâlâları her şeye 'ârif ve her ahvâl-i kevniyeye vâkıf olup kâffe-i hayr u şer muktezâ-yı kazâ ve kaderden olduğunu derk ve teyakkun buyuracakları bedîhî ve azherdir ve bu türlü küdürâtın müte'âkib olan mükâfât-ı cemîle ve meserret-i 'azmiye ile incilâsı âdet-i ilahiye ve cilve-i takdîrât-ı ezeliyeden olduğu erbâb-ı dekâyık 'indeinde bâriz ve azherdir. Nihâd-ı kudsî-nejâd-ı kirâmîlerinde mermûz olan envar-ı salâbet-i dîniye lazımesince mirât-ı hâtırınızı gubâr-âlûd-ı gumûm etmeyi tecvîz buyurmayıp her hâlde işrâk-ı neyyir-i mükâfât-ı sübhâniyeye nigehtâr olmaları vesâyâsı ve matlûb-ı

⁷³ Allah göklerin ve yerin nurudur. (Nur (24) / 35)

⁷⁴ Allah bütün işlerinde mutlak galip olandır. (Yusuf (12) / 21)

⁷⁵ Eğer zaman sana incitici nazarla bakarsa / Kalbinde bundan dolayı sıkıntı duyma / Ve zevk içinde Allah ile beraber ol, çünkü ben / Allah'ın işlerinde gizli sırları olduğunu görüyorum, herkes O'nun işlerindeki sırrı anlayamaz.

⁷⁶ Mal kazanılır, izzet de sahibine fayda verir / Allah, nefisleri azar ve kınamadan korursa.

⁷⁷ Allahın öyle gizli lütufları var ki zeki insanların kavrayışı bile onları anlamaktan acizdir.

⁷⁸ Sevgilinin dudağı bana yar olursa, o zaman ney gibi neler neler söylerim.

fazîletleri üzere Belgrad muhâfızı sa'âdetli paşaya yazılan tahrîrât-ı senâ-verinin leffen gönderildiği beyânıyla ba'zı husûsât-ı seferiyye sarf olunmak üzere matvîyyen ihdâ tesyîr kılınmış olan üç bin kuruşun rehîn-hîz-i kabûl buyrulması temennâsı istikrâr-ı teveccühât-ı fu'âdiyyelerine vesîle-i hasene ittihâz olunmuştur efendim. Fî 18 Safer Sene 69. [32]

[28. Mektup]

Vidin Vâliliğinden Mısır Vâlisi 'Abbas Paşa Merhûma

*Es-sa'idu sa'idun fi batni ummihi*⁷⁹ hadîs-i mu'ciz-eserin ma'nâ-yı celîli rey'ân-ı 'ömr ü 'unfuvân-ı şebâb-ı âsafâneleri hengâmından beri nâsiye-i mes'adet-firûz-ı hidîvîlerinde rûşen ve celî olduğu nezd-i 'âcizânemde müselleme ise de bu esnâlarda dîn ü devlet-i 'aliyye ve millet-i hanefiyye-i islâmiyyenin nasr u hizmetinde ibrâz buyrulan mü'essir-i himmet-i cihân-pesend-i hidîvîleri beyne'l-'âlem resîde-i hîz-i vuzûh u bedâhet olmasıyla i'tikâd-ı sâbık-ı sâdıkânem râsih ü müstakır olduğundan dergâh-ı cenâb-ı kibriyâya hamd ü senâ ve bekâ-yı ferr ü iclâl-i dâverâneleri de'avât-ı hayriyesini ifâ ve edâ etmekte bulunduğum sem'a ve riyâ şa'ibesinden mu'arrâ olarak berây-ı teşekkür hâk-pây-i emel-ârâ-yı fahîmânelerine 'arz u inhâ ile iftihâr ederim. Bende-i kadîmîleri dahi sâye-i satvet-ihtivâ-yı cenâb-ı zıllu'l-lahide teveccühât-ı seniyye-i hidîvîleri berekâtıyla Vidin'de bulunup bidâyet-i mes'ele-i hâzıradan şimdiye dek 'âcizâne vukû'a gelen hidemât-ı nâcîz-i bendegânem vâsıl-ı sem'-i 'adâlet-pîrâ-yı bende-perverîleri buyrulmuş olacağından tafsîl ile tasdî'e cesâret isâet-i edeb addolunmasıyla o halde irâhe-i hâme-i beyân kılınmıştır. Fakat bu tarafın hâl-i hâzırı tenşît-i fu'âd-ı velî'ün-nea'mileri olacağı mütâla'asıyla teberrüken ve teşekküren bir nebze beyân olunmak tecvîz-gerde-i 'âcizânem olmuştur. Şöyle ki nezd-i 'âli-yi hidîvîlerinde ma'lûm buyrulmuş olduğu üzere Vidin pîşgâhında Ulah ülkesi kasabalarından Kalafat nâm mevki'in sâye-i kerâmet-ihtivâ-yı hilâfet-penâhîde teshîr ü tahkîmi ibtidâsından şimdiye dek düşman tarafından nice [33] ikdâmât ve ihtimâmlar ile ahz u zabtına yâhût hasr u tazyîkine sa'y olunmuş ise de *hamden li ni'emi'l-lahi te'âlâ*⁸⁰ her ne vakit sû'i- kasd etse münhezim ve münkesir olarak ric'at etmiş ve encâm-ı kâr bu def'a kemâl-i ye's ü hırmân ile bir gece 'ale'l-ğafleti bütün bütün terk edip gitmiştir. Şimdi küçük Eflâk ta'bîr olunur kıt'ayı tamâmen tahliye etmekle cünûd-ı cenâb-ı şâhâneye her taraftan yol açılıp on beş yirmi sâ'atlik mesâfede vâki' kurâ ve kasabâta bilâ-mezâhim varılıp ahâlî-yi memleket memnûnen ve müteşekkiren hüsn-i telakkî ve kabûl ederek de'avât-ı hayriyye-i mülûkâne ile meşgûl bulunuyorlar. İşte şimdilik şu kadarcık beyanı vesîle ittihâz edip tecdîd-i 'ubûdiyyet ve husûsiyyet-i sâdıkâneme cür'et olunmuştur. İnşâa'llah te'âlâ ma'lûm-ı 'âlem-şümûl-i dâverâneleri buyruldukta

⁷⁹ Bahtiyar olan o kimsedir ki, annesinin karnında bahtiyar olmuştur. (Hadis-i Şerîf)

⁸⁰ Yüce Allah'a nimetleri için hamd olsun.

teveccühât-ı ‘aliyye-i hidîvîleri ibkâsıyla nâm-ı nâçiz-i kemterânemi yâd ve es’âd buyurmaları bâbında... Fî 7 Şevvâl Sene 71.

[29. Mektup]

Sârim Paşa Merhûma

Hakk-ı ‘âcizânemde kadem-i teveccühât-ı seniyyelerinin bekâsını meş’ar ve Tırnova’da ebniyye-i hümayûn nâzırı rif’atlı Sâlih Efendi bendelerinin umûr-ı me’mûresine mu’âvenet-i bendegânemi âmir-i mûmâ-ileyh vesâtetiyle râhe-res-i ta’zîm ü iftihâr olan ber-kıt’a-i fermân-nâme-i cenâb-ı âsafâneleri hengâm-ı üns-güzeşteyi yâda getirip -hudâ ‘alîm- derûn-ı musâdakât-ı meşhûn-ı ‘âcizânem hüzn ü meserretle âmilhte bir hâlet-i mümteni’ül-beyâna mazhar olarak kemâl-i hulûs ve meskenet üzere de’avât-ı istidâme-i ‘ömr ü iclâl-i dâverânelerini tezkâra başkaca bir hâl ile meşgûl oldum. Mûmâ-ileyh bendelerinin me’mûr olduğu ebniyye-i mezkûrenin umûrî müzebeze bir hâlde [34] olduğundan birçok su’ûbetler vukû’uyla kulunuz dahi muztarip isem de elden geldiği kadar emr-i teshîlde kusûr etmiyorum. Cenâb-ı Hakk cümlemizi masûn buyursun, âmîn. Efendim hâk-pây-i ‘âlîlerine olan musâdakât ve hulûsumu bahse kalkışsam kemâl-i husûsiyyet-i ‘âcizâneme yakıştıramam ve lâsiyyemâ nezd-i hakâyık-ı ihtivâ-yı âsafânelerine bir ta’rîf-i cedîd iş’ârına hâcet göremem. *Derc-i dilde güher-i sâf-ı muhabbet meknûz / Saklarım mührünü cânım gibi her ân ben de.*⁸¹ Allah sübhânehu te’âlâ⁸² hazretleri rızâ-yı ilahisine muvâffak ikbâl-i dâ’imü’l-âsâr ile ‘âfiyet ve zindegânide ber-devâm buyursun. Her nasıl olsa rûh-sâ-yi hâk-pây-i bende-nüvâzîleriyle hâ’iz-i reşfi’z-zülâl-i âmâl olurum. Ancak gönül bu emel arasında ‘âfiyet-i vücûd-ı ‘âlem-sûd-ı kerîmâneleri peyâmına dahi hasret-keş olmasıyla ol bâbda lutf u ihsân-ı rahîmâneleri ibzâlini ârzû eder ve *inşâ’allahu te’âlâ* ahhâr-ı sârre ve tebşîrât-ı müstemirre-i âsafâneleriyle dil-sîr-i ni’am-ı hüda olacağımı ümîd eylerim. Ol bâbda... Fî 17 Şevvâl Sene 65.

[30. Mektup]

Rızâ Paşa Hazretleri Selanike Vâlî Olduklarında Tırhaladan Yazılan Teşekkürdür

Bu def’a şeref-i civâriyyet-i âsafâneleriyle müftehir olmak ‘inâyetine mazhariyet-i ‘âcizânem muvâfık takdîr olarak Selanik sancağına kadem-zen-i satvet ü iclâl oldukları haberi sâmi’a-nüvâz-ı bendegânem oldukça dâmen-i ‘âlîlerini takbîl ve sahîfe-i dîdâr-ı lem’a-ü’l-envâr-ı dâverânelerini kemâl-i şevk ü garâm ile ziyâret ve tertîl etmek ârzûsuyla “*Uçardım bulsam ammâ neyleyim bâl u perim yoktur*” tahassürü

⁸¹ Gönül kabında muhabbetin saf cevheri gizlidir, ben onun mührünü her an canım gibi korurum.

⁸² Bütün noksanlıklardan uzak olan yüce Allah

dâğ-zen-i fu'âd-ı 'abîdânem ise de *Mâ lâ yudreku kullehu* [35] *lâ yutrekü kullehu*⁸³ lâzimesi üzere şimdilik muvaffakiyet-i Sâmi-yi kerîmânelerinin de'avâtını uzaktan edâ ve tebrîk-i kudûm-i ma'delet-i mevsûm-ı devletlerinin merâsimini ifâ ile iktifâ olunarak şeref-i iltikâ diğer hengâm-ı mukadder ve ahd-i envâr u ezher mevsimine ibkâ kılınmak muktezâ-yı esrâr-ı makâdîr-i hudâ olduğunu *inşâ'allahu te'âlâ* muhât-ı 'ilm-i me'âlî ihtivâ-yı dâverâneleri buyruldukta tafsîl ü ta'rîften âzâde bulunan kıdem-i husûsiyyet-i 'âcizânemi ıtrâya ihtiyâc olmayarak azher cihet nezd-i mekârim-ârâ-yı âsafânlerinde bâriz ve müncelî olmasıyla "*Bil dil-i işkeste kadrin gevher-i pendim budur / Zîver-i gûş kabûl et kûşe-i nisyâna at*" niyâz ve istid'âsına cesâret olunmuş ve şifâhen dahi hâk-pây-i 'âlî-yi mün'imânelerine 'arz u beyâna me'zûniyyetle dîvân kâtibimiz Reşîd Efendi bendeleri mahsûsan i'zâm kılınmıştır. Cebhe-sâyî-i hâk-pây-i hidvîleriyle sa'âdet-yâb oldukta muvâffak-ı emr ü irâde-i 'âlîleri buyrulduğu takdîrde oralara varmış iken der-i 'aliyyede mahdûm-ı 'âcizi 'izzetli Subhî Bey bendelerini görüp 'avdet etmeye me'zûniyyet-i seniyyeleri der-kâr buyrulamak bâbında... Fî 21 Cemâziye'l-âhir Sene 65.

[31. Mektup]

Kapûdân-ı Deryâ Süleymân Paşa Merhûma Yazılmıştır

Mücellâ-yı nâsiye-i âsafânelerinde meşhûd-ı 'âcizânem olan âsâr-ı tecellî-yi sabâhu'l-hayrın zerre-i tâbendesini bulduğum münâsebetle "*Unutma bendeni ey âfitâb-ı feyz-âsâr*" demeye hazırlanmış iken Cemâl Efendi bendeleri vürûduyla bir kıt'a-i nüvâziş-nâme-i bende-perverîleri resîde-i dest-i iftihârım olup bu bâbda dahi müsâbakat ve mahlas-ı dîrînelerini mazhar-ı lutf u 'âtîfet buyurdıklarından fazla hakk-ı 'âcizânemde mümkün mertebe i'âne-i âsafânelerinin dahi erzân buyrulacağı [36] va'd-i 'âlîsiyle cebr-i hâtır-ı kemterâneme ihsânun 'ale'l-ihsân olarak merhamet ve 'inâyet-i 'aliyelerinin şâyân buyrulması bendelerine mu'âmele-i şükür-güzârîyi şaşırtıp bekâ-yı 'ömr ü iclâl-i dâverâneleri du'âsından başka ezkâr-ı belîğâ bulamadım. *Vallahu veliyyü't-tevfik*⁸⁴. İki senedir eyâdî-i ikdâr-ı ilahiyenin bâzîçe-i inkılâbî olup ne olduğumu bilmedim. Mısır'da yirmi beş senelik emekle sâye-i feyz-efzâ-yı ehl'ullahta tahsîline muvaffak olduğum servet ü yesâr tamamıyla pâzede-i zulüm ve hasâr olmakta idiğinden başka sa'âdet-i müstakbeleden dahi mahrûmiyetime ikdâm ve familyamın birtakımı der-i 'aliyyede ve birtakımı Mısır'da kalıp onlar dahi telakîden mehcûriyetimi ihtimâm olunarak İstanbul'a gitmesin, rütbesi terfî' olunmasın üzerine akd-i şart ve ahde merhûn kaldım. *Feryâd besî kerdem ve feryâd-resî nist / Gûyâ ki der-în künbed-i devvâr kesî nist*⁸⁵. Hudâ hakkı için bu hasbihâlî el-yevm ferd-i âferîdeye açmadım. Efendimin hulûs u rikhati meczûm-ı 'âcizânem olduğuna ve cihânda nâdir vukû' bulan

⁸³ Bir şeyin tamamı kavranamadığı için tamamen terk edilmez.

⁸⁴ Allah başarımın sahibidir.

⁸⁵ Öyle feryad ediyorsun ki feryadımı duyan kimse yok, sanki şu gökkubbe altında kimse yok.

hikâyelerden ma'dûd idiğine mebnî “İttihâd edeli cevherle ‘arz / Kıssadan hissedir el-kıssa garaz” diyerek şöylece bir beyân-ı hâle cür’et ve belki isâ’et-i edeb ettimse de ‘afvını ricâ ederim. Fî 16 Safer Sene 66.

[32. Mektup]

Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa Merhûma

Nezd-i hakâyık-ı âşinâ-yı âsafânelerinde ta'rîften müstağnî olduğu üzere ‘asr-ı hâzırda livâ-yı nâmûs-ı dîn ü devlet taraf-ı eşref-i saltanat-ı seniyyeden icmâ’-ı ümmetle yed-i mü’eyyed-i cenâb-ı serdâr-ı ekremîlerine tevdi’ buyrulmuş olmasıyla kâffe-i islâmiyânın kalben ve kalıben livâ-yı nusret-iltivâ-yı mezkûrun emr-i muhâfazasına müte’allik [37] hidemât-ı şerîfeyi ifâ ve edâya sa’y ü cehd etmeleri farz-ı ‘ayn ve ol bâbda ser-zede-i bürûz olacak evâmir ve tedâbîr-i ‘alîyye-i fârûkîlerine inkiyâd ve muvâfakat eylemeleri mûcib-i sa’âdet-i dâreyn olduğunu bilmeyenler insân sayılmaz ve bilip de girîve-i hilâfa gidenlere müslümân denilmez. Ve mâdem ki livâ-yı nusret-iltivâyı mezkûr şimdiki hâlde kalafât mevkî’inde dikilmiş ve her milletin kenâr-ı ‘âlî-i ‘alem-i eşî’a-nüvâz-ı enzâr-ı ‘âkıbet-intizârı bulunmuş olduğunu görmekte ve *hamd’ullahi te’âlâ*⁸⁶ pîrâmeninde bulunmak şerefiyle iftihâr etmekte olduğumdan hizmet-i kevneyn-i behâsından müctenib olsam bâlâda gösterildiği vecihle *ma’âza’llahi te’âlâ*⁸⁷ insâniyyet ve islâmiyyetten mehcûr olmak lazım gelir ki bu hâl ile hayât-ı dünyâ mihnet-güzâr-ı kerb ü belâ ve gülşen-sarây-ı ‘ukbâ, hâristân-ı dâhiye ve hebâdır. Binâ-berîn bidâyet-i maslahatdan şimdiye dek nice tavr-ı müşkilâtı tayy ile ‘âcizâne ifâ-yı hizmete muvaffakiyetimi taraf-ı zî-şeref- âsafânelerinden tasdik buyrulmakta olmasıyla mütesellî olup kemâl-i tazarru’ ve ibtihâl ile hâk-pây-i ‘âlî-i dâverânelerine teşekkür etmekteyim. Ve bundan böyle dahi *bi-lutfihi te’âlâ* ümîd-vârım ki inzımâm-ı himem-i celîleleriyle birçok hizmetlere muvaffak olup mütefâhir ü mübâhî ve sâye-i kerâmet-peymâ-yı cenâb-ı zıllu’llahide ibkâ-yı nâm-ı hayr ile dünyâ ve ve âhirette mükteseb-i şeref-i nâ-mütenâhî olurum. Ancak maslahat cesâmetlenmiş ve tab’an su’ûbâta giriftâr olmuş olmasıyla ileride dahi *bi-havlihi ve keremihi te’âlâ*⁸⁸ evvelkinden ziyâde tahsîl-i yüsr u suhûlet için tenkîh-i muhâsebât ve sâye-i seniyye-i saff-derîlerinde ıslâh-ı mu’âmelat zımnında Vidin defterdârı ‘izzetli Rıf’ât Efendi bendeleri tesyîr olunmuştur. *Bi-mennihi te’âlâ* ruh-sûdegi-yi hâk-pây-i sâmilîleriyle şeref-yâb [38] oldukça takrîr-i şifâhisinden karîn-i ittılâ’-ı ‘âlîleri buyrulacağı üzere sür’at-i i’âdesine lutf u âtıfet-ı hidîvîleri şâyân buyrulmak bâbında...

⁸⁶ Yüce Allah’a hamd ile

⁸⁷ Yüce Allah’a sığınarak

⁸⁸ O yüce zatın keremi ve desteğiyle.

[33. Mektup]

Sadr-ı Esbak Mustafa Nâ'ilî Merhûm Girit Vâlisi İken Rûmeli Teftîş Me'mûriyetinden Yazılmıştır

Âh efendim ben seni ne kadar severim ve âyâ nasîb olup görebilir miyim diye ne mertebe üzülrüm ve senin dahi bana olan muhabbet ve hulûsunu tanır ve takdîr ederim. Ancak ne çâre ki insân esîr-i ekdâr meslûb-ı ihtiyâr eyâdî-i irâde-i ilahîye beyninde munkalib ve seyyâr bulunduğundan murâdî üzere her emeline nâ'il olamaz ve her matlûbunu dil-hâhına tevîk ile uyduramaz. İşte bendeniz ma'lûm-ı 'âlîleridir ki pençe-i tahadüsât-ı zamânînin bâzîçe-i inkılâbı olarak nice müddetlerden beri Avrupa, Afrika, Asya zemînlerinde seng-i felâhan gibi atılmakta ve germ ü serd rûzgâra göğüs gererek enfâs-ı ma'dûde-i hayât-ı müste'ârım encâma varmaktadır. Her ne ise enfâs-ı kudsiye-i nûrâniye hidâyetleri berekâtıyla reh-neverd bevâdî-i selâmet ü sa'âdet olup sâye-i kerâmet-vâye-i cenâb-ı mülûkânede şimdilik kemâl-i âsâyiş ve inbisât ile Rûmeli hıttasını dolaşarak îfâ-yı vazîfe-i me'mûriyyete 'âcizâne bezl-i mâhasal makderet etmekteyim. Birkaç gün evvel hazînedâr-ı devletleri ağa-bendelerinin vürûdunu istimâ ettiğim anda kâ'in-i zât-ı 'âlî-i dâverânelerini görecek ve kalb-i ateş-gede-i tahassüre zülâl-i tesliyet-i reşş edecek gibi âmân bulun getirin göreyim diye adamlar ta'yîniyle getirttim. 'Âfiyet-i sâmillerinden ve hândân-ı kirâmîleri hâl ve keyfiyetlerinden sorup istihbâr-ı âsâr-ı meserret ederek mazhar-ı inşirâh oldum ise de seni görmüş kadar oldum diyemem. Miyân-ı [39] râst-gûyân muhabbetinde yemîn olmaz. İltikâ-yı zât-ı melek-sıfât-ı 'âlîlerine tahassür ve iştiyâkımı şerh ü beyân edemem. Gerçi sandûka-i derûnum mâl-â-mâl emti'a-i muhabbettir. Lakin pây-endâz-ı pîşgâh-ı kerem-kârîleri olmak için seni görmekle açılabilir. Hoş-âmedî cenâb-ı Hakk cümlemizi umûr-ı me'mûre-i hâzıramızda muvaffak buyursun da dağ dağa kavuşmaz mesel-i meşhûru büyük tesellîdir. Artık ne yazayım, ricâ ederim sevdiğini unutma aralıkta bir selâm ile olsun hâtır-ı nâ-şâdını şâd ve dil-i pejmürde-i iştiyâkımı âbâd eyle cânım.

[34. Mektup]

Şeyhü'l-Haram-ı Esbâk Merhûm Şerîf Paşaya Yazılmıştır

Âsûde-nişânân *fî mak'adi sîdkin 'inde melîkin muktedir*⁸⁹ olan pederlerimizin bu 'âlem-i nâsûtta cünbüş-nümâ-yı Bürûz olan mülâkatlarına mebnî yekdiğere tıbâ'en mâ'il ve sırr-ı *el-ervâhu cunûdun mucennede*⁹⁰ sereyanıyla beynlerinde nûr-ı muhabbet-i rûhâniye bilâ-hâ'il lâmi' ü hâsıl olup hesâb-ı kûr leyl ü nehâr ile mürûr eden kırk beş sene makdem Eğriboz'da pederiniz firdevs-âşiyânın bağçe-i irem-nişânında üns-â-üns-i ülfet ve şîrîn-mezâk-ı şehd-i muhabbet bulundukları hengâm-ı dil-ârâmda "*Bağa geldin*"

⁸⁹ Doğruluk makamında kuvvetli ve kudretli hükümdarın yanındadırlar. (Kamer (54) / 55)

⁹⁰ Ruhlar bölük bölük (grup grup) yaratılmıştır. (Hadîs-i Şerîf)

bülbül-i şeydâ etme karâr / Mevsim-i gül devr-i mül ‘Osman Efendi bâğdır” cilvesiyle tarab-engîz-i hoş-hâlî ve inbisât oldukları pederim merhûmun ney-şeker-i zikr-i cemîli iken işitir ve zevk-yâb-ı safâ-yı rûhânî olurdum. Hayf sad hayf ki Mısır’dan kasd-ı ziyâret-i harem-i muhterem buyurdıkları hengâmda ve bu def’a der-i ‘aliyyede ‘adem-i tesâdüfle şeref-yâb-ı iltikâ olamayıp merhûmların ‘âlem-i muhabbetlerini yâd ve o zaman rûh-perver-i tezekkür ve tehassür ile sayha ve feryâd edemeden bu ünsiyet-i kadîmenin nefehât-ı hayât-efzâsı bu def’a şeref-ârâ-yı vürûd [40] olan kerem-nâme-i devletlerinden istişmâm olacak hâk-pây-i ‘âlîlerine cezebât-ı şarîka-i hubb u velâ ile müncezib olduğumun sırr-ı hakikatini şimdi bildim. Eltâf-ı ilahîden ümîd-vârım ki gül-gonca-i hayâtımız pejmürde-i sarsar-fenâ ve şem’-i havâsımız püfkerde-i nesîm-i vâ-esefâ olmadan ictimâ’ımız mukadder olup neşât-ı rûhânî ve inbisât-ı câvidânın sûret-i mücessemesi olan ünsiyet-i nâsûtî husûluyla kâm-yâb oluruz. İşte efendim cihân öyle bir cihândır ki şerh-i hâlî îrâs-ı elemden hâlî değildir. O kadarcıkla iktifâ edelim de *bi-‘avn-i hudâ*⁹¹ ilâ-mâhasale’l-likâ mekâtibeye râğbet-i seniyyeleri sezâ buyrulduğu takdîrde bendelerini vâye-dâr-ı lutf-ı bî-intihâ buyurmuş olacakları *inşâ’allahu te’âlâ* ma’lûm-ı ‘âlî-yi âsafâneleri buyrulduktâ. Ol bâbda...

[35. Mektup]

Ehibbâdan Bir Zâta

Hoş geldin eyâ müşîr-i ekrem / Etti kademin cihânı hurrem terânesiyle tebrîk-i kudûm-ı dâverîlerine demdeme-zen-i ehlen ve sehlen olup çekilen çile-i intizârı ferâmûş ettim. A benim cânım, der-i ‘aliyyeden hareket-i ‘âlîlerinin vaktini yazmışsın. Selânik’e çıktığını bildirmezsen, oradan dahi ‘azîmet-i devletlerini iş’âr etmezsen, Zeyd ve ‘Ömer’den, Talha ve Bekir’den işiterek ve birtakım ratb ü yâbis havâdis dinleyerek kulaklar kırışte nezzâre ‘uyûn-ı lağzişte sâ’ir cevâsîs-i havâs-ı meşgale-i intizâr ile her biri bir türlü işte bulunan dâğ-ber-dâğ-ı hasret oldum. Hele şimdicek ki vakt-i ‘işâdır hengâm-ı hengâme-i ‘ıyş u ‘işâdır. Katerin’den bir berîd-i meserret-i nüvîd bedîd olup *“Müjde ey dil ki yine şâd olacak dem geldi / Sen de gel bezme şevke ki ‘âlem”* geldi diyerek kudûm-ı ‘âlîlerini tebşîr edecek [41] hemân kalkıp bulabileceğim mahalle kadar varmağa bir niyet-i şecî’âne ettim. Amma çî fâ’ide ki ihtiyârım, ihtiyâr değil isem de za’f ve tehâfütle bî-ihtiyârım, binâ’en-‘aleyh uyduramadım. Umarım ki nezd-i müşîrlerinde ma’zeret-i ‘âcizânem karîn-i kabûl buyrulur. Ancak istimâ’-ı bendegâneme göre yarın akşam ki şeb-i selasedir şehirden iki sâ’atlık mesâfede bulunan çiftliklerinde beytûtet buyrulacakmış. Esnâ-yı râhda hizmet-i dâverîlerinde bulunmak üzere zabtiye re’îsi Ahmet Ağa bendeleri on nefer-i süvârî ile hâk-pây-i devletlerine irsâl olunmuştur. Artık her türlü kusûr-ı ‘âcizânemden gazz-ı taraf-ı ‘âtîfet buyurmalarını niyâz eder ve

⁹¹ Allah’ın yardımı ile

inşâ' allahu te'âlâ mülâkât-ı hayât-efzâ-yı 'âlîleriyle kâm-yâb olduğumda bu 'özürlerin cümlesini lisânen 'arz eylerim. Fî Receb 15 Sene 66.

[36. Mektup]

Sadr-ı Esbak Reşîd Paşa Merhûma

Hakk-ı bendegânemde bârika-endâz Bürûz olan mehâsin-i enzâr-ı merâhim-âsâr-ı hidîvîleri semeresi olarak Tırhala sancağına muvâsalet-i 'âcizânemden beri efkâr-ı 'âdile-i cenâb-ı mülûkâneye tatbîkan masâlih ve umûr-ı nâfi'aya 'âcizâne vukû'a gelen sa'y u gûşîş ve ihtimâm u verziş-i kemterânemin hefevât ü kusûrundan iğmâz-ı 'ayn-ı 'âtîfet buyrularak lutfen ve keremen şâyân-pesend ü tahsîn olduğunu iş'âr ü tebşîr ile berâber taltîfât ve 'inâyet-i hidîvîlerini şâmil 27 Receb Sene 65 (18 Haziran 1849) tarihli revnak-bahşâ-yı dest-i ta'zîm ü ibcâl ve inbisât-efzâ-yı cism ü cân bende-i işkeste-bâl olan bir kıt'a fermân-nâme-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri temâdî-i 'ömr ü ikbâl ve te'âlî-i ebhet ü iclâl-i âasfâneleri de'avât-ı hayriyyesi tekrârına bâdî [42] olmuştur. Bendeleri liyâkat ve istihâl-i 'abîdânemden efzûn-ı mazhar olduğum merâhim ü eşfâk-ı cenâb-ı hilâfet-penâhîyi ve mekârim-i teveccühât-ı şâmiletü'l-ihsân-ı sadâret-penâhîleri hakk-ı teşekkürünü îfâ ancak muhavvel-i 'uhde-i bendegânem olan mehâm-ı umûr-ı saltanat-ı seniyyeyi hakkı üzere edâ ile olacağı bedîhî ve hüveydâ idüğü der-kâr ve bu ni'met-i bâ'isü'l-mefharete mazhariyet-i 'âcizânem ber-kemâl olmadığı bedîdâr ise de eltâf-ı ilahiyye-i samedâniyeden ümîd-vârım ki cân tende ve ten zinde oldukça mâye-i girân-kadr-i 'ömr-i bendegânemi hidemât-i mebrûre-i dîn ü devlet ve münâfî'-i celîle-i mülk ü millet yolunda sarf ü bezl ile tahsîl-i zahr-ı dünyâ ve âhirete muvaffak olurum. Hemân cenâb-ı nesak-bahşâ-yı umûr-ı kevn ü mekân ve elvân-ı dehende-i bahâristân-ı cihân *cellet 'azametuhu 'ani'z-zevâli ve'n-noksâni*⁹² hazretleridir. Yektâ-yı vücûd-ı feyz-endûd-ı cihân-dârî ve zât-ı bâhirü's-su'ûd-ı hilâfet-penâhî vâreste-i âsîb-i rûzgâr buyursun âmîn. Fî 24 Şevvâl Sene 65.

[37. Mektup]

Merhûm Müşârinileyhe

*Hamden li'llahi te'lâlâ*⁹³ reye'ân-ı 'ömr ü 'unfûvân-ı şebâb-ı 'âcizânemden beri hâk-pây-i 'âlî-yi hidîvîlerine sıdk u muhabbetle müntemîni bulunduğumdan her hâl ü tavr-ı bendegâneme tamâmıyla 'ârif ve ahlâk-ı raziye ve reddiye-i fitriyyeme vâkıf olduklarına iğtirâren şu istid'â-yı âtî-yi bendegî inhâsına tazarru' ve ibtihâl ile cesâret ederim. Şöyle ki; vücûd-ı âcizânem nehâfet-i terkîb ile münfa'il ve 'avâriz- 'alil ü emrâza müsta'id ve kâbil olup havâsı vahîm mahallerde dâimâ hasta ve ekser evkât u

⁹² Yüceliği kusurdan ve yokluktan beri olan

⁹³ Hamd yüce Allah'adır.

ânâtım tedbîr-i müdâvâta vâbeste olarak hıfz-ı hayât-ı müste'âr için esîr-i dağdağa-i [43] pîç-tâb olduğum Paris'te dahi manzûr-ı sâmi-yi âsafânleri buyrulmuştur. Hâl böyle iken Yenişehir-i Fenâr⁹⁴ ki redâ'et-i âb u havâ ile menfûr-ı sagâr u kibârdır. Bir senedir neler çektiğimi ve ne hastalıklarla şikeste-beste îfâ-yı vezâ'îf-i me'mûriyyete bezl-i tâb u tûvân ettiğimi şimdiye dek te'eddüben 'arz u inhâdan kefi hâme-i cür'et ettimse de *Kârd be-üstühân resîd*⁹⁵ meseline bu def'a zarûret-i avîhte-i dâmen-i istirhâm olup kemâl-i şerm ü hicâb ile bir tebdîl-i havâ istid'âsına mecbûr olduğum rehîn-i 'ilm-i 'âlî-yi vekâlet-penâhîleri buyruldukta mecbûl oldukları şîme-i fahîme-i bende-perverî muktezâsınca ihsân-ı icâzet buyrulacağına mutma'în isem de mevki'-i tebdîl der-sa'âdet olduğu takdîrde müstelzim-i muhsinât-ı 'adîde olur. İbtidâ-ı cevdet-i havâ ki îfâ-yı hizmet-i celîle için ikdâr-ı havâs vukû' eder. Sâniyen müddet-i medîde zarfında bu havâlinin dakâyık-ı umûruna müte'allik muttali' olabildiğim ba'zı umûr-ı hafîyeyi şifâhen 'arz ve *ilâc-ı vâkı'a pîş ez vukû' bâyed kerd*⁹⁶ hükmünce tedâbîr-i zarûriyesi istihzârını ihtâr ile îfâ-yı vecîbe-i 'ubûdiyyet eylerim. Sâlisen bir seneden beri Mısır'dan kemâl-i perîşân ve mağdûriyetle der-sa'âdete hicret etmiş olan 'âile-i bendegânemin sâye-i seniyye-i cenâb-ı mülûkânede hâl ü şânlarını tanzîm ve cümlesiyle berâber bekâ-yı fer ü tâb-ı salatanat-ı cenâb-ı şehenşâhî de'âvât-ı müstecâbesi dergâh-ı ulûhiyete takdîm olunur. Ondan sonra yine Tırhala'ya 'avdet-i 'acizânem muvâfık-ı emr ü fermân buyrulursa şu âmâl-ı meşrûha tahsîl ile tecdîd-i sıhhat ü 'âfiyet etmek eltâf-ı ilahiyeden ümîd-ı vâsik olduğuna mebnî tekrâr bir tebdîl-i havâyâ dahi ihtiyâç mess edince edâ-yı vecîbe-i hizmet ve 'âfiyet-i müstahsalayı uğur-ı [44] meyâmin-i mevfûr-ı cenâb-ı mülûkâneye sarf ile ihrâz-ı merâtib-i şeref ve mefharet ederim. Hâsılı şimdiki hâlde istid'â-yı bendegânemin is'âfına tab'an ve zarûreten muhtâc olduğum *inşâ'allahu te'âlâ* ma'lûm-ı hikmet-nümâ-yı rahîmâneleri buyruldukta hulûl etmekte olan haziran ayından evvelce ruhsat-ı seniyyenin erzân buyrulmasını hasseten ricâ ederim. Fî 18 Ramazan Sene 65.

[38. Mektup]

Şeyhü'l-İslâm-ı Esbak 'Arif Hikmet Bey Efendi Merhûma Mahremâne 'Arz Olunmak Üzere Ricâl-i Devletten Bir Zâta Yazılmıştır

Vüs'at ve iktidâr-ı 'acizânemin erdiği hadde dek dîn ü devlet-i 'aliyyeye hüsn-i hizmet etmek arzusunda bulunduğumu hâk-pây-i cenâb-ı velî'yyün-ni'amîye 'arz u îfâde için sâbık Trabzon meclis-i kebîri a'zâsından fazîletli Şükrü Efendi'ye sipâriş etmiş idim. Mûmâ ileyh dahi tebliğ eylemiş ve kemâl-ı lutf u 'âtafet-ı semîhâneleri iktizâsınca bu ârzû-yı bendegânemin hüsn-i husûlüne himem-i celîle-i meşihat-

⁹⁴ Bugün Yunanistan sınırları içindeki Tesalya ovasında bulunan Larissa şehri.

⁹⁵ Bıçak kemiğe dayandı.

⁹⁶ Kâr-ı evvelde kişi âkıbet-endiş gerek. Bir işi yapmadan önce sonunu düşünmek gerekir.

penâhîlerinin erzân buyrulacağını va'd buyurmuş iseler de hakîkât-i mâdde bir kere savb-ı 'âcizânemden ba'de'l-istikşâf ona göre gevher-rîz-i kelâm olmak nezd-i 'âlî-yi ra'ûfânelerinde tasvîb buyrulduğunu şâmil olan tahrîrât-ı 'âlîleri vâsıl-ı dest-i 'âcizânem olmuştur. Nezd-i cenâb-ı meşihat-penâhîlerinde hafî değildir ki Trabzon eyâleti mebâdî-i medeniyette olup tezebzüb-i hey'et-i ictimâ'îyesinden nâşî henüz münâza'a-i 'Amr u Zeyd müstemir ve beynlerinde mudârebe ve mukâtele kâh bâriz kâh müstetir olmasıyla darb-ı Zeyd ü 'Amr da'vâsından⁹⁷ [45] başka mübâhisle uğraşacak ahkâm ve nizâmâta yol bulunamaz. Ve bu hâl üzere kalması hükûmetin za'fını gösterir bir emr-i fecî'a olduğu dahi inkâr olunamaz. Fakat hâl-i hâzır-ı zamâneye nisbetle bu aralık tebeddülât-ı külliyyeye el konamaz. Onun için efkâr-ı basîta ashâbından munsif ü muhik bir vâlî-yi mu'tedil ile mübâhis-i mezkûre hallolunup maslahat yerini bulmak mümkün idüğünü mütâla'a ile berâber Rûmeli'nin ma'lûm ve müselleme olduğu üzere günden güne nezâket kesbetmekte olması ve lâsiyyemâ Yunanistan civârında olan eyâletlerin hatar-ı 'azîmde bulunması ve Girit dahi bu cümleden sayılması ve el-yevm ol câniblerde bulunan vülât-ı 'izâm hazerâtı bu dakâyıka vâkıf olması cihetle *ma'âza'llahi te'âlâ*⁹⁸ encâm-ı kâr Mora vâkı'ası misillü bir hâdis-i fecî'a zuhûrun müntic olur endişeleri huzûr-ı râhatımı selbetmektedir. Gerçi Trabzon Vâlîliği mûcib-i ten-âsânî ve istirahatîr. Lakin muhâtarât-ı meşrûha ma'lûm olacak istirahatî meşekkate değışmek nezd-i 'âcizânemde müreccah olduğundan ve dîn ü devlet ve mülk ü millete yararlı bir hizmet edâsında istitâ't-ı 'âcizânem vâkî iken Trabzon'da herkesin görebileceği işle izâ'a-i vakt etmeyi münâfî-i kâ'ide-i insâf gördüğümünden sermâye-i hayât-ı müste'arımı ve e'az-ı evkâtımı tahsîline sarf etmiş olduğum fen ve hünerde istimâli ârzû edersem de nasılsa Trabzon'a yeni geldim ale'l-fevr isti'fâ etsem hiffettir ve gönderenlere isnâd-ı hatıyyettir. Ma'mâfih böyle yerde ikâmeti itlâf-ı 'ömürden i'tibâr ederim. Ben uğraşmağa cesîm hizmetler görmeye me'lûf olduğumdan bir vâhî me'mûriyyetle itlâf-ı zamân-ı zî-kıymet etmekten ziyâde müte'essirim. Binâ'en-'aleyh bir müddet [46] sonra isti'fâ etmek isterim. Velîyyü'n-ni'am efendimizin hâk-pây-i 'âlîlerine yüz sürerim. Her ne zamân isti'fâ edersem müsâ'afe-i celîle-i iksir-i eserlerini dirîğ buyurmasınlar diye efendi-i mûmâileyhe söylemiş idim. İşte bu def'a sû'âl-i sâmi-yi fetvâ-penâhîlerine mebnî mâ-fî'z-zamîr-i 'âcizânemi tafsîl ettim. Ya'ni Yanya yâhût Girit vâlîliği yâhût Selanik ve Manastır ve Yanya ve Tırhala eyâletlerinin teftîş nizâmlarını istid'â etmek niyetlerinde bulunuyorum. Gerçi bu hizmetler râhatsızlık ve meşakkatî müstelzimdir ve ma'âş dahi şimdikinden ziyâde değildir. Lakin bu yerler devlet-i 'aliyyenin güzîde memâlik olup fesâdât-ı Yunaniyye beliyyesiyle 'azîm muhâtarada olduklarından ve *bi-keremihi te'âlâ*⁹⁹ fesâdât-ı mezkûrenin menşe' ve masdarlarına vukûf-ı 'âcizânem kemâlde olup ilgâ ve izâlelerine mukaddemâ dahi yol bulmuş idüğümünden ve bununla

⁹⁷ Gereksiz ve anlamsız işlerle uğraşıp asıl meseleden uzaklaşmayı ifade eden bir deyim.

⁹⁸ Yüce Allah esirgesin.

⁹⁹ O yüce zatın keremiyle.

berâber sâlifü'z-zikr eyâletin tefîş ve nizâmına me'mûr buyrulduğum hâlde ikmâl-i medeniyet ü 'umrân ile hazîne-i celîle vâridâtını teksîre muvaffak olacağımı eltâf-ı ilahiyyeden ümîd ettiğimden iktisâb-ı zahr-ı dünyâ ve âhiretle mazhar-ı sa'âdet-i dâreyn olmak emelinin husûlü her türlü ârâmiş ve âsâyış-i bedene müreccah olup evâ'il-i bahârda böylece 'arz ve inhâ ile istid'â etmek niyetinde isem de kable'l-istid'â bu esnâlarda ol taraflara dâ'ir beyne'l-vükelâ ba'zı müzâkerât zuhûr eder de taraf-ı hazret-i müşârünileyhden ibzâl-i himmetle icrâ olunursa daha tatlı olacağından ol bâbda himem-i kudsiyye-i fetvâ-penâhîlerini niyâz ederim ki kâffe-i ümmet-i merhûme hakkında hayr ü selâmeti müstelzim bir mâdde olduğundan 'inda'llah dahi nâ'il-i ecr-i cezîl olacakları mahall-i iştibâh değildir. Artık *li'l-ârifî yekfî'l-işâreh*¹⁰⁰ bundan ziyâde tafsîle hâcet göremediğim [47] mülâbese ile bir kere şu mütâla'ât-ı 'âcizânem huzûr-ı ma'ârif-pîrâ-yı hidîvîlerine bast olunup şeref-efzâ-yı sudûr buyrulacak re'y ü irâde ve tedbîr ü irşâd-ı velî'yyün-ni'amîlerini iş'âra himmet buyurmaları mütemennâdır. Fî 7 Safer Sene 68.

[39. Mektup]

Alî Gâlib Paşa Merhûma Yazılmışdır

Zât-ı 'âlî-i âsafâneleri tevdî-i mahfaza-i rabb-i enâm kılındığı hengâmda ba'zı kere takdîm-i ma'rûzât ile sıdk u ihtisâs-ı 'âcizânemi tezkâr ile ta'cîze ictisâr edeceğimi va'd etmiştim. Ammâ çî fâ'ide ki bir hayli müddet geçip ifâ-yı ahde zafer-yâb olamadığım mûris-i şerm-sârî ve hacâlet oldu. Çünkü Trabzon'a kadem-zen-i lühûk olduğum sâ'atten beri ibtidâ takdîm edeceğim 'arîzânın tab'-ı nezâket-intimâ-yı kerîmânelerine behcet- bahş-ı inbisât olacak bir zemîn-i ferah-engîz-i tarhını iltizâm ve şimdiye dek cüst ü cû-yı esbâb-ı merâm ettimse de öyle bir câ-yı vahşet-âbâdda inkişâf-ı derûna mazhariyetle zemîn-i tâze bulmak münâfî-i tabî'at olmağla tahrîre muvaffak olamadığımın kusûru rehîn-i 'afv-i 'âlî buyrulacağına ve bu vahşî yerlerde ikâmetle ifnâ-yı 'ömr-i zî-kıymet etmekliğim revâdâste-i tab'-ı kerîm olmadığı teslim-gerde-i şîme-i şefkat-pîrâleri olacağına şübhem yoktur. Şimdilik mevsim-i şitâ Sebebiyle nasıl olsa şikeste-beste gâh bî-tâb gâh hasta evân-güzâr-ı mihnet isem de nakl ü hikâye olunduğuna göre evâ'il-imbahârı *ma'âza'llahi te'âlâ* hayât-fersâdır. Artık bende-i dîrîneleri misüllü nahîf ü 'alîl ve vehn ü fütûr-ı herem hengâmeleri arasında nice müddetlerden beri inkılâbât-ı mütevâliye tezâhüm ile dermânde ve kelîl [48] olmuş bir nâçîzin bu türlü ibtilâsı ma'lûm-ı 'âlî-i hudâvend-i müşfik buyruldukta lâbûd-i dest-yârî-i vefâdârî ve merhametle keştî-i vücûd-ı nâtüvânımı kenâre-gîr-i selâmet buyuracakları şimdiye dek meşhûd-ı bendegânem olan envâ'-ı taltifat-ı bende-perverâneleri delâletiyle müdellel ve müberhen olduğunu 'arz u beyân ile bu varta-i hevl-nâktan dahi istihlâs buyurmalarını müstemendâne ricâ ve niyâz ederim. Fî 15 Receb Sene 68.

¹⁰⁰ Arif olana bir işaret yeter.

[40. Mektup]

Sadr-ı Esbak Reşîd Paşa Merhûma

Nezd-i ‘âlî-i rahîmânelerinde celî ve bedîhî olduğu üzere otuz senedir pençe-i inkılâbât-ı rûzgârda bâzîçe-i envâ’-ı şu’ûnât olarak iki vatandan ayrılmış ve ezmine-i mezbûre arasında nice kere lekede-hürde-i cevri-i felek olup dökülmüş saçılmış olduğum hâlde iltizâm-gerde-i nasafet-ârâ-yı hidîvîleri olan âyîn-bihîn-i vefâdârî ve merhamete ri’âyetle icrâ-yı levâzım-ı dest-gîri buyurup üftâde-i hâk-i mezellet olan ‘abd-i kadîmlerinin sırr-ı mübâhât ve iftihârını peyveste-i evc-i sa’âdet buyurmuş olduklarının hakk-ı teşekkürü hâric ü vesa’-ı beşerdir demek oluyor ki bende-i dîrîneleri efendimiz gibi ber-güzîde-i asr u zamân ve bir cevher-i Felâtûn-pesend-i himmet-i leme’ânın garîb ü efkendesî müstağrak-ı ni’am-ı mâlânihâyesi bulunduğum mülâbese ile her hâl ü tavır da zât-ı ‘âlî-i âsafânelerine ilticâ ve istinâd etmeyi şî’âr-ı de’b-i müsâdefet görüyorum ve her ne niyâz ve istid’â etsem *hamda’llahu te’âlâ*¹⁰¹ infâz u icrâsına ‘uluvv-i iktidâr-ı fahîmânelerini fevkü’s-süreyyâ buluyorum. Binâ’en-‘aleyh sevâbık-ı ‘avâtıf-ı ‘aliyyelerine munzam olmak üzere merdûmek-i çeşm-i iftihârım paşa oğulları hazretleri bendelerin ‘arz [49] u iş’âra cür’et ettiğim müsted’â-yı ‘abîdânem rehîn-i sem’-i kabûl buyrulup ârâmiş-i cism ü câna cesbân ü sezâ âb u havâsı mu’tedil bir cây-ı dil-küşâyâ ilcâ ile ez-ser-i nev-i ihyâ buyuracakları nezd-i ‘abîdânemde müsellemler ve hüveydâ ise de hatt-ı pîrâne edâ ile şöyle bir ‘arîzacık takdîmini tab’-ı garâm-âlûd-ı bendegânem sevk ve iğrâ etmiş olduğu *inşâ’llahu te’âlâ* muhât-ı ‘ilm-i ‘âlem-ârâları buyruldukta. “*Bâkî ne diyem k’olmaya ma’lûm şerîfin / Mir’at-ı Skender gibidir tab’-ı latîfin*” her hâlde avîhte-i dâmen lutuf ve merhamet ve dest-i peyveste-i girîbân-ı re’fet ü ‘âtîfetleriyim efendimiz. Fî 22 Rebî’ü’l-evvel Sene 68.

[41. Mektup]

Mâliye Nezâret-i Celîlesine

Bundan akdem hâk-pây-i devletlerine bir tezkere-i ricâ takdîmine ictirâ olunmuş idi. Nasılsa mütemes-i ‘âcizânem ol vakit pîçîde-i ‘ukde-i tesvîf olmasıyla berâber it’âb-ı yerâ’a-i mekrûmet külfetinden bile ibâ ve tahrîr-i cevâb-ı ‘âlî ihsânından istiğnâ buyrulmuş idi. Makalîd-küşâ-yı hazâ’in-i ma’ârif i’tikâdında bulunduğumuz zât-ı melekiyyü’s-sıfât-ı bezîlü’l-â’vârif nezdinde bu hâlet-i gayr-ı muntazarın cây-gîr-i cevâz olması âyâ sırr-ı hikmet-i meskûtun ‘anhâ mıdır yoksa nekkâd-ı hayâlin gencîne-res-i ‘akl-ı fa’âl olmadığı ma’nâ mıdır endîşeleriyle gûta-hor-ı bihâr-ı efkâr iken güfte-i hazret-i şâh-ı nakş-bend tâlî’-i hâtır-bende-i müstemend olup *Herkes be kesî vu hazreti*

¹⁰¹ Yüce Allah’a hamd olsun.

*mînâzed / Cüz hazreti tû ne-dâred in bî-kes kes*¹⁰² ibtihâlinde kaldım. Umarım ki bu ma'nâ-yı pür-fütûh nezd-i 'urefâ- pesend-i âsafîlerinde dahi sanihâ-ârâ-yı vuzûh olur da bî-kes olmadığım bilinir. Fî 18 Cemâzîye'l-âhir Sene 75. [50]

[42. Mektup]

Vüzerâ-yı 'Azâmdan Bir Zâta

Kitâb-ı Rumûzü'l-hikem iltifât-ı lihâza-i keremkârîleriyle pezîrâ-yı hüsn-i etemm ve nihrîr mümeyyizi Hasan Efendi bendeleri rû-mâli-i hâk-pây-i dâverîleriyle mazhar-ı enzâr-ı lutf u kerem olduğu ve hak-i âcizânemde ez-kadîm sezâ-vâr buyrulan teveccühât-ı 'aliyyelerinin henüz pâ-y-dâr bulunduğu ekf-ârâ-yı ibtihâcım olan kerem-nâme-i devletleri mezâmîn-i münîfesinden istinbât olunup tarab-engîz-i neşât ve inbisât oldum. Her hâlde istizâde-i ikbâl ü celâlet ve istidâme-i sıhhat ü 'âfiyetle ma'delet-tıraz-ı umûr-ı dîn ü devlet buyrulmaları du'âsından ferâgat etmeyeceğim. Ma'lûm-ı 'âlîleri buyruldukta îbkâ-yı mehâsin-i teveccühât-ı 'aliyyeleriyle savb-ı 'âcizânem minnet-dâr buyrulmak bâbında.

[43. Mektup]

Teşrîfâtî Bey Efendiye

'Avâtîf-ı celîle-i cenâb-ı mülûkâneden bu sene âyâtı 'uhde-i 'âcizâneme tevcîh ve ihsân-ı hümâyûn buyrulduğunu mübeşşir olan bir kıt'a-i tahrîrât-ı vâlâları Güllü-kesrî'de râhe-pîrâ-yı meserret olup bekâ-yı ferr u şevket-i cenâb-ı mülk-dârî de'avât-ı müstecâbesiyle demdeme-zen-i muvâzabet oldum. Hakk-ı nâ-hakk-ı sadıkânemde leme'an-tıraz-ı bürûz olan böyle bir ni'met-i şerîfe-i vâcibetü't-teşekküre neyl ü mazhariyyetim mücerred neyyir-i eşfâk-ı cenâb-ı vekâlet-penâhînin teveccühât-ı mekârim-âyât-ı seniyyesinden 'ibâret olmağla îfâ-yı levâzım-ı şükr-güzârîsine muvaffak olmak ancak merkez-i me'mûriyyet-i hâlisâneme çarçabuk ulaşmağa müsâberet ve farîza-i zimmet-i musâdakat olan [51] hidemât-ı mebrûre-i saltanat-ı seniyye teşebbüsüne müsâra'at etmekle olabileceğini lede'l-mütâla'a bir haylî müddetlerden beri tahammül-i meşâkk-ı seferiyye ile tâb u tüvânı bitmiş ve bu'd-ı mesâfeye değil kısa bir seyâhate bile salâhiyyeti kalmamış olan vücûd-ı nehâfet-efzûd-ı 'âcizâneme ve ma'iyet-i senâverânemde bulunan tevâbi'-i hâlisânemin dahi yorgunluklarına nisbet olunarak eshel ve esra' bir tarîk ittihâzı lâzım gelmekle şu beyân-ı âtî üzere karâr verilmiştir. Şöyle ki el-yevm bulunduğumuz mahalden berren cây-ı me'mûriyyet-i 'âcizâneme varmak iki yüz sâ'atlık dağ taş dere tepe orman balkan misüllü sa'bû'l-menâl mesâfeleri kat' etmeye muhtâc olup bu ise ber-vech-i meşrûh yorgunluk ve za'f münâsebeti ve mekârî bâr-gîrlerinin her yerde lüzûmı kadar tedâriki mümkün

¹⁰² Herkesin nazının geçtiği bir kimsesi vardır. Bu kimsesizin ise senden başka kimsesi yok.

olamayacağı ve olsa bile o bî-çâreler dahi bizden ziyâde durgun ve liyâkatsiz oldukları cihetle her günde beşer sâ'atlik mesâfe kat' edebilseler üç gün sırasıyla yola çıkamayacakları bi't-tecrübe ma'lûm-ı 'âcizânem olduğundan ve esnâ-yı râhde çâresiz olarak ba'zı günler tevakkuf ve ârâm etmek iktizâ edeceğinden böylelikle üç mâh zarfında varılmak mümkün olabilecek ise de mahâll-i merkûme arâzî-i bârîdeden olup evâ'il-i eylülde 'ale't-tevâlî kesret-i bârân ve teşrîn-i evvelde ekser mahallerinde berf ü yah zuhûru müstebân olmak oraların 'âdet-i tabî'yyesi olmağla tamâm-ı mevsim sefer-i 'âcizânemize musâdîf olarak bütün bütün tayy-i tarîkten mu'attal ve sür'at-i vusûl ile îfâ-yı me'mûriyyet-i mu'tenâ-behâye teşebbüsten mahrûm olup vâreste-i merâm ü emel olacağımız mahzur-ı kavisine mebnî her ne kadar mesâfe-i ba'îde ise de 'âle'l-istimrâr seyr ü mestî-i leyl ü nehâr sebebiyle cây-ı maksûda [52] vusûlümüz esra' ve eshel olacağından vapurlarla Karadeniz ve Tuna boyundan Belgrad'a dek varmak ve oradan berren üç beş günlük yer olmasıyla *bi-lutfihi te'âlâ* suhûlet-i tâmmе ile merkez-i me'mûriyyete vâsıl olmak üzere târîh-i nemikâ-i senâverânemizden bir gün sonraca Selânik'e 'azîmet ve oradan bu hafta vapur ile der-i 'aliyyeye nehzat olunup *bi-mennihi te'âlâ* vusûl buldukta evvel kalkacak Karadeniz vapurlarının biriyle hemân savb-ı maksûda müteveccih olarak *inşâ'allahu te'âlâ* bi'l-vusûl mütehattim-i zimmet-i 'ubûdiyyet olan îfâ-yı hüsn-i hizmete cân-siperâne gayret ve bezl-i mâhasal tâb u miknet olunacağı ma'lûm-ı 'âlîleri buyruldukta ol vecihle hâk-pây-i cenâb-ı sadâret-penâhiye 'arz u ifâdeye himmet buyurmaları bâbında... Fî 19 Zî'l-ka'de Sene 67.

[44. Mektup]

Bâhir Efendi Merhûma

Sıdk u vefâda cebel-i Tûr-ı tecellî gibi sâbit ve pâ-y-dâr bir zât-ı mehâsin-şi'âr olduklarını öteden beri bilirim. Husûsan bu def'a mahdûmum Subhî Beyefendi oğlunuzdan aldığım ahbâr-ı mütevâliyeye nazaran hakkında vukû'a gelen levâzım-ı garîb-nüvâzî ve hâtır-sâzîleri i'tikâd-ı sâbık-ı senâverânemi te'bîd ederek artık zât-ı 'âlîlerini nasıl seveceğimi ve gevher-i muhabbetini cânımın kangı hücresinde hıfz edeceğimi tasavvur edemem. Eltâf-ı ilahiyeden ümîd-vârım ki seni az vakit zarfında görür ve birleşir ve bir bâb-ı münâsebet fethiyle nezdîk ü dûr birlikte olmuş gibi olurum. Her hâlde cenâb-ı hudâ cümlemizi vâreste-i inkılâb-ı muhâlif ve âsâyîş-yâfte-i ni'am-ı 'avârif buyursun, âmîn. Haylice vakit olup [53] tahrîrât-ı 'aliyeleriyle karîrü'l-'ayn olamadığımdan özünü özlediğim gibi sözünü dahi özledim. Lütfen ve keremen peyâm-ı 'âfiyet ve çigûnegi-yi hâl u keyfiyyet-i vâlâlarını iş'âr ile savb-ı sâdıkânemi rehîn-i şâd-mânî ve mesâr buyurmaları bâbında... Fî 17 Şevvâl Sene 68.

[45. Mektup]

Eflak Beyine

Vidin'e muvâsalet-i 'âcizânemiz civâriyyet-i devletleri ibtihâcını iktisâb ettirmiş ve o cihetle muvâneset ve ülfeti müstelzim olup çâşnî-i lezzet-i muhabbet vermiş olmasıyla nezd-i zarâfetlerinde hafî olmadığı üzere her lezzetin demâdem efzâyîş ü devâmı bi't-tabi' ârzû olunur. Keyfiyyet dil-pezîr olduğundan ve aralıkta ahbâr u istihbâra ri'âyet-i sevk-i tabi'atle müsâberet olunageldiği ecilden bu def'a mücerred istikhâs-ı tab'-ı nezâket-i teb'a-i asâletleri ve te'kîd-i revâbıt-ı meveddetle isticlâb-ı teveccühât-ı devletleri zemîninde oldukça Fransız ve Rûm lisânlarına âşinâ dâ'iremiz müdürî rif'atlı Hasan Efendi du'â-hânları mahsûsan tesyîr olunmuş ve enmûzec-i muhabbet olmak üzere istabl-ı sitâyîş-kârânemizde bulunan güzîde ve mümtâz nâzende-i tek ü tâz re's-i esb-i tâzî endâmına muvâfık takımıyla tezyîn olup takdîmine mübâderet olunmuş olduğu mücerred mevâdd-ı üns-â-üns i'tilâf ü meveddeti te'yîd hevesiyle olmağın umarım ki bu vaz'-ı muhlisânemiz nezd-i 'arafet-intimâ-yı mîrânelerinde müstağreb görülmeyip hüsn-i kabûl ile taraf-ı ihlâs-perverlerin minnet-dâr ve bundan böyle dahi tesvîğ-i levâzım-ı hubb u meveddetleriyle rehîn-i behcet ü mesâr buyururlar her hâlde bezl-i mürüvvet-i dil-nüvâzîye himmet-ârâları mütemennâ-yı mahsûsdur. Fî 23 Muharrem Sene 89. [54]

[46. Mektup]

Safâ Efendi Hazretlerine

صفای صبح وصلت مبدل شب دیجور فرقت کشت ای حیف صفار فت کجار
فت کسی ندانش بخدا میسپار مش شمس الحق تبریز کجار فت کجا نیست واندر
یی اوآن دل آواره ما کو پیش ازین چه تو نم گفت که بتأسف افتراق زبانم لال دلم
پرملالست مغمور بلبالست آخر بدرکاه عزت دستهای ضراعت بردارم واین
دوبیت را بموقع دعا با حلوص بی انتها مبخوانم دوبدای دوستان حق با اقبال ابد
ملحق * روان باشید همچون مه با و ج ر ج مسعودی * مبارك باد نان این ره
بتوفیق امان الله * بهر در باو هر صحرا و هر شهری که پیمودی * آری در حق
آن مایه عرفان صفای جان بهیج و جه معاملة اعتراضی نخو اهم نمود لکن عدم
رغبتس که بو داعم رواداشت نه رسم غمکسارست بلکه وضع دل از آریست ایا
این طور ناسزا بچه معذرت رواد اشتند که یارد یربنه را بجفا کما شتند خوش
همه راپذیر فتم و مسلك اصطبار کر فتم (هم کاستان خیالم زتو پر نقش و نکار

* هم مشام دلم زلطف سمنسای تو خوش (متوقع این افکنده کمتر ازان استاذ صاحب نظر آنست که در حق مشتاقش فراموشی روانفرماید بر خی بسلامی دل و بران شده اشرا آبار سازد شنیدم که پیرزاد افندی راه صفایذ یرفت اونیز رفت صفای دلش مزداد و حال در ونش آباد باد کلدسته سلام که بوی جان پرور محبت دادر بروی تقدیم ف مایید السلام علیکم و السلامة الیکم و العافیة لدیکم الرفعة و الاقان نین یدیکم بسار خواهم نوشت و لیکن طاقت آن ندارم (چونکه [55] کل رفت و کلهستان در گذشت * نشنوی زین پس زبلبل سر گذشت) ایوالله

[47. Mektup]

Efendi-yi Mûmâileyhe

زبان ناطقه در وصف شوق مالالست چه جای کلاک بریده زبان ناطقه کوست چه کویم که یارای سخن آرابی ندارم و چه نویسم که مرغ پریده دلرا باشیان آرم بتزدان حضرت مستغنی بیان و افصاحست که شوق و غرام زیارت بیت الله الحرام از مدتهای سنین و اعوام آتشن خرمین شکیب این مستها مست اما چه کار تا اجازت جناب کرد کار درکار درکار نمیشود هیچ کارنمیشود (در دست ما چونست عنان ارادتی بکذا شتیم تا کرم از کبر یارسد) اکنون در پیغوله صبر و سکون نشستم و ازان ظهورات متابعه که شکل بو قلمون نمایند و انقلاب رنگ درون افزابند دیدههای املرا محکم بستم تاجناب قادر بیجیون نافذ اذا اراد الله شیئا ان یقول له کن فیکون طریق توفیق بکشاید همان نیاز مند همت آنجنابمکه رومالی عتبه مرقد معطر و رخساره سائی آن آستان منور هر چند که بآن استاذملاذ میسر خواهد بود برخاک عطرناکش که مشامنوا زملائک قد سست و برذرهای غبار تابنا کش که نور بخش محافل نشینان انس ازسامی خاکسار بنهایت ابتهال واقتقار و بغایت ضراعت و انکسار عرضه داشتن تکریمات مستمندانه روافرماید و از بهرسلامت وسعاعات احوال او در دعای خیر اشتمال دست انابت بر جای اجایت بر کنشاید و هو المستعان [56]

[48. Mektup]

Tahrîz

سبحان الذى كَوّن العالم كما اقتضت حكمته وقدر كل شئ حسبما تعلق ارادته واحاط علمه بجميع ما شملت قدرته الاله الخلق والامرتباك الله رب العالمين وصلوة وسلاما دائمين على عين الوجود وغاية كل مقصود وقطب دائرة الكون و صاحب المقام المحمود وعلى آله عترته الطاهرين الى يوم الخلود وبعد فلما من الله علينا بطلعة الشمس الخلافة والدين الحفوف بالسبع المثانى والقرآن المبين محيى ما اندرس من اعلا الملة الخفيه وارفع منار هذه الشريعة المحمدية حضرة مولانا السلطان الاعظم والخاقان المجيد الافخم دامت اشعة عدله لامعة فوق العباد وانوار سلطته ساطعة الى يوم التناد اقام لانارة هذه الشريعة الغر احكمة الله العلام اعنى بها حضرة سيدنا العارف التحرير و البدر المنير الجنب العالى شيخ الاسلام و مفتى الانام لازالت بحار علمه فياة على الانام حيث ان قصده المنيع و مراده الشريف الرفيع احياء الملة و الدين على سنة الخلفاء الراشدين. بنشر انوار كل فن نافع فى السلطنة السنية و الملة الحنيفة الاسلامية و حين اطلع على ترجمة هذا التأيف الغريب المثال و رى ترجمته فوق الاصل حتى كانه مثال شكرسعى المترجم بعد الثناء عليه بما هواهله اعنى جناب انفاضل اللبيب اللوزعى و الكامل الاديب الا لمعى اليد محمد على زاد الله كماله واطيار فى الحافقين مقاله امرنى بتقريضه لاكون ممنونا بالا لتفات الى و لا اخرج على الطول الامد من الترحم على شكر الله مسعاه و الساعى فى الخير مشكور مسعاه كمولاه[57]

[49. Mektup]

Tahrîz

الحمد لله الذى ارسل رسوله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله و كفى بالله شهيدا محمد رسول الله صل اللهم و سلم على هذا الرسول الامجد صلوة و سلاما دائمين الى الابد و على آله آل الشهود و العرفان و اصحابه اصحاب الذوق و الوجدان طوبى لمن اعتصم بحبل شريعة الغرا و حسنت طريقته المثلى و استمسك بالعروة الوثقى و طابت سريرته الحسنى و انت ايها التحرير الافخم و الحبر الكامل الافهم انه من افق فضلك اشرق هذا الكواكب الدرارى على

صفحات صحيح البخارى و تتورت و جنات و جوه الافهام باشعة دلالاتها على المرام و ذلك ام يكن الابسواطع الالهام من مطالع انوار الملك العلام الله درك قدا بدعت ترصيغا و احسنت من ذلك الفهرس تصنيفا و من المعلوم عند اصحاب الفهوم ان وضع الفهرس ايس بفن يدون ولاعن شيخ يتلقن بل هو موقوف على الطباع السلمية السمجة حسبما اخترعته القريحة الصبيحة بارك الله فيك ايها الاديب الاريب قدايتت باسلوب غريب وفهرس عجيب لم ير نظير قط فى الدفاتر فنعم ما قيل كم ترك الاول للآخر.

[50. Mektup]

Kâmil Paşa Hazretlerinin Telemak Tercümelerine Takrîzdir

Serâir-i âşinâyân-ı âferîniş-i ‘âlem ve hakâyık-şinâsân-ı tabâyî-i ecnâs-ı ümem nezdinde muhakkak ve müsellemdir ki ‘asren ba’de âsr neş’et-nümâ-yı debistân-ı şühûd olan sahn-âra-yân-ı aktâr-ı cihândan ashâb-ı fikr ü nazar ve erbâb-ı ‘ilm ü hünerin te’lîf ü tesânîfi meşârik-ı nücûm ü ‘iber ve metâli’-i envâr-ı hayr-ı haberdır. Ancak mevâtın-pîrâ-yı sükûn ve ârâm oldukları bikâ’ ve mevâki’-ı müteferrikanın bi’t-tabi’ girdâr ü ‘âdet [58] ve lisân ü lügatleri yek-diğere mübâyin ve mugâyir olmasıyla her millet musanniflerinin riyâz-ı mü’ellefâtı nesîm-i zebân-ı mahsûslarıyla perveriş-yâb olarak esmâr ve ezhârî mezâk-ı kavmine münâsib ve diğerleri bî-behre ve mücânib olur. Bu hâlde *Harf-i zarfest ve me’âni hem çü âb*¹⁰³ mâ-i heyûla-yı ma’nâ her ne sûrete girse ve her kangı sâhib-i tab’ u ma’ârîfin yenâbî’-i aklâm u lisânından cereyân etse tahavvül-i sûver-i hurûf ve tebeddül-i evânî ve zurûf ile mâddenin ‘adem-i tagayyürü şu tercüme-i mehâsin-i cemedan dahi sübût-yâfte-i istikrârdır ki aslıyla mukâbeleye râğbet eden sâf-meşrebân-ı sülâf-ı insâf ittihâd-ı elfâz ve me’âniye nazaran *Rikku’z-zucâci ve rikkatu’l-hamri / Feteşabehâ ve teşakelel-emr*¹⁰⁴ mertebesinde olduğunu i’tirâf ederler. Bu meziyetle mütercim Kâmil’in hıyâz-ı muhayyir-i feyz-âgînine ve mîzâb-ı aklâm sihr-âferînine mecârî-i bahr-i belâgat ü ‘irfân demek lâıyk u cesbândır. *Lillâhi derru’l-kâmili’l-hibri’llezî / Şâet belâgetuhu lede’l-âfâki / Ecrâ şerâben sâigan limen-ihtesâ / Min bahri fikrin zahirin dekâkin / Dâmet mehâmiduhu tufîdu ve temtelî / Vê yerâ’uhu yetmû ‘ale’l-evrâki*¹⁰⁵ Fî 4 Safer Sene 79.

¹⁰³ Harf bir kap, mana ise onun içindeki su gibidir.

¹⁰⁴ Kadehin inceliği ile içkinin inceliği benzeşti / Nihayetinde de işler müşkilleşti.

¹⁰⁵ Şu mükemmel âlim ne harika (helal olsun şu âlim zata) ki belagatli eseri her taraf yayılmış/ İnce manalarla dolu bir düşünce denizinden / İçenlere hoş bir şarap sunar / Parıltısı ise yapraklar üzerinden taşar / Ateşböceği ise üzerinden uçar.

[51. Mektup]

Vasfî Efendinin Lâmiyetü'l-A'rab Tercümesine Takrîz

Lâmiyetü'l-A'rab ki mesâki'-i hutebâ-yı 'Arabü'l-'arbâdan Şenferâ¹⁰⁶ lakap bir şâir, şî'ir menziline ufk-ı tab'ından leme'ân-tırâz-ı bürûz olan kevkebdir. Ne kevkeb hem te'sîr-i süheyl-i Yemânî, 'akîk-perver-i me'âdin-i me'ânî, bir necm-i âsumân-dev-i 'ilm-i edebîdir. Hengâm-ı zalâm-ı fetrette bunun gibi sitâre-gân-ı endek-tâb-ı fesâhat şerâreleri küçe-hâ-yı Hicâz ve Yemen'in şebâbet-i encüm-hâ-yı derûbî, belki şîheb-i münteşîre-i şîmâl ü cenûbî idi. Şol dem-i hücceste ittisâf-ı hürreme dek ki işrâk-ı neyyir-i î'zam-ı risâlet [59] envâr-ı *ene afsahu men tekelleme bi'd-dâdi*¹⁰⁷ demdemesiyle ihâta-i aktâr-ı şeş-cihet buyurup her birinin fûrûğ-ı kevkebe-i iştiâhı pûfkerde-i sarsar-ı hâk-sârı oldu *Ve zalâmu'l-leylî lehu serecun / Hattâ yağşâhu ebû's-serec* bununla berâber 'ummân-ı safâ-yı sırr-ı Kurân emvâc-ı dürrer-feşân-ı belâgatle feyezân edecek bızâ'a-yı ma'ârif-i Kahtân u 'Adnân, revâc-gâh-ı fûsehâ vü bülegâda rehîn-i hüsrân oldu. Bu nisbet-i 'ulyâdan kat'-ı nazar şu lâmiyenin hey'et-i bünyân-ı rasîhini erkân ü esâtîn-i belâgatle meşîd ve me'ânî ve mezâmînî infilâk-ı rumûz u kinâyât ile münsed olmasından ebyât-ı Süreyyâ-intizâm-ı hoş-âyendesî nüktesinde lisân-ı 'Arab beyninde mütedâvil ve diğer nev-âmûzân-ı fûnûn-ı bûd nâbûd nezdinde *eyne's-sureyyâ min yedi'l-mutenâvili*¹⁰⁸ idi. Bu kere hıyâz-ı karîha-i senihasından rıyâz-ı safahât-ı şerh ve tercümesine reş-karîha-i himmet eden 'Alî Vasfî Efendi'nin âbâr-ı 'ulûm-ı 'arabiyye ve edebiyyeden kedd-i yemîn ve 'arak-ı cebîn ile iktirâhına muvaffak olduğu selsâl-ı nüket-i gâmîza ile imlâ-yı kü'ûs-ı 'ibârât-ı fâiza edip *sâiğân li's-şâribîn*¹⁰⁹ mübtedî ve müntehîlere tesbîlun mâ-i ma'în eyledi. *Lillahi derruhu'l-hakî*¹¹⁰ el-hak şâyân-ı tahsîn ü âferîn bir şerh-i bihîn-i hoş-âbîndir. *Âferîn himmetine Vasfî-yi sâhib-i hünerin / Buldu gencîne-i lâmiyyenin ahfâ güherin / Kenz-i mestûr ü mutalsam idi bir nice dühûr / San'at-ı sihr-i beyân ile küşâd etdi derin / La'l ü yâkût u zümrütlerin etdi ifrâz / Rişte-i şerhe Süreyyâ gibi dizdi dürrerin / Râh-ı maksûda sürâğ oldu bu şerh-i vazzâh/ Âferîn himmetine Vasfî-yi sâhib-i hünerin*" Hemîşe reşehât-ı aklâm-ı hüneri hidemât-ı gülşen-sarây-ı dîn ü devlette cûybâr-ı yümn ü sa'âdet olmaktan beri olmaya âmîn. *Ve minhu el-'avnu ve't-tevfîku*¹¹¹. [60]

[52. Mektup]

Vak'a-nüvîs Lutfî Efendiye Takrîz

¹⁰⁶ Miladî 5 yüzyılda yaşamış ve Lâmiyetü'l-'Arab adlı 68 beyitlik kahramanlık ve mertlik konusunu işleyen ünlü kasidenin sahibi olduğu düşünülen Arap bir şâir.

¹⁰⁷ Ben dad harfiyle (yani Arapça) konuşanların en fasihi en beliğiyim.

¹⁰⁸ Süreyya yıldızı nerede ona ulaşmak isteyen elinde, hiç Süreyya yıldızına el ulaşabilir mi?

¹⁰⁹ İçenlerin boğazından kolaylıkla geçen... (Nahl (16) / 66)

¹¹⁰ Allah iyiliğini versin.

¹¹¹ Yardım ve başarı O'ndandır.

Her hüşyâr- hakâyık-şî'âr nezdinde bedîhî ve bedîdârdır ki enhâr- müstemirretü'l-cereyân-ı havâdis emvâc-ı peyâpey-res-i bahr-i şu'ündür ve heyecân-ı gerdiş-i gerdûn ile feverân eden reşehât-ı bevâ'is hem-nümâyîş rengareng-i bûkalemündür. Onun için her 'asr u zamânda rûnümün olan evzâ'-ı çarh-ı vârun 'asr-ı âhir evzâ'ına nisbetle diğer-gündür. Pes ahvâl-i nâ-pâyidâr-ı 'âlem mâ-dâm ki bu revîşle tağyîr-pezîr-i demâdemdir. Vakâyi'-i ezmine-i mâziye münakkah-gerde-i efkâr-ı sâfiyye olmadıkça leff ü neşr-i ahbâr u âsâr-ı müşevveş ü nâ-sâz-kâr olacağı müsellemdir. Bu hâlde hengâme-i kevn ü fesâd-ı cihân yeke-süvâr-ı meydân-ı 'irfân olan ehl-i beyân ma'rifetiyle hâme-güzâr-ı tibyân olmak gerekdir ki *mezâlıkı men yesme' yahlu*¹¹² girdâbından rû-gerdân olup şehrah-ı savâb-ı mesmû'âta revân ola. Bu temhîd-i sedîdden garaz, cereyânı hengâmını idrâk etmiş ve sademât-ı inkılâbıyla zedelenmiş bulunduğum ba'zı hâdisâtın şu nüsha-i cemîlede mazbût kilik-i iş'âr olduğu nazar-güzâr-ı 'abd-i bî-mikdâr olup mütâla'a kılınmış ve hayâl-hâne-i 'âcizânemde nukûş-yâfte-i istikrâr olan suver-i sıhate mutâbık bulunmuş olmağla muharririn letâfet-i tabî'atı ve mâye-dâr olduğu feyz-i ma'ârif ü hüner berekâtıyla zemîn-i tefahhus ve istiş'ârde sâbit olan şecere-i akdâm ü himmeti intâc-ı hayr-ı semer ü neşr-i halâvet-i esah-ı haberle varak-gerdân-ı sahâyif-i rûzgâr olan hakâyık-cûyân esrâr-ı kâ'inâtı behre-ver ettiği şâyân-ı sad hezâr âferîn ve şâyeste-i lutf u iltifât-ı berîndir. "*Âferîn tab'ına ey Lutfî-i pâkîze edâ / Fenn-i târîhe muvâfık hüner etdin icrâ / Gösterip* [61] *kâ'ide-i zabt u vukû'âtı tamâm / Bûlegâ ve 'urefâ meslegin etdin ihyâ / Lutf-ı tab'ına delîl olsa sezâdır bu eser / Âferîn tab'ına ey lutfî-i pâkîze edâ*" Fî 18 Zî'l-ka'de Sene 87.

[53. Mektup]

Mütercim-i Makâmât-ı Harîrî Ahmed Hamdî Efendiye Yazılan Takrîzdir

Utrûfe-i makâmât-ı Harîrî; bir dürre-i beyzâ-yı fesâhat, gurre-i garrâ-yı belâgatdır ki gevher-sencân-ı mezâyâ-yı beyân, ferâ'id-güzînân-ı letâif-i tibyân, eşi'a-i simyâ-yı insicâmî ve iltimâ'-behâ-yı intizâmî emrinde hayrândır. Zîrâ bedâyi'-i zelâkat-ı insibâk ve revâyi-i cezâlet-i insilâk ile munharita silkü'l-le'âl-i muhsinât olan durer-i isti'ârât ve tevriye ve gurer-i tarsî'ât-ı edîbesinin revâtıb-ı rakîka-i ma'neviyye ve zavâbıt-ı enîka-i bedî'asına tevfikân revnak-bahş-ı ceyyid-i cân olmağla cesbân, mürsele-i fehm ü iz'ân-ı tanzîmî hâric-i isti'dâd-ı imkândır. Çünkü vişâh-ı cevâhir-âraste-i kelâm yalnız terâkîb-i 'ibârât-ı 'arabiyye ve esâlîb-i fıkârât-ı nahviye ma'rifetiyle pezîrâ-zîbâyîş-i nizâm olamaz. Sabâh-ı vazâh ma'nen safâ-yı zihn-i çâlâk ziyâ-yı 'akl-ı derrâk ashâbının matla'-ı zamâir-i gîti-nümâlarından tâb-nâk ü nücûm-ı elfâz-ı zâhirâta düşüp pertev-nisâr-ı sâha-i ehl-i idrâk olur. Bedî'üz-zamân-ı Hemedânî¹¹³ sühân-ver-i bî-mudânî 'ulûm-ı 'Arabiyyede Sîbeveyh¹¹⁴-i sânidir. Târ u

¹¹² İşiteni tehlikeye düşüren tuzak.

¹¹³ 10. yüzyılda yaşamış büyük bir Arap şairi ve hiciv ustası.

pûd-ı rişte-i enzâr-ı hünerle bâfte ve murassa'ât-ı nukûş-ı münevverle perdâhte olan kumâş-ı Makâmâtî mebsût-ı mecâlis-i fikr-i 'urefâ ve ber-güzîde-i nezd-i üdebâ ve zürefâ iken sila'-ı zer-beft-i Makâmât-ı Harîrî münteşir-i mehâfil-i iştiâh olacak o kumâş-ı ber-güzîde hücre-i nisyânda berçîde ve pîçîde kaldı. [62] “*Der-i beyân u der-i fesâhat key bûved-yeksân suhan / Gerçi gûyende bûved çun Câhız u çun Âsma’î / Der kelâm-ı Hâlık-ı bî-çûn ki vahy-i munzel’est / Key buved “tebbet yedâ”¹¹⁵ mânend-i “yâ ard’u-bla’î”¹¹⁶”¹¹⁷*. Elhâsıl zîver-dih-i nahr-ı dehr olan dârî-i mücellâ-yı hüneri, kesâfet-i ihlâl ü ta’kîdden âzâde ve samt-ı zebân-ı Türkî’ye nazım ile ikmâl-i kılâde-i ifâde eden kıym-şinâsan-ı güher-i belâgatın üstâz-ı ercümendi, müderrisîn-i kirâmdan Ahmed Hamdî Efendi’nin çîre-destî-yi kilik-i mahâretle ibraz ettiği esrâr-ı fenn-i fesâhat ez-her cihet şâbâş ü tahsîne sezâ ve zât-ı ma’ârif-ihtivâsına, yegâne-i müteressilân-ı zamân denmek elyak u ahrâdır. *Lillahi derruhu ve ‘alâ uli’l-emri ecruhu*¹¹⁸.

[54. Mektup]

Varaka

El-minnetu lillahi gencîne-i Rumûzü’l-hikem der-beste-i hatm-i rakam, vâreste-i nakş-ı kalem oldu, mahz-ı kerem oldu. *Bi-‘avnihi te’âla*¹¹⁹ bir veche etemm-i tab’ u temsîli musammem ise de eczâ-yı tahârrîri lemm ü telfîk ve levâ’ih-pîşîn ü pesîni, nazm u tevîk-i sür’at heyecân-ı kuvâyı merhûndur. Kuvâ durgundur, çünkü hengâm-ı rûze ve zemherîdir. Lâbûd musannif-i köhne-sâl infî’âl-i şiddet-i serdî ile dil-gîrdır. Ne çâre pîrdır. Bârî utrûfe-i mâ-i sıyâm olmak üzere şimdilik bir deste üşkûfe-i ‘akâ’id-beste-i tefrîk ve küleh-kûşe tasvîr-i efkâra ta’lîk bulsa dest-bû-yı dest-i yârân olur. Tîb-i ramazân olur. Tîb-i ramazân fâiha-i ‘attar-ı cinândır, kuvvet-i cândır. Ve lâsiyyemâ bu mevsimde eşi’a-i leyâlî-i le’âlî, pertev-envâr-ı bülendî ve pestî ile bâlâ-revdir, peyveste-i cûdur. Bu meziyyetle meydân-ı zîkr ü mütâla’a dil-i ‘âşık gibi cilve-geh-i mehrûyân-ı ma’nâdır, ne ra’nâdır. [63]

[55. Mektup]

Kezâ

Rumûzü’l-hikem’in bir müddetçik sahâyif-i Tasvîr-i Efkârdan gaybûbeti ba’zı rûşen-i nefsân-ı ma’ârif nezdinde mûris-i husûf-ı te’essûf olduğunu iş’âr ile sür’at-ı

¹¹⁴ Asıl adı Amr bin Osman bin Kanber olup Hicrî II. yüzyılda yaşamış ünlü Fars dilci.

¹¹⁵ Elleri kurusun. (Tebbet (111) /1)

¹¹⁶ Ey yeryüzü, suyunu çek. (Hud (11) / 44)

¹¹⁷ Söyleyen Cahız ve Asmaî gibi biri de olsa fesâhat ve beyanda söylenen sözler birbirine denk, eşit olabilir mi? Semadan indirilen bir vahiy olan Allah’ın (nasıl olduğu bilinmeyen yaratıcının) kelâmında (Ebu Lehebin eli kurusun) ayeti (Ey arz, suyunu yut, ey sema, yağmuru tut) ayetine benzer olabilir mi?

¹¹⁸ Maşaallah, ona mükâfat vermek ululemre aittir.

¹¹⁹ Yüce Allah’ın yardımıyla.

intişârını iltimâs refîârında olan beyân-ı dil-nüvâz beş yüz yetmiş dokuz rakamlı nüshada görülüp karîrû'l-'ayn-ı iftîhâr oldum. Sitâyîş-i nâr-vâ-yı nezd-i 'ûrefâ olan böyle bir eser-i nâçîzin tahsîn ve rağbetine meyl ü rûkûn eden 'ârif-i pâkîze-hısâl, berhûdâr-ı şecere-i 'ömr ü ikbâl olsun. *Müstemi' ger tâlib ü cûyende şud / Vâ'iz er mürde şeved gûyende şud*¹²⁰. *Bi-mennihi te'âlâ* şeref-i teveccühât-ı ehl-i muhabbet berekâtiyle birkaç gün zarfında pîçide-'ukde-i tesvîf olan muharrerâtta ba'zı evrâk-ı lâyika-efrâz olunup tasvîre gönderileceğini i'lâna himmet buyurmaları mütemennâdır. [66]

3.2. İbtidâ-yi Eş'âr

Evrâk-ı 'Atıkaya Mürâca'atla Dest-res Olduğum İki Kasîde ve Birkaç Târîh ve Beş On Gazel Sûretleridir.

3.2.1. Nazmlar

[Nazm – I]

Na't-ı Şerîf
mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
.

1. Eyâ nûr-ı Hudâ meh-tâb-ı şâm-ı 'âlem-i isrâ
Tebâşîr-i sabâh-ı âferîniş kâ'inât-ârâ
2. N'ola zerrâtın olsa neyyirân-ı hıttâ-i eflâk
Tecellî-i ruhun şems-i hakikat eylemiş Mevlâ

[Nazm – II]

Kezâlik
mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
.

1. Serîr-ârâ-yı 'ömrün zîver-i dîhîm-i *erselnâk*¹²¹
Hidîv-i lâ-mekân fermân-revâ-yı hıttâ-i eflâk
2. N'ola gülmîh-i bâb-ı akdesin tâc olsa şâhâne
Ki sensin pâdişahlar pâdişahı ey şeh-i *levlâk*¹²²

¹²⁰ Dinleyen arzulu ve istekli olursa vaiz ölü de olsa (isteksiz, cansız da olsa) konuşmaya başlar, hitabeti coşar.

¹²¹ Biz seni gönderdik.(Enbiya (21) / 107)

3.2.2. Kasideler

[Kaside – I]

Bin İki Yüz Elli Tarîhinde Mısır'da Merhûm Mehmed Alî Paşa Hakkında İnşâd
Etdikleri Kasîdedir
mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
. - - - . - - - . - - - . - - -

1. Düşünce sâye-i haddin felekde neyyirân üzre
Gıtâ-yı pertev-i gül-gûn çekildi ahterân üzre [67]
2. Beyâz-ı sinesi subh-ı letâfetdir ki düşdükçe
Gül-i nesrîn olur peydâ cebîn-i mehveşân üzre
3. Nice dür-dâne-i deryâ-yı envâr oldu tâbende
'Arak-rîz-i hicâb oldukda cebhen hüsn ü ân üzre
4. Kızarmış gül gül olmuş lâleler güller letâfetle
Dökünce reng-i 'işve la'l-i nâbın gülsitân üzre
5. Dehânın yok yere bir nokta-i mevhûmdur denmiş
Bu bî-sûret-i heyûlâdır hayâl-i şâ'irân üzre¹²³
6. Dem-i refâtarda lağzîde-pâ gördüm letâfetden¹²⁴
Girânî-i nîgeh düşdükde ol serv-i revân üzre
7. Remîde olalı âhû-yı vaslı dâm-ı hâtırdan
Gönül ârâm eder mi h'âb olur mu dîde-gân üzre
8. Gidip âhû-yı feyfâ-yı tesellî-i dil-i zârım
Ser-i müjgân-ı hasret dağ-ber-dâğ açdı cân üzre
9. Kemân-ı matla'-ı diğer güşâd et Sâmiyâ bir kez
Sürüp meydâna at meydân oku nazm-âverân üzre
10. Safâ-yı gerden-i sâfin düşüp sadr-ı bütân üzre
Kef-i meh-tâbveş galtîdedir âb-ı revân üzre
11. Telâtûm-hiz olur deryâ-yı 'anber gird-i hattında
Döker reng-i letâfet müşg-i hâl-i dil-berân üzre

¹²² Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâke. (Hadis-i Kudsi). Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.

¹²³ (Kesil, 2022: 16)'da "Boyu sûret heyûlâdır hayâl-i şâ'irân üzre" şeklinde okunmuştur.

¹²⁴ (Kesik, 2022: 16)'da "Dem-i refâtarda lafzîde-pâ gördüm letâfetden" şeklinde okunmuştur.

12. Sevâd-ı sâye-i bâl-i Hümâ taktîr olunmuşdur
Çekilmiş vesme-i feyz-i sa'âdet ebruvân üzre
13. Midâdım sürme-i Çîn olsa yazmam vasf-ı çeşmânın
Hatâ etdim deyü giryân olur hâmem benân üzre [68]
14. Süveydâ-yı dile alsam sevâdın sürme çekme[k]'çün
Hücum eyler hayâl-i âhuvân sahrâ-yı cân üzre
15. Şeb-i tarîkî-i yeldâ sevâd-ı şâm-ı 'anber-zâ
Biri zülf üzre yayılmış birisi gîsûvân üzre
16. Bu gird-â-gird-i zulmetle siyeh-kâr olmasa zülfün
Olurdu dergeh-i dâverde çârûb âsitân üzre
17. O dâver kim Hümâ-yı âsitân-ı evc-i rif'atdır
Ki düşmüş sâye-i sa'd-iktirânı ins û cân üzre
18. O dâver kîm yem-i ihsânı mevc-engîz-i rahmetdir
Şehâb-ı feyz-i cûdu sâye-güsterdir cihân üzre
19. Muhît-i bahr ü berdir reşha-i a'tâf u eltâfı
Nem-i ihsânı cârîdir bütün deryâ vü kân üzre
20. Yem-i nûr-ı hîred bir katredir 'akl-ı muhîtinden
O katre pertev-efgendir zekâ-yı zîrekân üzre
21. Künûz-ı hüsn-i tedbîrinden almış bir güher gerdûn
Koyup nâmın kamer asmış cebîn-i âsmân üzre
22. Revâk-ı kâh-ı zer bünyâd-ı fikridir ki çekmiş çarh
O altun pullu hârâ-yı kazâ-yı Kayrevân üzre
23. Sipîhr-i re'y-i pâki matla'-ı subh-ı isâbetdir
Güşâde dâ'imâ kusvâ-yı âmâl-ı cinân üzre
24. Şu'â'-ı zihni misbâh-ı pür-envâr-ı ma'ânîdir
Girip fânûs-ı lafza pertev-efzâdır beyân üzre
25. Revân-bahşâ-yı hayvân u nebât ü kândır nutku
Dem-i 'Îsâ ile gelse 'aceb mi imtihân üzre [69]
26. Nesîm-i hulku verse terbiyet ezhâr-ı gülzâre
Şemîm-i cân-fezâ eyler hüveydâ gülsitân üzre
27. Sabâ âşüfte-i zülf-i dil-âvîz-i nihâdıdır
Alıp bûy-ı letâfet neşr eder sünbûsitân üzre
28. Bürünmüş hükm-i 'adlin ol kadar âfâk u ekvâne

- Süreyyâdan serâya cümle halk emn ü emân üzre
29. Husûsâ ümm-i dünyâ bir Zeliha çihredir şimdi
Şu'â-ı Yusûf -ı zerrîn-resenle imtihân üzre
30. Fezâsı sû-be-sû cûlarla pîrâyîş-dih-i 'âlem
Sezâ 'arz-ı mübâhât etse rûd-ı keh-keşân üzre
31. Donanmış ser-te-ser eşcâr u ezhâr ile her semti
Bu zibâyîşle gâlibdir zemîni âsmân üzre
32. Te'âla'llah ne sahrâ yemyeşil deryâ-yı ahdardır
Hilâl olsa sezâ keştî o bahr-i bî-kerân üzre
33. Hidîvâ dâverâ dâd-âverâ ebr-i dürer-bârâ
Zülâl-i himmetindir fer veren kevn ü mekân üzre
34. Münevver-i beyza-i İslâma himmet etmedir kasdın
Müşa'sa'dır anın'çün nûr-ı ikbâlin cihân üzre
35. Ne himmetlerle dîn-perverlik etdin ey 'Alî-sûret
Kalır Hayder gibi nâmın ebed suhf-ı zamân üzre
36. Tükenmez hasra gelmez şerhi bitmez gâyete ermez
Yazılsa haşre dek vasfın zemîn ü âsmân üzre
37. Dem zikr-i du'âdır Sâmîyâ kilik-i nevâ-sâzı
Terennüm-sâz kıl bülbül gibi şâh-ı benân üzre [70]
38. Yed-i meşşâta-i kudretle tâ ki 'ârız-ı hûbân
Ola gül-gûn-tırâz-ı reng ü tâbiş hüsn ü ân üzre
39. Dil-i 'uşşâk tâ kim lâne-sâz-ı târ-ı kâküldür
Sabâ tâ şâne-zendir 'ukd-hâ-yı gîsûvân üzre
40. Şu'â-ı cevher-i tîg-ı şükûhu tutsun âfâkî
Vere tâb-ı 'adâlet ser-te-ser kevn ü mekân üzre

[Kaside – II]

Bin İki Yüz Otuz Dörtde Sadr-ı Esbak Hûrşîd Paşa Mora Vâlisi Olup Vusûlünde
Takdîm Olunan Kasîdedir
mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün
. --- . --- . --- . ---

1. Edince kilik-i pertev-efgenim nazm içre cevîlânı
Eder yek-nokta-i tâbendesî âfâkî nûrânî

2. Safâ-yı cevher-i tab'ım verir dünyâya zîbâyış
'Aceb mi gıpta etse tâbına mihr-i dirahşânı
3. Nukûş-ı hâme-i sihr-âferînim görse rû'yâda
Olur engüşt-i hayret-ber-dehen Bihzâd¹²⁵ ile Mânî¹²⁶
4. Sabâ peyk-i şimâlimdir seher mülk-i yemînimdir
Sezâ versem kazâ-yı nazmıma zîb-i gülistânı
5. Hüküm-rân oldu iklîm-i hünerde şâh-ı endîşem
Kalem-rev hâme-i 'icâzıma mülk-i sühan-dânı
6. Bir Âsaf-menkabet-i âhter-sıfâtın fikr-i evsâfı
Cihân-ı tab'ıma vermekde özge şavk u tâbânı
7. Ne âsaf key-haşem destûr-ı ekrem zât-ı bî-hemtâ
Ki mislin görmemiş hâlâ cihânda çeşm-i insânî
8. Ne âsaf-ı saf-der-i Cem-menzilet merd-i kader-kudret
Ne âsaf-ı yeke-tâz-ı sâha-i mızzmâr-ı merdânî [71]
9. Ne âsaf sadr-ı esbak-ı Hazret-i Hürşîd Paşa kim
Vezîr-i ma'delet Fârûk-haslet Haydar-ı sâni
10. Nesîm-i 'adli verse terbiyet ezhâr-ı gülzâra
Kiyâh-ı huşku dahi eyler idi 'anber-efşânı
11. Sabâ neşr edebilse bûy-ı hulkın gülşen-i 'Adne
Ser-â-pâ mest ü hayrân eyler idi hûr u gilmânı
12. Zülâl-i lutfî cârîdir bütün 'a'lâ vü ednâya
Bu 'âlem ser-te-ser müstagrak-ı deryây-ı ihsânı
13. Mecâl-i südde-i Keyvân şu'â'ı mâye-i enzâr
Gubâr-ı âsitân-ı dergehi kühl-i Sıfâhânı
14. Kevâkib râm-ı ahkâmı kamer pâ-beste-i emri
Felek hıdmet-güzârı âsmân münkâd-ı fermânı
15. Şerâr-ı pertev-i gürz-i zer-endûdu kevâkibdir
Hilâl-i nev dahi 'aks-i ziyâ-yı tîg-i bürranı
16. Livâ-yı nasrının *innâ fetehnâ*¹²⁷ pîş-râhıdır
Teveccüh etse bir demde alırdı mülk-i îrânı

¹²⁵ Timurlular'ın son dönemleri ile Safevîler'in ilk dönemlerinde yaşamış tasvir ve tezhipte ün kazanmış İranlı minyatür sanatçısı.

¹²⁶ Sasani hükümdarları I. Erdeşîr ve I. Şâpûr döneminde yaşamış İranlı ünlü bir ressam.

¹²⁷ Elbette biz fetih verdik. (Fetih (48) / 1)

17. Şerâr-ı sümm-i rahş-ı savleti berk ursa bir kere
Yakardı ser-te-ser iklîm-i küfrü mülk-i 'udvânı
18. Sadâ-yı 'adli erdi tâ sipihr-i kîne-ârâya
Biçilsin câmeler mâha bugünden sonra kettânı
19. Hidîvâ ma'delet-ârâ müşîrâ merhamet-pîrâ
Eyâ zât-ı şerîfin ni'met-i 'uzmâ-yı rahmânî
20. Sen ol hûrşîd-i 'âlem-tâb-ı evc-i ma'deletsin kim
Şu'â-ı şöretin tutmuş bütün âfâk u ekvânı [72]
21. Sen ol dürr-i semîn-i kulzüm-i eltâf-ı rahmetsin
'Arûs-ı 'âleme zât-ı şerîfin zîb-i Yezdânî
22. Sen ol zât-ı mu'allâ âfitâb-ı evc-i rif'atsın
Ki hüsnün pertevi mahcûb eder ruhsâr-ı cânânı
23. Sen ol eşheb-süvâr-ı sâha-i ikbâl ü nusretsin
Ne semte 'azm edersen rehberin tevfik-i Sübhânî
24. Sen ol sâhib-i salâbet-i haşmet-ârâ-yı şecâ'atsın
Ki bîm-i satvetin lerzân eder rûh-ı Nerîmân¹²⁸
25. Kem oldu nâm-ı Rüstem mahv olundu suhuf-ı 'âlemden
Olaldan ism-i pâkin zîver-i levh-i dilîrânî
26. Kaçan sürdün semend-i savletin rezm-i Belgrad'a
Sadâ-yı sadmesinden nüh felek şaşırdı devrânı
27. Bilindi resm-i merdî ol zamân ey dâver-i devrân
Ki verdin düşmen-i dîne salâbetle perîşânî
28. Yazıldı şübhesiz tasvîr-i tîgin tâk-ı 'arş üzre
Ki şâd oldu o gazv ile bütün ervâh-ı nûrânî
29. 'Utârid zer kalemle zîver-i tastîr edip nâmın
Didi Hûrşîd Paşadır guzâtın zîb-i 'unvânı
30. Zalâm-ı hasretinde haylî dem bî-tâb idik gerçi
Tulû'-ı zât-ı pâkin hamd ola verdi dırahşânı
31. Görelden bu sabâhatle mübârek vech-i pür-nûrun
Açıldı gülsitân-ı tab'ımın ezhâr u reyhânı
32. Cihân şâdân ü hurrem ser-te-ser mesrûrdur 'âlem
Teşekkür eyleriz her dem bu vakt behcet-efşânî [73]

¹²⁸ Yiğit ve cesur bir pehlivan olarak tasvir edilmiş meşhur Şehnâme kahramanı.

33. Ne vakt-i behcet-efzâdır ne 'ahd-i ferhat-ârâdır
Gönüller cümle gûyadır zehî eltâf-ı Sübhânî
34. Bu şevk ü zevk ile ben de terennüm-sâz olup şimdi
Demidir eylesem murg-ı seher-âsâ gazel-h'ânı
35. Verir keyfiyyet-i sahbâ o şûhın çeşm-i mestânı
Müdam âteş-perest-i şû'le-i ruhsâr-ı tâbânı
36. Döküldükçe nesîm-i hande-i şîrîn la'linden
Telâtum-rîz eder mevc-i safâ-yı reng-i mercânı
37. Temâşâ-yı hatt-ı püşt-i lebinden buldum ârâmiş
Dü çeşmim sürme-i zîbâyış gerd-i nemekdânı
38. O rütbe dîde-i âhûsuna fart-ı nigâh etdim
Şu'â-ı rişte-i nezzârem oldu târ-ı müjgânı
39. Görünce ruhların güller âteş-nâk oldu reşkinden
Şerâr-ı jâle-i ter yâkdı bâl-ı 'andelîbânı
40. Tamâm oldu gazel Sâmi du'â hengâmıdır şimdi
Güşâde dest-hâ-yı mes'elet gördüm ser ü şânı
41. Vücûdî bâ'is-i ârâyış-i kevn ü mekân olsun
Kevâkib tâ ki tezyîn eyledikçe heft-eyvânı
42. Şu'â-ı devleti nâ'im zamâna zîb ü fer versin
Cihânda bedr-i bahtı bulmasın bir lem'a noksânı
43. Hudâ söndürmeye tâ haşre dek envâr-ı ikbâlin
Müşa'sa' eyledikçe mihr-i enver çerh-i Keyvânı

3.2.3. Tarihler

[Tarih – I]

Târîh-i Cülûs-ı Hümâyûn
müstef'îlün müstef'îlün müstef'îlün müstef'îlün
- - - - -

1. Sırr-ı hilâfet-pertevi Hakdan zuhûr etdigi ân
Etdi bi-lutfi'llah cülûs şâh-ı cihân 'Abdu'l-'azîz [74]
2. Ol âfitâb-ı saltanat bedr-i hümâyûn-menzilet
Keyvân-ı evc-i mes'adet kadr-âsmân 'Abdu'l-'azîz

3. Zıll-ı İlah-ı müste'ân ârâmiş-i kevn ü mekân
Bahşende-i emn ü emân fahr-i zamân 'Abdu'l-'azîz
4. Allah mansûr eylesün her demde mesrûr eylesün
Dünyâyı ma'mûr eylesün 'adliyle Hân 'Abdu'l-'azîz
5. Şükr ü edeble Sâmiyâ târîh 'arz etsem sezâ
Etdi bi-lutfi'llah cülûs şâh-ı cihân 'Abdu'l-'azîz

[Tarih – II]

Hidîv-i Efham Hazretlerinin Velâyeti Târîhidir
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
. - - - . - - - . - - - . - - -

1. Hudâ hûrşîd-i ikbâl-i cihân-bânı ede câvîd
Ki devrinde mezâhir gün-be-gün a'lâdan a'lâdır
2. Husûsa hıttâ-i Mısırın bugün vâlî-i zî-şânı
Rızâ-cû bende-i mümtâzı İsmâ'il Paşadır
3. Semiyy-i cedd-i 'alâ-yı peyâm-berdir o Âsaf-re'y
Bugün ol serverin envâr-ı 'adli kişver-ârâdır
4. Bugün nüh târem-i bâlâ giyindi hulle-i zerrîn
Bugün sath-ı zemîn nakş-ı meserretle mutallâdır
5. Bugün sîr-âb-ı şâdî vü ferahdır ser-te-ser 'âlem
Bugün mîzâb-ı eltâf-ı İlahî zemzem irvâdır
6. Bugün feyz-i kerem deryâ-yı rahmetden revân oldu
Bugün dil-teşne-gâne lutf-ı hakk Nîl-i musaffâdır
7. Muhassal mahlas-ı dîrîne Sâmi-yi senâ-kârın
Külâh-ı ibtihâcı evc-peymâ-yı Süreyyâdır [75]
8. Hudâ dîvân-ı sadr-ı Mısra ziynet-bahş ede dâ'im
Vücûdu mahz-ı rahmet 'âleme ihsân-ı Mevlâdır
9. Pezîrâ-yı safâdır ümm-i dünyâ işbu târîhden
Tulû'-ı nûr-ı İsmâ'il Mısra hükm-efzâdır

[Tarih – III]

Kâmil Paşa Hazretlerinin Sadâretlerine Olan Târîhtir
fâ'ilâtün f â'ilâtün f â'ilâtün fâ'ilün
- . - - - . - - - . - - - . - -

Âfitâb-ı saltanat gösterdi bir târîh-i nev
Bedr-i Kâmildir bu günden burc-ı sadrın tâli'î

[Tarih – IV]

Târîh-i Berâ-yı Veladet-i Hidîv-i Mısır
fâ'ilâtün f â'ilâtün f â'ilâtün fâ'ilün
- . - - - . - - - . - . -

Ka'be-i kalbi dolandım birle târîhin dedim
Beyt-i İbrâhîm toldu nûr-ı İsmâ'il ile

[Tarih – V]

Târîh-i Berâ-yı Veladet-i İskender Bey
mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün
- - . . - - . . - - . - -

Tâbiş-dih-i âyîne-i kevn oldu Sikender

[Tarih – VI]

İskenderiye'de Binâ Olunan Harem-serây-ı Hidîvî Târîhidir
fe'ilâtün f e'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
- - - - - - - - - - - -

1. Bâreka'llahu te'âlâ ne serâ-gâh-ı 'azîm
Ki temâşâsının âvâresidir hûr-ı na'im
2. Lev-haş'allah zihî bârgeh-i bî-hemtâ
Ki ne eyvân-ı felek şânını eyler tefhîm
3. Halka-i bâbına nisbetle hilâl-i envâr
Çeşm-i insâna görünse ne 'aceb halka-i cîm
4. Sâha-i dil-keşine kâkül-i Zühre çârûb
Hele rû-mâli-i hûrşîd-i felek resm-i kadîm [76]
5. Çekmiş âgûşuna safvetle safâda deryâ
Mâhın etrâfını almış gibidir hâle-i sîm
6. Nice envâc pey-â-pey getirir yüz sürerek

Leb-i âdâb ile dâmânını eyler telsîm

7. Nakş-ı zer-kârını rü'yâda göreydi *Mânî*
Ser-i engüştin ederdi fem-i hayretde dü nîm
8. Nakş-ı emvâc-ı hevâ safha-i dîvârında
Sünbûlistân-ı vefâdır ki verir özge şemîm
9. Leb-i deryâda bu resm üzre serây-ı 'ulyâ
Etmemiş mislini ressâm-ı zamâne tanzîm
10. Nice misli görünür bir eserin sânisî
Ki ola sâhibinin şibh ü nazîride 'adîm
11. Siyyemâ bânî-i revnak-dihi 'asrın ferdi¹²⁹
A'kal-ı dehr Mehemed 'Âlî Paşa-yı fehîm
12. Teng düşdi n'edeyim 'arsası nazmın Sâmî
Yohsa mi'mâr-ı kalem gör ne ederdi tersîm
13. Pây-dâr eyleye bünyâd-ı vücûdun Allah¹³⁰
Pây-i dîvârını tâ rûz-ı cezâ ede kavîm
14. Ref'-i dü-dest du'â ile dedim târîhin
Sa'd ede sarh-ı Mehemed 'Âlî Paşayı Kerîm

[Tarih – VII]

Mısır'da Binâ Olunan Sebîl Târîhidir
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

-. - - -. - - - -. - - - -. - - -

1. Vâlî-i vâlâ-yı Mısır Âsaf¹³¹-şiyem Dârâ¹³²-vekâr
Âb-rû-yı mülk ü millet mefhar-ârâ-yı vulât
2. Nâm-dâş-ı fahr-i 'âlem zîver-i ism-i 'Alî
Câmi'-i ismin 'Aliyâ dâver-i Haydar-sıfât [77]
3. Nâm-ı nâmî-i kirâmı feyzinin te'sîridir
K'etmede zam'ân-ı mâ-ı lutfi ile iktiyât
4. Cûşîş-i Nîl-i 'atâyâsıyla şâd-âb olmada
Çâr erkân-ı 'anâsır heft kişver şeş cihât
5. Cûy-ı tab'ı etmede neşr-i zülâl-i merhamet

¹²⁹ (Kesik, 2022: 28)'de "Simâyânî-i revnak-dihi 'asrın ferdi" şeklinde okunmuştur.

¹³⁰ (Kesik, 2022: 28)'de "Pây-dâr eylese bünyâd-ı vücûdun Allah" şeklinde okunmuştur.

¹³¹ Hz. Süleyman'ın ünlü veziri Âsaf bin Berhiyâ. Belkıs'ın tahtını onun getirdiği rivayet edilmektedir.

¹³² İskender'le yaptığı savaşta yenilerek Kirman'a sığınan sonrasında kendi hizmetkârları tarafından suikast sonucu öldürülen İran hükümdarı

- Bahr-ı cûdı kılmada hayrâne her dem iltifât
6. Gark-ı ihsânı iken halk ‘âlem-i nâsûtta
Kulzüm-i gufrânede gavvâs eder ba’de’l-memât
 7. Mîr-i mîrândan Halîl Paşa hasîb-i ekremi
Dâm-ı dünyâdan uçup ‘ukbâya açdı çün kanat
 8. Cânı içün fî-sebîli’llah âb etdi sebîl
Rûhunu gark-âb-ı rahmet etdi bu azb-ı Fırât
 9. Sûre-i Kevserle istikbâl edip dil-teşneyi
Çağlayıp zevrakları der gel[ip] iç âb-ı hayât
 10. Menba’-ı feyz-i ‘atâyâ ede Hakk dergâhına
Zemzem-i ihsânına müstagrâk olsun kâ’inât
 11. Sâmiyâ ‘atşâna tesbîl eylerim târîh ile
Gel gözüm ‘ayn-ı ‘Alî Paşadan al mâ’ü’l-hayât

[Tarih – VIII]

Mısırdâ Binâ Olunan Sebîl Târîhidir
fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün
- . - - - . - - - . - - - . - -

1. Dâver-i Mısr-ı himem Âsaf-şiyem kulzüm-kerem
Mevc-i ihsânı eder her bendesin bahr-i ‘atâ
2. İşte ez-cümle Topuz-zâde Mehemed Aganın
Bu sebîl-i dil-küşâsıdır delîl-i rûşenâ
3. Menba’-ı lutf u mürüvvetdir o zât-ı muhterem
Menhel-i ‘azb-i sehâvetdir desem lââyık ana¹³³ [78]
4. Hak budur etmiş yerinde neşr-i âb-ı mekremet
Lutfunu işrâb içün ‘atşâna tâ rûz-ı cezâ
5. Seyl-gâh-ı ‘âlemin bildi fenâsı oldugun
İstedi pâyende-i hayr ola zikri dâ’imâ
6. Çünkü hengâm-ı heremde yüzünü ak eyledi
Âb-ı rûyun dökmesin mahşerde Hallak-ı verâ
7. Kûze-i târîhini imlâya geldi çâr-ı yâr
Akdî engüşt-i Mehemedden zülâl-i cân-fezâ

¹³³ (Kesik, 2022: 30)’da “Münhal-i ‘azb-i sehâvetdir desem lââyık ana” şeklinde okunmuştur.

[Tarih – IX]

Mısır’da Yazılan Beyt-i Târîh-i Mücevher
fe‘ülün fe‘ülün f e‘ülün fe‘ül

. - - . - - . - - . -

Basît-i Muhammed dü-çeşm-i ‘Alî
Sebîl etdi Kevser Muhammed ‘Alî

[Tarih – X]

Hidîv-i Mısır Sa’îd Paşa Merhûmun Vefâtına Söylenen Târîhdir
mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

- - . - . - . - . - . -

1. Aktâr-ı Mısra dâver-i fermân-revâ idim
Râm idi emr ü nehyime etbâ’ vü leşkerim¹³⁴
2. Hükmüm yürürdü sû-be-sû Nil-i revân gibi
Reyyân-ı feyz-i lütf-ı Hudâ idi kişverim
3. Nâmemle belli ben de Sa’îd-i zamân idim¹³⁵
Devrim tamâm oldu ufûl etdi ahterim
4. Nâ-geh erişdi peyk-i ecel cânım almaga
Bitdi heves tükendi ser-â-pâ emellerim
5. Düşdüm ferrâş-ı nâ’im ü nerm ü refî’den
Gördüm zemîn pest imiş encâmı pisterim
6. Bildim cihân-ı fânîyi zıll u hayâl imiş
Bildim bekâ Hudânın imiş şimdi n’eylerim [79]
7. Kaldım bu tengnâda garîb ü refîksiz
Muhtâc-ı rahmet ‘âciz ü miskîn ü kemterim
8. Ey bârgâh-ı ‘izzeti vâreste-i zevâl
Yok senden özge rahm edecek merhamet-verim
9. Yumdum bu târîh içre dü çeşmim fenâdan âh
Geldim İlahî dergehine ‘afvın isterim

¹³⁴ (Kesik, 2022: 31)’de “Râm idi emr ü nehye etibbâ’ u leşkerim” şeklinde okunmuştur.

¹³⁵ (Kesik, 2022: 31)’de “Nâmemle bülbulî ben de Sa’îd-i zamân idim” şeklinde okunmuştur.

[Tarih – XI]

Fû'âd Paşa Merhûmun Vefâtına Söylenen Târîhdir
müstef'îlün müstef'îlün müstef'îlün müstef'îlün

--- - - - -

1. Ey zâ'ir-i sâhib-nefes hubb-ı sivâdan meyli kes
Dünyâda kalmaz hiç kes Allah bes bâkî heves
2. Her ten biter bir derd ile geh germ ile geh serd ile
Uğraşmaga her ferd ile degmez bu dünyâ-yı ehas
3. Ben de Fû'âd-ı 'asr idim fass-ı nigîn-i sadr idim
Nakş-ı hümayûn-satr idim gösterdi çarh rûy-ı 'abes
4. Dil-haste oldum bir zamân tedrîc ile bitdi tûvân
Uçdu nihâyet murg-ı cân çünkü harâb oldu kafes
5. Söndi çerâğ-ı 'âfiyet zulmetde kaldı şeş cihet
Açıldı subh-ı âhiret envâr-ı Hakdan muktebes
6. Buldum o dem Sübhânımı 'arz eyledim 'isyânımı
Matlûb edip gufrânımı rahmetle oldu dâd-res
7. Yâ rab bu 'abd-i rû-siyâh etdimse de yüz bin günâh
Dergâhını kıldım penâh 'afvındır ancak mültemes
8. Târîhdir ism-i Gafûr-ı lâ-büdd eder sırrı zuhûr
'Âfv olunur her bir kusûr Allah bes bâkî heves [80]

[Tarih – XII]

Şeyhü'l-İslâm-ı Esbâk Refîk Efendi Merhumun Vefâtına Söylenen Târîhdir
mef'ûlû fâ'ilâtün mef'ûlû fâ'ilâtün

--- - - - -

1. Rûh-ı Refîk Efendi müftî'l-enâm-ı sâbık
Vekr-i cihândan uçdu tâ kasr-ı Zü'l-celâle
2. Ni'me'r-refîk idi âh ayrıldı aramızdan
Ol şâh-bâz-ı kudsî perrân olup visâle
3. Ehl-i salâh u 'iffet merd-i fakîh ü 'âkıl
Her 'ilm ü ma'rifetde ermiş idi kemâle
4. Ahlâkı ber-güzîde etvârı hep hamîde
Allah rahmet etsin ol zât-ı bî-hemâle

6. İşte o hâk-i müdbire bir deyr-i sa'bü'l-ma'bere
Gösterdi hecme kâfire çarh oldu anda ol ferîd
7. Ol zahm-ı cân-gâh ile âh terk etdi dünyâyı o mâh
Rûhu ziyâsıyla o gâh oldu münîr 'arş-ı mecîd
8. Ey dest-i gaddâr-ı ecel rahm et biraz insâfa gel
Lâyık mı böyle bî-bedel etmek zemîn içre ka'îd
9. Ey zât-i pâk-i Kibriyâ bildik sana mahsûs bekâ
Yolunda cân eden fedâ lâ-büdd olur rahmet-resîd
10. Yâ Rab be-mihr-i Mustafa yâ Rab be-esrâr-ı *denâ*¹³⁶
Kurbunda kıl anı îvâ nûrundan olsun müstefîd
11. Kan aglasın çeşm-i sefîd bir Kerbelâ oldu bedîd
Mâtem ede 'âlem cedîd cengde Hüseyin oldu şehîd [82]

[Tarih – XV]

Birâderi Bâkî Bey Merhûma Söyledikleri Târîh-i Vefâtdır
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

... ..

1. Morevî Şeyh Necîb-zâde¹³⁷ 'aleyhi'r-rahme
Sâhib-i sîdk u safâ ehl-i mürüvvet Bâkî¹³⁸
2. Sene kırk birde edip Mısra kazâ-yı hicret
Olacak çünkü rehâ-yâb-ı esâret Bâkî
3. Dâver-i Mısır Mehemed 'Alî 'asrında gelip
Etdi ol zât-ı celî-himmete hîdmet Bâkî
4. Nâzır-ı meclîs ü îrâd ü hazâyin geh geh
Olarak bulmuş idi 'adl ile şöhet Bâkî
5. Hâsılı vâsıl-ı ser-menzil-i 'ulyâ iken âh
Erişip da'vet-i Hakk etdi icâbet Bâkî
6. Ta'n-ı ta'ûn ile bâ-emr-i Hudâ oldu şehîd
Kaldı ancak sana Sâmî gam-ı firkat Bâkî
7. Dâder-i tev'em idin 'alem-i fânîde refîk
Âh kim kalmaz imiş bunda refâkat Bâkî

¹³⁶ “Summe denâ fetedellâ” (sonra yaklaştı ve iyice yakınlaştı) (Necm (53) / 8)

¹³⁷ Burada, babaları Morali Halvetî şeyhi Ahmed Necîb Efendi'yi işaret etmektedir.

¹³⁸ (Kesik, 2022: 35)'te “Sâhib-i sîdk [u] vefâ ehl-i mürüvvet Bâkî” şeklinde okunmuştur.

8. Aglasın dîdelerim kana boyansın cigerim
Haşre dek kaldı dil-i zârıma hasret Bâkî
9. Gam yemezdim o kadar zâr u zebûn olduğuma
Kalsa bir pâre gamın çekmege tâkat Bâkî
10. Var karındaşım ulu dergehine Mevlânın
Olasın mazhar-ı gufrân u sa'âdet Bâkî
11. Gird-i âhım çıkarak târîhin etdim tahrîr
Merkadın eyleye Hakk suffice-i cennet Bâkî

3.2.4. Gazeller

[Gazel – I]

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
 . - - - . - - - . - - - . - - -

1. Humâr-ı yok bozulmaz meclisi mey-hâne-i 'aşkın
Ayılmaz haşre dek mestânesi peymâne-i 'aşkın
2. Harîm-i Ka'be-i 'aşkı tavâf eyler dil-i Cibrîl
Per-i kerrûbiyân miknâsıdır kâşâne-i 'aşkın
3. Süleymân-ı zamân olsa nigâh-ı iltifât etmez
Bir ahkar-ı mûr-ı nâ-çîz ü za'îfi lâne-i 'aşkın
4. Hezâr 'akl-ı Felâtûna değişmez cennetin 'âşık
O rütbe meşrebi 'âlî olur dîvâne-i 'aşkın
5. Cemâlin şem'ine yandımsa pervâne çü pervâne
Yanıp yakılmadan pervâsı yok merdâne-i 'aşkın
6. Havâlanmış piristû-yı dil-i Sâmî-i âvâre
Hevâ-dârı olal'dan hâl-i fülful dâne-i 'aşkın

[Gazel – II]

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
 - . - - - . - - - - . - - - - . - -

1. Dil-sitanım rihlet etdi sabr u sâ mânım gibi
Etmedi bir lahza ârâm âh u efgânım gibi [84]
2. Akdî gurbet semtine cûlar gibi oldu revân
Firkatinden çağlayan eşk-i firâvânım gibi

3. Murg-ı cânım etdi terk-i âşiyân ammâ ‘aceb
Öyle pervâz etdi kim ‘ömr-i şitâ-bânım gibi
4. Her dem-i vaslın devâ-yı derd-i ‘aşk zann etdigim
Bir hayâl imiş meger hûlyâ-yı dermânım gibi
5. Rihletinde mû-keşân giryân-ı perîşân idi âh
Dil-harâb olmuşdu Sâmi kalb-i vîrânım gibi

[Gazel – III]

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

-. - - . - - - . - - - . - -

1. Hasretinle câm u dâg lâledir çeşmânıma
Katre-i mey lâ’lsiz tebhâledir çeşmânıma
2. Eyledikçe ‘ârızın ey mâh-rû zîb-i hayâl
Halka-i dûd-ı derûnum hâledir çeşmânıma
3. Fikr-i zülfünle dem-â-dem eylerim icrâ-yı eşk
Her müjem bir sünbül-i pür-jâledir çeşmâneme
4. ‘Aks-i câm-ı meyle ruhsârın görünce tâb-dâr
Bezm-i gamda âteş-i seyyâledir çeşmânıma
5. Dâmen-i sahrâ-yı ‘aşkın hâki âteş-nâkdir
Gird-bâdı şu’le-i cevvăledir çeşmânıma
6. Târ u pûdu rişte-i mevc-i nigâhımdır benim
Sâmîyâ bu nev-gazel pergâledir çeşmânıma

[Gazel – IV]

mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün

. - - - . - - - . - - - . - - -

1. Seni yâd etdi dil giryân iken ammâ hicâb etdi
Ki dâmân-ı hayâlin âb-ı çeşmim reşha-yâb etdi [85]
2. Çeh-i Bâbil diyenler bilmedi sırr-ı zenahdânın
‘Alâmetdir ki engüşt-i nigâhım intihâb etdi
3. Nesîm-i nagme-i bülbül hevâ-yı na’re-i âşık
Bu şeb emvâc-ı bahr-i mâh-tâbı bî-hesâb etdi
4. Alınca germî-i hasretle bir şemme gül-i terden
Sirişk-i bülbülân gülzârı deryâ-yı gül-âb etti

5. Behâ-yı gevher-i nazmın terakki bulmada Sâmi
Yine bir genc-i bî-pâyâna kilkin intisâb etti

[Gazel – V]

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- . - - . - - . - - . - . -

1. Gonçe-i la'lin tebessüm-riz iken güldür bana
Hand-ı şirinin dahi âvâz-ı bülbüldür bana
2. Mest-i nâzım bilmedim bu hâlet-i ruhsârını
Koklasam bahş-ende-i keyfiyyet-i müldür bana
3. Dest-şûy oldum der-i meyhânedan çekdim ayag
Tekye-geh şimden gerü bâb-ı tevekküldür bana
4. Gam yemem kaldımsa hicr-i yâr ile bî-berg ü bâr
Mîve-i vaslın veren nahl-i tahammüldür bana
5. Pây-mâl etmekde saff-ı hâsid-i bed-tıyneti
Saha-i nazm içre hâmem hayl-i Döldül¹³⁹dür bana
6. Der-geh-i Sâmi-i Hakdan cerr-i âmâl etmege
Âsmân zencir-i âhım ile keşköl¹⁴⁰dür bana

[Gazel – VI]

mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün

- - . - - . - - . - - .

1. Ol nergis-i bîmâr 'acep hûş-rübâdır
Ol zâlim-i mazlûm-nemâ turfe beladır [86]
2. Hem-çeşm-i habâbım yem-i dünyâ-yı denîde
Kesb-i dil-i ser-geşte hemîn bâd-ı hevâdır
3. Serv-i emelin bâr-ver olmaz bilirim âh
'Alemden benim mâ-hasalım dest-i du'âdır
4. Mümkün mi dü çeşmim ki sirişk olmaya rîzân
Nezzâresine aldığı hûrşîd-likâdır

¹³⁹ Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye hediye ettiği katır

¹⁴⁰ Gezgın Kalenderî dervişlerin halktan topladıkları yiyecekleri içine koydukları, 20-30 santim boyunda, Hindistan cevizi kabuğundan veya abanozdan yapılan, bir zincirle omuza asılan kap.

5. Ol meh-veşi bend etdi bugün zâhid-i sâlûs
Ser-mâye-i tezvîri 'asâ ile ridâdır
6. Mîzâb-ı kalem neşr-i zülâl eyledi Sâmî
Gülzâr-ı suhan neşv ü nemâ bulsa sezâdır

[Gazel – VII]

mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

-- . - . - . - . - . - . -

1. 'Aks-i safâ-yı la'lin ile reng-yâb âb
Bulmaz bu âb u tâbı ger olsa şarâb âb
2. Ruhsâr-ı âteşini 'arak-rîz-i şerm olup
Eyler cihânı mazhar bûy-ı gülâb âb
3. Devrân-ı bî-emânın elinden figân eder
Manend-i çeşm-i ter döker 'ayn-ı tolâb âb
4. 'Arz eyleyince vechin o meh-pâre nâz ile
Lâ-büdd olur o vech ile pür-ıztırâb âb
5. Sâmî zülâl-i şî'r ile bâg-ı ma'arîfin
Ezhârın etdi hâ'iz-i reşk-i hoş-âb âb

[Gazel – VIII]

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

.. - - .. - - .. - - .. -

1. Semt-i dil-dâra bu demler güzerin var mı sabâ
Dil-i hasret-keşime nev-haberin var mı sabâ [87]
2. Ben giriftâr-ı kafes bülbül-i efgân-zedeyim
Verd-i bâg-ı emelimden eserin var mı sabâ
3. Nev-nihâl-i çemen-i dâr û diyâr-ı dilden
Künc-i gurbette bana berg ü berin var mı sabâ
4. Özge hâlinle meşâmm-ı dilim etdin ta'tîr
Çîn-i zülfünden o şuhun seferin var mı sabâ
5. Dil-rübâdan nice dem Sâmî peyâm olmadı âh
Dil-i hasret-keşime nev haberin var mı sabâ

[Gazel – IX]

fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

... - - - - -

1. Dâg-ı hasretle benim çektiğim hem mi olur
Bir nefes ney gibi zâr olmadığım dem mi olur
2. Kavs-ı ebrûya hedef mi edeyim cân û teni
Gamzesi tîrine yâ sînemi gersem mi olur¹⁴¹
3. Vâsıl-ı sâhil-i kâm etmege fûlk-i emeli
Eşk-i ihlâs u nedâmet gibi hiç yem mi olur
4. Bir gönül k'ola cüdâ gerden-i kâfûrundan
Cigeri yâresine bir dahi merhem mi olur
5. Şihne-i gam sürülür zevrâk-ı câm ile mûdâm
'Âlem-i âba şebîh özge bir 'âlem mi olur
6. Bahr-i Ahmer diyemem gözlerimin yaşlarına
Eşk-i çeşmim gibi 'âlemde kızıl yem mi olur
7. Râgıb¹⁴²ın verd-i ter-i rûhunu ihyâ edecek
Reşhâ-i hâme-i Sâmî gibi şeb-nem mi olur [88]

[Gazel – X]

Hengâm-ı Şebâbda Ya'ni Bin İki Yüz Otuz Üç Târîhinde Vatanda İken Sadr-ı Esbak Reşîd Paşa Merhûmun Gazeline Söyledikleri Nazîredir.

fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

... - - - - -

1. Sünbül-i hatt-ı nevin zîver-i ruhsâr henüz
Gülşen-i hüsne bahar oldu nümûdâr henüz
2. Şimdi on dördüne girmiş o meh-i burc-ı şeref
Kapladi şaş ciheti pertev-i dîdâr henüz
3. Renciş-i pâyı dirîg eyleme ey gonçe-i ter
Muntazır makdemine gûşe-i destar henüz
4. Ne kıyâmet koparır serv-i revânım göresin
Bâd-ı âhım veriyor kaddine reftâr henüz
5. Düzd-i h'âb almış idi dîde-i câdûlarını

¹⁴¹ (Kesik, 2022: 42)'de "Gamzesi tîrine yasına mı girsem mi olur" şeklinde okunmuştur.

¹⁴² Divan şairi Koca Râgıb Paşa, (1698-1763).

Fitne-i devr-i zamân olmada bîdâr henüz

6. Sabr û sâmanını mahv eyledi dil-hastelerin
Çeşmini renc-i humâr eyledi bîmâr henüz
7. Tûti-i tab'ına mirât-nümâ-yı intâk
Sâmîyâ oldu Reşîd-i nüket-âsâr henüz

[Gazel – XI]

Mora Ordugâhından Üç Beş Gün Moton Kal'asına Gidip 'Avdet Etmek İçin Ser-
'asker İbrâhîm Paşa Merhûmun 'Adem-i Mûsâ'adesine Binâ'en İşbu Gazeli
Bırakıp Bilâ-ruhsat 'Azimet Olundugu Hengâmda Söylenilmiştir

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

. - - - . - - - . - - - . - - -

1. Bu gurbet-gehde dil bir 'işve-kâr ister mi ister yâ
Ser-i geysûsuna âyâ karâr ister mi ister yâ
2. 'Acep âzürde olmaz nâliş-i âh u figânımdan¹⁴³
O dil-cû 'âşık-ı nâlânı zâr ister mi ister yâ [89]
3. Gönül bîmâr-ı gamdır pister-i mihnette yasdanmış
Tabîb-i 'aşka sordum vasl-ı yâr ister mi ister yâ
4. Recâ etdikçe vasla nâ-mûsâ'id gibidir gördüm
Hele hayretdeyim ibrâma 'âr ister mi ister yâ
5. 'Azimet-h'âhına ruhsat verilmezse eger Samî
Binip reh-vâre gizli bir firâr ister mi ister yâ

[Gazel – XII]

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

. - - - . - - - . - - - . - - -

1. Miyânın aldım âgûş-ı hayâle inceden ince
Yine ser-rişte buldum kîl ü kâle inceden ince
2. Reg-i mevc-i sevâd-ı şâm-ı yeldâ haddeden geçmiş
Girih-gîr oldu hâl-i hadd-i âle inceden ince
3. Çekilmiş kıl kalemle mâh-ı nev mi püşt-i la'linde
Ya düşmüş 'aks-i ebrû mı zülâle inceden ince
4. Hıyât-ı bâsıram dâm-ı hayâl-i âhuvânındır

¹⁴³ (Kesik, 2022: 44)'te "'Acep âzürde olmaz nâliş [ü] âh u figânımdan"' şeklinde okunmuştur.

Gönül saydında düşdü ihtiyâle inceden ince

5. Zarîfân-ı Sitânbul fikr-i bârik eyleyip a'mâl
Reh-i nâ-refte açmışlar makâle inceden ince
6. Çıkardım ben de şimdi dest-gâh-ı Mısr-ı tab'ımdan
Münakkaş târ-ı efkârımla kâle inceden ince
7. Mübâyîn-i edebdir 'arz-ı mahlas ehl-i 'irfâna
Bulur nâmım eden fikrin ihâle inceden ince [83]

[Gazel – XIII]

Avrupa Seyâhatında Sûreti Anıp Tahtında Yazdığı Rubâ'idir
mef'ulü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün

-.

1. Çok hey'ete girdim geleli bezm-i cihâna
Bin sûrete koydu beni evzâ'-ı zamâne
2. Tâ ser-varak-ı nüsha-i hamsîne erişdim
Üstâd-ı herem başladı tefsîr ü beyâna
3. Bildim ki bütün işledigim cürm ü hatâdır
Kaldı işim Allahu bedî'ü'l-melevâna

3.2.5. Matla'lar

[Matla' – I]¹⁴⁴

mef'ulü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

-.

Leb-rîz edince eşk-i terimle pîyâleyi
Laht-ı cigerden istedi yârim nevâleyi [90]

[Matla' – II]¹⁴⁵

mef'ulü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün

-.

Sanman güneşi 'azm-i reh-i bâhter eyler

¹⁴⁴ Nüsha metninde başlık "Beyt" şeklindedir.

¹⁴⁵ Nüsha metninde başlık "Beyt" şeklindedir.

Bir sille ile çarh anı zîr ü zeber eyler

[Matla' – III]¹⁴⁶

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- . - - . - - . - - . -

Reng-i gül ateş-perest-i şu'le-i ruhsâridir
Sünbül-i küfr-i zülûfün beste-i zünnâridir

[Matla' – IV]¹⁴⁷

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- . - - . - - . - - . -

Şem'-i ruhsârında hâlin bir siyeh pervânedir
Ateşe düşmüş süveydâ-yı dilimdir ya nedir

[Matla' – V]¹⁴⁸

Tecelli'-i cemâlinle cihân mirât-ı ma'nâdır
Gönül tûtî sühan sükker halâvet zevk-i âlâdır

3.2.6. Müfredler

[Müfred – I]¹⁴⁹

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

. . - - . . - - . . - - . . -

Gönül çü kıble-nümâ her cihetde lerziş eder
Medâr-ı gerdişidir semt-i cüst-cûy-ı vatan

¹⁴⁶ Nüsha metninde başlık "Beyt" şeklindedir.

¹⁴⁷ Nüsha metninde başlık "Beyt" şeklindedir.

¹⁴⁸ Nüsha metninde başlık "Beyt" şeklindedir.

¹⁴⁹ Nüsha metninde başlık "Beyt" şeklindedir.

4. METİNİN DİL İÇİ ÇEVİRİSİ VE NOTLAR

[Necîb Bey'in Mecnûa'ya Dair Açıklaması]

Şefkatli babam ve edebiyat ilimlerinde hünerli öğretmenim Abdûrrahman Sâmî Paşa hazretlerinin gençlik zamanından bu âna kadar kaleminden dökülen ve elime ulaşmış olan bazı eserlerini toplama ve bir araya getirme ve küçük bir mecnûa oluşturup düzenlemek suretiyle basım ve yayımlanmasına hevesli olmam bakımından bulabildiğim yazıları iki bölüme ayırıp tebrik ve muhabbet ve teşekkür gibi konuları içeren mektupları ve bunlarla birlikte birkaç kaside ve tarih manzumesi ve gazeli birinci bölüm ve memurluk dönemlerinde görevi gereği ortaya çıkmış olan talepleri ve görüşmeleri ikinci bölüm olarak düzenleyip ve şimdilik birinci bölümü basıp *bi-mennihi te'âlâ* kısa zamanda ikinci bölümün de basım ve yayımına çabucak başlanacaktır. *Vallâhu 'l-muvaffaku 'l-müste'ân*. [1]

Yüce saltanatın itibarı büyük vezirlerinden yüce mecliste görevli Abdûrrahman Sâmî Paşa hazretlerinin bazı seçkin eserlerini içeren derlemedir.

Birinci Bölüm

Muhabbet ve tebrik ve teşekkür gibi yazıları ihtiva eder.

Basım ve yayım hakları, adı geçen saygıdeğer zatın oğlu Necîb Bey'e aittir. [2]

4.1. İnşâ-yı Sâmî**BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHÎM****[1. Mektup]**

Padişahın Huzuruna Çıktıktan Sonra Sunmaya Cesâret Olunan Teşekkür Mektubudur.

Berâ ey âfitâb-ı subh-ı ümîd / Ki der-dest-i şeb-i hicrân esîrem / Be-feryâdem res ey şâh-ı cihân-tâb / Be-yek lahza civânem kün ki pîrem. -Recâ vü münâcâtı nice mâh ü sâl- Vird-i zebân-ı bende-i işkeste-bâl. *Ebedî el-minnetu lillahi*, şimdi duaların Allah'ın kabul dergâhına ulaştığına delildir ki, geçen gün ilahî yardımın sevkiyle Çamlıca'nın ana caddesinden padişahın mübarek köşkünün bulunduğu ağaçlıklı yola zavallı atımı çevirip yavaş yavaş seyrederken ağaçlıklı yolun etrafında saltanatın dikkatleri üstüne çekecek derece önemli işleri ve azametinin lezzetinin ışığı can ve gönülde hayret uyandırmış bir vaziyette hayran hayran dolaşarak tüm insanların emellerinin güneşinin doğuş yeri olan hükümdarlık köşkünün mübarek kapısının önüne vardım. Baktım ki bekleyenler, sabahın şafağında izzetli melekler topluluğu gibi kulluğun gereğini yerine getirircesine saf bağlayıp sıra sıra dizilmişler. Bu hal üzere güzel eserler karşısında hayrete düşerek ne ileri ne geri adım atmaya dermanım kalmadı ve daha önce anılan

münacatım ki *berâ ey âfitâb-ı subh-ı ümid* in ortaya çıkmasına bekçilik etmeye başladım. O anda *âfitâb-ı subh-ı ümid*'den kinâye olan tatlı ışıyla dünyayı aydınlatan padişahlar padişahının yüzünün güzelliği ve özellikle bu perişan -ancak güneşin ışıyla görünür olan- zerrelere iltifat eden bakışı ve gönle ferahlık veren merhametli tavrıyla doğup karşıma gelince zayıflamış duyu ve hislerim gençlik edasıyla depreşip coştı. Şaşkın gönül ortaya çıkan bu yeni karışık duyguyla davranmaya başladı. Bildim ki *be-yek lahzâ cüvânem kün ki pîrem* duası da öyle güzel dua idi ki kabul makamında geçerli olup ve karşılık bulduğunu anladım. *Hamden li-tilke'n-ni'em. Fütâd ber ser-i Sâmî hevâ-yı çün tû şehî / Kemîne hâk-i der-i dergeh-i tû bûdî kâc* diyerek hayranlık veren bir hal ile Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan padişah efendimizin adımlarının tozunu takip ederek büyük bir sevinç ve şevkle tıpkı evrendeki gezegenler gibi gökyüzünde yürür giderdim. Birdenbire sabahın tatlı rüzgârı gibi mübarek yüzlü bir haberci fakirhaneme varıp misk kokusu saçan ağzını açıp yüce sultanın -Cebrail'in diriltici nefesi gibi olan- selamını iletince beden çölü ilkbahar gülistanına ve hayat bahçesine *cennâtin tecri min tahtihe'l-enhâr* döndü. *În ki mî-bînem be-bîdarîst yâ rab yâ be-hâb / Hişten-râ der çünîn ni'met pes ez-çendin 'azâb.* Âh bu sarhoşluk ve hayret halindeyken hangi etkileyici bir dil ile teşekkür etmek ve hangi kabul edilesi dua ile nimetler ihsan eden sultanımız anılabilir. Ey yardım melekleri bana yardım vaktidir. Bir şaşkınlık hali konuşabilme kabiliyetimi alıp götürdü. *Lâ-tukellifnî fe innî fi 'l-fenâ kallet ifhâmî fe lâ-ahsâ senâ. Men çi gûyem [f]ikr kem hûşyâr nist / Şerh-i ân yârî ki û-râ yâr nist.* Allah'ın lütfundan ümitliyim ki her halükârda kırık kalpli âşıklar ve birlik kapısının has kulları, yardımsever önderler olup yüce hilafet asrının bereketiyle tüm insanlık ta kıyamete kadar bayındırlığa ve refaha ulaşır. Kederli gönüllerdeki çiçekler merhametli bakışlarının saf bir su gibi olan tatlılığıyla mutlu ve suya kanmış olur. *Allahumme metti 'il-enâmi bi-tûli hayatihi bi-hurmeti 'n-nebiyyi ve mu 'cizâtihi, âmîn.*

[2. Mektup]

Yüce Devletin Genel Sekreterlik Makamına

Değersiz teşekkür mektubum, nimetler ihsan eden sultanınızın altınla süslenmiş bakışları ve ışık saçan ilmi ve bilgisi, merhametiyle yeryüzünü süsleyen parlak kalbinde hoşnutluk oluşturan güzelliklerin ortaya çıktığı, başımın üstünde her defasında lütuf ışıklarının parıltısını yayan halifelik makamının kâinatı süsleyen iltifat güneşi, *el-minnetu lillahi*, yükseldiği, övünme şerefine erişen yüce müjde mektupları alındığında can ve beden kuvveti sonsuz mutluluk şarabıyla sarhoş ve şaşkın olup çabucak layıkıyla dua ve teşekkür etmeye söz bulamadıysam da bitkin düşmüş gönül her zaman canın göz bebeği, dünyanın her yanını aydınlatan, devrin padişahlar padişahı efendimiz hazretlerinin ışığı ve parıltısı daimi olan yüce ve yüksek saltanatlarının davetleriyle aydınlanıp tecrübe kazandığından *Tâ kuned der bezm-i gerdûn gerdiş in zerrîne cân / Devr-i 'âlem bâd yâ rab şâh-ı 'âlem râ bekâm* beytiyle bu defalık zorunlu olarak

yetinmeye mecbur kalışımın hata ve kusuru af ve merhamete uygun görülmesi ricasına cesaret ederim, bu hususta.

[3. Mektup]

Adı Anılan Makama

Mektuba iliştilmek suretiyle sunulmaya cesaret edilen bu belge, önceki vezir tarafından şahsıma iletilmiş iftihar kaynağı olan bir müjde mektubudur ki cömertliğin madeni ve ahde vefanın her iki âlemde de değerli mücevheri ve asalet denizinin sedefinin eşsiz incisi, hilafet ve saltanat tahtının süsü, zamanın Hızır'ı, cihan padişahı, insanların ve diğer canlıların ihtiyaçlarını karşılayan *dâmmet şümûs-ı saltanatıhi bazigatü ilâ ahirü'd-deverân* efendimiz hazretlerinin Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan padişahlığının vaat nurlarının doğduğu ve viran olan kalbimi aydınlatan ve ferahlatan bir penceredir. Onun için bir hayli zaman can gibi saklayıp muhafaza etmiş ve geçen bunca zamanda cömertlik sabahının şafağına bekçi olmuş isem de birbiri ardınca gelen ilahî hadiseler ve birbiri arkasına gelen doğal olayların ortaya çıkması arasında unutulma ihtimalinden ötürü bu defa mecbur kalıp edep perdesini yırtarak hatırlatmaya cüret ettim. Bereketin ebedi sahibi Yüce Allah, yüce emellerini yansıtan kalbinin aynasını şimdi ve gelecekte bıkkınlığın kirinden korusun. Bu durumumum bir anlığına padişahın insanlığı ihya edip ferahlatan yüce makamlarında anılmasına yardımlarını rica ederim. Çünkü bize ve tüm insanlara nimetler ihsan eden efendimizin, iyiliğin ve merhametin özüyle yoğrulmuş ve ilahî ahlak ile vasıflanmış cömert ve şefkatli bir melek olduklarına şüphe yoktur. Sultanımızın kuvvetli kültürü ve olağanüstü feraseti ile üstün akıl ve kavrayışına dayanarak hafifçe bir ima ile geçmişi hatırlatmak suretiyle onun yüce şefkatini gören bu kusuru çok kulunu, cihanı kaplayan merhametlerinin denizine daldırmalarını ümit ederim, bu hususta.

[4. Mektup]

Padişah Efendimizin Bereket Dağıtan Makamına Sunulan Rumûz'ül-Hikem'e Ek Olarak Yazılmıştır

İşte bu Rûmuz'ül-hikem adlı kitap, asil sultanlar soyunun iftihar sebebi, dünya padişahlarının övüncünün övünç kaynağı, *dâmet eşi'atu saltanatıhi lâmi'atun 'alâ mufârıki'l-ümem* melek huylu ve yüce yaratılışlı halife Abdülâzîz Hân efendimiz hazretlerinin cihanı zapteden hükümdarlığı zamanında yazılıp tamamlanmıştır. Ancak hangi saf ayar gümüşten yapılma para ki hükümdarın şanıyla anılan bir para olmazsa piyasada geçersiz olur ve hangi eser ki padişahın takdir ve iltifatı ile süslenip bezenmezse küçük büyük herkesin gözünden düşer. Öyleyse tüm insanların sığınağı ve merkezi ve ilim sahiplerinin koruyucu ve kollayıcısı olan padişahlar padişahının dünyanın güven mercii ve hamisi olan sarayının merhametinden ümitliyim ki hata ve

kusurlarımı görmezden gelip günahlarıma karşı affedici nazarla bakar. *Allahumme e'izzi'l-islâme bi-tûli hayâtîhi ve metti'il-enâme bi-fuyûzâtî kerâmâtîhi âmîn. Bi-câhi'n-nebiyyi'l-emîn.*

[5. Mektup]

Rumûzü'l-Hikem'i Takdim Etmek İçin Yüce Sadrazamlık Makâmına Gönderilen Dilekçe Suretidir

Dine ve devlete hizmet etmek dünya ve ahiret mutluluğu için gereklidir. Özellikle yüce bir padişahın âdeta ilham ettiği emirlerine ve yasaklarına tam bir tâbi oluşla kutsal buyruklarını uygulamaya çaba gösteren memurlar bu dünyada *Ân-ân ki hâk-râ be nazar-ı kîmyâ konend*, duygusunda olan hilafetin hamisinin iltifatıyla ileri gelenler arasında mübarek ve seçkin ve *yevme lâ-yenfe'u mâlûn ve benûn* de faziletli ve dost kabul edilenler arasına yükselir. *El-minnetu lillahi*, ki dünyanın parlak yüzü, şahların tacının incisi, Süleyman tahtının varisi, şimdinin ve asrın padişahlar padişahı efendimiz hazretleri, aklın ve irfanın ışığı ile bezenmiş ve imanın parlak özümü ile aydınlanmış, Allah'ın nurlu ahlakı ile tanınmış olduklarından yalnızca insanlar değil en yüce makamdaki melekler bile mübarek zatlarına yardımcı ve destekçidir. *Zâlike fazlû'llahi yu'tîhi men yeşâu* ayeti yüce sadrazamın da malumudur ki bir köşeye çekilip dinlenme zamanında yapılacak tek hizmet, hükümdarlık ve halifelik makamına beka dilemektir. Bir de bu hizmetin şeklini belirleyip manasının ne olduğuna açıklık getirecek olan bir kalem eseri ortaya koymaktır. İşte bu değersiz ve kıymetsiz kulun bu yolda yani yazı ve kalem aracılığıyla göstermeyi başarabildiğim Rümûzü'l-hikem kitabını yazmak değersiz kanaatimce manevi bir hizmettir. Ancak bu hizmete nail olmak cömertliğin bereketli bulutu, sanatın parlak güneşi velinimetimiz padişahımız ve dünyanın padişahı olan efendimizin mübarek saltanatlarının yansımasının bereketi olduğundan bir teşekkür ve sultanımızın beğenisi için bir nüshası güneş gibi tesirli yüce halifelik makamına sunulmakla iftihar bulmuş ve bu isteğe ulaşmaktan ortaya çıkacak övünç ve bahtiyarlığın hayat verici emeliyle, bir yıl önce hazırlanmış ve kitabın son sayfasında açıklanmış olduğu üzere padişahın kutsal ve şanlı namına ithaf edilmek suretiyle süslenip aydınlanmış ve her nasılsa o dönem takdimine muvaffak olunamamıştır. *El-minnetu lillahi*, şimdi yüksek sadrazamlık makamının aracılığıyla takdim etme zamanı geldiğinden padişahın yüce makamına göndermeye cüret edildi. *Bi-mennihi te'âla* incelendiğinde padişaha doğrudan takdim etmeye layık olduğu halde yine de yüce sadrazamlığın vasıtasıyla sunulmasının uygun görülmesini özellikle rica ederim, bu hususta.

[6. Mektup]

Padişah Hazretlerinin Yüce Başmabeyincilik Makamına

Çekingen hizmetkârınız İsmâil Paşa-zâde Hakkı Bey, devrin şairlerinin [8] en etkileyici olanı ve anlaşılırı ve ender güzelliğe ve uyuma sahip sözleriyle dönemin söz söyleyenlerinden en seçkini ve arananı olarak değer görmeye layıktır. Özellikle dilekçeye eklenmiş olan şu seçkin kasidesi iddia edileni ispat için güçlü ve sağlam bir delil ise de arz etme hususunda ne yapacağını şaşmış ve geçmişteki bazı kusurlarından dolayı kudretsiz makamıma sığınarak pek değeri olmayan aracılığımla güzelce sunulmasını rica ettiğinden, incelendiğinde saltanatın azametini ve parlaklığını ve padişahın heybetini ve ihtişamını övmeye Nefî gibi şaşaalı ve gösterişli, coşkulu ve neşe verici olması bakımından talebi reddetme hususunda acele etmekle beraber kederli halini göz önünde bulundurunca, bu sıfatlara sahip olan bir söz erinin, sıkıntı çekiyor olması böyle kutlu bir zamanın kültür seviyesine uygun düşmeyeceğinden haddim olmayarak yüce ve cömert makamınıza gönderilmiştir. Ve sonrası, her şeyin iyisini kötüsünden ayıran mizacınıza ve hakkaniyeti huy edinmiş olan büyüklüğünüze bırakıldığı hususunda.

[7. Mektup]

Adı Anılan Zata

Belagati beğenilen şairlerden sadık hizmetkârınız Hakkı Bey'e on bin kuruş bahşiş ve eski maaşına altı yüz kuruş zam ve ilave yapıldığı, avuçları süsleyen bir ikram olan bu yüce cömertlik, mektubunuzda belirttiği üzere zikredilen tutara çıkartılıp adı geçen beyefendiye teslim ve ilave işi müjdelenip bildirildiğinde kendisi şapka çıkararak sevinç gösterisinde bulunup mutluluk ve övünçten ağlayarak yüce saltanatın azametinin ve kuvvetinin devamına dair tuhaflik veren bir hal ile el açarak öyle etkileyici bir duada bulundu ki güçsüz bedenimdeki tüm damarların kökleri titredi ve sel gibi dökülen değerli gözyaşı incilerim ağarmış sakallarımın tellerini süsledi. Başkaları görsün ve duysun gösterişinden uzak oluşu görgünün ve gönlündeki huzurun saflığı gibi parlaktır ki merhamet ülkesinin padişahı, adaleti her yerde hüküm süren, ariflerin kalplerindeki iksir madeni, ermiş ve akıllı kimselerin bereketinin sermayesi olan efendimiz hazretleri *tahallakû bi-ahlâki'llahi* süslenmiş ve *inne ahsene'l-husni el-huluku'l-hasenu* güzelliği ile ün sahibi oldukları devrin otoritelerince apaçık delillerle ispatlanmıştır. Bu halde hizmetkârınız gibi acizlik dönemindeki dağınık sözler söyleyen bir ihtiyarın övgü ve teşekkür girişimine cesaret göstermesi edep sınırını aşmak olduğunu bilerek *Becân-ı hâce vü hakk-ı kadîm-i ahd-i dürüst / Ki mûnis-i dem-i subhâm du'â-yı devlet-i tust* yeminini üstlenen şu mazmun ile yetinir ve sözün hayırlısı az ve öz olandır yoluna giderim ve bu yolda Samî hazretlerinin bizzat kendisine teşekkür eder ve yüce unvanlı halifeye de hayır dua aldırarak gibi makbul hizmeti başarmanızı büyük bir memnuniyetle tebrik ederim, bu hususuta.

[8. Mektup]

Cennet-Mekân Sultân Abdülmecîd Hân'ın Hükümdarlık Döneminde, Hükûmet Sarayı Yüce Yazı İşleri Dairesine

Halifenin eşiğinin tozuna yüzümü sürerek gözlerime sürme çekmiş olmakla iftihar ettiğim esnada; güçsüz bedenimin zayıflığından hakikati göremeyecek duruma gelmem ve Trabzon'un tehlikeli havasına uyum sağlayamam halinde hemen istifa edebilmeme izin verilme lütfunda bulunulması bizzat halifeliğin mübarek alametlerindendir ve onun harikulade işlerinin ve sınırsız yüce iyiliklerinden biridir. Yüce Rabbimiz kudret ve heybet göğünün güneşi olan melek yüzlü zatının hükümdarlığını sonsuza kadar yüce saltanatlarının yönetiminde eksiksiz bir adalet ve kuvvetle nurlandırarak desteklesin, âmin. Doğrusu cihanı koruyan hükümdarın merhametli gözetmeleriyle kuşatmış olduğu üzere güçsüz bedenim yaratılış bakımından kuvvetsiz yapısı ile etkilenmiş ve yaşlılık ve kocamışlığın etkisiyle aklım başıma gelip Trabzon'un havasının tehlikelisine ve mevkisine ve etrafına dayanamayarak güçsüz ve bitkin düşmekte olmam bakımından giderek gücümün azalması ile görevimi tam olarak ifa edememek ve yapılması şart olan hizmetleri yerine getirememek gibi *ma'âza'llahi te'âlâ* kaçınılması imkânsız bir kusurun ortaya çıkmasından korkarım. Gerçi yüce hükümdarın himayesinde haydut ve eşkıyanın çoğunu yakalamak ve bunlardan kaçmış olanları sağlam kefillere bağlamakla cihanı koruyan padişahın yüce adaleti görülmüş ve ülkenin emniyeti tastamam istenilen mertebeye ulaşmış olup artık büyük küçük herkes yüce cihan hükümdarına hayır dualar etmekle meşguldür. Devam eden diğer işler de *hamde'n-lillahi'l-mennân* olması gerektiği şekilde yolunda gitmektedir. Fakat kış mevsimi olması nedeniyle havanın tehlike etkisi az olduğundan kırık dökük de olsa görevli olduğum vazifeyi yapmaya gücüm yok değildi. Şimdi ilkbaharın gelmesi vesilesiyle havada apaçık bir tehlike ve zayıf bedenimde halsizliğin artması belirlemekle bütün dünya halkının sığınma yeri ve her insan ve canlının ihtiyacını gideren merkez olan halifeliğinin merhametler gösteren eşiği ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesinin şefkat binasının kapısına tam bir yalvarma ve yakarma ile sığınmaya ve merhamet dilemeye mecbur olduğumdan *inşâ'allahu teâlâ* yüce padişahın haberdar edilmesi ve Rumeli'nin havasının güzelliği ile bilinen eyaletinden biriyle yer değiştirmeye hükümdarın merhamet saçan emir ve fermanları layık görülmesi halinde bu değersiz kul [11] yeniden canlanacak ve bir süre daha dinin ve yüce devletin hayırlı hizmetlerinde dünya ve ahiret azığı elde etmek gibi onurlu bir göreve itina ile kavuşmuş olacaktır. Sizin de malumunuz olan değersiz rica ve taleplerimin cihanı aydınlatan yüce hükümdarın huzurunda sırası geldiğinde bildirilmek ve teklif etmek üzere -yüce ve güzel ihسانlarını esirgememeleri duasıyla- kulluğun gerektirdiği biçimde yazıp sunmaya cüret edildi, bu hususta. 24 Nisan 1852 tarihinde.

[9. Mektup]

Adı Anılan Saygıdeğer Zata

Bir önceki yardım talebinde bulunduğum dilekçemdeki tayin isteğim yüce bilgileriniz dâhilinde kabul edildiği üzere bendeniz sınırsız ve hesapsız şahane güzelliikteki nimetlere ulaşmış ve haddim olmayarak halife hazretlerinin kimya etkisi yapan bakışlarına nail olmayı başarmış olmaktan duyduğum memnuniyete hangi ifade ve duygunun gücüyle nasıl teşekkür edilebileceğimi bilememenin şaşkınlığı içerisinde olmakla beraber başka iyilik talepleriyle rahatsız etmeye cesaret göstermenin sadece saygısızlık olacağını bilmiyor değil isem de çaresiz -kaderim gereği- doğduğumdan bu yana değişimlerin pençesine yakalanmış olan zayıf bedenimin zarar görmesinden ötürü tahammül edilemeyecek zorluklara güç yetiremeyip bu şekilde mazeret bildirmeye ve cesaret göstermeye mecbur kaldım. Ancak padişah hazretlerinin ilahî ahlâkına güvenerek merhamet ve bağışlanma eteğine tutunup kulu olarak talebim padişah efendimizin şefkat dolu makamında kabule uygun görüldüğü takdirde halifelüğün lütfu her yeri kaplayan gölgesinde hem sıhhatimi koruyup hem de sorumlu olduğum vazifeyi yaparak hizmet etmek için Rumeli'nin fesat çıkaran Yunanlarla münasebeti olan eyaletinden birine göreve teklif edildiğim takdirde o semtlerin yaşam koşullarına eskiden beri işin içlerinde olmam nedeniyle alışık olduğumdan başka teftiş görevlerim esnasında da Yunanistan'ın nice yeni hilelerinden haberdar olarak o hilelerin yok edilip ortadan kaldırılmasına dair gerekli ve hızlı tedbirlerin padişah efendimizin harikulade iltifatının bereketiyle uygulandığı ve Rumeli'nin tamamının daimi güvenliği ve padişah efendimizin yüce adaleti üzere mamurluğu ve mutluluğu konularına yönelmekle girişimde bulunulduğu o dönemde anbean sunulan bilgilendirmelerim aracılığıyla bilinmiş ve bugün o yörede bulunan şanı ve itibarı yüksek memurların bahsi geçen konunun inceliklerine dair malumatları olacak ve hızlıca alınması gereken tedbirlere yardım edecek olsalar da böyle bir faydalı hizmeti bendeniz başarmaya nail oldum. Ve hazret-i padişahın nimetlendiğim nihayetsiz lütuflarına bir derece güzel bir teşekkürle iftihar etmek hevesinden ve özellikle Yunanlıların isyanının başlangıcından beri bazen kuşatılmışları esirleri ve bazen de kavga edenleri ve savaşa katılanları ve daha sonra Tırhala mutasarrıflığı ve müfettişliği vesilesiyle gerek gizli gerek açık faaliyetlerini ortadan kaldırmada tam bir ustalık kazanmış olmam nedeniyle önceki emeklerin faydalarını eyleme dökmek çabasıdan ibaret olarak *bi-lutfihi te'âlâ* hazret-i halifenin kutsal iltifatlarının bereketleriyle bütün hile ve zararlarını çarçabuk kendilerine döndürme ve güvenliğin devamlılığı ve bayındırlık ve bakımının sürekliliği için elimden geldiğince daha çok çalışıp dünya ve ahiret sermayesi kazanma emelini başarmış olacağım yüce Allah'ın izniyle. Yüce padişahın bilgisi dâhilinde olduğu üzere Tırhala'nın hâkimiyet altına alınmasıyla Yanya veya Yunanlarla aynı durumda olan Akdeniz Cezayir'i veyahut Girit eyaletlerinden biri ve daha sonra eskiden olduğu gibi Rumeli'nin teftişinin sorumluluğuma havale ve lütfedilmesi arzu ve talebimi uygun

görmenez halinde padişahın huzuruna varıp arz ve ifade edebilmek konusunda yüce yardımlarınızın sürece dâhil olması hususunda. 30 Mayıs 1852 tarihinde.

[10. Mektup]

Adı Anılan Saygıdeğer Zata Teşekkür Maksadıyla Yazılmıştır

Görev yeri değişikliği talebimi içeren dilekçem padişahın eşiğinin tozunu serildiğinde benim hakkımda padişahın merhametlerini içeren coşkun denizin şefkat ve merhamet dalgalarını döken emirleriyle uygun görürlerse ileride yüce devletin hizmetlerinde çalıştırılmak üzere şimdilik İstanbul'a gitmeme yüksek müsadenezin olduğu bu defa bizzat elimde bulunarak bir iftihar vesilesi olup her satırı hoşâ giden cennet bahçelerinin yükseklerle uzanan selvisi ve her harfî anber dolmuş gibi ebedi hayatı veren güzel kokulu olan cihana değer yücelikteki müjde yazısı bir kıtadan sızmakla sevinç ve gurur denizinde boğulduğum halde kulluk borcu olarak bizzat görevim ve kölelik sorumluluğum olan, dinin aslı gereği cihanı kollayan saltanatın ve iktidarın devamı duasının yapılmasında zayıf bedenimdeki her saç telimin ucu bir kevser oluşu ve güçsüz vücudumdaki her gözenek bir cevher ırmağı olup kabul makamı olan yüce kapınıza doğru aktı. İlla yüce Allah padişahın kudretini ve kuvvet güneşini her daim zafer ve başarı göğünde parlak ve ışıklı eylesin, âmin. Güçsüz vücudumu korumakla beraber değersiz hizmetimi şereflendiren cihanın kendisine boyun eğdiği halifenin emir ve buyruğu, ayarı bozulmuş bendesini o derece övünç ve gurur şarabıyla sarhoş etti ki övgü ve şükranımı yerine getirecek yazıyı yazma konusunda acziyet ve kusur gösterdim. Birbiri ardınca gelen yalvarma ve yakarmayla teşekkür, [14] dua, minnet ve övgü gibi şerefli bir hizmetle nimetlendiğim ve her durumda nimetinden faydalandığım yüce padişahın merhametlerine ve lütuflarına şiddetli ihtiyaç ile muhtaç olduğum padişah efendimizin malumudur. 13 Temmuz 1852 tarihinde.

[11. Mektup]

Eski Sadrazam Rahmetli Ali Paşa'ya Müstezat Olarak Yazılan Tezkerenin Suretidir

Cüvânî çü berk-ı Yemânî güzêşt / Çü bâd-ı sabâ zindegânî güzêşt nağmeleriyle nazımımızı ve arzumuzu dile getirelim. Göz bebeğim efendimiz epey zamandır vezirin ayak bastığı toprağa yüz sürmekten uzağım. Çünkü mazeretim var, mazeret sunma hususunda ise aklım ve bilincim şaşkınlık içerisinde. Özellikle de huzursuzum, ihtiyarlığın sonucu kuvvet zayıflığı ve insanı ikiye bölercesine cana işleyen kışın şiddetli soğuğu, yolculuk mesafesinin zahmetini arttırmaktadır, ancak gönlün bundan haberi yoktur. Sıhhati tazeleyerek delikanlılık ve gençlik kuvvetine döndürmek arzusuyla bir köşeye çekilip deva arayıp duyu ve hislere güç verme hevesindedir ama ne tuhaftır ki gerçeklerden pek uzaktır. *Fe hel yuslihu'l-'attâru mâ efsede'd-dehru kada'l-emru*. Bilmez ki vücutça zayıf bir binek hayvanı olan beden, eski zaman

yolculuklarından yıpranmış, zorluklardan perişan olmuştur. Görmez ki müjde sabahın habercisi olan saç ve sakalın telleri, mahşer güneşinin ışığının oklarıdır fakat cana işleyen oklardır ne çare. *În-çünîn bûd ve [ne]bûd tâ ki bûd-kâr-ı cihân ve hüve'l-müste'ân*. Tuhaftır ki isteğim, kusurumun affedilmesi duasıyken *el inâu yetereşşehu bi mâ fihi* ibaresince söz denizi genişledi ve ateş çıkaran dalgalarla, hasret besleyen gönül yanıverdi, yani söylenilmek istenenler akıp gidiverdi. Fakat bu gidişle mana denizinin tehlikeleri geçilemez ve gönülde yatan sözlerin kıyılarının sınırına varılamaz, hiç ilerleme kaydedilemez. Şimdilik duâ ve bekleme limanına kalem gemisinin çapasını atmak yani sözü kısa tutmak gerekmektedir. Bu şaşkın ihtiyarın özür beyanı açık değilse de; onun yüce merhametinin servetlerini [15] esirgemediği herkesçe kabul edilmişken *Der hazret-i kerîm temannâ çi hâcetest* şu halde yazılı ve sözlü olarak merhamet dilemek gereksizdir, sadece boş bir uğraştır. *El-'uzru 'inde kirâmi'n-nâsi makbûlun v'el-afvu beyne yedeyhim hâzirûn ve mebzûlun ve nahnu bihi meşmûlun*. Emir ve buyruk sizindir.

[12. Mektup]

Hastayken Eski Sadrazam Rahmetli Mustafa Nâ'îlî Paşa'ya Müstezâd Olarak Yazılan Küçük Mektubun Suretidir

Es-selamu 'aleyküm ve's-selâmetu ileykum ve'l-'âfiyetu ledeykum ve'l-'izzetu ve'l-ikbâlu beyne yedeykum. Geçen gün halimi hatırlımı sordunuz. Sizin hatırlınız da daima gül bahçesi içindeki bir köşk gibi çok ferah ve neşeli olsun. Beni soran bendeniz geldiğinde kendimden geçmiş bir halde uyumaktaydım, dünyada değil gibiydim. İş bittiği için beklemeyip gitmiş. O gittikten sonra uyanıp yastığa dayanmışım. Durumdan haberdâr ettiler. Yüce selamlarının güzel kokusuyla gönlüm şenlendi, pek ferahladı. Teşekkürle karşılık verecek oldum, gelen adam gitti dediler. Kalem ne güne duruyor dedim. Gerçi hastayım, huzurum yok. Ancak dostluğa gönülden bağlıyım. Yavaş yavaş bir teşekkür mektubu yazmak için parmaklarımı oynatmaya gayret ederim, biraz da özen gösteririm. Parmaklar güçsüz ise de gönül dürüsttür. Gönülün doğru ifadeye etmeye gücü var mı, bedenine hükmedebilir mi, dediler. Çocuklar gerçeklerden uzaksınız, şekle takılıyorsunuz. Bilmez misiniz ki, *Allah'ın yüce sarayı gönüldür / Allah'ın tecelli ettiği yer gönüldür / Ne istersen git ondan iste / Allah'ın yüce dergâhı gönüldür / Ey Sezaî organlar halk gibidir / Vücut ülkesinin şahı ise gönüldür*. Özellikle bir gönül ki muhabbet şarabıyla sarhoş olup kendini kayberse yârini özleyip ağlar. Böyle gönüle kural nedir, dünya ve dünyanın içindekiler nedir ve ne anlam ifade eder, dedim ise de bu sözler, gençliğin baharındakilere kapı gıcirtısı ve sinek vızıltısı gibi gelir lakin aşığı ise inlettir. Her ne ise sözü uzatıp da sonu ne zaman gelecek dedirtmeyelim. Yüce vezirin de bildiği üzere dostluğa müptela, sohbete düşkün, muhabbete esir bir köleyim, pek tutkunum. Huzur veren selamınıza teşekkür ve övgüyü yerine getirdikten sonra şimdilik tesellisiyle avunduğum kavuşma isteğimi de bildiririm. Ancak ben gelemiyorum çünkü

adım atacak durumda değilim. Teşrif etmeyi düşünürseniz ihya olur sayenizde sıhhat bulurum. Emir ve buyruk sizindir.

[13. Mektup]

Eski Vali Rahmetli Saîd Paşa'yla Birlikte İskenderiye'den Medine-i Münevvere'ye Gidişleri Esnasında Kamil Paşa Hazretlerine Yazılan İnce Anlamlar İçeren Mektubun Suretidir

Men çi gûyem yek-regem hûşyâr-nist samimi özrünü ima ile beraber daha önce vadedilmiş olan inci hediye ile birtakım istek ve arzuları bildiren sevindirici haberlere ve geçmişte verilmiş bazı sözlere işaret eden ve hakkımda devam eden gönül okşayan lütuflar ve vezire ait çeşitli işlerde kölesini hoş tutacak iyiliklerini müjdeleyen samimi mektubunuzu *Hebetat ileyne mine'l mahalli'l-erfa'i / Verkâu zatin temne'u ve terfe'u* düşüncesi ve hürmetiyle anlayıp vezirin dinç bir ömür geçirmesi için ruh ve beden sağlığına ve huzuruna dua etmeye devam ediyorum. Ancak kâinatın bazı durum ve hareketlerine hakikat gözüyle bakıp ve kalp gözüyle göz gezdirince havanın çeşitli suretler gösteren sayfalarında *Ez-bes ki riht reng-i cünûn ber serem hevâ* insana aklının yarısını kaybettirecek, yüzünü göstermesiyle kuruntu ve hayeller içinde bırakacak çok hadiseler gördüm. O kadar ki şaşkın ve sersem bir şekilde ve yol gösteren olmadan yeryüzü çölünde yürürken *Kesî zi-çûn u çırâ dem nemî tuvâned zed / Ki nakşibend-i havâdis verâ-yı çûn u çırast* nidâsı kulağımı okşayıp gözümü açınca durdumsa da aklın yol göstericiliğinde sözün ve hikâyenin detaylarında boğulmadan yolun tehlikeli yerini aşıp, yetkin bir kılavuza bağlı, şefkatli ve nazik birine daima esir olmakla hidayet yolunu seçenlerle beraber hakikati anlama durağına ulaşmak gerektiğinden ve bu şartların bulunmamasından *Tersem ne-resî be-ka'be ey A'râbî / İn reh ki tû mî-revi be-Türkistânest* tehlikeli geçitlerin yolu kapamasından korkup ve işin sonunu düşünmekten tuhaf bir şaşkınlık ve sevinç halindeyken bekçinin horlayıcı azarlamasından *H[em]ân me-şev nevmîd çûn vâkıf ne'i ez sırr-ı gayb / Bâşed ender perde-bâzî-hâ-yı devrân gam mehûr* diyerek kötü hayallerin yüzüne tokat vurup ve gereksiz kuruntuları yenmeye çalışıp her şeyi bilen ve gerçek yol gösterici olan Allah'ın, sırların perdesini ve örtüsünü açması ve sebepsiz kuşkuların ve korkuların karanlığını gidermesi ve zihinlerdeki bulanıklığı temizlemesi neticesinde tam bir netlikle çarpık bakışlı nefse azarımı ve şu hitabımı yönelttim; *Gerçi menzil bes hatar- nâk-est u maksad nâ-bedîd / Hîç râhî nîst k'ân-rânîst pâyân gam mehor* şimdi bu yerde devamlı ve *zalâmu'l-leylî lehu serecun / Hattâ yağşâhu ebû's-serec* doğmasını beklemekle sabır ve tahammül dairesine dönüp sıkıntıdan sonra gelen kolaylık yerinde olmak ümidinde karar kıldım. Artık bundan öte sözü uzatmak ve hayalleri ışıklandırmak karşılıklı muhabbet vaktine kalsın. Asıl maksat *Be-selâmet revî ü bâz âyî du'âlarından 'ibâret olmakla Yâ râb sebebî sâz ki yârem be-selâmet / Bâz âyed u bürhandem ez-çengin melâmet* yakarışı samimi kimselerin dilden

düşürmedikleri dualarıdır. (*Ben unutmam seni gözüüm nuru / Sen de ân gâhice bu mehcûru*) *El-bâkî huv'allahu*. Bu hususta; emir ve ferman sizindir. [18]

[14. Mektup]

Yüksek Meclis Başkanlığı Döneminde Adı Anılan Saygıdeğer Zata Yazılmıştır

İhtiyarlık denizinin dalgalarının tokadı, bin bir türlü dalkavukluk ve el ayak öpmeye mecbur kalan insanoğlunun haysiyetinin temelini tahrip ederken keder ve zayıflık selinin hastalığı ise bin bir türlü hareket tarzıyla yatağında hızlıca akarken akıl ve şuur binasının temelini nasıl yıktığının macerasını ve bu saldırıların ortaya çıkarttığı usulsüzlüğün memurluk görevinde gevşekliğe neden olan can dayanamaz derecedeki müdahalesini yazma küstahlığındaki akılsız kalem, açıklamak ve izah etmek bakımından aciz ve yetersiz iken geçen defa onun cömertlik yayan makamına bir nebzecek mazeret sunmaya cesaret göstermiş ve değersiz özür beyanının vezirimizce kabule uygun görülmesiyle af ve merhamete mazhar olduğum haber verilmiş olmakla teşekkür yazısı yazıp kendiliğinden birtakım dolaylı anlamlar çıkarmak emeliyle düşüncelerin hokkasının siyah sularının kuyusunun dibine kadar gittim ve dağı delen becerikli kalemi, bazen mana ırmağının yatağını kazmakta keser ve bazen hayal ve endişe pınarlarının su oluşuna çeşme ettim ve her zaman anlaşılması güç nükte nehirlerini akıtarak taşkın ibareler kâsesini doldurmaya zorluk ve zahmetten ter dökünceye kadar özen göstererek bıkmadan çalıştım ise de; övgü ve teşekkürü zeminine serpecek uygun, saf, içimi hoş, tatlı bir göl kenarına ulaşamayınca emel gemisi, düşünce denizinin gelgitlerinin çarpmalarında kimi zaman kavuşmalara ve ayrılıklara uğramış kimi zaman da birbiri ardınca gelen dalgaların izdihamında çiğnenmekten zarar ve ziyana uğramış olarak ümitsizliğin girdabına düşmek korkusunun şiddetli ıstırabına kapıldım. Ne çare zihinlerin hızlı akan havuzlarında kevser aramak ve hayalin karanlıklarında ruhu besleyici bir bengi su istemek İskender'in, hırsının arkasından gitmesi gibidir. *Lâ-bud ve kulli enâ'i bi mâ fihâ yensehu* vecizesince belirtilen mürekkep hokkası çukurunun kendiliğinden kaynaması ve düşünerek yine kendiliğinden fikir ortaya koyabilmesi yağmurun kendiliğinden yağması *ke-zulümâtin ba'zuhum fevka ba'zin* gibi olup teşekkür yazısı için sayfayı kendiliğinden yazması en kaliteli mürekkebin bile harcı değildir. Sonuç olarak, yazıp bozma tutkusundan vazgeçip belagat ve beyanın değerli incilerini saçan bir yüce meclisin ilminin bereketli okyanusundan huzurlu bir şekilde cömertlik ve affın tatlı suyunu avuç avuç içmekten başka kurtuluş olamaz. İşte *lillahi'l-hamd* Çamlıca'nın havasından ve suyundan sağlık ve huzurun feyzini umarak İstanbul'a geldim. *Tâ ne gûyem ki çi keşfem şud ezîn seyr ü sülûk / Be-der-i savma'a bâ berbât u peymâne revem* İnşâa'llah bir iki gün geçtikten sonra vezirin huzurun çıkıp olan biteni doğrudan sunarak kusuruma af dilemeye cesaret gösteririm.

[15. Mektup]

Eski Sadrazam Rahmetli Ali Paşa'ya Yazılan Küçük Mektubun Suretidir

Fâni ömrün mesafelerini hızla tüketen ihtiyarlık döneminin emeller çayırında yetişmiş olan taze fidanı, doğruluk ve dürüstlüğü olgunluğuna ulaşmış ve her şeyi en güzel şekilde yaratan Allah'ın ihsanının yardımıyla yemyeşil bir şekilde boy verdiğinde, din ve devletin gül bahçesi içindeki sarayının toğrağına dikilmiş olup hayırlı hizmetlerde meyve veren büyük ağaç olması, saadetin ışıklı yolunu ve gül yanaklı sevgiliyi tercih ederek dünya ve ahiret sevabını kucaklamak ister. Bu bereketlerle dolu manaya uyararak bahçenin ezeli koruyucusu olan Allah azze ve celle'nin terbiye eden yardımının bereketiyle yaşlılığımın çimenliğinde feyiz bularak gelişip büyüyen verimli ağacın meyveleri olan Abdülhalîm Bey ve Hasan Bey kullarınız ömürlerinin ilkbaharında risalelerin yapraklarını açmaya çalışarak ve bahçelerde sayfalar çevirmeye çabalayarak Arabî ilimlerin ağaçlarının dallarında meyveler ve Farsçanın ve Fransızcanın tatlılık veren dillerinin meziyetinin zevkini tadan ve usta memurların yetiştirdiği adı anılan saygıdeğer zatın gül bahçesi içindeki sarayının iki tarafı ağaçlı yoluna ulaşmaya ve bağlanmaya layık oldukları, babalarının hatadan uzak olmayan kanaatiyle geçen sene, devlet şûrasının evvelki başkanlığının yüksek makamına sunulmuş ve yazışma dairesinin [20] kâtiplerine isimleri söylenilmiş olup burada devam etmenin şerefiyle iftihâr etmektedirler. Fakat beşeri gayretle çocukların bu güzel hasletlerine vazife verildiğinin müjdecisi olmaya ve iltifat edip gönüllerini almaya babalarının gücü ve kuvveti yetmez. Bu büyük yardım, cömertliği büyük ve bakışlar iksir etkisi yapan yüce bir zatın hikmetli iltifatlarına bağlıdır. Çünkü yaşıt ve akranlarından üstün olup ateşli birer delikanlı oldukları şüphesizdir. Ve bu ateşin durmayan alevi, gençliklerinin başlangıç döneminden beri kuvvetli ve çalışma hevesi ile tutuşmuş olması rağmen hedeflerine ulaşmaya engel manevi bir yol kesici da olduğu basiret sahiplerince bilinmektedir. Bu halde *Sâkî kücast tâ zened âbî ber âteşem feryâdıyladır*, lutfu ve iyiliği deniz gibi çok ve geniş olan vezirin himâyesi altına girmeyi istemeye cesaret ederek hizmetkârlarına karşı iyiliksever efendilerinin ayak bastığı topraklara alnını sürerek nasiplenmekten iftihar etmeleri ve *şehâdet-i peder Ber hakk-ı püser ez haddi hakikat bed rast* bir kere de hakikate sahip nur bolluğu makamlarında da imtihana kabul edilip yüce vezirin doğru ayarı gösteren huzurunda meydana çıkacak değeri dikkate almak suretiyle haklarında uygun görülecek rütbe ve hizmet *Fikr-i her kes be-kaderi himmeti ûst* merhamet dolu yüce yardımları daha münasip olacağından bu konuda tarafımdan kayırılma ve rica talebi uygun olmayacağı hususunda.

[16. Mektup]

Yüce İçişleri Bakanlığına

Yüce vezirin ayak bastığı toprakların tozuna yüzü suyu dökmeye muhtaç olduğunu belirtmeye cesaret eden Yusuf Bey bendeleri Kürdistan'ın birkaç yüzyıldan beri atadan dededen kavminin şerefliyelerinden olup devrin, doğası gereği değişmesi üzere şimdi ve gelecekte, talihin çarkını ne şekilde tersine dönderdiğinin açıklaması, dilekçenin sayfalarında güzelce ifade edilmiş olup her şeyi kuşatan yüce bilginize sunulur. Bendeniz de bu meselede diyebilirim ki; böyle bir biçarenin ümidini iki [21] yıldır bekletmek ve her yeni gün yeniden yeşeren umutlarını iki üç gün sonralara erteleyip sınırlandırarak geliş gidişlerin yorgunluğuyla iyice zayıflamış olan bedenine ve elinde kalan geçim sermayesini de harcayıp bitirdikten sonra mahrumiyet ve ümitsizlik cevabı vermek *mûtû kable en temûtû* vecizesince yaşarken hayattan soyutlamak demektir. Bu bakımdan İsa peygamberin nefesi gibi etkili birinin yüce iyiliği olmadıkça hayatı tamamen biter. En azından memleketine gidebilmesine yetecek kadar referans olursa yani kapıcıbaşılık rütbesi verilse ve ilin saygıdeğer valisine de bir tavsiye mektubu gönderilse sonuç olarak kendi toplumu içerisinde onur ve haysiyeti korunmuş olur, bu hususta.

[17. Mektup]

Eski Sadrazam Rahmetli Reşid Paşa'ya Sadrazamlık Görevine Dönüşü İçin Yazılan Tebrik Mektubudur

Elhamdülillahi'l-lezî bi-ni'metihi tetimmu's-salihati teşekkürüyle vezirin makamını ve büyüklüğünü tebrik etmek vefalı her hizmetkârın zorunlu görevi olduğu gibi yüce vezirin yakın dostu ve eski hizmetkârı olan bendeniz de teşekkür ve tebrik ile beraber kulluk sorumluluğum gereği sadrazamlık vazifelerinde başarılı olunması duasını yapmak için rahman olan Allah'a secde ettiğim toprağa rıyasız gözlerden gözyaşımı döküp hakir ve aciz ellerimi yukarı kaldırıp duamın kabulü için tespih çekerek yakınlığımı ve kulluğumu arz etmek bakımından *Kâinâtı birdenbire mutluluk ışığı kapladı / Hayrete edip yâ râb bu aydınlık nedir dedim / Bir müjdecî çıktı tarihle haber verdi / Ey Reşid-i Mustafâ devrin yine sadrazamlığı süsledi* tarihini gücüm yettiğince ve içimden gelerek sayfayı yazıp doldurdumsa da kusurlarını düzeltmeye misk kokan kusursuz kaleminizin [22] yardım mürekkebinin döküleceği ümidim olmasa Aristo'nun bile gıpta ettiği makamınıza sunmaya cesaret edemezdim. Değersiz talebim uzun süreli ahbaplığımızın yıllara dayandığını hatırlatarak kimya etkisi gösteren büyük iyiliklerinin devam etmesidir. Her daim vezirin cihanı süsleyen tedbirleri yüce Allah'ın rızasına uygun ve sonsuza kadar vezire yakışacak övgü ve medihler insanların lisanlarını süsleyen ve usulüyle okunan zikir olsun, âmin. *Devlet bağının o fidanı elbet sana da meyleder / Â gönül neden âh ediyorsun buna zaman derler* beyti Paris'te iken aramızda söylenirdi. Unutulmamasını ricâ ederim, emir ve buyruk daima sizindir. 17 Aralık 1854 tarihinde.

[18. Mektup]

Adı Anılan Rahmetlinin Sadrazamlıktan Alınarak Büyük Meclisin Başkanlığına Geçiş Döneminde Yazılan Teselli Mektubudur

Makam değişikliğinin olması *ve'l-kamere kaddernâhu menâzile* mealindeki ayet icabınca, cihânı yaratan Allah'ın yazgısının ölçüsüne ve hikmetinin gereğine uygun olup yetersizlik ve makam düşüklüğü anlamına gelmeyip ihtişama gerek olmadığı ve her şeyin, kendisine belirlenen vaktinin dolmasıyla asıl yerine yönelip doğal olarak geri dönmesi gerektiği, aydın kimselerce apaçık bilinen bir şeydir ve delilleri filozof yaşantılı yüce vezirin bizzat tecrübesiyle sabit olup şimdilik böyle uzaktan şu anı ve geleceği tebrik etmenin yanında olayların öteki yüzünü izah etmekten beri durup *bi-mennihi te'âlâ* yüce vezirin gayretinin yardımıyla birkaç güne kadar ayrıntılı bir şekilde sözlü olarak ifade ve tebrik etmeye gelirim. Bu durumda sözü kısa tutmak ve mutluluk şafağını gözetmek edebe [23] uygunluğu tercih olduğundan Allah'ın izniyle vezirin cihanı süsleyen yüce ilmiyle bildiği üzere her zaman muhtaç olduğum merhametlerinin göstergesi olan lütuflarının ışıklarının benim için sürekli olarak parlaması hususunda emir ve buyruk yüce vezirindir.

[19. Mektup]

Adı Anılan Rahmetli Zatın Sadrâzamlığa Geri Dönüşü Zamanında Yazılan Tebrik Mektubudur

Yüce vezirin ayak bastığı topraklara bağlılık ve hizmetkârlık ile gururlanıp sürekli olarak mazhar olduğum vezirin cömertlik dolu iltifatlarıyla övünüp teşekkürle borçlu olduğum şereften ötürü değişim hadisesinden önce şairliğin verdiği kehanetle belirtmiş olduğum işaretlerin ortaya çıkması beklenip sadrazama hayır dualar etmekle meşgul iken vezirin cesaretli duruşu sebebiyle geri adım atılıp sadrazamlığın şerefli konağında kalması emredildiği olayının haberi dünyanın her tarafında duyulmuş ve çıkardığı gürültü göklere çıkmış olup kâinatın zerrecelerini bile uyandırmış ve özellikle bu önemsiz ve değersiz bir zerre hükmündeki bendenizi sevinç ve mutluluğun nuruyla aydınlatmış olmasıyla *Zi-mansıb ez heme küser-i efzûn şeved mansıb / Tûyi ki mansabet ez mansıb tû mansıb yaf* hakikatli sözüne uygun görevlendirildiklerine istinaden vazifesini yerine getirme konusunda kutlama ve tebrik yazısı yazmak eski usul bir davranış ise de bu konuda uygun bir zemin ile fikir ve hayali doğru yöne götürecekt taşıta münasip bir ortam bulmak imkân dairesinin dışında ve belki imkânsızlık derecesine ulaşmakla *'aleyke 'avn-u'llahi* duasıyla yetinip sadrazamlık gücünün ve görevinin devamı için kabul edilesi duasıyla yüceler yücesi Allah'ın dergâhına sığıldığı inşaallah yüce vezirin de bildiği üzere eskiden beri alışmış olduğum hizmetkârlarını koruyup gözetken alakalarının güzel aydınlığının, benim adıma ışığını saçmaya devam etmesi hususunda. 21 Ocak 1856 tarihinde.

[20. Mektup]

Adı Anılan Rahmetli Zata Düğün Kutlamaya Dair Yazılan Tebriktir

Yüceleri süsleyen vezirimiz tarafından da bilindiği üzere ve eskiden beri aynı sağlamlıkta devam eden kulluğumla övünç ve gurur duymak şerefinden ötürü nefesleri sayılı fani hayatımı, yüce vezirin makamının ve ömrünün günlerini arttırmaya ve mutluluk kandilini parlatmaya sarfetmekle meşgul iken bu bahtiyarlığa erişilen dönemde dünyanın her yanında sevinç etkisi yaratan vezirin mübarek düğününün olacağı haberi duyulup sadakat gösteren bütün hizmetkârların kalplerini ferahlatıp sevindirdiği sırada ezeli hizmetkârları olan şahsımı da çeşitli sevinç ve ferahlıklara ulaştırmıştır. Bundan böyle cihanı süsleyen bir bezekçi olan güneş, dünyanın yüzünün perdesini açtıkça vezirin saadetli hanesini şen ve her daim mutluluk yeri yapsın ve işte bu büyük uğurlar gösteren düğün, yüce vezirin ve bütün insanların hakkında sevinç ve bereket süsü olsun diyerek edilen samimi dua her zaman kuluna hak ettiğiinden fazlasını veren rabbimizin kabulüne sunulmuştur. Yüce vezirin cömert makamına olan devamlı bağlılığım sadrazamlığa ilham denilen kalp rehberliğinde yle açıkça ortada olduğundan bu konuda baş ağrıtmaktan sakınarak sadece sevinci tebrik edip kutlamakla hakkımda uygun görülen cömertlik dolu yüce iyiliklerinizin bundan sonra [25] da devam etmesi dua ve talebimin bildirildiği dilekçeyi sunmaya cesaret gösterildi, bu hususta. 13 Nisan 1855 tarihinde.

[21. Mektup]

Rahmetli Saîd Paşa'ya Mısır'a Vali Olduklarında Yazılan Tebriktir

Bi-lutfihi ve keremihi te'âlâ Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan halife hazretlerinin sayesinde bu defa Mısır'ın en yüksek makamına uğur ve bereket süsü yapıldığının sevinç veren haberinin dünyanın her tarafında duyulmasıyla mutluluğa boğulduğum ve her zaman ömrünün ve makamının daim olması duasına devam ettiğim ve valilik makamının büyüklüğünün ve kudretinin ışığını takip ederek her bir işinde bir vezir edasına sahip beğenilen davranmaları ve sonsuz kudret sahibi olan Allah'ın rızasına uygun hareket etmeleri -kabul edilesi- dualarıyla kulluk vazifemi yerine getirdim. Yüce vezirin hizmetkârlarını gözeten, onlara karşı çok cömert olan seçkin tabiatı ve sadık dostlarını memnun edici karakteri ve merhametleriyle meşhur olmaları bakımından yüce Allah'ın izniyle pek değerli memurlarının bütün işlerinde, meliklerin yüksek adaletinin rehber olarak kabul edilmesiyle, hayırlı işler başaracakları gibi, bir süredir sıkıntıdan mahvolan bunca hizmetkârın ve yüce vezirin mutluluğuna hayır dua edenlerin de -hizmetkârlarının gönlünü okşayan- büyük iyiliklerine mazhar ve şefkatlerine nail olacakları ve bu bakımdan başlarından geçen olumsuzlukları unutup vezirin büyük lütuflarına kavuşmak suretiyle sevinç ve mutluluktan gözlerinin aydın olacağı aşîkârdır. Ve vezirin huzuruna gidip gelmeye devam etme ve özel durumumun

mertebesi bendenizi gözeten yüce makamınıza gelmemle ispatlı olup bilindiğinden layık olmadığı halde üzerimden iyilik dolu güzel bakışlarını ve yüce şefkatlerini esirgemediklerine dair zaten açık bir buyruğun [26] olması nedeniyle yalnızca yüce vezirin makamını tebrik ve kutlama konusunda dilekçe sunmaya cesaret edildiği her şeyi kuşatan ilminizin dâhilindedir, bu hususta. 3 Şubat 1854 tarihinde.

[22. Mektup]

Eski Sadrazam Rahmetli Âli Paşa'ya İkinci Defa Dışişleri Bakanı Olduğunda Yazılan Tebriktir

Sepide dem ki zi-dem-i âsitîn be-şem'-i şu'ur / Şenidem ayet-i isteftehû zi- 'âlem-i nûr bu uyanışla varlık ve yokluğun değişimleri arasında Allah'ın doğru yolu gösteren şimşegi, anlaşılması güç olan şeylerin perdesini yırtarak acaba nedir diye sorup *Hümâ-yı evc-i sa'âdet be-âşiyân-ı âmed* nidâsıyla aciz varlığımın dört bir yanını sevinç nurlarının kuşattığı müjdelenerek vezirin saygın konağına bereketlerle dolu şerefli dönüşlerini parlatıp aydınlatmakla *Dûş vakt-i seher ez gussa necâtem dâdend / Ve ender ân zulmet-i şeb âb-ı hayâtem dâdend* nağmeleriyle eşi benzeri olmayan bir tarzda teşekkür borcunu ödeyip eskiden beri faydalı bilgilerle yazılarımı süsleyen makamının büyüklüğü ve gücünün devamlı olması duasının işaret ettiği güzellik, Allah tarafından kabul edilerek tebrikinin ve kutlamalarının davulcusu olduğum vezirin yüce bilgisi dâhilinde olup hakkımda ışıltı saçan şefkat dolu yüce iltifatlarının güneşini daima esirgmeden ve sis ve bulut engelinden uzak tutup *Ânân ki hâk-râ be-nazara kîmyâ künend / Âyâ bûved ki kûşe-i çeşmî bimâ künend* dileklerini de iyilik ibaresi ve birtakım mecaz ve istiare şeklinde kabul edip saygıdeğer sadrazamlık makamına arz ve beyan etmeye yüce zatınızca uygun görülmesi hususunda. 16 Ocak 1855 tarihinde.

[23. Mektup]

Rahmetli Ömer Paşa'ya Başkumandanlık Verildiğinde Yazılan Tebrik Mektubunun Suretidir

Kendisinin büyük bir cesarete ve yiğitliğe sahip olması nedeniyle yüce hükümdarın kerametli iltifatların nurları birbiri ardınca [27] tekrar tekrar çakan şimşeklerin ortaya çıkması gibi bu kez de dünyaya hükmeden yüce hükümdarın yeni lütuflarından biri olan başkumandanlık unvanının verilmesiyle yüce vezirin şan ve şerefine, saygınlık ve makamının bahsi geçen unvana yükseltildiğini bildiren mektupla parlatılmış olduğu herkesçe duyulmuş ve özellikle değersiz bendeniz de öğrenince mutluluk ve gurur duyarak yüksek makamlarının daim olması duasını takiben insanların da beklediği üzere adalet bayrağının hakkıyla taşınmasına Allah'ın yardım etmesi duasına ara vermeden başlanılmıştır. Başkumandanın şerefli makamına, iddiasıyla gurur duyduğum, özel yakınlığım vesilesiyle övgü ve teşekkür gevezeliği yapmak kulluğun

eski bir âdeti ise de şimdilik dua cevherlerini esirgmeden sarfetmek ve *ve yensuraka 'llâhu nasran 'azîzen* mealindeki yakarışı okumakla yetinilip, yüce Allah'ın izniyle, malumunuz olduğu üzere alışmış olduğum büyük iyiliklerinizin hakkımda her zaman devam etmesi hususunda. 2 Mart 1854 tarihinde.

[24. Mektup]

Mısır Hidivi Rahmetli Said Paşa'ya Yazılan Taziye Mektubudur

İnsanlara ve cinlere canı yaratan ve yeryüzüne ve yeryüzünde yaşayanlara hayat veren yüce Allah, *tenezzehtu kibriyâ'e zâtihi 'ani'z-zevâli ve'n-noksâni*, vezirin insanlığa faydalı varlığını, nice yıllar azamet ve şan ile tahtların süsü, iktidar ve makamların ışığı kılsın. Arif kimselerin hamisi olan ve nimetler ihsan eden efendimizin de bildiği üzere kâinatın yaratılış esası gereği suya nakşedilmiş bir resim gibi süreksiz oluşuna gözümüzle şahit olduğumuz cisimlerin ve varlığın bir hayal olduğu şüphesiz iken sonradan ortaya çıkan varlık âleminin iyi ve kötü fiillerinden etkilenen ya yaratılışın hikmetinden habersizdir [28] veyahut sonuçların nedenini araştırmakla uğraşmaktadır. Bu ise ruhların yorulmasından ve vücutların mahvolmasından başka bir sonuca fayda sağlamaz. Bu mana üzerine bu defa vezirin hanesinin devamını sağlayan neşeden bir parçanın kaybolması diğer parçaların temeli olan nimetler ihsan eden yüce efendimizin zatının devamı ve manen olgunlaşması uğruna feda olmuştur. Allah katında değerli olan temiz ve pak ruhlarını rahmetle anıp ve her durumda, bir olan yüce Allah'ın feyizlerinden bereket ve yardım isteyerek *Hîre hîre çi nehî ber-dil-i hod bâr-ı cihân / İnçünün bûd bûd tâ ki bûd kâr-ı cihân* şeklinde belirtilen düşünceyle teselli bulan ve yeniden Allah'ın lütuf güneşinin ışıklarını bekleyerek can ve gönül sahasını süslemek ve parlatmak vezirin temiz fitratının sağlamlığından kaynaklanan gerçeğin ve aklın kusursuz cevheri gereği olduğu bendeniz tarafından da bilinmektedir. Bu konuda taziyeyi uzatmak ve teselli ibarelerini arttırmakla ahbaplıktan kaynaklı sayfaları gereksiz karalama cesaretini doğru görmeyip hizmetkârlığın gereği olarak kalemimle tekrar dua ederek nimetler ihsan eden efendimizin kalp levhasının her zaman hüznü ve keder yazılarından uzak ve gam pasından arındırılmış olarak beden sağlığı daim, hüküm sürdüğü ülke ve şehirlerin her tarafı aydınlık olsun. Yüce vezirin dostluk gösteren tebaası, merhametlerinin gölgesi altında nasipli ve huzurlu olsun. Bendeniz hakkında da eski hizmetkârlarını gözeten iyiliklerinizin aynen devam ettirilmesi duası ve talebiyle kulluk dilekçemi tamamladığım yüce Allah'ın izniyle vezirin âlemi süsleyen ilminin malumudur, bu hususta.

[25. Mektup]

Rahmetli Rıfat Paşa'ya Meclis Başkanlığından Alındığında Yazılan Teselli Mektubudur

Yüce saltanatın önemli işleriyle meşgul olarak yorgunluk çeken memleketlerin süsü olan aydınların kimi zaman duyu ve hislerinin iyileşmesi için dinlenmesi gerektiği ve bu iyilişme dinlenmesi için uzun bir tatilin gerektiği uzmanlarca tespit edilmiştir. Ve bu nüktenin farkında olanların ilahî lütufların ortaya çıkmasıyla bazı hayırlı değişimlerin gerçekleşmesini istemesi gerekirse de makam sevgisinin iştah kabartan lezzetleri konu reislik olunca bu düşüncüyü engeller. Allah'ın apaçık ayeti gereği *innehu kâne zalûmen cehûlen* bu durumun tahammül edilemez sıkıntılara sebep olması ihtimaline rağmen hiç kimse bundan sakınmaz. İşte bu hal üzere Rahman ve Rahim olan yüce Allah'ın gizli lütuflarıyla ömür sürdürdüğü aciz kullarını bir müddet sağlığı ve selameti için dinlendirip gelecekte kusursuz yüce mükâfatlarından esirgmeden vermek ve önceki mevkisinden daha yüksek bir dereceye ulaştırmak için halden hale aktarmakla işlerden uzaklaştırması, geçmişte meydana gelmiş nice olayı anlaşılır kılar. Bu hakikat tarafınızca da bilindiğinden saygıdeğer vezirin şimdiden, kutlama ve tebrik etmeye layık görüleceğinden şüphe etmeye gerek var mı? Yüce Allah'ın izniyle vezirin beden sağlığı yerinde olup kısa zamanda her bakımdan güçlü işaretlerle varılacak son noktaya ulaşmış olarak vefalı hizmetkârlarının sevinçten gözlerini aydın edecekleri görülen ve görülmeyen işaretlerle kanaatimce açık ve net olduğundan fazlaca methetme ve sanat yapma yolundaki kalem atımı dizginleyip sözün hayırlısı az ve öz olandır yolunu tutarım ve sadece yüce lütuflarının sürmesini istemekle yetinirim, bu hususta. 5 Mayıs 1852 tarihinde.

[26. Mektup]

Vidin Valiliğinde İken Mutasavvıf Âlimlerden Belgrat'ta Sürgün Bulunan Ömer Efendi'ye Yazılan Teselli Mektubudur

Ruhlar ordusunun askerlerinin pervaneleri meclisi süslerken *kemişkâtin fihâ* [30] *misbâhun* muhabbet sabahının başlamasıyla birbirini dost sayanlar arasında sevgi nurlarının ışığını saçmasa hayal âleminin yatağında yalan perdesinin araya girmesiyle anlaşmazlık bulutu ile ülfet güneşi arasında tutulma gerçekleşip yakın ve uzak herkesin birbirine yabancı birbirinden habersiz olması gerekirdi. Ancak birbirini Allah için sevmenin derecesini ölçebilecek kabiliyetimiz olmasından dolayı *Bâ meni der Yemeni pîşi meni / Bi meni pîşi meni deri Yemeni* kaidesince bedenlen birbirimizden uzakta olsak bile geçmiş uzun zamana dayanan sevgi güneşinin ışınları her yerde aynı olduğundan vatan edinilen her yerde ve her zamanda etkileyici bir sır olan *Allâhu nûru's-semavâti ve'l-ardi* ayetinin parlamasıyla kalplerimiz birlik olmuş ve hatta aynı güneşe perdelerini açmış yalnızlar olduğumuza zan ve şüpheyi yer yoktur. Şerefli zatınızın Belgrat'ta ve samimi dostunuz olan şahsımın Vidin'de bulunmasından kaynaklı var olan mesafeyi ortadan kaldırmak suretiyle kavuşup bir araya gelme isteğine güzel bir vesîle olmak için yüce şahsınızdan tarafıma gönderilen görüşme talebiyle ilgili mektubun bir sureti görülen lüzum üzerine daha önce Belgrat kumandanı saygıdeğer Besim Paşa'ya yazı ile

bildirilmişti. Üzerinden uzun günler geçip cevâbı gelmediğinden gecikme tehlikesinden kaynaklı olumsuz düşünceler başlamış ise de bu defa daha güzel bir diğer ihtimal düşünülererek ikametlerinin Vidin'e verilmesi yüce sadrazamlık makamına yalvararak sunulmuştur. *Allâhu ğâlibun 'alâ emrihi*. Mevlânâ, *Le in nazare'z-zemânu ileyke şerzen / Fe lâ teku daykan min zâke sadren / ve kun billahi zâ'ikaten fe innî / Era'l-lahe fi'l-emri sirren* sözünün hikmetini bildiğimizden gönlü avutmaya ihtiyaç duymuyorsak da bazı zararların meydana gelme tehlikesinden kederlenmemek alakadarlık gereği mümkün değildir. Fakat dünyanın son bulması hakîkatte geçici bir sermayenin tükenmesi olup gönül aynasının bundan dolayı kirlenmesi gerekmez. *Fe'l-mâlu muktesebun ve'l-izzu murtece'un* / [31] *İze'n-nufûsu ve kâhâ'âl-lahu min 'atabin* bunu görmemek ilim sahibi olan zatınız katında bilinmeyen bir şey değildir ki *Ve kem lillahi lutfın hafıyyin / Ye dukku hafâhu 'an fehmi'z-zekiyyi. Bi-lutfihi ve keremihi te'âlâ* umudum var ki kavuşma vakti gibi çabuk geçen günler de bir araya gelmemizi kolaylaştırıp *Yâ leb-i dem-sâz hod ger cüftemi / Hem çü ney men güftenî-hâ güftemi* gönül okşayan bakışlarıyla uyandığımda söyleyeceğim pek çok şeyden şimdilik bu özetle yetinelim. Sonuç olarak *Endişe gecesı geçti bütün korkular bitti / Kavuşma gününün sabahının ışığı göründü*. Eyvallah. 30 Ekim 1852 tarihinde.

[27. Mektup]

Adı Anılan Efendiye

Yüce zatlarının her şeyin bilgisine sahip ve ortaya çıkan her meseleden haberdar ve hayır ve şerre dair her şeyin kaza ve kaderin gereği olduğunun idrakinde olup şüpheden uzak bir şekilde bildikleri açık ve aşikârdır. Ve bu tür sıkıntıların ardından gelen güzel mükâfatın ve büyük mutluluğun ışığının parlamasının ilahî adetten ve ezelden yazılmış takdirattan olduğu ilim sahiplerince açıkça bilinmektedir. Asil ve temiz soylu tabiatlarında gizli olan din kuvvetinin nurlarının gereği hatır aynanızı gam tozuna bulamaya izin vermeyip daima her türlü kusurdan uzak olan yüce Allah'ın mükâfatının nurlarıyla parlatmaya bekçi olunmasına dair vasiyetleri ve kıymetli talepleri üzerine Belgrat kumandanı saadetli paşaya yazılan övgü yazısının mektup olarak gönderildiği bildirilmekle savaşa dair bazı meselelerde harcanmak üzere zarfın içine konulup hediye yollanan olan üç bin kuruşun güvence olarak kabul edilmesi arzusu samimi dostluklarının devam etmesine güzel bir bahane olarak düşünülmüştür.

1 Aralık 1852 tarihinde. [32]

[28. Mektup]

Vidin Valiliğinden Mısır Valisi Rahmetli Abbas Paşa'ya

Es-sa'idu sa'idun fi batni ummihi mucize tesiri yapan hadisişerifin güzel manasının vezirin gençliğinin parlak dönemlerinden ve ömrünün ilk zamanlarından beri

mübarek ve uğurlu alınlarında ışıldadığı tarafımdan bilinse de bu sıralar İslam ümmetinin, dinin ve yüce devletin yardım ve hizmetinde gösterilen herkesçe takdir edilen etkileyici gayretlerinin insanlar arasında açıkça biliniyor olmasıyla doğruluğuna olan eski inancım aynı şekilde sağlam ve devam ettiğinden yüceler yücesi Allah'ın dergâhında hamd ve senâya ve vezirimizin şan ve şerefının devamı için hayır dua etmekle ve gösteriş ve riyanın kirinden beri olarak teşekkür etmek maksadıyla emelleri süsleyen büyük huzurlarına arz ve takdim etmekten iftihar ederim. Eski hizmetkârınız da, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan padişahın kuvvetli gölgesinde yüce vezirin lütuflarının bereketleriyle Vidin'de bulunup şu an mevcut olan meselenin başlangıcından şimdiye dek gerçekleşen hiç hükmündeki değersiz kulluk hizmetim hizmetkârlarına ikramda bulunan vezirimizin adaletli kulağına ulaşmış olduğundan detaylar ile baş ağrıtmaya etmeye cesaret göstermek edebe aykırı olacağından bu durumda açıklama konusunda sözü daha fazla uzatmamak kalem dinlenmeye alınmıştır. Fakat bu tarafın şu an ki durumu nimetler ihsan eden efendimizin kalbini neşelendireceği düşüncesiyle uğur sayarak ve teşekkür amacıyla bir nebze açıklanma yapmama izin verilmiştir. Şöyle ki yüce vezirin de bildiği üzere Vidin önünde Ulah diyarı kasabalarından Kalafat diye adlandırılan mevkinin halifelüğün olanüstü gücü sayesinde ele geçirilip hüküm altına alınmasından şimdiye kadar düşman tarafından nice [33] çaba ve gayretlerle tekrar geri alınmaya veya baskı altına alıp kuşatılmaya çalışılmışsa da *hamden li ni'emi'l-lahi te'âlâ* her ne vakit zarar vermeye teşebbüs etseler güçleri kırılmış ve hezimete uğratılmış olarak geri dönmüş ve neticede her seferinde ümitleri daha da kırılmış ve nasipsiz olarak bir gece gafil bir halde bütün bütün terk edip gitmişlerdir. Şimdi küçük Eflâk diye ifade edilen memleketin tamâmen boşaltılmasıyla yüce padişahın askerlerine her taraftan yol açılmış on beş yirmi saatlik mesafede kurulmuş olan karye ve kasabalara sıkıntısız varılmıştır, memleketin ahali de memnun ve minnettar olarak askerimizi güzellikle karşılayıp kabûl ederek padişaha hayır dualarda bulunmaktadırlar. İşte şimdilik şu kadarcık açıklamayı bahane ederek kulluğumu hatırlatıp özel bağlılığımı bildirmeye cüret ettim. Yüce Allah'ın izniyle vezirimizin âlemi kuşatan bilgisinin de dâhilinde olduğu üzere büyük lütuflarınızın devam ettirilmesi ve değersiz ismimin hatırdaki tutulup mutlu olmamın sağlanması hususunda. 23 Haziran 1855 tarihinde.

[29. Mektup]

Rahmetli Sârim Paşa'ya

Şahsıma olan büyük iyiliklerinin bereketinin devam edeceğini bilerek ve Tırnova'da padişaha ait binalardan sorumlu bakan, yüksek rütbe sahibi Salih Efendi'ye emredilen işlerde -adı anılan amir aracılığıyla- kendisine yardımcı olarak görevlendirilmek şerefine eriştiren yüce vezirin emir yazısı üzerine ahbaplıkla geçen zamanları hatırlayıp -Allah biliyor- dostukla dolu yüreğimden hüznün ve mutluluk

birbirine karışarak açıklanması mümkün olmayan bir ruh haliyle tam bir samimiyet ve acizlikle ömrünün ve saygınlığının daim olmasına dua edip anmaya özel çaba gösterdim. Adı anılan zatın görevli olduğu söz konusu binaların işleri karmakarışık bir halde [34] olduğundan birçok zorluğun ortaya çıkmasıyla ben kulunuz dahi ızdırıp içindeysem de elimden geldiği kadar işleri kolaylaştırmakta kusur etmiyorum. Yüce Allah hepimizi korusun, âmin. Efendim yüce makamınıza olan bağlılığımı ve samimiyetimi anlatmaya kalkışsam âcizane dostluğumun mertebesine yakıştıramam ve her şeyden ziyade vezirin hakikati bilen makamına yeniden yazı ile ifade etmeye ihtiyaç görmüyorum. *Gönül kutusunda muhabbetin saf cevheri gizli / Ben de onun mührünü her ân canım gibi saklarım.* Allah *sübhânehu teâlâ* hazretleri, kendi rızasını kazanmayı başarmış olarak sürekli baht açıklığı ile sağlığını ve huzurunuzu daim eylesin. Her nasıl olsa hizmetkârının gönlünü hoş tutan makamlarına yüz sürmekle emellerin tatlı suyunun içmeye nail olurum. Ancak gönül bu emeller arasında cömertliğiyle halka fayda sağlayan vezirin beden sağlığı haberine de hasret çekiyor olmasıyla bu konuda şefkat dolu iyilik ve lütuflarını esirgemedi göstermelerini arzu eder ve yüce Allah'ın izniyle sevindirici haberlerinizin ve devamlı müjdelerinizin gelmesiyle gönlümün Allah'ın nimetlerine doyacağını ümit ediyorum, bu hususta. 5 Eylül 1849 tarihinde.

[30. Mektup]

Saygıdeğer Rızâ Paşa'nın Selanik'e Vali Olduklarında Tırhala'dan Yazılan Teşekkürdür

Bu defa vezirin kıymetli komşuluğuyla iftihar etmek lütfuna nail olmam uygun görülerek Selanik sancağına makam ve güç sahibi olarak geldikleri haberi kulağımı okşadığında yüce eteklerini öpmek ve vezirin aydınlık yüzünün sayfalarını büyük bir istek ve hevesle ziyâret edip okumak arzusuyla *Bulsam uçardım ama neyleyim ki kanatlarım yoktur* hasreti gönlümü dağlıyorsa da *Mâ lâ yudriku kulluhu* [35] *lâ yutriku kulluhu* sözünün gereği olarak şimdilik büyük başarılarını işitip dualarını uzaktan eda etmek ve adaletiyle ün yapmış vezirin göreve gelişinin tebrik merasimini bu şekilde kutlamakla yetinerek kavuşma şerefini kaderde tayin edilmiş zamana ve aydınlık ve çiçekli bir mevsimine bırakmak Allah'ın ölçülü sırlarının gereği olduğu yüce Allah'ın izniyle vezirin üstün bilgisi dâhilinde olup açıklama ve izahtan muaf bulunan özel ahabplığımı övmeye ihtiyaç duymayarak bilinen hususun lütufkâr katınızda açıkça biliniyor olmasıyla *Ey yaralı gönül kıymetini bil sana nasihat cevherim budur / Kulağına küpe yap, bir köşeye at unut gitsin* istek ve ricasına cesâret edilmiş ve sözlü olarak da nimetler ihsan eden yüce makamlarına sunup bildirmeye izinle divan kâtibimiz Reşîd Efendi bendeleri özel olarak gönderilmiştir. Yüce vezirin huzurunda alnını yere sürüp saadet bulduktan sonra yüce emir ve isteklerini yerine getirmek üzere emrederlerse oralara varmış iken İstanbul'daki saygıdeğer oğlum Subhî Bey kulunuzu görüp dönmesine izin verilmesi hususunda. 14 Mayıs 1849 tarihinde.

[31. Mektup]

Deniz Kuvvetleri Kumandanı Rahmetli Süleyman Paşa'ya Yazılmıştır

Yüce vezirin nurlu alınlarında gördüğüm sabahın bereketli ışığıyla parlayan bir zerre olmam bakımından “*Ey bereketli güneş, hizmetkârını unutma*” demeye hazırlanmış iken hizmetkârınız Cemâl Efendi'nin gelmesiyle kullarına ikramda bulunan yüce vezirin gönlü okyaşan bir kıtası iftihar vesilesi olarak elime ulaşıp bu konuda da eskiden olduğu gibi koruyup kollayarak cömertlik ve iyilikte bulunduklarından daha çok şahsıma mümkün mertebe yüce yardımlarının da layık görüleceği [36] vaadiyle kırık gönlümün alınması iyilik üstüne iyilik olarak merhamet ve yardımlarının uygun görülmesi ben kulunuzu iyiliğe karşı nasıl teşekkür edeceğim konusunda şaşırtmış olup ömrünüzün ve saygınlığınızın daim olması duasından daha etkili ve güzel bir söz bulamadım. *Vallahu veliyyü't-tevfik*. İki senedir ilahî takdirle ortaya çıkan büyük değişimlerin oyuncağı olup ne olduğumu bilmedim. Mısır'da yirmi beş senelik emekle evliyanın feyizli gölgesinde kazanmayı başardığım varlık ve zenginliğin tamamıyla zulümle çiğnenip zarar görmesinden de öte gelecekteki mululuktan da mahrum kalmama gayret gösterilerek ve ailemin bir kısmı İstanbul'da ve bir kısmı Mısır'da kalıp onlara da kavuşmamak üzere ayrı tutulmamıza özen gösterilerek İstanbul'a gidilmeyecek ve rütbesi yükselmeyecek şeklindeki anlaşma ve sözleşmeyle rehin kaldım. *Feryâd besî kerdem ve feryâd resî nist / Gûyâ ki der-în künbed-i devvâr kesî nist*. Allah'a yemin olsun bu dertleşmeyi şimdiye kadar hiç kimseye açmadım. Efendimin ince ve temiz kalbi durumumu apaçık bildiğinden ve dünyada nadiren gerçekleşen hikâyelerden sayıldığından “*Yaratılışın özü yeryüzüyle buluştuğundan beri / Hikâyenin maksadı hisse almaktır*” diyerek şöylece bir durumu açıklamaya cüret ve belki edebe aykırılık ettimse de bağışlamanızı ricâ ederim. 1 Ocak 1850 tarihinde.

[32. Mektup]

Rahmetli Başkumandan Ömer Paşa'ya

Yüce vezirin gerçeklere aşina olan makamına açıklamaya ihtiyaç olmamasına rağmen içinde yaşadığımız yüzyılda dinin ve devletin nizam sancağının yüce saltanatın en şereflipleri tarafından ümmetin ittifakıyla başkumandanın güçlü ellerine verilmiş olmasıyla İslam âleminin tamamının kalben ve bedenen söz konusu zaferle dalgalanan sancağın korunması emriyle ilgili [37] bu onurlu hizmeti yerine getirmeye çalışıp gayret göstermeleri herkesin bizzat görevidir ve bu konuda vereceğiniz emirlere ve alacağınız tedbirlere itaat edip ve razı olmanın iki cihan saadeti olduğunu bilmeyenler insan sayılmaz ve bilip de ayrılık uçurumuna gidenlere müslümân denilmez. Ve mademki söz konusu zaferle dalgalanan sancak şimdi kalafât mevkisine dikilmiş ve her milletin kendi kıyısına gelmesini dört gözle beklediği bu yüce sancağın *hamd'ullahi te'âlâ* çevresinde bulunmak şerefiyle iftihar ettiğimden madden ve manen hizmet etmek güzelliğinden

kaçınsam yukarıda bahsedildiği üzere *ma'âza'llahi te'âlâ* insaniyyet ve İslamiyyetten çıkmış olmam gerekir ki bu durumda dünya hayatı sıkıntıyla geçen üzüntü ve bela yeri; gül bahçesindeki saray olan ahiret yurdu ise felaket dikenliği olup boşa gitmiş demektir. Bundan dolayı işin başlangıcından şimdiye dek nice zor durumları ortadan kaldırmak suretiyle âcizane hizmet etmeyi başarmış olmamın yüce vezirin şerefli makamlarınca tasdik edilmesiyle avunup tam bir yalvarma ve yakarmayla ile yüce makamınıza teşekkür etmekteyim. Ve bundan böyle *bi-lutfihi te'âlâ* ümitvarım ki güzel yardımlarınızın da desteğiyle birçok hizmeti başarıp övünç ve gururla ve Allah'ın yeryüzündeki halifesinin şerefli gölgesinde devamlı hayırla anılan bir nam ile dünya ve ahirette sonsuz bir şeref kazanmış olurum. Ancak işler büyümüş ve doğal olarak zorlukların başlamış olmasıyla ileride de *bi-havlihi ve keremihi te'âlâ* öncekinden daha kolay tahsilat için muhasebe işlerini ayırmak ve büyük cesaretinizin sayesinde işleyişi iyileştirmek maksadıyla Vidin maliye memuru saygıdeğer Rıfat Efendi kulunuz gönderilmiştir. *Bi-mennihi te'âlâ* yüksek makamınıza yüz sürmeyle şeref [38] bulup sözlü olarak anlatılıp yakinen haberdar edilmenizden sonra hızlıca geri gönderilmesi iyilik ve lütfunun uygun görülmesi hususunda.

[33. Mektup]

Sadr-ı Esbak Mustafa Nâ'îlî Merhûm Girit Vâlisi İken Rûmeli Teftîş Me'mûriyetinden Yazılmıştır

Âh efendim ben seni ne kadar severim ve acaba nasip olup da görebilir miyim diye ne kadar üzülrüm ve senin de bana olan muhabbet ve samimiyetini bilir ve takdir ederim. Ancak ne çare ki insan kederlerin esiri ve iradesi elinden alınmış olarak ilahî iradenin elleri arasında şekilden şekile girerek gezip dolaştığından istediği gibi her emeline ulaşamaz ve her talebini gönlünün arzu ettiği şekilde gerçekleştiremez. İşte bendeniz sizin de bildiğiniz gibi dönemin hadiselerinin pençesinde değişimlerin oyncağı olarak nice zamandan beri Avrupa, Afrika, Asya memleketlerinde sapan taşı gibi atılmakta ve sıcak ve soğuk rüzgâra göğüs gererek nefesleri sayılı fani hayatım sona yaklaşmaktadır. Her ne ise temiz ve mübarek nefeslerinizin rehberliğinin bereketiyle yolcu, çölleri sağ salim aşip muhteşem cömertliğinizin gölgesinde nasiplenip şimdilik tam bir güvenlik içerisinde ve huzurla Rûmeli diyarını dolaşarak memuriyet vazifesini yerine getirmeye âcizane gücüm yettiğince çalışmaktayım. Birkaç gün evvel hazineden sorumlu hizmetkârınızın geldiğini işittiğim anda yüce vezirin kendisini görecektim ve hasretten ateşte yanan kalbime tesellinin tatlı suyu serpilecekmiş gibi aman bulun getirin de göreyim diye adamlar görevlendirerek getirttim. Sıhhatinizin ve neşenizin durumunu sorup mutluluk verici haberlerinizi alarak ferahladım da seni görmüş kadar oldum diyemem. Doğru [39] sözlüler arasında muhabbette yemin olmaz. Melek huylu yüce zatınıza kavuşmaya olan hasretimi ve özlemimi anlatamam. Gerçi yüreğim ağzına kadar muhabbetle doludur. Lakin kerem sahibi olan zatınızın ayağını

basacağı yere halılar sermek için sizi görmek gerekir. Hoş geldiniz, yüce Allah cümlemizi şu anda görevli olduğumuz işlerde başarılı eylesin yeter, dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur atasözü ile teselli oluruz. Artık ne yazayım, rica ederim sevdiğini unutma canım, ara sıra bir selam ile olsun kederli gönlümü neşelendir ve hasretinden perişan olmuş kalbimi şenlendir.

[34. Mektup]

Mescid-i Haram'ın Eski Âlimlerinden Rahmetli Şerif Paşa'ya Yazılmıştır

Huzurla uyuyor *Fi mak'adi sıdkin 'inde melikin muktedir* olan babalarımızın dünya hayatındaki neşe dolu görüşmelerinden dolayı birbirlerine tabiat olarak meyilli oldukları ve *el ervâhu cunûdun mucennede*'nin sırrının tesiriyle aralarında manevi bir muhabbet nuruyla perdesiz bir şekilde parlayıp meydana çıkan, gecesiyle gündüzüyle geçen yaklaşık kırk beş sene evvel Eğriboz'da babanız yeri cennet ve İrem bahçeleri gibi olan bir yerde otururken sıkı fıkı dostluğun ve muhabbetin balının tatlı lezzetinden aldıkları huzurlu dönemde “*Ey divane bülbül geldiğin bu bağda durma / Mevsim gülün ve şarap aşkın bağ ise Osman Efendi'nindir*” sözünün etkisiyle neşelenip ferahladıkları, rahmetli babamın güzel zikrinin şeker kamışı iken ıstır ve manevi huzuruyla keyiflenirdim. Eyvah yüz kere eyvah ki Mısır'dan Kâbe-i Şerifi ziyaret maksadıyla geldiğiniz zamanda ve şimdi de İstanbul'da tesadüf edip de buluşma şerefine eremeyip rahmetli babalarımızın dostluklarını anıp ve o zaman ruhu besleyen bir anma ve hasretle haykırıp ağlamadan bu eski dostluğun hayat veren güzel kokularını, bu defa da gelişiyse [40] şeref bulduğum asil mektubunuzdan koklayarak yüce makamınıza yakınlık ve sevgi ışıyla kendimden geçercesine tutulmamın hikmetini şimdi anladım. İlahî lütuflardan umutluyum ki gül goncası gibi olan hayatımız şiddetli esen kötü bir rüzgârla dağılmadan ve hislerimizin mumu eyvahların rüzgârıyla sönmeden kavuşmamız gerçekleşip manevi sevinç ve daimi bir ferahlığın vücut bulmuş hali olan dünya hayatındaki dostluğun gerçekleşmesiyle arzusuna ulaşanlardan oluruz. İşte efendim dünya öyle bir dünyadır ki vaziyeti izah ederken bile sıkıntı vermekten uzak durulamıyor. Bu kadarcıkla yetinelim de *bi-'avn-i hudâ* yüz yüze görüşmeyi mektuplaşmaktan uygun görmeniz halinde hizmetkârınızı sınırsız lütuflarınızdan nasıpdar etmiş olacağınız *inşâ'allahu te'âlâ* elbette ki malumunuzdur.

[35. Mektup]

Dostlardan Bir Zata

Hoş geldin ey cömert komutan / Gelişin dünyayı mutlu etti ezgisiyle yüce vezirin gelişini kutlayıp hoş geldin davulculuğu yaparak çektiğim bekleyiş çilesini unuttum. A benim canım, İstanbul'dan hareket edeceğin zamanı yazmışsın. Selanik'e gittiğini bildirmezsen, oradan da yola çıkışını haber vermezsen, Zeyd ve Ömer'den, Talha ve

Bekir'den işiterek ve birtakım yerli yersiz olaylar dinleyerek kulaklar kırışte bakışlar ufukta diğer duygular arayış içinde bekleyişin meşguliyetiyle her biri bir türlü meşguliyet içinde olduğundan hasretinden üzüntüm arttı. Hele şimdi yatsı vaktidir ki yeme içme şamatasının zamanıdır. Katerin'den sevinç müjdesi veren bir postacı görünüp “*Müjde ey gönül ki yine neşelenecek zaman geldi / Sen de gel meclise keyfe ki herkes geldi*” diyerek gelişinizi müjdeleyince [41] derhal kalkıp bulabileceğim yere kadar varmak cesaretine niyetlendim. Ama ne fayda ki yaşıyım, yaşlı değilsem de güçsüzlük ve zayıflıkla iradesizim, bundan dolayı uyduramadım. Umarım ki mazaretim tarafınızdan kabul edilir. Ancak duyduğuma göre yarın akşam ki üçüncü gecedir şehirden iki saatlik mesafede bulunan çiftliğinizde kalacaktıysınız. Yolculuk sırasında hizmetinizde bulunmak üzere jandarma komutanı Ahmet Ağa on atlı askerle yanınıza gönderilmiştir. Artık her türlü kusurumu görmezden gelmek lütfunda bulunmanızı rica ederim ve yüce Allah'ın izniyle cana can veren sohbetinize nail olarak mutlu olduğumda bu özürlerin hepsini bizzat da ifade ederim. 27 Mayıs 1850 tarihinde.

[36. Mektup]

Eski Sadrazam Rahmetli Reşit Paşa'ya

Yüce vezirin hakkımdaki yıldırım parlaması gibi olan merhametli dolu bakışlarının neticesi olarak Tırhala sancağına ulaştığımdan beri padişahlığın hakkı ve adaleti gözeten düşüncelerini uygulayarak tüm işlere ve bayındırlık hizmetlerine âcizane gösterdiğim emek ve gayretlerimin ve özenli çalışmalarımın hata ve yanlışlarını görmezden gelme iyiliğinde bulunup bir lütuf ve cömertlik göstergesi olarak beğeni takdirlerini bildirip müjdelemekle beraber desteklenip ödüllendirildiğimi de içeren 18 Haziran 1849 tarihli olup yenice elime ulaşan ve kırık kanadıma ve bedenime can verip ferahlatan sadrazamlığın emir yazısı yüce vezirin ömrünün, makamının ve saygınlığının daim olmasına dair tekraren hayır dua etmeme vesile [42] olmuştur. Bendenizin layık ve ehil görülmekle fazlasıyla nail olduğum yüce halifelinin şefkat ve merhametine ve sadrazamlığın cömertlik dolu iyiliklerine teşekkür borcunu ödeyebilmek ancak sorumluluğuma verilmiş olan yüce saltanatın önemli işlerini hakkıyla yerine getirmekle olacağı aşîkârdır. Ve iftihar vesilesi olan bu nimete tam anlamıyla ulaşamadığım aşîkâr ise de gücü ve yüceliği sonsuz olan Allah'ın lütuflarından umutluyum ki can bedende beden ise dinç olduğu müddetçe değerli ömür sermayemi din ve devletin hayırlı hizmetlerinde ve vatanın ve milletin faydası yolunda esirgmeden harcamakla dünya ve ahiret azığı toplamayı başarırım. Kâinatı daima aynı şekilde işleten ve dünya bağını çeşitli renklerle donatan *cellet 'azametuhu 'ani'z-zevâli ve'n-noksâni* rabbimizdir. Padişah efendimizin bereketle süslenmiş eşsiz vücudu ve halifenin yıldız gibi parlayan zatı bela rüzgârlarından uzak olsun, âmin. 12 Eylül 1849 tarihinde.

[37. Mektup]

Adı Anılan Rahmetliye

Hamden li'llahi te'lâlâ ömrümün ilk zamanlarından ve gençliğimin en taze dönemlerinden beri yüce vezirin makamına sadakat ve muhabbetle yakın olduğumdan hizmetkârlığının her durumundan tamamıyla haberdar olup tabiatımın ve mizacımın kabul ve reddeceği şeyleri bildiklerine güvenerek aşağıda yer alan dilekçemi yazmaya yalvarma ve yakarmayla cesaret ettim. Şöyle ki; güçsüz bedenim zayıflıktan etkilenmiş ve hastalıkların oluşturacağı arızalara yatkın ve hazır olup havası tehlikeli yerlerde daima hasta ve çoğu zamanım da devamlı tedbir almaya bağlı olarak fani/geçici/emanet olan hayatımı korumak için beyhude sıkıntıların telaşına [43] esiri olduğumu yüce vezirimiz Paris'te de görmüştür. Hâl böyle iken Yenişehir-i Fenâr ki havasının ve suyunun kötü olması nedeniyle büyük küçük herkes tarafından iğrenç bulunmaktadır. Bir senedir neler çektiğimi ve hangi hastalıklarla kırık dökük bir şekilde memuriyet vazifemi yapmak için güç ve kuvvet harcadığımı şimdiye dek edepten dolayı yazıp bildirmekten vazgeçtiysem de *Kârd be-üstühân resîd* meselince bu defa zaruret nedeniyle merhamet eteğinize sarılıp büyük bir utanç ve mahcubiyetle bir hava değişimi talebine mecbur kaldığım yüce sadrazamın bilgisi dâhilinde olup hizmetkârlarını gözeten üstün tabiatlarının gereği olarak böyle bir iyiliğe müsaade edeceklerine emin isem de değişim neticesinde belirlenecek yer İstanbul olduğu takdirde yapılacak olan birçok iyiliğin en gereklisi olur. Temiz havaların başlaması ki güzel hizmetleri yerine getirebilmek için güçlü duyguların ortaya çıkmasını sağlar. İkinci olarak geçip giden uzun süre boyunca bu yörenin dikkat isteyen önemli işleriyle ilgili bilgili sahibi olduğum bazı gizli işleri sözlü olarak sunmak ve *ilâc-ı vâkı'a pîş ez vukû' bâyed kerd* vecizesi gereği zaruri tedbirleri hazır etmeyi hatırlatıp uyarmakla kulluk görevimi yerine getirmek isterim. Üçüncü olarak bir seneden beri Mısır'dan tam bir perişanlık ve mağduriyet içinde İstanbul'a göç etmiş olan (hizmetkârınız olan) ailemi padişah efendimizin yüce gölgesinde durumlarını ve itibarlarını düzenlemek ve hep beraber padişah efendimizin saltanatlarının daima güçlü ve parlak olması duamızı yüce Allah'ın dergâhına sunalım. Ondan sonra yine Tırhala'ya dönmem uygun görülüp emredilirse şu açıklanan emelleri elde etmekle sağlık ve huzuru yenileyip ilahî lütuflarına olan ümide güvenerek tekrar bir hava değişikliğine ihtiyaç olunca hizmet görevini yerine getirmekten ve elde edilen sıhhati padişah efendimizin bereketli [44] yoluna harcamakla şerefli bir mertebe kazanmış olur ve bununla iftihar ederim. Sonuç olarak şimdiki durumda dilekçemin/talebimin yerine getirilmesine sağlık açısından ve zaruri olarak muhtaç olduğum Yüce Allah'ın izniyle şefkatli ve hikmetli olan zatınızın malumu olup gelmekte olan haziran ayından önce yüce izninizin uygun görülmesini özellikle rica ederim. 7 Ağustos 1849 tarihinde.

[38. Mektup]

Eski Şeyhülislam Rahmetli Arif Hikmet Beyefendi'ye Özel Olarak Sunulmak Üzere Devlet Adamlarından Bir Zata Yazılmıştır

Gücümüm ve imkânımın yettiği yere kadar yüce devlete ve dine güzelce hizmet etmek arzusunda olduğumu nimetler ihsan eden yüce efendimizin huzurunda sunup bildirmek için Trabzon büyük meclisi eski üyelerinden kıymetli Şükrü Efendi'ye size bildirilmek üzere ısmarlamıştım. Adı anılan kişi de bildirmiş ve cömertliğinizin ihsanı ve lütfu gereği bu arzumun güzelce kabul görmesi şeyhülislamlık makamının yüce desteğinin uygun görüleceği söz verilmiş ise de meselenin hakikati bir kere tarafımdan anlaşılıp ne olduğu fark edildikten sonra sözleriyle cevher saçan merhametli makamınızca uygun görüldüğünü doğrulayan mektubunuz elime ulaşmıştır. Yüce şeyhülislamlık makamının da bildiği üzere Trabzon eyaleti medeniyetlerin başlangıcından beri var olup birçok milletin bir arada olmasından dolayı hala *Amr ile Zeyd kavgası* devam ettiğinden ve bazen açıktan bazen gizlice aralarındaki savaşın ve birbirlerini öldürmenin sürüp gitmesinden dolayı Amr ile Zeyd kavgasından [45] başka üzerinde konuşulacak konulara dair hükümlere ve kanunlara yol bulunamaz. Ve bu durumun devam etmesi ise hükûmetin zayıflatacak büyüklükte feci bir iş olacağı da inkâr edilemez. Fakat mevcut duruma nispetle bu aralar köklü bir değişiklik yapılamaz. Onun için orta yolu seçenlerden vicdanlı, adil ve ılımlı bir valiyle söz konusu meselenin halledilip dirlik ve düzenin sağlanabileceğinin mümkün olduğu düşünülmekle beraber Rumeli'nin de açıkça ve şüphe götürmez bir gerçeklikle bilindiği üzere her geçen gün daha önemli ve tehlikeli bir duruma geldiği özellikle Yunanistan civarındaki eyaletlerin büyük bir tehlikede bulunması ve Girit'in de bu durumda olması ve bugün o yörelerde bulunan büyük valilerin bu mühim meseleden haberdar olması bakımından *ma'âza'llahi te'âlâ* işin sonunda Mora hadisesi gibi büyük bir facianın ortaya çıkmasına neden olabilir endişesi huzurumu kaçırmaktadır. Aslına bakılırsa Trabzon Valiliği dinlenmek ve rahatını düşünmek açısından gereklidir. Ancak yukarıda açıklanan tehlikeler bilinince dinlenmektense sıkıntıya girmeyi tercih ettiğimden ve dine, devlete, vatana ve millete yararlı bir hizmette bulunmaya gücüm varken Trabzon'da herkesin yapabileceği işlerle vakit kaybetmeyi vicdana aykırı gödüğümünden fani hayat sermayemi ve çok değerli vaktimi kendisini elde etmek için harcadığım bilgi ve becerilerde kullanmayı istersem de nasılsa Trabzon'a yeni geldim hemen istifa etsem hafiflik olur ve beni buraya görevlendirenleri kusurlu gösterir. Bununla birlikte böylece bir yerde oturmayı ömür tüketmek olarak görürüm. Ben çalışmaya, büyük hizmetler yapmaya alıştığımdan faydasız bir vazifeye kıymetli zamanı tüketmekten fazlasıyla kederliyim. Bundan dolayı bir müddet [46] sonra istifa etmek isterim. Nimetler ihsan eden efendimizin yüce makamlarına yüz sürerim. Her ne zaman istifa edersem yüksek ve hoşgörülü müsadelerini esirgemesinler diye adı geçen efendiye söylemiş idim. İşte bu defa yüce şeyhülislamın sorusu üzerine gönlümden geçenleri ayrıntısıyla anlattım. Yani Yanya

veya Girit valiliği ya da Selanik, Manastır, Yanya ve Tırhala eyaletlerinin denetimini ve yönetimini istemek niyetindeyim. Gerçi bu hizmetler zorluk ve zahmet çekmeyi gerektirir ve maaşı da şimdiki maaşımdan daha fazla değildir. Lakin bu yerler yüce devletin seçkin memleketleri olup Yunan fesatçılarının sıkıntısıyla büyük tehlike içinde olduklarından ve *bi-keremihi te'âlâ* bahse konu fesadın aslını ve kaynağını tam olarak bildiğimden yok edilip ortadan kaldırılmalarını sağlayacak yolu daha önce de bulmuş olduğumdan ve bununla beraber bahsedilen eyaletin denetim ve yönetimine görevlendirildiğim takdirde bayındırlık, huzur ve güvenliğini tamamlamakla birlikte hazinenin gelirlerini de arttırmayı başaracağımı yüce Allah'ın lütfundan ümit ettiğimden dünya ve ahiret azığı/mükâfatı kazanmakla iki dünya mutluluğuna nail olmak arzusunun gerçekleşmesi her türlü rahata ve can güvenliğine tercih edilip baharın ilk zamanlarında bu şekilde sunup teklif niyetinde isem de dilekçemden evvel bu sıralar o yörelere dair vekiller arasında görüşmeler gerçekleşir de talebim adı anılan efendinin referansı ile bildirilirse daha tatlı/güzel olacağından bu konuda şeyhülislamın mukaddes desteğini niyaz ederim ki bütün Muhammed ümmeti hakkında hayır ve güveni gerektiren bir mesele olduğundan Allah'ın katında da bolca sevâ kazanacaklarına şüphe yoktur. Artık *li'l- 'ârîfi yekfi'l-işâreh* daha fazla detaya gerek görmediğimden [47] bir kere/defa şu şu düşüncem yüce vezirin ilimle süslü makamlarına bildirilip nimetler ihsan eden efendimizin şeref verecek düşüncelerini, emirlerini, tedbirlerini ve uyarılarını bildirmeleri temenni olunur. 2 Aralık 1851 tarihinde.

[39. Mektup]

Rahmetli Ali Galip Paşa'ya Yazılmıştır

Yüce vezirimiz, rabbimizin nimetlerini korumakla görevlendirildiği dönemde ara sıra birtakım talepler iletmek ve samimi duygularla kendimi hatırlatarak sizi rahatsız etmeye cesaret edeceğimi bildirmiştim. Ama ne fayda ki bir hayli zaman geçmesine rağmen sözümü yerine getirememekten mahcup oldum. Çünkü Trabzon'a ulaştığım ilk andan beri takdim edeceğim dilekçenin yüce vezirin nezaketli mizacına uygun olmasını ve içini açıp sevindireceği ve ferahlatacağı bir zemininin oluşmasını beklemeyi gerekli görüp şimdiye kadar taleplerimi bildirmeye sebepler aradımsa da böyle bir korku ve ürküntü veren ıssız yerde gönülden geçenleri aşikâr etmek için yeni bir zemin aramak tabiatıma aykırı olup yazamayışımın kusurunu bağışlamak sizin elinizde olduğundan ve bu vahşi yerlerde oturmakla kıymetli ömrü boşa tüketmemin yüce yaratılışınız tarafından uygun bulunmayacağından ve şefkatli tabiatınızın buna müsaade etmeyeceğinden de şüphem yoktur. Şimdilik kış mevsimi olması nedeniyle nasıl olsa iyi kötü bazen bitkin bazen hasta bir şekilde zamanı sıkıntılarla geçirsem de rivayetlere göre ilkbaharın ilk zamanları *ma'âza'llahi te'âlâ* hayatı tüketmektedir. Artık kadim hizmetkârınız olan değersiz şahsımın zayıflık, hastalık ve ihtiyarlığın verdiği çökmüşlük içerisinde uzun zamandan beri birbiri ardınca gelen değişimlerin izdihamıyla çaresiz

[48] kalmışlığı ve bu türlü düşkünlüğü şefkatli efendimizin malumu olup vefalı ve merhametli yardımlarının gerektiğini ve güçsüz beden gemimin güven içinde sahile vardırmasını, hizmetkârlarını koruyup kollayan, efendimizin şimdiye dek bizzat şahit olduğum çeşitli iyiliklerinin de işaretiyle delilli ve ispatlı olduğunu bildiğimi bildirerek bu korkunç uçurumdan da kurtarmalarını biçare rica ve talep ederim. 5 Mayıs 1852 tarihinde.

[40. Mektup]

Eski Sadrazam Rahmetli Reşit Paşa'ya

Şefkatli makamlarında açıkça bildiği üzere otuz senedir devrin değişimlerinin pençesinde çeşitli hadiselerin oynacağı olarak iki vatandan da ayrılmış ve zikredilen zaman boyunca çok defa feleğin zulüm tekmelerini yiyerek yıpranmış olduğum durumda yüce vezirin insafını gerektiren ve vefalı ve merhametli olmanın da gereği olarak gereken yardımın sağlanması hakir düşmüş bu biçare eski hizmetkârının övünç ve gururunun sebebini mutluluğun zirvesine ulaştırmanızın teşekkür borcunu ödemek insanın takatinin üstündedir. Eskiden beri hizmetkârınız olarak efendimiz gibi devrinin seçkini ve Eflatun gibi bir cevherin yardım ışığının düşkünü ve sınırsız iyiliklerinden faydalananı olmam nedeniyle her durumda vezirin yüce zatına sığınıp dayanmayı bir adet olarak görüyorum ve her neyi talep ve rica etsem *hamda'llahu te'âlâ* yapılp uygulanması konusunda gücünün büyüklüğünü Süreyya yıldızından daha üstün buluyorum. Bundan dolayı geçmişteki büyük iyiliklerinin üzerine gözümün bebeği ve gurur kaynağım olan paşa oğlunuz beyefendiye sunup [49] bildirmeye cüret ettiğim talep dilekçem kabule uygun görülüp canın ve bedeninin rahatına uygun havası ve suyu güzel huzur verici bir yere göndermekle yeniden diriltecekleri benim için açık ve kesin ise de ihtiyar olana yakışır bir yazıyla bir dilekçecik sunmaya heyecanlı tabiatımın sevk ve teşvik etmiş olduğu *inşâ'allahu te'âlâ* cihanın süsü olan ilminizin de dâhilinde olup “*Ey Baki ne söylersem söyleyim asaletini saklamak mümkün değil / Çünkü tabiatın İskender'in aynası gibi çok şeffaftır*” her durumda efendimizin merhamet ve lütfunun eteğine tutunurum ve elim de her zaman onun cömertlik ve şefkat elbisesinin yakasına ulaşır. 15 Ocak 1852 tarihinde.

[41. Mektup]

Maliye Bakanlığına

Bundan önce yüce makamınıza bir rica mektubu sunmaya cesaret edilmişti. Her nasılsa ayrıcalık gören şahsım o vakit sebepsiz bir gecikmeye uğramakla beraber kalem oynatma zahmetinden bile kaçınılmış ve cevap yazma iyiliğine tenezzül edilmemişti. İlmiyle hazinelerin anahtarlarını açacağına inancı taşıdığımız çok cömert olan melek sıfatlı zatın makamından beklenilmeyen bu duruma müsaade edilmesi acaba hakkında

konusulması yasak olan bir şey midir yoksa doğru ve yanlış düşünceleri birbirinden ayırabilen akıl hazinesinin kavrayamayacağı bir mana mıdır endişesiyle fikirlerin denizine dalmışken Nakşibendi tarikatının şeyhinin sözü hatırıma gelip *Herkes be kesî ve hazreti mînâzed / Cüz hazreti tû nedâred in bî kes kes* niyazında bulundum. Umarım ki birçok kapıları açan bu sözün manası ilim sahiplerince takdir edilen zatınızın makamında da düşleri süslediği anlaşılır/aşikâr olur ve kimsesiz olmadığım bilinir. 24 Aralık 1858 tarihinde. [50]

[42. Mektup]

Büyük Vezirlerden Bir Zata

Rumûzü'l-hikem kitabına, göz atma iyiliğinde bulunmanızla birlikte güzel bir şekilde tamamlandığı kabul edilmiş ve inceleme uzmanı kulunuz Hasan Efendi'nin makamınıza yüz sürerek cömertlik ve iyiliklerinize nail olduğu ve şahsıma eskiden beri layık görülen büyük iyiliklerin hala devam ettiğini, elimde bulunmasıyla sevinç duyduğum mektubunuzdaki yüce manalardan çıkartığım anlamların ferah ve neşesinden içim açıldı. Her durumda makam ve mevkinizin artması ve sağlık ve huzurunuzun daim olmasını istemekle din ve devlet işlerini doğruluk ve adaletle yürütmeniz duasından vazgeçmeyeceğim. Malumunuz olduğu üzere şahsıma olan yüce lütüflarınızın devam ettirilmesine minnettar olacağım hususunda.

[43. Mektup]

Protokolden Sorumlu Bey Efendiye

Yüce padişahlığın büyük lütüflarından olan ve bu sene başı itibariyle sorumluluğuma verilip görevlendirildiğimi müjdeleyen yüksek kıymetteki yazıları Güllü-kesri'de elime ulaşarak sevinç vermiş olup yüce hükümdarın şan ve şerefının daim olması duasını hiç aksatmadan sürdüren davulcu oldum. Hakkım olmayarak, teşekkürün borç olduğu, böyle şerefli bir nimete erişmem ancak yüce sadrazamın şefkatinden ve büyük cömertliğinden kaynaklanmaktadır. Gereken teşekkürü yerine getirmeyi başarmak, ancak görevlendirildiğim yere bir an evvel varmaya çalışmakla ve bu vazifenin sorumluluğuma verildiğini bildiren belge gereği [51] yüce saltanatın hayırlı işlerinde hizmet etmeye süratle girişerek olabileceğini düşünmekteyim fakat uzun bir süredir yolculuk zahmetine gücü ve takati kalmamış ve uzun bir mesafe bir yana kısa bir yolculuğa bile gücü kalmamış olan zayıflığı git gide artmış bedenime ve sürekli duacınız olan beraberimdeki yardımcılarımın da yorgunlukları hesap edilerek daha kolay ve çabuk bir yol düşünülmesi gerektiğine aşağıda açıklanacak olan şu nedenler üzerine karar verilmiştir. Şöyle ki; bugün şu an bulunduğumuz yerden karayoluyla görev yerime varmak iki yüz saatlik dağ, taş, dere, tepe, orman ve bataklık gibi erişilmesi güç mesafeleri geçmeyi gerektirip bu ise açıklanmış olduğu üzere

yorgunluk ve güçsüzlük sebebi ve yük taşıyan binek hayvanlarını her yerde gereken miktarda tedarik etmenin mümkün olamayacağı ve olsa bile o biçarelerin de bizden fazla yorgun ve yetersiz olacakları bakımından her gün beşer saatlik mesafe gidebilseler bile üç gün sırasıyla yola çıkamayacaklarını bizzat tecrübe ettiğimden ve yolculuk esnasında bazı günler mecburen durup dinlenmek gerektiğinden bu şekilde üç ayda varmak mümkün olabilse de bahse konu yer soğuk memleketlerden olup eylül ayının başlarında ara vermeksizin yağın yağmurun çokluğu ve ekim ayında çoğu yerde kar ve buzlanmanın ortaya çıkması oraların açıkça bilinen doğal durumudur ve bu mevsimin tamamı yolculuğumuza denk geldiğinden yolculuğu tamamlamaktan tamamen uzaklaşmış oluruz. Hızlıca vararak önemli ve seçkin görevimi yerine getirmeye çalışmaktan mahrum olup amaç ve beklentiden uzaklaşmış olmak tehlikesi nedeniyle her ne kadar uzak ise de kesintisiz gece ve gündüz yolculuğuyla istenilen yere [52] ulaşmamız çabuk ve kolay olacağından vapurlarla Karadeniz ve Tuna sahilinden Belgrat'a kadar varmak ve oradan karayoluyla üç beş günlük yer olmasıyla *bi-lutfihi te'âlâ* kolayca görev yerine ulaşmak üzere mektubumuzda bildirdiğimiz tarihten bir gün sonra Selanik'e gitmek ve oradan bu hafta vapurla İstanbul'a hareket edilip *bi-mennihi te'âlâ* ulaşılınca Karadeniz'e hareket edecek ilk vapurlardan biriyle hiç vakit kaybetmeden varış noktamız olan yere yönelip *inşâ'allahu te'âlâ* ulaşarak kulluk borcumuzun gereği olan güzel hizmeti yapmaya canını fada edercesine gayret ederek gereken gücün harcanacağı malumunuz olup bu bakımdan yüce sadrazamın makamına sunup bildirmeye yardımcı olunması hususunda. 15 Eylül 1851 tarihinde.

[44. Mektup]

Rahmetli Bahir Efendi'ye

Dostlukta ve gönülden bağlılıkta Tur dağına tecelli misali sebat eden, iyi ve güzel davranışlara sahip bir zat olduğunu eskiden beri bilirim. Özellikle bu defa hizmet ettiğim Suphi Beyefendi oğlunuzdan devamlı olarak aldığım haberlere bakarak hakkında söylenen garipleri koruyucusu ve vefalı oluşunun gereği olarak seni daima övgüyle anmak inancımı ebedileştirerek artık yüce zatını nasıl seveceğimi ve muhabbetinin cevherini canımın hangi hücrelerinde saklayacağımı bilemiyorum. İlahî lütuflardan ümitliyim ki seni en kısa zamanda görürüm ve sana kavuşurum ve bir muhabbet konusu açmak suretiyle uzaktayken de yakındayken de her zaman birlikteymişiz gibi olurum. Yüce Allah hepimizi daima aykırı değişimlerden uzak ve iyilik nimetleriyle huzur içinde eylesin, âmin. Uzun bir süre geçip de yüce zatınızla yazışamamak sebebiyle göz aydınlığı yaşayamamaktan seni özlediğim gibi sohbetini de özledim. Bir lütuf ve iyilik olarak sağlık ve huzurundan haberdar ederek sadık dostunu mutlu etmen hususunda. 4 Ağustos 1852 tarihinde.

[45. Mektup]

Eflak Beyi'ne

Vidin'e varışımız size komşu olmanın mutluluğunu kazandırmış ve bu bakımdan yakınlaşma ve dostluk vesile olup muhabbetin lezzetini tatlandırmıştır. Ve nezaketli makamınızın da bildiği üzere her lezzetin dâima artması ve devam etmesi doğal olarak arzu edilir. Vaziyetin, gönlün arzuladığı gibi olması ve arada gelen söylentilerin ve alınan haberlerin yönlendirmesine bağlı olarak devamlı olarak bu işle ilgilenmekten bu defa sadece asil tabiatınızın nezaketli mizacına uymak ve muhabbet bağını sağlamlaştırmakla zatınızın takdirini kazanmak konusunda, Fransız ve Rum dillerini bilen dairemiz müdürü yüksek rütbe sahibi duacınız Hasan Efendi özellikle gönderilmiş ve dostluk örneği olmak üzere övgüyle anılan ahırımızda bulunan seçkin ve nazlı bir Arap atının endamına layık takımıyla birlikte süslenip takdim edilmeye çalışılmış olması yalnızca muhabbetin ve yakınlığın artmasını sağlamak hevesinde olan bu samimi niyetimizdendir. Beyliğinizin cömert makamında tuhaf görmemenizi umar, güler yüzle ve samimiyetle karşılırsanız minnettar olurum. Bundan böyle de sevgi ve muhabbetiniz gereği olarak bizi mutlu edip gönül okşayan cömertliğinizi hiçbir zaman esirgememenizi özellikle arzu ederim. 2 Nisan 1872 tarihinde. [54]

[46. Mektup]

Safâ Efendi Hazretlerine

صفای صبح وصلت مبدل شب دیجور فرقت کشت ای حیف صفار فت کجار
فت کسی ندانش بخدا میسپار مش شمس الحق تبریز کجار فت کجا نیست واندر
یی اوآن دل آواره ما کو پیش ازین چه تو نم گفت که بتأسف افتراق زبانم لال دلم
پرملالست مغمور بلبالست آخر بدرکاه عزت دستهای ضراعت بردارم واین
دوبیت را بموقع دعا با حلوص بی انتها مبخوانم دوبردای دوستان حق با اقبال ابد
ملحق * روان باشید همچون مه با و ج ر ج مسعودی * مبارك باد نان این ره
بتوفیق امان الله * بهر در باو هر صحرا و هر شهری که پیمودی * آری در حق
آن مایه عرفان صفای جان بهیج و جه معاملة اعتراضی نخو اهم نمود لکن عدم
رغبتس که بو داعم رواداشت نه رسم غمکسارست بلکه وضع دل از آریست ایا
این طور ناسزا بچه معذرت رواد اشتند که یارد یربنه را بجفا کما شتند خوش
همه راپذیر فتم و مسلك اصطبار کر فتم (هم کاستان خیالم زتو پر نقش و نکار
* هم مشام دلم زلطف سمنسای تو خوش) متوقع این افکنده کمتر ازان استاذ

صاحب نظر آنست که در حق مشتاقش فراموشی روانفرماید بر خی بسلامی دل و بران شده اشرا آبار سازد شنیدم که پیرزاد افندی راه صفایذ یرفت اونیز رفت صفای دلش مزداد و حال در ونش آباد باد کلدسته سلامم که بوی جان پرور محبت دادر بروی تقدیم ف مایید السلام علیکم و السلامة الیکم و العافیة لدیکم الرفعة و الاقان نین یدیکم بسار خواهم نوشت و لیکن طاقت آن ندارم (چونکه [55] کل رفت و کلستان در گذشت * نشنوی زین پس زبلبل سر گذشت) ایوالله

[47. Mektup]

Efendi-yi Mûmâileyhe

زبان ناطقه در وصف شوق مالالست چه جای کلك بریده زبان ناطقه کوست چه کویم که یارای سخن آرابی ندارم و چه نویسم که مرغ پریده دلرا بآشیان آرم بتزدان حضرت مستغنی بیان و افصاحست که شوق و غرام زیارت بیت الله الحرام از مدتهای سنین و اعوام آتشن خرمین شکیب این مستها مست اما چه کار تا اجازت جناب کرد کار درکار درکار نمیشود هیچ کارنمیشود (در دست ما چونست عنان ارادتی بکذا شتیم تا کرم از کبر یارسد) اکنون در پیغوله صبر و سکون نشستم و ازان ظهورات منتابعه که شکل بو قلمون نمایند و انقلاب رنگ درون افزابند دیدهای املرا محکم بستم تاجناب قادر بیجیون نافذ اذا اراد الله شیئا ان یقول له کن قیکون طریق توفیق بکشاید همان نیاز مند همت آنجنابمکه رومالی عتبه مرقد معطر و رخساره سائی آن آستان منور هر چند که بآن استاذملاذ میسر خواهد بود برخاک عطرناکش که مشامنوا زملائك قد سست و برذرهای غبار تابنا کش که نور بخش محافل نشینان انس ازسامی خاکسار بنهایت ابتهال واقتقار و بغایت ضراعت و انکسار عرضه داشتن تکریمات مستمندانه روافرماید و از بهرسلامت وسعاعات احوال او در دعای خیر اشمال دست انابت بر جای اجایت بر کنشاید و هو المستعان [56]

[48. Mektup]

Takrîz

سبحان الذى كَوّن العالم كما اقتضت حكمته وقدر كل شئ حسبما تعلق ارادته واحاط علمه بجميع ما شملت قدرته الاله الخلق والامرتباك الله رب العالمين وصلوة وسلاما دائمين على عين الوجود وغاية كل مقصود وقطب دائرة الكون و صاحب المقام المحمود وعلى آله عترته الطاهرين الى يوم الخلود وبعد فلما من الله علينا بطلعة الشمس الخلافة والدين الحفوف بالسبع المثانى والقرآن المبين محيى ما اندرس من اعلا الملة الخفيه وارفع منار هذه الشريعة المحمدية حضرة مولانا السلطان الاعظم والخاقان المجيد الافخم دامت اشعة عدله لامعة فوق العباد وانوار سلطته ساطعة الى يوم التناد اقام لانارة هذه الشريعة الغر احكمة الله العلام اعنى بها حضرة سيدنا العارف التحرير و البدر المنير الجنب العالى شيخ الاسلام و مفتى الانام لازالت بحار علمه فياة على الانام حيث ان قصده المنيع و مراده الشريف الرفيع احياء الملة و الدين على سنة الخلفاء الراشدين. بنشر انوار كل فن نافع فى السلطنة السنية و الملة الحنيفة الاسلامية و حين اطلع على ترجمة هذا التأيف الغريب المثال و رى ترجمته فوق الاصل حتى كانه مثال شكرسعى المترجم بعد الثناء عليه بما هو اهله اعنى جناب انفاضل اللبيب اللوزعى و الكامل الاديب الا لمعى اليد محمد على زاد الله كماله و اطيّار فى الحافقين مقاله امرنى تبقرىضه لايكون ممنونا بالا لتفات الى و لا اخرج على الطول الامد من الترحم على شكر الله مسعاه و الساعى فى الخير مشكور مسعاه كمولاه[57]

[49. Mektup]

Takrîz

الحمد لله الذى ارسل رسوله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين كله و كفى بالله شهيدا محمد رسول الله صل اللهم و سلم على هذا الرسول الامجد صلوة و سلاما دائمين الى الابد و على آله آل الشهود و العرفان و اصحابه اصحاب الذوق و الوجدان طوبى لمن اعتصم بحبل شريعة الغرا و حسنت طريقته المثلى و استمسك بالعروة الوثقى و طابت سريرته الحسنى و انت ايها التحرير الافخم و الحبر الكامل الافهم انه من افق فضلك اشرق هذا الكواكب الدرارى على صفحات صحيح البخارى و تنورت و جنات و جوه الافهام باشعة دلالاتها على المرام و ذلك ام يكن الابسواطع الالهام من مطالع انوار الملك العلام الله درك قدا

بدعت ترصيغا و احسنت من ذلك الفهرس تصنيفا و من المعلوم عند اصحاب
الفهوم ان وضع الفهرس ايس بفن يدون ولاعن شيخ يتلقن بل هو موقوف على
الطباع السلمية السمبحه حسبما اخترعته القريحة الصبيحه بارك الله فيك ايها
الاديب الاريب قدايتت باسلوب غريب وفهرس عجيب لم ير نظيرء قط فى الدفاتر
فنعم ما قيل كم ترك الاول للآخر.

[50. Mektup]

Kâmil Paşa Hazretlerinin Telemak Çevirisine Yazılan Takrizdir

Âlemi yaratan ve her şeyin sırrını bilen Allah'ın ve farklı milletlerin yaratılışındaki hakikati anlayan nazdinde kesin ve ispatlıdır ki yüzyıldan yüzyıla meydana gelenleri hadiseleri gösteren bir tanıklık yeri olan dünya sahnesi için aydınların ve bilginlerin kaleme aldıkları yazıları ve kitapları yıldızların doğuşundan ibretler ve ışığın doğuşundan hayırlı haberler içerir. Ancak insanoğlunun durup dinlenmek için yerleşip süsledikleri muhtelif toprak ve ülkelerin doğal olarak gelenek ve görenekleri [58] ve dilleri ve konuşmaları birbirinden farklı ve başka olmasıyla her milletin yazarlarının yazılı eserleri kendi özel dillerinin hoşlarına giden esintisinden beslenmiş olarak verdiği meyveleri ve çiçekleri milletin ağız tadına uygun olur, diğerleri ise nasipsiz ve yabancı olur. O halde *Harf-i zarfest ve me'âni hem çü âb* mana cevherinin suyu hangi şekile girse ve hangi mizaç ve hüner sahibinin dilinin ve kaleminin kaynağından aksa harflerin şeklinin değişmesi ve kapların ve zarfların başka şekle girmesiyle maddenin değişmemesi şu güzel tercümeden de açık ve kesin olarak anlaşılıyor ki, şarabın hasını içen vicdan sahibi kişiler sözcüklerin birleşmesine ve manalarına bakarak *Rikku'z-zecâci ve rikkatu'l-hamri / Feteşabehâ ve teşakelel-emr* diyerek işin bu noktaya kadar geldiğini itiraf ederler. Bu bakımdan çevirmen Kamil'in bereket dolu hayret verici dağarcığına ve sihir etkisi yapan kalemine, kültür ve belagat denizinin suyunun aktığı yataktır demek uygun ve yerinde olur. *Lillâhi derru'l-kâmili'l-hibri'llezî / Şâet belâgetuhu leda'l-âfâki / Ecrâ şerâben sâigan limen-ihtesâ / Min bahri ficrin za[h]irin dekâkin / Dâmet mehâmiduhu takbi[d]u vevtemlâ / Ve berâ'uhu yetmû 'ale'l-evrâki*. 1 Ağustos 1862 tarihinde.

[51. Mektup]

Vasfi Efendi'nin Lâmiyetü'l-'Arab Çevirisine Yazılan Takriz

Lâmiyyetü'l-'Arab ki hitabeti kuvvetli ve fasih bir Arapçaya sahip Şenferâ lakaplı bir şâir, şiir menziline ufkunda parlayıp ortaya çıkan bir yıldızdır. Hem de ne yıldız ki, Yemen Yıldızı gibi etkileyici, meanî madeninin parlak akiki, edebiyat semasında yüzen bir yıldızdır. Karanlık dönemlerde onun gibi fesahatin az bulunan yıldızlarının

kıvılcımları, Hicaz ve Yemen'in sokaklarını aydınlatan yıldızların en parlak olanları ve belki Güney ve Kuzey kutup yıldızlarıydı. Şimdi peygamberliğin büyük ışığının aydınlığı olan uğur ve saadet devrine kadar ki [59] *ene afsahu men tekelleme bi'd-dâdi* sözüyle her tarafı kuşatıp her birinin meşhur ihtişamlarının ışığını şiddetli ve soğuk rüzgârının nefesiyle söndürüp toz toprak içinde bıraktı. *Ve zalâmu'l-leyli lehu serecun / Hattâ yağşâhu ebû's-serec* bununla birlikte Kurân'ın sırların berrak denizi belagatin inciler saçan dalgalarıyla coşunca Adnan'ın ve Kahtân'ın ilim ve kültür sermayesi olan fasihleri ve beligleri itibardan düştü. Bu çok yüce alakadan gözlerini kaçırmak şu aydınlar topluluğunu sağlam binasının tamamını belagatin esasları ve kurallarıyla anlam ve mana binasının kinayelerin ve sembollerin ortaya çıkmasıyla kapanmış olmasından güzelliğiyle Süreyya yıldızları gibi hoş giden beyitler misali Arap dilleri arasında kullanımda ve diğer yeni öğrenilen ilimler, varlık ve yokluk açısından *eyne's-sureyyâ min yedi'l-mutenâvili* idi. Bu defa zengin düşünce havuzlarından çeviri ve açıklama bölümlerinin bahçesine fikir saçmaya yardım eden Ali Vasfî Efendi'nin edebiyat ve Arap ilimleri defterinden el emeği ve alın teriyle ilham yoluyla tatlı bir su sunarcasına söylemeye muvaffak olduğu ince anlamlı nüktelerle ve coşkun ifadelerle kadehleri doldurup *sâiğân li'ş-şâribîn* yeni başlayanlara da bitirenlere de akan su gibi sebil eyledi. *Lillahi derruhu'l-hakki*; doğrusu, beğeni ve takdire layık içimi tatlı şerbet gibi çok beğenilen bir açıklamadır. "*Hüner sahibi Vasfî'nin emeğine aferin / Lamiyye hazinesinin gizli cevherini buldu / Uzun devirler gizli ve tılsımlı bir hazine idi / Beyanın sihirli sanatıyla kapısını açtı / Lal, yakut ve zümrütlerini ortaya çıkarttı / Şerh ipliğine incilerini Süreyya yıldızları gibi dizdi / Bu apaçık şerh maksat yoluna nişan oldu / Hüner sahibi Vasfî'nin emeğine aferin*" Hünerli kaleminden çıkanlar daima dinin ve devletin gül bahçesi içindeki sarayının hizmetinde akan saadet ve bereket ırmağı olmaktan uzak olmasın, âmin. *Ve mine'l-'avnu ve't-tevfiku*. [60]

[52. Mektup]

Tarih Yazarı Lütî Efendi'ye Takriz

Hakikati prensip edinmiş her aydın açıkça bilir ki sürekli akan nehirlerin oluşturduğu hadiselerin seli, olaylar denizinde birbirini takip eden dalgaları oluşturur. Ve dönen dünyanın coşup taşmasıyla kaynayıp fişkırmasına sebep olan sızıntılar ise bu kalemin gibi aynı anda birçok rengi gösterebilmektedir. Onun için her bir asırda meydana gelen dünyadaki olumsuz hadise ve durumlar kendisinde sonraki asırların hadise ve durumlarından farklılık gösterir. Böylece dünya dönüp durdukça vaziyetleri de bu şekilde daima değişim gösterecektir. Geçmiş zamanların hadiseleri temiz fikirlerle ayıklanmadıkça uygun olmayan ve karmakarışık bilgi ve haberlerin toplanıp yayılacağı kesindir. O halde varlık âleminin karmaşası ve dünyanın kargaşası ilim meydanının usta at binicisi olan âlimlerin eliyle açıklanmalıdır ki *mezâlıkü men yesme' yahlu* girdabından uzak durup kulağa gelen doğru haberlerin güvenilir caddesinde

yürünebilsin. Bu doğru düzeltmelerden maksat gerçekleştiği dönemi yaşamış ve büyük değişimlerin beklenmedik sıkıntılarından zarar görmüş olduğum birtakım hadiselerin şu güzel yazıda kayda alınmak suretiyle bildirilmiş, sayısız insan tarafından gözden geçirilip düşünülmüş ve benim hayal dünyamda kavuştuğu suretin doğru bir suret olduğu anlaşılmış olmakla yazarın ince mizacı ile zengin hüneri ve marifetinin bereketiyle iyice araştırma ve kesin bilgiyle bildirmesiyle ispatlandığından çaba ve gayret ağacının neticesi olan hayırlı meyvesi ve hoş bir şekilde yayılsın ve en doğru rivayetle devrin safhalarının yazılı olduğu sayfalarda yer alıp hakikat arayıcısını kâinatın sırlarından nasiplendirirken yüz bin tebrike ve yüksek iltafatlara layık olsun. “*Ey edası tertemiz olan Lutfî, senin üslubuna aferin / Tarih ilmine uygun bir eser yazdın / Hadiseleri [61] ve kayıt tutmanın kurallarını tastamam gösterdin / Belagat sahiplerinin ve ariflerin mesleğini yeniden canlandırdın / Bu eser üslubunun kalitesine delil olarak gösterilmeye layıktır / Ey edası tertemiz olan Lutfî, senin üslubuna aferin*” 9 Şubat 1871 tarihinde.

[53. Mektup]

Makâmât-ı Harîrî Çevirmeni Ahmet Hamdî Efendi'ye Yazılan Takrizdir

Harîrî'nin ender hikâyeleri; fesahatın beyaz bir incisi, belagatin gökte parıltıyan ayıdır ki beyanın cevherinin kıymeti belirler, ifadenin en latif ve seçkin incileri, özenle dizilmiş tılsımlı harflerin ışığı ve anlatımdaki düzenin güzelliği bile ona hayrandır. Çünkü üslubunun keskinlik ve güzelliğiyle olan istiare ve tevriye sanatlarının incileri ve tarsi sanatındaki parlaklığının kelimelerin manalarıyla olan ince bağlantısı ve ortaya koyduğu güzel tertibe uygun olarak adeta cana tazelik veren düşünce ve kavramlar arasında kurduğu bağlantılar yetenek sınırlarını aşmaktadır. Çünkü ifadenin cevherlerle süslenmiş kuşağına yalnızca Arapça ibarelerden oluşan terkipler ve kıssaların anlatımında sergilenen üsluptaki ustalık ölçü olamaz. Sabahın aydınlığı mana yönünden, keskin zihin berraklığına ve hızlı kavrayan aklın ışığına sahip olanların güneşin doğuşundaki parlaklığın, dünyanın içindekileri gösteren bir yıldız gibi parlayan sözlere dönüşüp anlama yeteneğine sahip olanların bahçesine ışık saçar. Bedî'üz-zamân-ı Hemedânî gibi söz söylemekte ustalaşmıştır ve Arabî ilimlerde ikinci Sîbeveyh'tir. Bakışların ince ipliğinin ustalığıyla dokunmuş ve mücevherlerin ışıklı nakışlarıyla parlatılmış olan Makâmât'ın kumaşı, ariflerin düşünce meclislerinde yaygın ve zarif kimselerin ve ediplerin nezdinde seçkin iken meclislerde yayılıp meşhur olabilecek altınla dokunmuş o seçkin kumaş, kapağı bile açılmadan bir köşede unutulup kalacaktı. [62] “*Dürr-i beyân ve dürr-i fesâhat ki bûd-yeksân-ı suhan / Gerçi gûyende bûd çûn Câhız ve Çûn âsma'î / Der kelâm-ı hâlık-ı bî-çûn ki vahy-i menzilest / Key buved 'tebbet yedâ' mânend-i 'yâ ard'u-bla'î*” Sözün özü, devrinin gerdanlığını süsleyen ustalığının parlak incileri laf kalabalığından ve anlaşılmazlıktan uzaktır ve suskun Türkçenin ifade gerdanlığını nazm ile tamamlayan belagat cevherinin kıymetini bilen seçkin üstadı,

büyük müderrislerden Ahmed Hamdî Efendi'nin kalem ustalığıyla gösterdiği kusursuz ifade sanatının sırları, her yönden takdir ve beğeniye layık ve sanatının içeriğini ise bizzat kendi devrinde yazılanların müstesnası olarak görmek en münasibi ve uygundur. *Lillahi derruhu ve 'alâ evle'l-emri ecruhu.*

[54. Mektup]

Pusula

El-minnetu lillahi, Rumûzü'l-hikem hazinesinin yazımı tamamlanıp kapağı kapandı, kalem işleme görevini bitirdi, asaletin kendisi oldu. *Bi-'avnihi te'âla* bir yönden basımı kesin bir karara bağlanmış ise de araştırılan kısımlarının toplanıp bir araya getirilmesi ve ilk ve son tasarımı, tertip ve düzenin çabukluğu heyecanın kuvvetine bırakılmıştır. Kuvvet durgundur, çünkü oruç zamanıdır ve kışın en soğuk dönemidir. Elbette bu yaşlı yazar sert soğuşun şiddetinin etkisinden sıkıntı çekmektedir. Ne çare ki ihtiyardır. En azından iftarlık su gibi az bulunan bir şey olmak üzere akait bağlı bir deste çiçek gibi Tasvir-i Efkâr'ın bir köşesini süsleyecek şekilde bölümler halinde yayımlanabilse okur dostların ellerinden bu vesileyle öpmüş olur. Ramazan'ın güzel kokusu olur. Ramazan'ın güzel kokusu cennet kokularının en güzelidir, cana kuvvet verir. Ve özellikle bu mevsimde gecelerin incileri olan yıldızların ışığı, alçaktaki ve yüksekteki ışıkların parlaması olarak göklerde gezer, akarsulara ulaşır. Bu açıdan söz ve fikir meydanında aşışın gönlü ay yüzlü bir sevgili gibi olan mananın yansıdığı yerdir ve ne güzeldir. [63]

[55. Mektup]

Keza

Rumûzü'l-hikem'in geçici bir süre Tasvîr-i Efkâr'ın gazetesinin sayfalarında görülmeyişini bazı değerli aydınların üzüntüyle karşıladığını bildirmekle tekrardan hızlıca yayımlanmasını desteklemek maksadıyla gönül okşayan açıklamayı beş yüz yetmiş dokuz sayılı nüshada görüp göz aydınlığıyla birlikte gurur duydum. Aydın kimselerin nezdinde layık olmadığı övgüyü gören böyle bir değersiz eseri beğenip rağbet eden temiz ve güzel huylu kişilerin ömrü ve makamı daima bereketli olsun. *Müstemi' ger tâlib ü cûyende şud / Vâ'iz er mürde şeved gûyende şud. Bi-mennihi te'âlâ*, muhabbet besleyenlerin onur veren teveccühlerinin bereketiyle birkaç gün içinde gecikme sıkıntısından kurtulan yazılardan gerekli seviyeye ulaşan sayfaların bazılarının gazeteye gönderileceğini duyurmaları rica olunur. [66]

4.2. İbtidâ-yi Eş'âr

Eski Kâğıtlara Başvurarak Elde Ettiğim İki Kaside ve Birkaç Tarih ve Beş On Gazelin Suretleridir.

4.2.1. Nazmlar**[Nazm – I]**

Na't-ı Şerif

1. Ey Allah'ın nuru, dünya karanlığına gönderilen mehtap
Yaratılış sabahın müjdecisi ve kâinatın varlığının süsü
2. Gezegenlerin ışıklarına senin zerrelerindir desek ne var
Allah senin yanağının parıltısını hakikat güneşi eylemiş

[Nazm – II]

Kezâlik

1. Ömür şahının tacına süs *erselnâk* denildi
Göktekilere bile hükmü geçen mekânsız vezir
2. Mübarek kapının halkası padişahlara taç olsa ne olur
Ki sen padişahlar padişahsın ey levlâke'nin şahı

4.2.2. Kasideler**[Kaside – I]**

Bin İki Yüz Elli Tarihinde Rahmetli Mehmed Ali Paşa Hakkında Mısır'da Yazdığı Kasidedir

1. Gökte parlayanların üzerine yanağının gölgesi düşünce
Gül renkli parlak perdeler çekildi yıldızların üzerine [67]
2. Beyaz sinesi sabahın nurudur ki düştükçe
Ay yüzlü sevgilinin alnında yaban gülü açır
3. Nice nurdan denizlerin inci taneleri parladı
Utancından terleyince güzel yüzünün üzerinde
4. Güller ve laleler güzelliğinden kızarıp renklenmiş
Lal dudağın, gül bahçesi üzerine cilvesinin rengini dökünce

5. Yok yere ağzının bir nokta kadar olduğunu düşünmüşler
O, ancak şairlerin hayal dünyasında hayali bir şeklin izidir
6. Yürürken ayağının kaydığını gördüm güzelliğinden
O selvi boylunun üzerine kıymetli bakışların düşünce
7. Kavuşma ahusu, düşünce tuzağından korkunca
Gönül huzur bulabilir mi, gözlere uyku girer mi?
8. Ağlayan gönlüm tesellisi olan çöl ahusuna gidince
Hasretin kirpik uçları canımda yara üzerine yara açtı
9. Ey Sami bir kez de matla yayını başka türlü açıp ger
Okunu meydana at manzume yazanlara meydan oku
10. Temiz yüreğindeki berraklığın güzellerin gönlüne düşüp
Akarsunun köpüğü üzerindeki mehtabın aksi gibi yuvarlanır
11. Amber denizi yanağının üzerinde dalgalanır durur
Dilberlerin benleri üzerine güzel kokusunu döker
12. Hüma kuşunun kanadının gölgesinin karanlığı damıtılıp
Kaşlarının üzerine mutluluğun bereketli sürmesi olarak çekilmiştir
13. Mürekkeğim Çin'in sürme tozundan olsa da gözlerinin güzelliğini yazmam
Hatalı tarif ettim diye kalemim parmaklarım üzerine ağlayıp gözyaşı döker
14. Gönlümün ortasına karalığını alsam, sürme çekmek için
Ceylanların hayali beden çölünün üzerine hücum eder
15. Uzun karanlık gece ve amber renkli akşamın karalığı
Biri yüzündeki diğeri omuzlarındaki saçlarına yayılmış
16. Saçların bu çepeçevre karanlıkla kararmış olmasa
Hükümdarın kapısının eşiğinde süpürge olurdu
17. O hükümdar ki yüksek makamların eşiğinin Hüma kuşudur
İnsanların ve cinlerin üzerine uğurunun gölgesi düşmüştür
18. O hükümdar ki iyiliğinin denizi rahmetin dalgalarını taşır
Cömertliğinin bereketli bulutu dünyaya gölgesini yaymıştır
19. İyiliğinin ve cömertliğinin etkisi denizleri ve karaları kuşatmıştır
Bütün denizlerde ve kıtalarda iyiliğinin etkisi devam etmektedir
20. Nur denizi aklın kuşatabildiği küçük bir damladır
O damla ise keskin zekâlara ışık vermektedir
21. Güzel idaresiyle dünya hazinesinden bir cevher almış

- Kamerin üzerine mührünü vurup göğün alnına asmış
22. Altın köşkünün revakı düşüncenin merkezi olduğundan
Talih, o altın pullu kumaşı Kayrevan şehri üzerine çekmiş
23. Temiz fikirlerin göğü en güzel sabahların doğuş yeridir
Daima cennet emellerinin zirvesinin üzerine açılmıştır
24. Zihnin aydınlığı mananın ışıklı kandilidir
Lafız kabına girip ifadenin ışığını arttırır
25. Konuşması dağlara hayvanlara ve bitkilere can verir
Tecrübe etmeye İsa'nın nefesi ile gelse şaşılır mı? [69]
26. Gülbahçesindeki çiçekleri tatlı esen rüzgâr olgunlaştırsa
Gülbahçesine iç açıcı güzel bir koku vereceği aşikârdır
27. Tan yeli, gönlü cezbeden huyunun saçının cilvesidir
Güzel kokuları alıp sümbül bahçesinin üzerine yayar
28. Senin adaletli yönetimin yeri ve göğü kaplamıştır
Yeryüzünden yıldızlara kadar herkes güven içindedir
29. Özellikle Kahire şehri şimdi Zeliha'nın çehresidir
Yusuf gibi bir güzelin ışığıyla imtihan olmaktadır
30. Geniş ovalarının her yerini akarsular süslemiştir
Yüryüzü, Samanyolu'na karşı övünse hakkıdır
31. Her yeri tamamen ağaçlar ve çiçeklerle donanmış
Bu süslenmişlikle yeryüzü gökyüzünden üstündür
32. Maşallah şu ova ne güzeldir sanki yemyeşil denizdir
Hilal bu kıymetli denizin üzerinde kayık olsa layıktır
33. Ey vezir ey adil hükümdar ey inciler yağdıran bulut
Kâinata aydınlık veren senin yüce ihsanıdır
34. İslamın aydınlık veren nuruna hizmet etmek istersin
Onun için talihinin nuru, dünyanın üzerine parlamaktadır
35. Ey Ali yüzlü ne gayretlerle Allah'ın dinine sahip çıktın
Tarih senin de şanını Haydar'ınki gibi ebedileştirecektir
36. Tükenmez, kuşatılmaz, izahı bitmez, sona ermez
Ta kıyamete kadar yere ve göğe niteliklerin yazılsa
37. Ey Sami, dua zamanıdır, nağmeler düzen kalemi
Parmakların şahı üzerinde bülbül gibi şakıt [70]

38. Süsleyicinin yetenekli elleri sevgililerin yanaklarını
Güzelliklerinin üstüne gül rengiyle donatıp parlatsın
39. Âşıkların gönlü sevgilinin saçının teliyle kuş yuvası yapandır
Tan yeli tarak vurur omzuna dökülen saçının düğümleri üzerine
40. Azametli kılıcının ışınları her yeri kaplasın
Adaleti varlık âleminin üzerine ışık versin

[Kaside – II]

Bin İki Yüz Otuz Dörtte Eski Vezir Hurşit Paşa'nın Mora'ya Vali Olarak
Geldiğinde Kendisine Takdim Edilen Kasidedir

1. Işık saçan kalemim şiirin içinde dolaşmaya başlayınca
Parıldayan kıvılcımlarından bir tanesi ufukları aydınlatır
2. Mizacımın cevherinin berraklığı dünyayı süslesin
Parlak güneş bile onun ışığına imrense şaşılır mı?
3. Büyüleyen kalemimin nakışlarını/tasvirlerini rüyada görseler
Bihzâd ile *Manî* şaşkınlıktan parmaklarını ısıırırlar
4. Tan yeli kuzeyden haber getirenim, seher ise kölemdir
Gül bahçesinin süsünü şiirimin emrine versem layıktır
5. Düşüncelerimin şahı hüner ülkesinde hüküm sürer oldu
Söz ustalarının memleketi kalemime gücüne boyun eğdi
6. Yıldız gibi bir vezirin destanının vafını düşünmek
Aydınlık dünyama ayrı bir ışık ve parlaklık veriyor
7. Ne vezir ki cömertliğini sınırsız eşi bulunmaz bir zat
Ki insan gözü dünyada onun bir benzerini görmemiştir
8. Rütbeleri kendinde toplayan, güçlülerin en cesuru, ne yiğit vezir
Mertlerin at bindiği meydanın en ünlüsü ve korkusuzu olan vezir [71]
9. O vezir ki eski sadrazam Hurşit Paşa hazretleri ki
Adalette Ömer gibi ve ikinci Ali denecek tabiata sahip
10. Adaletle esen rüzgârı gül bahçesine düzen verse
Kuru otu bile anber kokusu saçır hale getirirdi
11. Tan yeli, Adn cennetinin gül bahçesine senin kokunu yayabilse
Hurileri ve gilmanları baştan ayağa hayrete düşürüp mest ederdi

12. İyiliğinin çeşmesi en aşağıdan en yukarıya herkese akmaktadır
Bu dünya baştan onun başa iyilik denizinin içinde yüzmektedir
13. Zuhâl'in kapısının gücü bakışların cevherinin ışığı
Dergâhının eşîğinin tozu Isfahan'ın sürmesidir
14. Yıldızlar hükmüne itaatkâr ay ise emrine esirdir
Dünya hizmetkârı gökyüzü ise buyruğuna tabidir
15. Yıldızlar, gürzünün altınla kaplanmış kıvılcımlarıdır
Ayn ilk hilali ise keskin kılıcının ışığının yansımasıdır
16. Zafer sancağına rehberlik eder *innâ fetehnâ*
Yönelse İran ülkesini bir solukta ele geçirirdi
17. Kıvılcım saçan atının tırnağıyla şimşek gibi bir hücum etse
Küfrün diyarını ve düşmanların ülkesini baştan başa yakardı
18. Adaletinin sesi ta göğü süsleyen güneşe kadar ulaştı
Bugünden sonra aya ketenden elbiseler dikilsin
19. Ey adaletli vezir ey ve merhametli komutan
Ey şerefli zatı Rahman'ın büyük nimeti olan
20. Sen adaletiyle dünyayı aydınlatan bir güneşsin ki
Şöhretinin ışığı cihanın dört bir tarafını kuşatmıştır [72]
21. Sen iyilik denizinin öyle değerli bir incisisin ki
Şerefli zatın, dünya adlı geline Allah'ın süsüdür
22. Sen öyle yücesin ki en yüksek mevkilerin güneşin
Öyle ki güzelliğin ışığı, sevgiliyi utandırıp yanağını/yüzünü kızartır
23. Sen mutluluk ve başarı sahasının öyle bir süvarisisin ki
Ne yöne gidersen git senin kılavuzun Allah'ın rızasıdır
24. Sen, yiğitliği heybetini süsleyen öyle güç sahibi birisin ki
Kahredici kuvvetinin korkusundan Neriman'ın ruhu titrer
25. Rüstem'in namı değerini yitirip yeryüzünden silindi
Mübarek ismin yiğitlerin yüreğine süs olalıdan beri
26. Ne zaman ki güçlü atını Belgrat savaşı için sürdün
Çarpışmanın sesinden dokuz felekn yörüngeyi şaşırdı
27. Ey devrin hükümrânı yiğitliğinin nasıl olduğu belli oldu
Öyle ki din düşmanlarına kuvvetinle perişanlığı gösterdin
28. Şüphesiz göğün kapısına kılıcının namı yazıldı

- Ki o savaşıla bütün mübarek ruhlar mutlu oldu
29. Utarit senin namını altın kalemle yazdı şiirine
Ve gazilerin kahramanı Hurşit Paşa'dır dedi
30. Uzun zamandır hasretinin karanlığında yorgun düşmüştük
Hamd olsun ki mübarek zatının doğuşu aydınlığı getirdi
31. Nur dolu mübarek yüzünün güzelliğini görünce
Gül bahçemdeki güller ve fesleğenler açıldı [73]
32. Dünya baştan başa sevinçli, neşeli ve mutludur
Güzellik saçan bu vakitte daima teşekkür ederiz
33. Bu nasıl sevinci arttıran huzuru süsleyen bir vakittir
Gönüller sanki Sübhan'ın lütuflarıyla güzelleşmiştir
34. Ben de gazel okuyan seher kuşu misali
Şimdi bu istek ve keyifle nağmeler söylesem yeridir
35. O cilvelinin mest eden gözleri şarap etkisi yapar
Yanağının parlaklığı daima ateşperestin şulesidir
36. Tatlı gülüşünün rüzgârı dudağının şarabını döktükçe
Berrak mercan renkli dalgalar birbirine çarpar
37. Dudaklarının arkasını seyrederken huzur buldum
Dudağının tozundan iki gözüm sürmeyle süslüdür
38. Onun ceylan gözlerine o kadar fazla baktım ki
Kırpıklarının teli bakışlarıma ışıdan ip oldu
39. Güller senin yanaklarını görünce hasetlerinden kızardı
Bülbüllerin kanadını ıslak çiğ tanesinin kıvılcımı yaktı
40. Ey Sami, gazel tamamlandı şimdi dua zamanıdır
Anladım ki büyüklük ve itibar ellerini açmakmış
41. Varlığı kâinatın güzelliğine vesile olsun
Yıldızlar yedi göğü süsleyip durdukça
42. Devletinin ışığı devrin uyuyanına aydınlık versin
Dolunayının nasibinden bir parça ışık azalmasın
43. Allah ta haşre kadar makamının ışığını söndürmesin
Parlak güneşinin ışığı Zuhal gezegenini aydınlattıkça

4.2.3. Tarihler**[Tarih – I]**

Tahta Oturma Tarihi

1. Hakikatın ışııyla hilafetin sırları ortaya çıkınca
Cihan padişahı Abdülaziz -Allah'ın lütfuyla- tahta oturdu [74]
2. O saltanatın güneşi, padişahlık makamının dolunayı
Saadet doruğunun Zuhâl'i, göğün değerlisi Abdulaziz
3. Yardımı istenilenin Allah'ın halifesi, kâinatın huzuru
Güven ve huzur veren, devrin övünç sebebi Abdulaziz
4. Allah zafere ulaştırsın ve her zaman mutlu eylesin
Abdulaziz Han, adaletiyle dünyayı mamur eylesin
5. Ey Samî teşekkür ve edeple tarih düşürsem layıktır
Cihan şahı Abdulaziz -Allah'ın lütfuyla- tahta oturdu

[Tarih – II]

Kıymetli Vezir Hazretlerinin Doğumunun Tarihidir

1. Allah insanların mutluluk güneşini daim eylesin
Devrinde her yeni gün daha iyi şeyler olmaktadır
2. Özellikle bugün Mısır diyarının şanlı valisi
Rıza arayan seçkin hizmetkâr İsmail Paşa'dır
3. O atalarının adını taşıyan görüşü isabetli bir habercidir
Bugün o hükümrânın adalet ışıı ülkeyi süslemektedir
4. Bugün dokuz yüce gök altın elbise giyindi
Bugün yeryüzü mutluluğun nakşıyla yaldızlıdır
5. Bugün körpeler sevinçli ve âlem baştan başa huzurludur
Bugün ilahî lütufların oluğu zemzemle sulanmıştır
6. Bugün cömertliğinin bereketi rahmet denizinden akıyor
Bugün Allah'ın lütfu susamış gönüllere saf Nil suyudur
7. Hülâsa övgücü Sâmi'nin eski mahlasıdır
Bereketli külahı Süreyya'nın boyunu ölçer [75]
8. Allah Mısır'ın yönetim meclisini daima süslü kılsın

Varlığı bizzat rahmettir ve Allahın dünyaya ihsanıdır

9. Kahire şehri bu tarihten sonra huzur bulmuştur
İsmail'in nuru doğdu ve Mısır' hükmetmektedir

[Tarih – III]

Kamil Paşa'nın Sadrazam Oluşuna Yazılan Tarihtir

Saltanatın güneşi yeni bir tarihi gösterdi
Artık sadrazamlık burcunun talihi Kamil'dir

[Tarih – IV]

Mısır Valisinin Doğum Tarihi İçin

Kalp kabesini tavaf edip tarihini yaz dedim
İbrahim'in evi İsmail'in nuruyla doldu

[Tarih – V]

İskender Bey'in Doğum Tarihi İçin

İskender'in varlık aynası parladı

[Tarih – VI]

Vezirin İskenderiye'de Yapılan Harem Dairesinin Tarihidir

1. Maşaallah ne büyük bir saraydır bu
Ki cennet hurileri etrafında seyircidir
2. Maşaallah ne güzel eşse iz bir saray
Ki gökteki gezegenler şanını anlatır
3. Işıldayan ay kapısının halkasına kıyas edilirse
İnsanın gözüne tuhaf bir cim harfi gibi görünür
4. Gönül çelen meydana Venüs'ün saçları süpürgeci
Hele güneşin yüz sürmesi ise eski bir gelenektir
5. Deniz onu saf sinesine almış sefa sürmektedir
Ayın etrafını gümüş bir halka sarmış gibidir
6. Nice dalgalar getirir ardı ardına yüz sürerek

Edep dudağıyla usulünce eteğini öper

7. *Mânî* onun altınla işlenmiş tasvirini rüyasında görse
Hayretten ağzıyla başparmağını ısırp ikiye bölerdi
8. Hava dalgalarının suret her değişimde döneminde
Has bir koku yayar ki vefalı bir sümbül bahçesidir
9. Sahildeki yüce bir saraya benzeyen bu tasvirin
Asrın ressamı dahi bir benzerini yapamamıştır
10. Her eserde elbette sanatçısının izleri görülür
Ki sahibinin eşi ve benzeri olmadığı bilinsin
11. Özellikle asrını çehresini süsleyen eşsiz bir zattır
Mehmed Ali Paşa ki idrak sahibi devrin aydınıdır
12. Ey Samî şiir meydanı dar geldi ne yapayım
Yoksa kalem mimarı neler çizerdi görürdün
13. Allah beden sağlığını daim eylesin
Hesap günü de ayaklarını sabit kılsın
14. İki elimi kaldırıp dua ederek tarihini söyledim
Kerim olan Allah Muhammet Ali Paşa'yı bahtiyar eylesin

[Tarih – VII]

Mısır'da Yapılan Sebile Yazılan Tarihtir

1. Dârâ vakarlı Âsaf huylu Mısır'ın yüce valisi
Devletin ve milletin gururu, valilerin iftihar
2. İsmi Ali ile süslenmiş peygamberin ise adaşı
İsminin toplamıdır Haydar sıfatlı vali, ey Ali [77]
3. Cömertlikle nam salmış adının bereketinin tesiridir
Ki iyiliklerinin suyu zamanı taşıyıp götürmektedir
4. İhsanına ulaşmanın coşkusuyla doymuştur
Dört temel element yedi diyar ve altı yön
5. Mizacının ırmağı merhametin tatlı suyunu saçmakta
Cömertliğinin denizi daima hayırlı işlere akmaktadır
6. Dünya hayatında herkes iyiliklerine boğulmuşken
Ölümden sonraki hayatta af denizinde dalgıç eder

7. İtibar sahibi Beylerbeyi Halil Paşa
Kanat açıp dünyadan ahirete uçtu
8. Allah rızası yolunda canını sebil suyu etti
Bu tatlı su için ruhunu rahmet suyunda boğdu
9. Susamış gönülleri Kevser suresiyle karşılayıp
Zemzem şişeleri gibi gel ölümsüzlüğün suyunu iç der
10. Allah, mekânını iyiliklerinin bereketli kaynağı kılsın
Kâinat zemzem suyu gibi olan lütuflarının içine dalsın
11. Ey Samî, bu tarih ile susamışlara sebil ederim
Gözüm, hayat suyunu gel Ali Paşa pınarından al

[Tarih – VIII]

Mısır’da Yapılan Hayratın Tarihidir

1. Mısır’ın hükümranı Âsaf huylu ve cömertik denizi olan vezir
İyiliğinin dalgası her hizmetkârını ihsan denizine ulaştırır
2. İşte özetle bu sebil Topuz-zade Muhammet Ağa’nın
Ferahlatıcı hayratı olduğunun apaçık göstergesidir
3. O saygın kişi mertlik ve iyiliğin kaynağıdır
Ona cömertliğin tatlı pınarıdır desem layıktır [78]
4. Allah cömertliğin suyunu doğru yerde dağıtmıştır
Hesap gününde susamışlara ikramını içirmek için
5. Sel yatağı gibi olan dünyanın fani olduğunu anladı
Adı daima anılsın diye kalıcı bir hayrat olsun istedi
6. Çünkü ihtiyarlık döneminde yüzünü ak etti
Âlemi yaratan Allah mahşerde utandırmasın
7. Dört halife tarihinin testisini doldurmaya geldi
Mehmed’in parmağından can veren tatlı su aktı

[Tarih – IX]

Mısır’da Yazılan Mücevher Kıymetindeki Tarih Beyti

Ali’nin iki gözü Mehemmed’in neşesi
Mehmed Ali, Kevser’i sebil etti

[Tarih – X]

Mısır Hükümranı Rahmetli Sait Paşa'nın Vefatına Söylenen Tarihtir

1. Mısır'ı hükmü altında tutan bir hükümdar idim
Emir ve yasağa boyun eğdi halkım ve askerim
2. Hükümüm her yerde Nil nehri gibi yürürdü
Allah'ın lütuflarına doymuştu memleketim
3. Namımdan da belli zamanın kutlularından idim
Devrim tamamlandı benim de sönüverdi yıldızım
4. Ecelin habercisi canımı almaya birden geldi
Hevesim bitti baştan ayağa tükendi emellerim
5. Yüksek ve yumuşak nimet yatağından düştüm
Gördüm ki neticede yatağımın zemini alçakmış
6. Yalan dünyanın gölge ve hayal olduğunu bildim
Baki olanın Allah olduğunu bildim şimdi neylerim [79]
7. Bu daracık yerde garip ve kimsesiz kaldım
Rahmete muhtac aciz, zavallı ve değersizim
8. Ey izzetli makamı yok olmaktan beri olan Allah
Merhamet senindir yok senden başka rahmet edecek
9. Bu tarihte fani dünyaya gözlerimi kapattım ah
Ey Allah'ım, huzuruna geldim affını isterim

[Tarih – XI]

Rahmet Fuat Paşa Vefatına Söylenen Tarihtir

1. Ey nefis sahibi ziyaretçi Allah'tan gayrısına meyli bırak
Hiç kimse dünyada kalmaz bitmez heveslere Allah yeter
2. Her can bir dertle sonlanır kimi soğukla kimi sıcakla
Bu adi dünyanın her ferdi ile uğraşmaya değmez
3. Ben de devrin Fuad'ı idim sadrazam mührüne yüzük taşı idim
Padişahın kumaşının nakışı idim zaman kötü yüzünü gösterdi
4. Zamanla gönlüm yaralandı gücüm yavaş yavaş gitti
Beden kafesim harap oldu sonunda can kuşum uçtu
5. Sağlığımın mumu söndü her yer karanlıkta kaldı

Allah'ın nurunun ışıyla ahiretin sabahı başladı

6. O anda Sübhanımı buldum ve isyanımı sundum
Bağışlanmayı talep ettim rahmet imdadına yetişt
7. Ya Rab bu kara yüzümle yüz bin günah işlediysem de
Dergâhını sığınak edindim ancak affın yardım edebilir
8. Bu tarihtir ama her sırrı açacak Gafur olan Allah'tır
Her bir kusur affedilir, bitmez heveslere Allah yeter [80]

[Tarih – XII]

Eski Şeyhülislam Rahmetli Refik Efendi'nin Vefatına Söylenen Tarihtir

1. Eski Şeyhülislam Refik Efendi'nin ruhu
Yuvasından celal sahibi Allah'ın köşküne uçtu
2. Ne güzel arkadaşta ah ayrıldı aramızdan
Kutlu bir doğan gibi uçtu kavuşmak için
3. Namuslu ve dürüst, akıllı ve mert bir fakih
Her türlü ilim ve bilgide olgunluğa ermişti
4. Seçkin bir ahlaka ve övülen tavırlara sahip
O eşi bulunmaz zata Allah rahmet eylesin
5. O dinin hizmetçisi hakikatin fetvacısı
Ailesine ve dostlarına doğru ve açıktı
6. Ehl-i beytin uluları tarihe yardım etti
Refik Efendi ebedî dergâha gitti

[Tarih – XIII]

Rahmetli Tevhit Efendi'nin Vefatına Yazılan Tarih

1. Eyvah o faziletli biricik Tevhid Efendi'ye
Aramızdan ayrılıp beka âlemine göç etti
2. Gerçi dünyanın varlığı ortaya çıkışın gölgesidir
Göz açıp kapayınca kadar sonunda yok olur
3. Fakat bu sohbet meclisinde ruhlar kaynaşınca
Ayrılık vakti gelince çaresiz gönüller gamlanır
4. Allah rahmet eylesin ilim sahibi idi
Seçkin ahlaklı ve iyi huylu biriydi

5. Tarih düşünürken iki müjdeli haber geldi
Tevhid, kutsal topraklarda rabbine kavuştu

[Tarih – XIV]

Mora Savaşı Sırasında Rahmetli Hüseyin Bey'in Şehadetine Söylenen Tarihtir

1. Bu kavga yeri olan fani, inatçı ve zalim dünya
Her daim eziyet okunu çekip insanları yok eder
2. Bu ilkbahar, sonbahar çiçeklerine aman vermez
Dağıtır her zaman titretir söğüt ve yaprak gibi
3. Çeşme başının süvarisi savaş meydanının şereflişi
Kılıcı düşmana çok acı veren yiğit biri Hüseyin Bey
4. O pençe vuran doğan kolunu ve kanadını oynatmıştı
Hicaz ilk savaşıydı ondan sonra Girit diyarının fethi
5. Millet ne zaman ki başkumandanın ordusuna girdi
O yiğiti savaşan askerlerine kutlu bir komutan yaptı
6. İşte o talihsiz dünyaya ve kilisenin güçlü geçidine
Hücumu gösterince o anda dünya teşsiz bir yer oldu
7. Âh o ay yaralı can evi ile dünyayı terk etti
Ruhu ışıyla o anda yüce arşı aydınlattı
8. Ey ecelin zalim eli merhamet edip biraz insafa gel
Böyle eşsiz bir komutanı toprağa koymak olur mu
9. Ey kusursuz yüce Allah bekanın sana mahsus olduğunu bildik
Senin yolunda canını feda eden elbette rahmetine layık olur
10. Yâ Rab Mustafa'nın aşkı için yâ Rab *denâ*'nın sırları için
Onu yakınında yerleştir ki senin nurundan faydalansın
11. Kan ağlasın beyaz gözler ki yine bir Kerbela yaşandı
Dünya yeniden yas tutsun savaşta Hüseyin şehit oldu [82]

[Tarih – XV]

Rahmetli Biraderi Bâkî Bey'e Söyledikleri Vefat Tarihidir

1. Morali Şeyh Necîb oğlu Allah rahmet etsin
Saf, temiz ve cömertlik sahibi yiğit Bâkî

2. Bin iki yüz kırk bir senesinde Mısır'a göçtü
Çünkü orada esaretten kurtulacaktı Bâkî
3. Mısır valisi Mehmet Ali döneminde geldi
O yüce gayret sahibine hizmet etti Bâkî
4. Bazen maliye ve hazine bazen meclis bakanı
Olarak adeletiyle şöhret bulmuştu Bâkî
5. Hâsılı en yüksek makama ulaşmışken âh
Hakk'ın daveti gelince icabet etti Bâkî
6. Veba hastalığından Allah'ın emriyle şehit oldu
Ey Sâmî sana da yalnız ayrılık kederi kaldı Bâkî
7. İkiz kardeşim idin bu fani dünyada arkadaşım
Âh ki dünyada arkadaşlık da kalmaz imiş Bâkî
8. Gözlerim ağlasın ciğerim kana boyansın
Haşre dek yaralı kalbime hasret kaldı Bâkî
9. O kadar zayıf ve güçsüz olduğuma Gam yemezdim
Bir parça gamını çekmeye takatim kalsa Bâkî
10. Karındaşım Mevlânın ulu dergehine var
Bağışlama ve cennetine mazhar olasın Bâkî
11. Âh edip ağlayarak tarihini yazdım
Hakk mezarını cennet evi eylesin Bâkî

4.2.4. Gazeller

[Gazel – I]

1. Aşk meyhanesinin sarhoşu yok meclisi bozulmaz
Aşkın şarabının sarhoşu ise haşre kadar ayılmaz
2. Kutsal aşk kabesini Cebraîl'in gönlü tavaf eyler
Aşk köşkünün hizmetkârıdır en büyük melekler
3. Zamanın Süleymanı olsa dahi iltifat ile bakmaz
Aşk yuvasının değersiz ve en hakir bir karıncası
4. Âşık cennetini bin Eflatun'un aklına değişmez
Aşkın divanesinin mertebes o kadar yüce olur
5. Pervane kelekler gibi cemalının ışığına yandımsa
Aşkın yiğidinin yanıp yakılmaktan korkusu yoktur

6. Sâmi'nin avare gönlünün kırlangıcı havâlanmış
Aşkının kara beninin heveslisi olduğundan beri

[Gazel – II]

1. Gönlümün sahibi gidince sabır ve huzurum gibi
Bir an durup dinlenmedi âhım ve feryadım gibi [84]
2. Nehirler gibi gidip gurbet semtine aktı
Ayrılığından bolca akan gözyaşım gibi
3. Can kuşum yuvasını terk etti ama ne tuhaf
Öyle kanat çırpı ki alacele giden ömrüm gibi
4. Her kavuşma anın aşk derdine deva zannettiğim
Bir hayal imiş meğerse dermanımın hülyası gibi
5. Göçünde perişan olmuş saçını yoluyordu âh
Gönül yıkılmıştı ey Sâmi gamlı kalbim gibi

[Gazel – III]

1. Hasretinden kadeh ve yara laledir gözlerime
Şarabın damlası dudak uçugudur gözlerime
2. Ey ay yüzlü yanakların hayalimi süsledikçe
Gönlümdeki duman ay halkasıdır gözlerime
3. Zülfünün hayaliyle daima gözyaşı akıtırım
Her kirpiğim çiğ yüklü sünbüldür gözlerime
4. Yanağını kadehin aksiyle parlamış görünce
Gam meclisi de akan ateş selidir gözlerime
5. Aşk çölünün eteğindeki toprak da kızgındır
Dönerek esen rüzgâr canlı ateştir gözlerime
6. Bakışımın dalgasının bağı ip ve telimdir benim
Ey Sâmi bu yeni gazel dokumadır gözlerime

[Gazel – IV]

1. Gönlüm ağılarken seni andı ama sonra utandı
Çünkü gözyaşlarım eteğinin hayaline damladı [85]
2. Çenenin sırrını bilmeyenler Babil kuyusu dediler

- Parmakların işaretiyle bakışlarım onu görüverdi
3. Bülbulün nağmesinin yeli aşığın narasının havası
Bu gece ay ışığı denizinin dalgalarını sayısız kıldı
 4. Hasretinin hararetiyle taze gülden bir koku alınca
Bülbüllerin gözyaşı gül bahçesini gül suyu denizi kıldı
 5. Ey Sâmi şiirinin cevher değeri yükselmede
Kalemin yine sonsuz bir hazineye bağlandı

[Gazel – V]

1. Gonca dudağın tebessüm ederken güldür bana
Tatlı gülüşün ise bülbüllerin nağmesidir bana
2. Süzgün bakışım yanaklarının bu halini bilmedim
Koklasam onları keyif veren şarap gibidir bana
3. Ellerimi yıkayıp meyhane kapısından ayrıldım
Bundan sonra dayanağım tevekkül kapısıdır bana
4. Yardan ayrılmakla yapraksız ve meyvesiz kaldımsa gam yemem
Kavuşmanın meyvesini verecek olan tahammüldür fidanıdır bana
5. Kötü huylu hasetçileri ayaklar altında çiğner
Kalemim şiir sahası içinde Dülül atıdır bana
6. Sâmi Hakk'ın dergâhından emellerini toplamakta
Gökyüzü feryadımın zinciri ile keşküldür bana

[Gazel – VI]

1. O hasta nergiz acaba akli baştan alan mıdır
O mazlumu gösteren zalim ne tuhaf belâdır [86]
2. Alçak dünya denizinde su kabarcığıdır gözlerim
Şaşkın gönlün kazancı ise daima karşılıksızdır
3. Âh bilirim, emel servi'si meyve vermez
Dünyada benim kazancım ettiğim duadır
4. İki gözümünden gözyaşı akması mümkün mü
Göz hapsine aldığı güneş gibi parlak yüzlüdür
5. Bugün ikiyüzlü ham sofı o ay yüzlüyü bağladı
Yalanın sermayesi asa ile sırtındaki hırkasıdır

6. Sâmi kaleminin oluğundan tatlı bir su yaydı
Sözünün gül bahçesi gelişip büyüse hakkıdır

[Gazel – VII]

1. Dudağının berrak yansıması ile renklendi su
Şarap bile olsa bulamaz bu parlaklığı su
2. Ateş gibi parlak yanağın utancından terlese
Gülsuyunun kokusuyla dünyayı gösterir su
3. Zalim dünyanın elinden feryat eder
Su değirmeni gibi yaş döker gözlerim
4. Ay parçası naz ile yüzünü gösterince
Elbette o yüzden çok ıstırap çeker su
5. Sâmi şiirin tatlı suyu ile sanat bağını
Bu Çok tatlı su şekilde çiçeklendirdi

[Gazel – VIII]

1. Sevgilinin semtine bu aralar gider misin sabah yeli
Hasret çeken gönlüme taze haberin var mı sabah yeli [87]
2. Ben kafese düşmüş figan eden bülbülüm
Emel bağımın gülüne eser misin sabah yeli
3. Gönül diyarının ve çimenliğin taze fidanından
Gurbette bana da yaprak ve meyve var mı sabah yeli
4. Bu değişik esen halinle gönlümün burnunu uçurdun
O cilvelinin saçının kıvrımından mı esersin sabah yeli
5. Âh Sâmi, gönül çelen güzellere nicedir haber gelmedi
Hasret çeken gönlüme taze haberin var mı sabah yeli

[Gazel – IX]

1. Hasret yarasıyla benim çektiğim keder mi olur
Ney gibi her nefes ağlamadığım zaman mı olur
2. Canımı ve tenimi kaşının yayına hedef mi edeyim
Ya da bakışlarının okuna sinemi mi gersem mi olur
3. Emel gemisini istek sahiline kavuşturabilmek için
Pişmanlık ve samimi gözyaşından öte deniz mi olur

4. Bir gönül ki sevgilinin kucağından ayrılırsa
Ciğerinin yarasına bir daha merhem mi olur
5. Şarapla kadeh kayığına gam bekçisi sürülür
Denizin dünyası gibi başka bir âlem mi olur
6. Gözlerimin akıttığı yaşlara Kızıldeniz'dir diyemem
Dünyada gözyaşlarıma benzer başka bir deniz mi olur
7. Râgıb'ın ruhunun taze gülünü canlandırabilecek
Sâmî'nin kaleminin damlası gibi şebnem mi olur [88]

[Gazel – X]

Hengâm-ı Şebâbda Ya'ni Bin İki Yüz Otuz Üç Târîhinde Vatanda İken Sadr-ı
Esbak Reşîd Paşa Merhûmun Gazeline Söyledikleri Nazîredir.

1. Yeni biten sümbül gibi tüylerin yanağın süsü henüz
Yüzünün gül bahçesine bahar geldi görünüyor henüz
2. Şeref burcunun o ayı şimdi on dördüne girmiş
Her tarafı güzel yüzünün ışığı kapladı henüz
3. Ayağını sakın incitme ey taze gonca
Gelişini bekler sarığın kenarı henüz
4. Ne kıyamet koparır salınan sevgili göresin
Ahımın rüzgârı endamını yürütüyor henüz
5. Uyku hırsız ıri ve güzel gözlerini çalmıştı
Devrin fettan güzeli yeni uyanmakta henüz
6. Gönül hastalarının sabır ve huzuru kalmadı
Gözlerine sarhoşluk ağrı veriyor hasta henüz
7. Papağan mizacını ayna karşısında söyleten
Sâmî şimdi Reşîd gibi doğru sözler söyler oldu

[Gazel – XI]

Mora Ordugâhından Üç Beş Günlüğüne Moton Kalesine Gidip Dönmek İçin
Rahmetli Başkomutan İbrahim Paşa'nın İzninin Olmaması Nedeniyle İşbu
Gazeli Bırakıp İzinsiz Olarak Gidildiği Dönemde Söylenilmiştir.

1. Bu gurbet yerinde gönül bir nazlıyı ister mi ister elbet
Omza dökülen saçlarına acaba huzur ister mi ister elbet

2. Acaba ah ve feryatlarımın iniltilerinden incinmez mi?
O gönlü çeken, inleyen âşıktan ağlama ister mi ister elbet [89]
3. Gönül gam hastasıdır sıkıntı döşegine yaslanmış
Aşk doktoruna sordum yâre kavuşmak ister mi ister elbet
4. Kavuşmak istedikçe gördüm ki uygun değil gibidir
Hele hayretteyim can sıkkan ısrara hayâ ister mi ister elbet
5. Ey Sâmi gideceğin yere izin verilmezse eğer
Binip rahvan ata gizli bir firar ister mi ister elbet

[Gazel – XII]

1. Hayalimin kucığına belini aldım inceden ince
Yine ipucu buldum dedikoduya inceden ince
2. Uzun gecenin karanlık dalgası süzgeçten geçmiş
Al yanağındaki benine karıştırmış inceden ince
3. Dudağının arkasındaki kıl kalemle çekilmiş yeni ay mıdır?
Ya dudağın tatlı suyuna düşmüş kaşın aksi midir inceden ince
4. Gözlerimin ipliği hayal tuzağımın ceylanlarıdır
Gönül avında kurulan hileye düştü inceden ince
5. İstâbul'un zarifleri ince düşünerek iş yapar
Gidilmemiş yolları açıp yazmışlar inceden ince
6. Ben de şimdi Mısırlı mizacımı tezgâhtan çıkardım
Fikirlerimle işledim süslü sözlerimi inceden ince
7. Edebe aykırıdır irfan ehline mahlas vermek
Namımı bulur elbet düşünen inceden ince [83]

[Gazel – XIII]

Avrupa Seyahatında Sûreti Anıp Tahtında Yazdığı Rubâ'idir.

1. Dünyaya geldiğimden beri çok meclise girdim
Devrin vaziyetleri beni bin türlü hale koydu
2. Beş cilt kitabın baş sayfasına kadar okudum
İhtiyar hoca yorum ve açıklmaya başladı
3. Anladım ki sadece kabahat ve hata etmişim
İşim gece gündüz Allah'a dua etmeye kaldı

4.2.5. Matla'lar**[Matla' – I]**

Kadehi taze gözyaşımla ağzına kadar doldurunca
Sevgilim de nevaleyi ciğer etinden olsun istedi [90]

[Matla' – II]

Güneşi batıya doğru gider sanmayın
Felek onu bir tokatla altüst eder

[Matla' – III]

Gülün rengi, yanağının ışığına hayranıdır
Saçlı sünbül ise saçının karasına meftundur

[Matla' – IV]

Yanağının ışığındaki benin siyah bir kelebek midir?
Yoksa gönüldeki karalığın ateşe düşmüş hali midir, nedir?

[Matla' – V]

Cemalinin tecellisiyle dünya, mananın aynası olmuştur
Gönül şeker sözlü bir papağandır, tadı ise çok iyidir

4.2.6. Müfredler**[Müfred – I]**

Gönül ne vakit kibleye dönse titremeye başlar
Çünkü dönüp dolaşacağı yön vatanı aramaktır

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Abdûrrahman Sâmî Paşa'ya ait bu münşeât mecmûasını derleyen oğlu Necip Bey, mecmûanın başlağıç kısmında ön söz niteliğinde bir takdim yazısı kaleme almıştır. Bu açıklamada babası Abdûrrahman Sâmî Paşa'nın edebiyat ilminde hüner sahibi olduğunu belirttikten sonra onun kaleminden çıkmış olan mektupları, şiirleri ve görevi gereğı kaleme aldığı resmî yazılarından bulabildiğı kadarını iki bölüm halinde yayımlayacağını bildirmiştir. 90 sayfa hâlinde 1874 yılında basılmış olan mevcut mecmûadaki yazılarında Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların ağırlıkta olduğu bir dil kullanmıştır. Bunun yanında, yazılarında bahse konu olan kişi ve makamlara yönelik hitap, ibare ve ifadelerini özenle seçtiğini; secili bir tarzda kaleme aldığı mektuplarındaki cümleleri arasına bazen Arapça bazen Farsça bazen de Türkçe manzumeler ve vecizeler yerleştirdiğini görüyoruz. “Birinci Bölüm”ün yayımından hemen sonra başlayacağını belirttiğı ve “İkinci Bölüm” olarak yayımlamayı düşündüğü yazılara dair şu âna kadar herhangi bir kayıt bulunabilmiş değildir. Bir kısım mektup ve şiirlerinden oluşan ve şu anda üzerinde çalışma yapmakta olduğumuz “Birinci Bölüm”de yer alan yazılarına dair tasnif ve değerlendirmelerimiz aşağıdadır.

5.1. Mektuplara Dair Değerlendirme

Mektupların başlağıının, derleyicisi olan oğlu Necib Bey tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Bazı mektuplarda kişi, makam veya tarih bilgisi bulunmamaktadır. Hemen her mektupta ayet ve hadis iktibası yapılmıştır. Çoğunluğu Arapça ve Farsça olmak üzere beyitlerle süslenmiş olan mektuplar da Arapça ve Farsça deyim, atasözü ve ibare sıklığı da dikkat çekmektedir. Mektuplarda edat ve bağlaçlarla birbirine bağlanarak uzatılmış cümleler ve ağıdalı ifadeler metni ağırlaştırırsa da secide başarılı olunduğunu söylemek mümkündür. Mektupların 27 tanesinde yazım tarihi bulunurken 28 tanesinde ise tarih belirtilmemiştir. Mektupların 9 tanesi teşekkürnâme, 7 tanesi tebriknâme-tehniyetnâme, 13 tanesi recanâme 12 tanesi muhabbetnâme, 1 tanesi tavsiyenâme-şefaatnâme, 1 tanesi telhisnâme, 4 tanesi tesliyetnâme, 1 tanesi taziyetnâme, 2 tanesi ubûdiyetnâme 4 tanesi takrîznâme ve 1 tanesi de cevapnâme özelliğı göstermektedir. Mektuplar Mektupların yazıldığı kişi ve makamlar ise sırasıyla şu şekildedir: 1. Mektup, padişaha (Sultan Abdulaziz veya Sultan II. Abdulhamid); 2. Mektup, (Mâbeyn-i hümayûn başkâtipliğı aracılığıyla); 3. Mektup, Mâbeyn-i hümayûn başkâtipliğıne; 4. Mektup, padişaha (Sultan Abdülazîz); 5. Mektup, padişaha (sadrızamlık aracılığıyla Sultan Abdülazîz); 6. ve 7. Mektup, başmabeyncilik makamına; 8., 9. ve 10. Mektup, Mâbeyn-i Hümayûn başkâtipliğıne; 11. Mektup, Mehmed Emin Ali Paşa'ya; 12. Mektup, Mustafa Nâ'ilî Paşa'ya; 13. Mektup, Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa'ya; 14. Mektup, Meclis-i Vâlâ reisine; 15. Mektup, Mehmed Emin Ali Paşa'ya; 16. Mektup, Dâhiliye Nezâretine; 17., 18., 19. ve 20. Mektup, Koca

Mustafa Reşid Paşa'ya; 21. Mektup, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Mehmed Said Paşa'ya; 22. Mektup, Mehmed Emin Ali Paşa'ya; 23. Mektup, Ömer Lütfi Paşa'ya; 24. Mektup, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Saîd Paşa'ya; 25. Mektup; Halil Rıfat Paşa'ya; 26. ve 27. Mektup, Abdürrahman Sâmî Paşa'nın dostlarından biri olan Ömer Efendi'ye; 28. Mektup, Mısır valisi olan Abbas Paşa'ya; 29. Mektup, İbrahim Sârim Paşa'ya; 30. Mektup, Hasan Rıza Paşa'ya; 31. Mektup, Süleyman Paşa'ya; 32. Mektup, Ömer Lütfi Paşa'ya; 33. Mektup, Mustafa Nailî Paşa'ya; 34. Mektup, Şerif Paşa'ya; 35. Mektup, ismi belirtilmeyen yakın bir dostuna; 36. ve 37. Mektup; Koca Mustafa Reşid Paşa'ya; 38. Mektup, Arif Hikmet Bey'e; 39. ve 40. Mektup, Koca Mustafa Reşid Paşa'ya; 41. Mektup, Maliye Nezaretine; 42. Mektup, Vüzerâ-yı 'Azâmdan Bir Zâta; 43. Mektup, 44. Mektup, Abdürrezzak Bâhir Efendi'ye; 45. Mektup, Eflak Beyi'ne, 46. ve 47. Mektup, Safâ Efendi'ye; 48.ve 49. Mektup, ismi belirtilmeyen bir zata; 50. Mektup, Yusuf Kamil Paşa'ya; 51. Mektup, Ali Vâsî Efendi'ye; 52. Mektup, Ahmed Lütfi Efendi'ye; 53. Mektup, Ahmed Hamdî Şîrvânî'ye; 54. ve 55. Mektup, Tasvîr-i Efkâr gazetesine gönderilmiştir.

5.2. Şiirlere Dair Değerlendirme

Mecmûada yer alan şiirler “İbtidâ-yı Eş'âr” başlığı altında toplanmıştır. Şiirlerde de mektuplarda olduğu gibi bilgilendirici başlıklar yer almaktadır. Şiirlerin genel tasnifi şu şekildedir: 2 adet nazm, 2 adet kaside, 15 adet tarih, biri nâ-tamam olmak üzere 13 adet gazel, matla şeklinde 5 adet beyt, 1 adet müfred bulunmaktadır. Eserde yer alan her iki nazmda da peygamber sevgisi işlenmiştir. Mehmed Ali Paşa'ya yazılan kasidede onun adaleti ve cömertliğinden, hükmü altındaki memleketi güzelleştirdiğinden, dine ve devlete hizmetinin büyüklüğünden bahsedilmiştir. Hurşit Paşa'ya yazılan kasidede ise onun savaşçılığı, cesareti, cömertliği, herkesin hükmüne boyun eğdiği ve yönetimi altındakilerin refah içinde olduğu dile getirilmiştir. Tarihlerinde; padişahın tahta çıkışı, bazı önemli devlet büyüklerinin doğum tarihleri, vefatları ve göreve gelişleri ile çeşme ve sarayların yapım tarihleri konu edinilmiştir. Biri nazire olan gazellerinde, her biri beyt başlığı altında verilmiş olan matla'larında ve müfredin de ise aşk, şarap, sevgili, güzellik, hasret gibi klasik konular işlenmiştir.

KAYNAKLAR

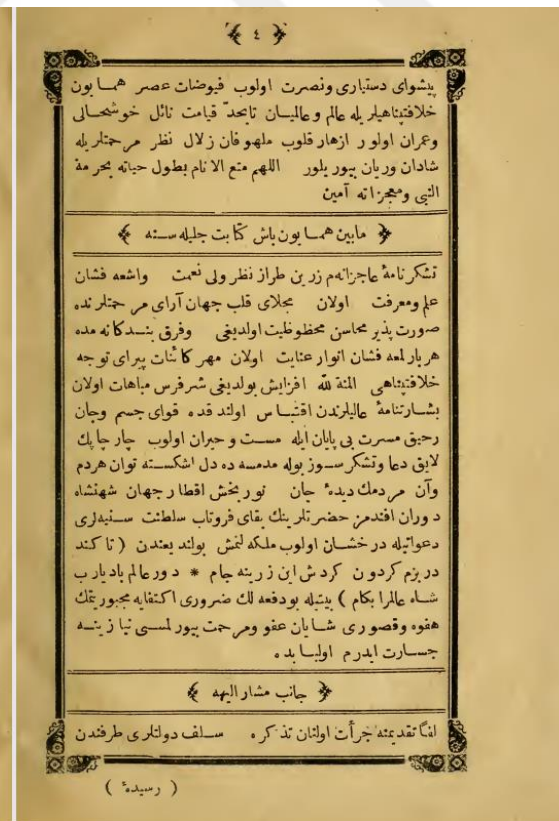
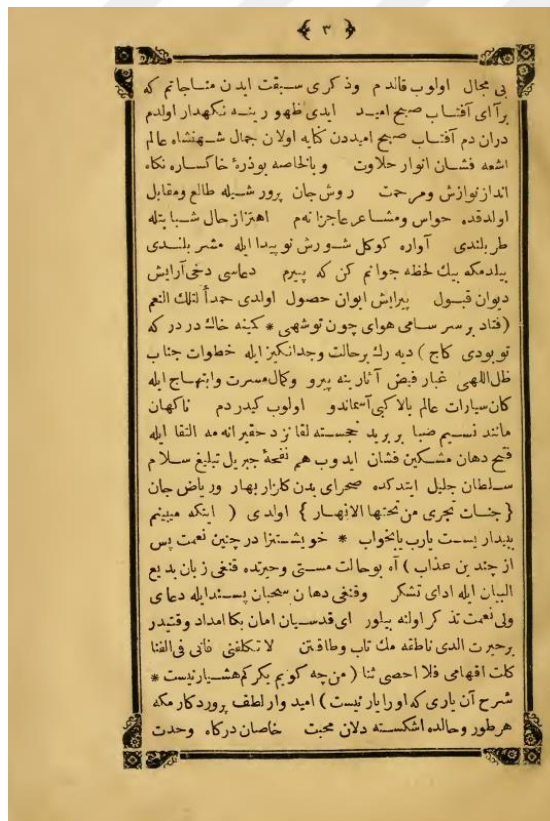
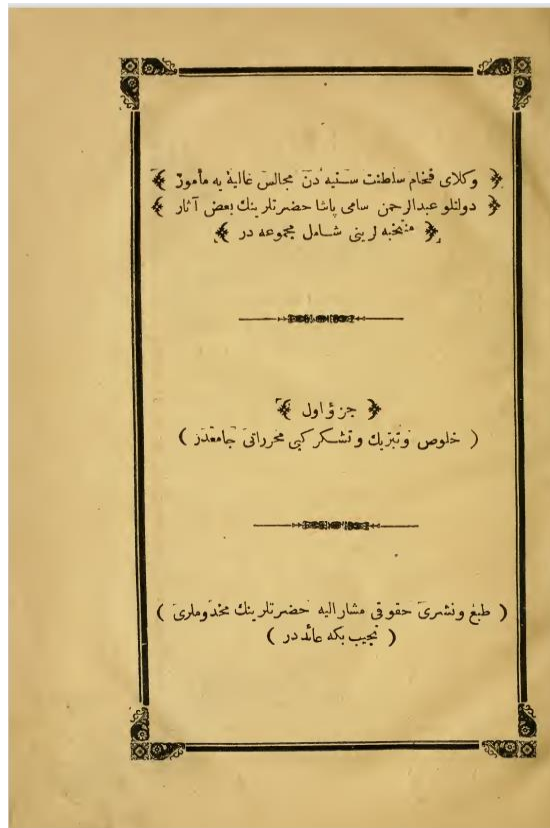
- Abuflidaly, D.I. (1960). *Türkçe-Arapça Sözlük*, Fakülteler Matb.
- Akbayar, N. (hızl.) (1996). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî*. C. 4. Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilimi*, T.D.K. Yayınları.
- Aktan, B. (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, Gazi Kitabevi.
- Altun, M. (2011). *Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeleri*, MVT Yayıncılık.
- Atay, H., Ataş, M., Atay, İ. (1968). *Arapça-Türkçe Büyük Lügat*.
- Ateş, İ. (1983). *Arapça-Türkçe Sözlük*, Elif Matbaa.
- Banarlı, N. S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- Baştuğ, İ. (hızl.) (2002). *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal Son Asır Türk Şairleri (Kemâlû's-Şuarâ)*. C. IV. AKM Yay.
- Bilgegil, K. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)*. Enderun Kitabevi Yayınları.
- Çağlayan, F. (1966). *Osmanlıca-Türkçe, Türkçe-Osmanlıca Sözlük*, İnkılâp ve Aka K.
- Çavuşoğlu, M. (1986). *Divan Şiiri*, Türk Dili, Cilt LII, Sayı 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül, s. 1-17.
- Çiftçi, Ö. (hızl.) (2017). *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*.
- Daş, A. (2004). *Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Dönemi Hakkında Tarihi Kaynak Olarak Münşeât Mecmualarının Değerlendirilmesi*, AÜİFD, XLV sayı II s. 209.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları.
- Dilçin, C. (2013). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Durmuş, İ. (2000). *İnşâ, TDV İslam Ansiklopedisi*, XXII, s. 335.
- Erdem, E. (1998). *Abdurrahman Sami Paşa ve Maârif-i Umumiye*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Eren, A. (2021). Rumûzü'l-Hikem (Sâmî). Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/rumuzu-l-hikem-sami>. [Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022].
- Eren, A. (2022). İnşâ-yı Sâmî (Sâmî). Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/insa-yi-sami-sami>. [Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022].

- Fehmî, A. (1302). *Tedrisât-ı Edebiyye*.
- Gümüþ, N. (2021). Sâmi, Abdurrahman Paþa. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-abdurrahman-pasa>. [Eriþim Tarihi: 14 Aralık 2022].
- Güven, G. (1970). *Samipaþazade Sezai Hayatı ve Eserleri*, (Yayımlanmamıþ Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haksever, H. İ. (1995). *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergîsî'nin Münşeâtı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamıþ Doktora Tezi.
- Haksever, H. İ. (2014). *Münşeât Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi*. İlmi Araştırmalar, 0 (10), 65-76.
- Hatipoğlu, V. (1972). *Türkçenin Söz Dizimi*, TDK, Yayınları.
- Hüseyin R. (1305[1808]). *Lugat-ı Remzi*, 2 C.
- Kaplan, M. (1986). *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yay.
- Karabey, T. (2001). *Ahmet Cevdet Paþa-Belâgat-ı Osmaniye*, Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (1998). *Türkçenin Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- Kerman, Z. (1986). *Samipaþazade Sezai*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kesik, B. (2021). Sergüzeþt-i Sâmi (Sâmi). Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serguzest-i-sami-sami>. [Eriþim Tarihi: 14 Aralık 2022].
- Kesik, B. (2022). [Dîvânçe] (Sâmi). Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divance-sami-tees-5>. [Eriþim Tarihi: 14 Aralık 2022].
- Kesik, B. (2022). Kîþver-i Derûn (Sâmi). Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/kisver-i-derun-sami>. [Eriþim Tarihi: 14 Aralık 2022].
- Köprülü, F. (1921). *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Kitap.
- Köprülü, F. (1934). *Divan Edebiyatı Antolojisi*.
- Levend, A. S. (1984). *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Levend, A. S. (2015). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları.
- Macit, M. (2012). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları.
- Mehmet S. (1329 [1911]). *Kamus-ı Osmanî*.

- Mengi, M. (2019). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-Metinler)*, Akçağ Yayınları.
- Özerol, N. (2013). *Millî Kütüphane’de Kayıtlı 4689/5 Numaralı Şiir Mecmuası*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (V.8/1), ss. 401-410.
- Özmen, M. (2016). *Türkçenin Sözdizimi*, Karahan Kitabevi.
- Öztürk, U. (2013). *Tezkire Niteliğinde Bir Şiir Mecmuası*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (V. 8/1), ss. 411-428.
- Pala, İ. (1995). *Kronolojik Divan Şiiri Antolojisi*, Akçağ Yayınları.
- Parlatır, İ., Şahin, H. (2011). *Türk Dili Sözlü ve Yazılı Anlatım Türleri ile Anlatım Teknikleri*, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Paşa, A. C. (1298). *Belâğat-i Osmâniyye*.
- Sami, Ş. (1983). *Kâmus-ı Türki*, Enderun Kitabevi Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Saraç, M. A. Y. (2013). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Gökkuşbu Yayınları.
- Saraç, M. A. Yekta (hızl.) (2016). *Bursalı Mehmed Tâhir Osmanlı Müellifleri*.
- Subaşı, T. (2019). *Osmanlı Devleti’nin İlk Maârif-İ Umûmiye Nazırı Abdurrahman Sami. Prof. Dr. Mevlüt Koyuncu’ya Armağan Kitap*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 269–287.
- Süreyyâ, A. (1303). *Mîzânü’l-Belâğa*.
- Tanyıldız, A. (2012). *Şiir Mecdûalarının Neşri Hakkında*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 5, (s. 21), ss.224-232.
- Tok, V. A. (2013). *Osmanlı Edebiyatı-Belagat*, Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları.
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. (2022). <http://teis.yesevi.edu.tr/arama> [Erişim Tarihi: 15.01.2022].
- Türkçe Sözlük (2011). TDK Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (2003). 28. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlı Ansiklopedisi.(1999). Abdurrahmân Sâmî. C.2., YKY Yay.
- Yeğin, A. (1990). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, Türdav Basım ve Yayın.
- Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi.

EKLER

1. TIPKIBASIM

میساهات ملوک عالم خلیفه قدسی نژاد و ملائک شہ دامت
اشعه سلطنته لامعه علی مقارن الامم السلطان ابن السلطان
السلطان عبدالعزیز خان افندمن حضرتلربنک
عهد همايون کتی ستایلزده پذیرفته رقم وانجام رسیده نقش
قلم اولدی اثیق هرقره خالص العیار که سکه دار
نام ناهی شهریار اولیه کاسد بازار اعتبار اولور و هر
اثر که نگاه تحسین تاجدار الیه آرایش وزینت بولیه ساقط
انظار صغار و کبار اولور پس مرجع وملاذ غلبان و ملجا
ویناه اهل عرفان اولان بارگاه کردون پناه
شهنشاهیلرندن امید وار مرحتمکه کذارش گوشه چشم قبول
و خطبات وسقطاتندن غض طرف کرامت مکمل
بیور بلور اللهم اعز الاسلام بطول حیاته ومتع الانام
بفیوضات کراماته آمین بجاه النبی الامین

رموز الحکم تقدیمجون مقام عالی و کائناتهایه
کوندربان عریضه صور نیدر

ادای خدمت دین و دولت موجب سعادت دنیا و آخرتد
علی الخصوص بر بادشاه اولی العزمک اوامر و نواهی
ملهمانلر بنه اتباع تام الیه اجرای احکام شریفیه اقدام ایدن
مأمورین یوطالده (آنان که خاک را بنظر کییا کنند) خاصیتند
اولان توجه خلافتنهای الیه بین الخواص شریف و ممتاز
و یوم لابتنفع مال ولا یثون ده ابرار و مفریان آرمسند
سر فراز اولور الله که غره جبهه جهسان دره
دیهیم شاهان وارث تخت سلیمان شهنشاه عصر وزمان
افندمن حضرت نلری نور عقل و عرفان الیه مزین و جوهر

(تابک)

رسیده دست مختر اولان بشیره در که معدن الکرم اذا
وعد وفا مزینک جوهر بکای کونین همای و دریای الکرم
ابن الکرم ابن الکرم اصدافک دردانه بی همتای آرایش
اکلیل خلافت زیبایش تخت سلطنت حضر زمان شهنشاه
جهان مرام بخش انس و جان دامت شمس سلطنته
بازغه ای آخر الدوران افندمن حضرتلربنک اتوار وعد
همايون ظل الله بربنی اشراف الیه روشن و مزین و کاشانه
قلب و پراهمی تنویر و توجیه اچمش پر روزندر انکچون
برخیلی زمان حرزبان ایدلوب حفظ اولمش و آن بان
انفجار صباح عاطفته نکهبان اولش اینه مده شونک بیابرس
آلهیه و تقلبات متابعه طبعیه وقوی آراسته زمکبر نیسان
اولق احتمالتنه مینی بودفعه بالاضطرار شق استار ادله
مجناسر اخطار اولدم جناب قیاض لم یزل مرأت قلب الملتی
همايونلربی هرحال و مستقبله آزاده ژنک ملل
بیورسون بر دم اتبساط عالم آباد شاهانه لنده تذکره همت
بیورملربنی رجا ایدرم چونکه ولی نعمت ولی نعمت عالم افندمن
عنصر مرحت و کرمه سرشته و اخلاق الهیه الیه
متصف کریم و رحیم رفرشته اولدقلرینه اشتباه انیم فرط
عقل و فراست وقوت عرفان و کرامت همايونلربنه نظرا
خفیه براما الیه تخطر ماسبق و منظور لحاظه شفقت شاهانه لری
اولان یوعید برقصوری دریای مرحت کیتی ستایلرینه
مستغرق بیورلر اولباده

حضور فیض نشور جناب شهنشاهی به تقدیم

اولان رموز الحکم ذبلنه یازلشدر

اشو کتاب رموز الحکم مخفر دودمان سلاطین قدم مایه

ابتدای اشعار

ارواق عشقه به مراجهتله دسترس اولدیم ایکی قصیده
ویر قاج تاریخ ویش اون غزل صور نیدر

نعت شریف

ایانور خدا مهتاب شام عالم اسرا
تیا شیر صباح آفرینش کاشات ارا
نوله ذرائک اواسه نبرات خطه افلاک
تجلی رخک شمس حقیقت ایش مولا

کذلک

سر برارای عرک زیور دیهم ارسلناک
خدو لا مکان فرما نروای خطه افلاک
نوله کامج باب اقدسک تاج اولسه شاهانه
کسنتک پادشاهلر پادشاهی ای شه لولاک

بیک ایکیوز الی تاریخنده مصرده مرجوم مجد علی
پاشا حقنده انشاد اندکری قصیده در

دوشنبه سایه حدک فلکد نیران اوزره

غضای بر تو کلکون چکادی اختران اوزره

(پاش)

سودای دله باسم سوادك سرمه چكچون
 هجوم ایلر خیال آهوان صحرای جان اوزره
 شنب تاریکی بلدا سواد شام عنبرزا
 بری زلف اوزره بایش بریسی کبسون اوزره
 بو کردا کرد ظنله سیهکار اولسه زلفك
 اولوردی در که داورده چاروب آستان اوزره
 او داور کیم های آستان اوج رفعتدر
 کدوشمش سابه سعداقرانی انس و جان اوزره
 او داور کیم های احسانی موج انکیز رجندر
 سحاب فیض جودی سابه کسردر جهان اوزره
 محیط بحر و بر در رشعة اعطای والطافی
 نم احسانی چاریدر بون دریا و کان اوزره
 یم نور خرد بر فطره در عسل محیطندن
 اوقطره پرتو افکندر زکای زیر کان اوزره
 کنوز حسن تدبیردن المش بر کهر کردون
 قیوب نامن قرآعش جبین آسمان اوزره
 رواق کاخ زر بنیاد فکریدر که چکش چرخ
 اوالتون بوللی خاری فضای فیروان اوزره
 سپهر رأی پای مطلع صبح اصابتدر
 کشاده دایما قصوای آمال چشمان اوزره
 شعاع زهنی مصباح پر انوار معانیدر
 کبوی فانوس لفظه پرتو افزادر بیان اوزره
 زوان بخشای حیوان و نبات و کاندن لفظی
 دم عینی ابله کلسه بحیمی انجان اوزره

(نسیم)

بیاض سینه سی صبح لطافتدر که دوشدیکه
 کل نسیم اولوریدا جبین مهوشان اوزره
 نبجه دردانه دریای اتوار اولدی تابنده
 عرق ریحاب اولدقد جبهه حسن وان اوزره
 قزمش کل کل اواش لاله کلار لطافتله
 دو کنبه رنگ عشو لعل نایک کاستان اوزره
 دهانک بوقی بره بر نقطه موهومدر دغش
 بویی صورت هیولادر خیال شاعران اوزره
 دم رفتارده لغزیده پاکوزدم لطافتندن
 کراتی نکه دوشدکده اولسرو روان اوزره
 رمیده اولدی آهوی وصلی دام حاظردن
 کوکل آرام ایدری خواب اولوریدی دکان اوزره
 کیدوب آهوی فیکای تسلی دل زارم
 سرمزگان حسرت داغ پرداغ آچدی جان اوزره
 بجان مطلع دیکر ککشاد ایت سامیا بر کرز
 سوروب میدانه آت میدان اوقی نظم آوران اوزره
 صفای کردن صافک دوشوب صدر بستان اوزره
 کف مهتاب وش غلطیده در آب روان اوزره
 تلاطم خیر اوور دریای عنبر کرد خطنده
 دو کر رنگ لطافت مشک خال دلبران اوزره
 سواد سابه پال هما تقطیر اولمشدر
 چکمش وسمه فیض سعادت ابروان اوزره
 مدادم سرمه چین اولسه یازم وصف چشمانک
 خطا ایتدم دیو کر بان اوور خادم بستان اوزره

بد مشاطه قدرته تا که عارض خوبان
 اوله کلگون طراز رنگ و تابش حسن و آن اوزره
 دل عشاقی تا کیم لانه ساز تار ککدر
 صبا ناشانه زندر عقد های کبسون اوزره
 شعاع جوهر تیغ شکوهی طوتسون آفاق
 وره تاب عدالت سرمسگون و مکان اوزره
 یک ایکوز اوتوز درنده صدر اسبق خورشید پاشا موره
 والیبی اولوب وصولند تقدیم اولتان قصیده در
 ایدنجه کلک پرتو افکنم نظم ایچره جولانی
 ایدن یکلفظه تابنده سی آفاق نورانی
 صفای جوهر طبع و پرز دنیایه زیبایش
 عجمی غبطه ایتسه تابه مهر درخشانی
 نقوش خامه شعر آفریم کورسه روایده
 اولور انکشت حیرت بردهن بهر ایل ایله مانی
 صبا یک شمالدر سحر ملک میمندز
 سزا ویرسم فضای نظمیه زیب کلسستانی
 حکمران اولدی اقلیم هنره شاه اندیشه م
 قلم و خامه انجاسمه ملک سختدانی
 بر آصف متیق اختر صفای فکر اوصافی
 جهان طبعیه ویرمکده اوز که شوق و تابانی
 نه آصف کی چشم دستور اکرم ذات بی همتا
 که مثالی کورمش حالا جهانه چشم انسانی
 نه آصف صفدر جم میزت مرد قدر قدرت
 نه آصف بیکه تاز ساحه مضمار مردانی

(نه آصف)

نسیم خلق ویرسمه تربیت ازهار کاراره
 شمیم جانفزا ایلر هویدا کلسستان اوزره
 صبا آشفته زلف دلا ویز نهادیدز
 آلوب بوی لطافت نشر ایلر سنبلسان اوزره
 بورغش حکم عدلی اولقدر آفاق و اکوانه
 نربادن ثراه چله خلق امن و امان اوزره
 خصوصاً ام دنیا بر ذلیخا چهره در شمدی
 شعاع یوسف زرین رسنه انجان اوزره
 فضایی سو بسو جوهره پیرایشده عالم
 سزا عرض مباهات ایتسه رود کهکشان اوزره
 دوناغش سرمسراشجار وازهار ایلله هرسمی
 بوز پیاوشله غالبدر زمینی آسمان اوزره
 تعالی الله ته سحر اجم بشل دریای احضر در
 هلال اولسه سزا کشتی او بحر بی کران اوزره
 خدیوا داورا داد آورا ایردر بارا
 زلال همتکدر فر ویرن کون و مکان اوزره
 منو زیننه اسلامه همت ایتنه در قصدک
 مشعشدر انکچون نوز اقبالک جهان اوزره
 نه همتله ذین پروزلک ایتدک ای علی صورت
 قالور جبر کبی نامک اید صحن زمان اوزره
 توکنز حصره کلر شرعی بنز غایتسه ایرم
 یازسه حشره مک وصفک زمین و آسمان اوزره
 دم ذکر دعا در سامیا کلک نواسازی
 نرم سزا قبل بللی کبی شاخ بستان اوزره